MİTOLOJİDEN SANATA HAYVAN İMGESİ

MUSTAFA GÜRBÜZ BEYDİZ

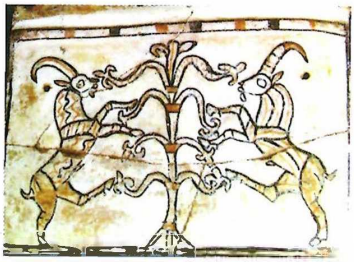

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

Mitolojiden Sanata
Hayvan İmgesi

MİTOLOJİDEN SANATA HAYVAN İMGESİ

MUSTAFA GÜRBÜZ BEYDİZ

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

MİTOLOJİDEN SANATA HAYVAN İMGESİ
Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Yayımlayan
Nezih BAŞGELEN

ISBN: 978-605-396-423-0
Sertifika No: 10459

©2016 Arkeoloji ve Sanat Yayınları Tur. San. Tic. Ltd. Şti.
Hayriye Cad. Cezayir Sok. No: 5/2 Beyoğlu-İstanbul
Her türlü yayın hakkı saklıdır / All rights reserved.
Yayınevinin ve yazarın yazılı izni olmaksızın elektronik mekanik, fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Baskı-Cilt: Optimum Basım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
Küçükçekmece/İstanbul Sertifika No: 41707

Kitabevi/Satış Mağazası

arkeo*pera*
Yeniçarşı Cad. No: 66/A
34433, Galatasaray
Beyoğlu-İstanbul
Tel.: 0212 249 92 26
www.arkeolojisanat.com / info@arkeolojisanat.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7
Giriş 9
Aslan 11
At 37
Ayı 63
Balık 73
Baykuş 95
Boğa 103
Geyik 133
Güvercin 157
Kartal 167
Keçi 183
Kedi 197
Koyun 207
Köpek 221
Kurt 237
Yılan 247
Kaynakça 277
Resimler Kaynakçası 289
Dizin 301

Bedrettin CÖMERT'in anısına saygıyla...

ÖNSÖZ

Aristoteles (İ.Ö. 384-İ.Ö.322) imgeyi, *duyumun bir nesnesine benzeyen varlık*, Descartes (1596-1650) ise, *zihnin edindiği tasarım ya da düşünce* olarak tanımlar.

Bu kadim tanımlar günümüzün, *bir nesnenin, bir kişinin, bir görünümün vb. yokluğunda, o nesne, o kişi ya da o görünümün, uyanıklık etkinliği sırasında ortaya çıkan öznel ve güncel tasarımı* şeklindeki imge tanımına çok yakındır.

Düşünen bir varlık olan insan, aynı zamanda *hayal eden de bir varlıktır*. Prof. Yenişehirlioğlu'nun ifadesiyle, *Kaçınılmaz bir olgu var (dır) İmgede. Hem kişinin bireysel yaratısı, hem de içinde bulunduğu zamanın ve mekânın algılanması söz konusu (dur). İmge, hem bu dünya ile bağlantımızla, hem de kendimizle bağlantıdaki yaratımızla ilgili (dir). İmgeyi irdelerken sadece insanın kişilik varlığına ya da sadece dış dünyaya indirgemek olanaksız (dır). İmgenin hem içsel hem dışsal yanı var (dır) ve bunlar içiçe (dir).*

Duyularla alınan bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne, olaylar ve imajlar şeklindeki imgenin, yani gözle görülen biçimlerden hareket ederek onlara farklı anlamlar yükleme düşüncesinin ilk örnekleri, tarih öncesi çağ insanlarının yaşadıkları mağaralarda görülür. Alman filozof Ernst Cassirer (1874-1945), *sembolik form, dildir; sembolik form sanattır* der. Cassirer'e göre, *insan, yalnız fizik evrende değil, sembolik bir evrende de yaşar. Dil, mitos, sanat ve din bu evrenin parçalarıdır.* Yunanca *mythos* (söylence)/*logos* (bilim) sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelen ve kaynağı halk olan mitolojilerin, hikayeleri ve içeriklerinde verilmek istenen bir düşünce vardır. Bu düşünce mitos içine sindirilirken, olağanüstü öğelere, doğa koşulları ile mücadeleye *kişileştirme* yoluyla yer verilir. Sembolik bir anlamı bulunan bu masalımsı öykülerde gerçek ve hayal gücü birbirine karışmış olarak karşımıza çıkar.

Sembol ile mitoslar arasındaki ilişkiye en iyi örnek, yazının bulunuşundan önce gücün sembolü olan öküz veya boğa yerine kullanılan Alf/Alfa olarak isimlendiren üçgen şeklindeki sembolün, Akdeniz kültürlerinde zamanla alfabedeki A harfine dönüşmesidir. Kısacası

sembol, geniş bir olgunun insan tarafından anlaşılmasını sağlamak üzere basitleştirilmiş bir kavrama şekline bürünmüştür. Mitoslarla simgeler arasındaki ilişki de bu örneğe benzer biçimde birbirine bağlı olarak gelişmiştir. Keza mitolojik inanç, bir semboller toplamının oluşturulmasıdır ki, esinlenme denen olayın çıkış noktasında da yatan bu sembollerdir ve bunlar geleneksel mitolojiler çerçevesinde sunulmuştur.

Yukarıdaki ifadeleri destekler şekilde Erwin Panofsky (1892-1968)'nin şöyle bir saptaması mevcuttur: *"Gerçekte, genel anlamıyla biçime karşı içerik'ten söz ettiğimizde, esas olarak ikincil ya da uzlaşımsal konu alanının, yani sanatsal motiflerle anlatılmış birincil ya da doğal konunun alanına karşıt olarak imgeler, öyküler ve allegorilerle dile getirilmiş belirli temalar ya da kavramlar dünyasını anlarız."*

Varoluşunun başından beri çevresiyle bağ kurmaya çalışan, gerçek ve hayal arasındaki düşüncelerini görsel bir metafor kullanarak anlatan insanın, bu konudaki zengin ve renkli deneyimleri sanat tarihi içeriğini zenginleştirmiştir. Bu noktada, çağlar boyunca gösterilen olağanüstü çaba ve gayretin yetenekle sınandığı bir alanı değerlendiren sanat tarihçisinin rolü de çok önemlidir. Çünkü yüklendiği sorumluluk sadece bireysel veya toplumsal değil, tarihe karşıdır. Zaten kendi başına zor bir disiplin olan sanat tarihi yazıcılığı bu bakımdan diğer sosyal bilimlerden ayrı bir yere sahiptir.

İnsanın mitlerle, destanlarla anlattığı geçmişindeki imgeler ve sanat yaratıcılığının gözler önüne serildiği bu kitap, bu sorumluluğunu fazlasıyla yerine getirmektedir. Zahmetli bir süreçte hazırlandığı şüphe götürmeyen, meslektaşım Dr. Mustafa Gürbüz Beydiz'in ciddi emek ve çabalarının ürünü olan bu eser, betimlemeci bir yaklaşımla yetinmeyen, insan zihninde ve ruhundaki soru merkezlerine de temas eden bir incelemedir. Doğu'dan Batı'ya, Asya'dan Anadolu'ya mitlerle anlatılan dönemlerin fantastik yaratıcılığının ortaya konulduğu bu kitap yazarının çok yönlü, araştırmacı kişiliğinin yansımalarını her satırında taşımaktadır. Evrensel kültür, sanat ve arkeolojinin ölçü ve değişkenlerini göz önünde tutarak hazırladığı bu metinle sanat tarihi repertuvarına yaptığı katkı için meslektaşım Dr. Mustafa Gürbüz Beydiz'i teşvik edici bir coşkuyla kutlarım.

Dr. Seyfi BAŞKAN / 18.10.2016 / Ankara

GİRİŞ

Mitoloji denildiği zaman akla ilk gelen Yunan efsaneleridir. Antik Yunan kültüründe bu hikâyeler önemli bir yere sahiptir. Hem tanrı ve tanrıçaları ile çeşitli yaratıkları hem de çok karışık bir vaziyette bulunan ilişkileri günümüzde de sevilerek okunmaktadır. Ancak, Yunan mitolojisinin de beslendiği, farklı kültürlere ait mitolojik anlatımlar da mevcuttur.

Mezopotamya kültüründen başlayarak Mısır, Çin, Türk, Anadolu ve hatta Hint kültürlerine ait bazı mitolojik anlatımların Yunan kültüründe izler taşıdığı bilinmektedir. Bu araştırma aslında hayvanlar öznesinden yola çıkarak farklı kültürlere ait mitolojik hikâyelerde geçen konuları sizlere tek kaynakta buluşturma amacındadır.

İnsanoğlunun tarih sahnesine çıktığı andan itibaren çevresinde bulunan, kimi zaman dost kimi zaman da düşman olarak algıladığı ve kutsal saydığı hayvanları çağlar boyunca kültleştirilerek sembolik anlamlarla değerli kılmıştır. Paleolitik Çağ'da duvar resimlerinde gördüğümüz ve çeşitli ritüel törenlerle bağdaştırılmış çeşitli hayvan tasvirleri daha sonraki çağlarda ve hatta çağdaş sanatta da yer bulmuştur. Bu betimlemelerin sembolik anlamı yüzyıllar boyunca sürmüş bir geleneğin devamı niteliğindedir. Konunun güncelliği bu açıdan hep taze kalmaktadır.

Kitabın özgün ve basit anlatımı tasvirlerle güçlendirilmeye çalışılmıştır. Kitap, özellikle mitolojiye ilgi duyan ve yeni araştırma yapmaya başlayan her kişinin kolaylıkla anlayabileceği bir dille yazılmıştır. Alfabetik sıralanmış ve farklı kültürlere ait mitolojik anlatımlarda pek sıklıkla rastlanan hayvan türleri konunun özünü oluşturmuştur.

Bu eser, güzel sanatlar alanında eğitim gören ve aynı zamanda arkeoloji ile sanat tarihinde okuyan öğrenciler; mitoloji, tarih, kültür, inançlar hakkında bilgi sahibi olmaya çalışan araştırmacıların

ellerinin altında bulundurmaları gereken, kaynak bir kitap değerindedir. Arkeoloji ve Sanat Tarihi alanında ikonografik anlatımlara güç katarak okuyuculara referans olacaktır.

Kitaba konu olan ve kültleştirilmiş hayvan türlerinin kökenleri, toplumlar arasındaki benzer veya farklı inanç motifleri ile bunların mitolojik hikâyelerdeki yansımaları, güçlü sembolik ifadeleri, günümüzde devam eden simgesel şifresi ve bunun sonucunda çeşitli sanat dallarında çizilmiş tasvirlerini görüp okudukça şaşkınlığınızı gizleyemeyeceksiniz.

Bu itibarla, kitabı yayınlama konusunda yardımlarını esirgemeyen başta Arkeoloji ve Sanat Yayınları Genel Yayın Editörü Nezih BAŞGELEN olmak üzere tüm yayınevi ailesine, destekleriyle bana güç veren değerli hocalarıma, aileme ve sevgili eşime teşekkürlerimi sunarım.

Dr. Mustafa Gürbüz BEYDİZ
Çankırı / 2016

ASLAN

Yunanlarda Aphrodite, Romalılarda Venus olarak bildiğimiz aşk tanrıçası Mezopotamya mitolojisinde Babillilerde İştar veya Sümerlerde İnanna adı ile anılmaktadır. İnanna aynı zamanda göğün kraliçesidir.[1] Babil'de aşk adına yapılan ritüel törenler sırasında okunan dualarla İştar'a tapınılmıştır ve onun için şu ifadeler kullanılmıştır: *"Kadınların en güzeli, Aşkı yarattı! Elma ve narlara bayılan İştar, Arzuyu yarattı. Ey! "aşk taşı" kalk ve in! Haydi, benim için iş başına! Çiftleşmemizi yönetecek olan İştar'dır. Bir elma ya da bir nara bakarak bu sözleri üç kez tekrarla, sonra da bu meyveyi arzuladığın kadına yedir. Kadın hemen kendini sana teslim edecektir."*[2]

İnanna, Sümer mitolojisinde göklerin kraliçesi olduğu kadar savaşçı kadın doğasının da bir simgesidir.[3]

Mezopotamya mitolojisinde çok önemli bir karakter olan İştar, tasvirlerde genellikle iki aslanın üzerinde betimlenmiştir. Aslanların koruyucu (apotropeik) ve güç sembolü olarak İştar'ı koruduğu izlenimi verilmiştir.

Resim 1: Tanrıça İştar

1 Samuel Noah KRAMER (Çev. Muazzez İlmiye ÇIĞ), **Tarih Sümer'de Başlar**, Ankara, 1998, s.134

2 Jean BOTTÉRO, (Der. Jean BOTTÉRO), "Babil'de Aşk", **Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a**, Ankara, 2005, s.112

3 Deniz ŞAHAN, "Sümer Mitolojisinin Yunan Mitolojisine ve Felsefesine Etkileri", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Ankara, 2011, s.71

Sümer mitolojisinde önemli bir kahraman olan Gılgamış, dönemin saray ve tapınaklarındaki kabartmalarda tasvir edilmiştir. Bu saraylardan biri de Dur-Şarrukin Sarayı'dır ve sarayın orta girişinde yaklaşık 5m. yüksekliğinde Gılgamış tasviri bulunmaktadır. Gılgamış sol elinde kurtulma çabası içinde bulunan aslanları tutmaktadır. Gılgamış'ın Assur İmparatorluğu'nun gücünü ifade ettiği, ellerindeki aslanların da boyunduruğu altındaki düşmanları simgelediği ifade edilmiştir.[4]

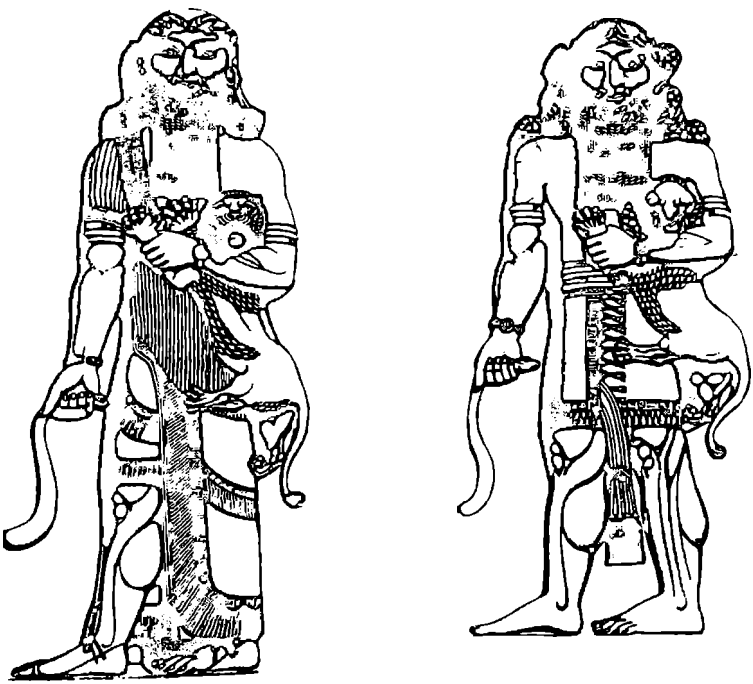

Resim 2: Dur-Şarrukin Sarayı Gılgamış'a ait duvar kabartmaları

II. Nebukadnezzar dönemi (M.Ö. 604-562) Babil'deki İştar Tapınağı'na ait tören yolunda bulunan, sırlı tuğlalardan yapılmış kabartmalarda aslanlar son derece görkemlidir.

4 Veli SEVİN, **Assur Resim Sanatı**, Ankara, 2010, s.120-121

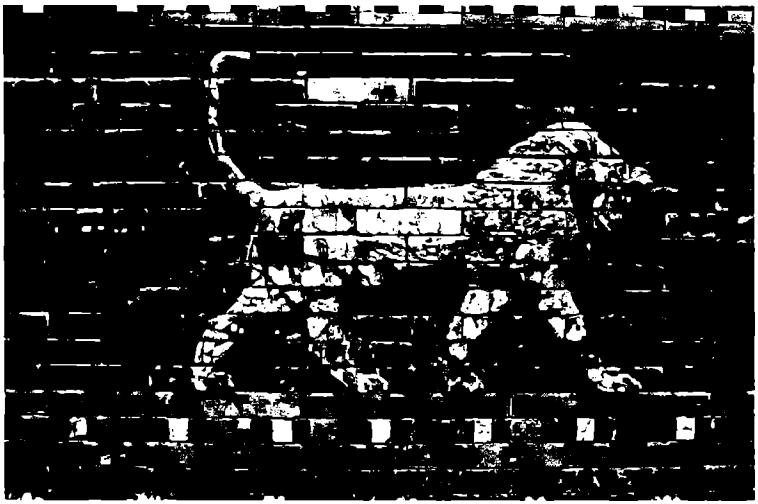

Resim 3: İštar Tapınağı'na ait tören yolu aslan figürlü kabartmalar

Çoğu toplumda aslanlar hayvan mücadele sahnelerinde koç, geyik, boğa gibi hayvanları avlarken çizilmiştir. Bu özelliğiyle güçlü, egemen bir sembolik anlam katma amaçlanmıştır. İran Persepolis Apadana'da bulunan hayvan mücadele sahnesinde aslanın bu kez bir boğayı yakalama çabası betimlenmiştir. Benzer simgesel anlatım Proto-Türklerdeki hayvan üslubu tasvirlerinde yer almaktadır.

Sümer efsanelerinde avcı olması ve diğer hayvanları avlamasına karşın bazı masallarda bunu başaramadığı da belirtilmiştir. Örneğin, aslan çaresiz bir dişi keçiyi yakalamıştır. Keçi, "*beni serbest bırakırsan sana benim birlikte olduğum koyunu vereceğim*", demiştir. Aslan da "*eğer seni serbest bırakacaksam bana ismini söylemen gerekir*", diyerek keçinin ismini sormuştur. Kurnaz dişi keçi, "*benim adımı bilmiyor musun? Adım, sen zekisindir*", demiştir. Aslanı ağılın önüne getirince, aslan kükreyerek seni serbest bırakacağım diyerek keçiyi çitin diğer tarafına bırakmıştır. Keçi de, sen o kadar akıllı mısın, sana söz verdiğim koyunu sana verme yerine ben de burada durmayacağım, diyerek kaçmıştır.[5]

5 Samuel Noah KRAMER (Çev. Muazzez İlmiye ÇIĞ), **a.g.e.**, 1998, s.109-110

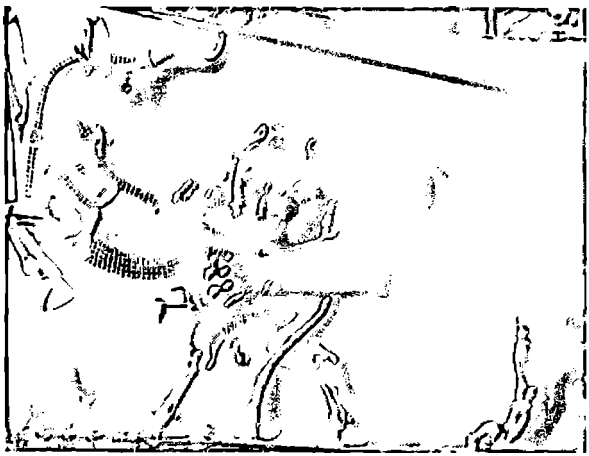

Resim 4: İran Persepolis Apadana'da bulunan hayvan mücadele sahnesi rölyefi

Ninive'de Aşşur-ban-apli tarafından yaptırılmış olan Kuzey Sarayı kabartmalarında Kral Aşşur-ban-apli'nin aslanı hançeriyle öldürme sahnesi canlandırılmıştır. Bu kabartma ile Aşşur-ban-apli aslan kadar güçlü, kudretli bir hayvanı öldürerek gücünü ispatlamaya çalışmış, bu amaçla halkına güven, düşmanlarına ise korku vermek istemiştir.

Resim 5: Ninive Kuzey Sarayı Aşşur-ban-apli'nin aslanı hançeriyle öldürmesini gösteren kabartma

Mısır mitolojisinde yaratılışla ilgili Atum'um yarattığı ilk tanrılar olan Şu ile Tefnut, Tutankhamon'un fildişi tacında görüldüğü gibi aslanlar şeklinde tasvir edilmiştir.[6]

Firavun IV. Tutmose'nin (M.Ö. 1401-1391) eşi olan Mut-em-wiya'nın iki ucunda aslan başlı süslemeler olan büyük bir tahtın ortasında, küp şeklinde bir koltukta oturduğunu gösteren tasvirlere de rastlanmıştır.[7] Bu şekliyle Anadolu'da Neolitik Çağ'da görülen Ana Tanrıça'nın oturduğu taht ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Aslan ayrıca, savaş tanrıçası Sakhmet ile özdeşleşmiştir. Atribü hayvanı aslandır ve gücün sembolüdür.[8] Güneş tanrısı Ra insanoğlundan intikam almak için Sakhmet'i yaratmıştır.[9] Ayrıca Tanrı Horus, Mısır inancına göre insanoğlunun dört geleneksel ırkına ayrılmış on altı erkek figürü alayı önünde yürümektedir ve bu alayda dört Ortadoğulu bulunur, bunlar dişi aslan Sakhmet tarafından yaratıldıkları iddia edilen Filistin ve Suriye halkları ile yine Sakhmet tarafından yaratıldıkları iddia edilen dört Libyalı erkekten oluşan kişilerdir.[10]

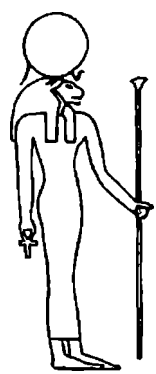

Resim 6: Tanrıça Sakhmet

Ayrıca, Mısırlı Tefnut bir dişi aslan biçimindeyken, aslan Babil mitolojisinde daha önce bahsettiğimiz gibi İštar ve Giritli Ana Tanrıça ile ilgilidir. Lagash'lı Nin-Girsu gibi Babil tanrısı Tammuz da aslan başlı kartal olarak bilinmektedir. Hintli Viṣṇu'nun aslan kafalı bir biçimi vardır.[11]

Mısır mitlerinde, ruhsal hiyerarşiler gezegenleri yönetmektedir.

---

6 George HART, (Çev. Mehmet Sait TÜRK), **Mısır Mitleri**, Ankara, Ağustos 2012, s.20

7 George HART, (Çev. Mehmet Sait TÜRK), **a.g.e.**, s.43

8 Frederick P. ROSE, **The Art Of Ancient Egypt, A Resource For Educators**, Metropolitan Museum, s.94

9 George HART, (Çev. Mehmet Sait TÜRK), **a.g.e.**, s.75

10 George HART, (Çev. Mehmet Sait TÜRK), **a.g.e.**, s.93

11 Donald A. MACKENZIE, (Çev. Koray AKTEN), **Çin ve Japon Mitolojisi**, Ankara, 1996, s.188

Bunlar insan içi beşiğin üzerine eğilmiş perilerdir ve her biri bir fizik organını oluşturmaktadır. Örneğin ayaklar (balık), göğüs kafesi (yengeç), kalp (aslan), bağırsak (başak) vb.[12]

II. Ramses, Hititlerle yaptığı Kadeş Savaşı'nda düşmana evcilleştirdiği aslanlarıyla saldırmıştır.[13]

Çince aslan sözcüğü, Farsça'daki "*şir*" sözcüğünden gelmiştir. Çinliler aslanı Batı Asya'dan gelen elçilik heyetleri vasıtasıyla tanımışlardır. Çin resim ve heykellerinde gördüğümüz ve Çin folklorunda önemli rol oynayan aslan gerçek aslana pek benzememektedir. Song edebiyatında aslana, aynı Batı'da olduğu gibi "*hayvanların kralı*" adı verilmiştir. Aslan aynı zamanda bilgelik Bodhisattva'sı Manjusri'nin (When-shu) bindiği hayvandır. Ejderhalarla olduğu gibi bir çift aslan heykeline bina ve tapınak koruyucusu olarak sıkça rastlanmıştır. Sağdaki aslan erkek soldaki aslan dişidir. Erkek aslanın sol ayağının altında işlemeli bir top, dişi aslanın sağ ayağının altında ise yavru bir aslan bulunur. Bir inanışa göre yavru aslanın aynı bir yumurta içinde gibi, erkek aslanın ayağının altındaki işlemeli topun içinde olduğu düşüncesi vardır. Bir diğer inanış da bunun bir top değil aslanın sinirlerini yatıştırmak için oynadığı iri bir inci olduğu düşüncesidir. Ay takviminin 1. ayının 15. gününde kutlanan Fener Bayramı'nda "*Aslan Dansı*" yapılmaktadır. Bu dansın Tang Hanedanlığı sırasında Batı Asya'dan geldiği sanılmaktadır. Bu dans sırasında cambazlar ahşap aslan maskeleri ile ipten kuyruklar takarak müzik eşliğinde dans ederler. Bu aslan kostümlerinin gözleri altın dişleri gümüşten yapılmıştır.[14]

Aynı zamanda, Çin'in baş deniz tanrısı bazen çok büyük aslan kafalı bir köpekbalığı şeklindedir.[15] Mitlerde bu yaratığın 150 m.

12 René EMMANUEL, (Çev. Halûk ÖZDEN), **Hint, Yunan ve Mısır Mitolojilerinde Gizemli Bilgilerin Kaynakları**, İstanbul, 1995, s.38

13 Giorgio A. LIVRAGA, (Çev. İnci KUT), **Teb**, Ankara, 1986, s.20

14 Wolfram EBERHARD (Çev. Aykut KAZANCIGİL, Ayşe BEREKET), **Çin Simgeler Sözlüğü**, İstanbul, 2000, s.40-42

15 Donald A. MACKENZIE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.50

uzunluğunda ve çok korkunç olduğu ifade edilmiştir.[16] Aslanın dinsel bir sanat motifi olarak, Çin'e bazı yabancı mezhepler tarafından sokulduğu ifade edilmektedir.[17]

Çin aslanlarına ait heykeller biraz farklılık göstermektedir. Sırt kasları, ayakları ve tırnakları güçlü yapılmıştır. Özellikle baş bölümü ilginçtir ve alın kısmı bir dizi yuvarlak bukle ile örtülüdür. Bunun da Lung-men'deki bazı budaların "*biber tohumu kıvırcığı*" saçını hatırlattığı söylenmiştir.[18]

Resim 7: Çin sanatında görülen aslan heykeli

Hindistan'da da, *"makara"* adı verilen Tanrı Varuna'nın ulaşım aracı olarak Çin ejderhasına benzeyen aslan bacaklı, balık kuyruklu bir harika yaratık bulunmaktadır. Kuzey Budistlerinin *makara*'sı bir filin, bir keçinin, koçun, aslanın, köpeğin ya da timsahın kafasına sahip bir yunus balığıdır. Bu nedenle Çin'deki aslan kafalı köpekbalığı da bir *makara* ya da deniz ejderhası olarak yorumlanmaktadır.[19]

Hint mitolojisinde insanı esaret altında tutan "*Hint Minotoru*" olarak adlandırılan ihtiyar adamı öldüren, Pavarti'dir. Onu öldürürken kendisi ateşli bir aslanın üstüne binmiş durumdadır.

16 Donald A. MACKENZIE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.104

17 Donald A. MACKENZIE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.173

18 Franca BEDIN, (Çev. Eren SOLEY), **Çin Sanatını Tanıyalım**, İstanbul, 1985, s.35

19 Donald A. MACKENZIE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.183

İnanışa göre aslan, kalp burcudur, güneşe ait kurtarıcıların ve Oğul'un merkezidir.[20]

Yunan mitolojisinde ise, Herakles "*Nemea Aslanı'nı*" öldürme olayıyla bağlantılıdır. Zeus ile Alkmene'nin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Zeus, Alkmeneye kocası Amphitryon kılığına girerek yaklaşır ve onunla birlikte olur. Aynı gece gerçek kocasıyla da birlikte olan Alkmene ikiz doğurmuştur. Herakles Zeus'un, İphikles ise Amphitryon'un çocuğu olarak dünyaya gelir. Herakles on sekiz yaşına gelince babasının sürülerine musallat olan aslanı öldürerek başını keser. Aslanın postuyla kendisine zırh, kafasıyla da miğfer yapmıştır. Başka bir mitosa göre de bunları Nemea Aslanı'nın postu ile kafasından yapmıştır. Nemea Aslanı ise, Typhon'la Ekhidna'dan doğma bir canavardır, onu ilk önce oklarıyla öldürmeye çalışan Herakles, başarılı olamayınca onu kovalayarak bir mağaraya sıkıştırmış ve kollarıyla boğarak öldürmüştür.[21]

Resim 8: Herakles

Tasvirlerinde güçlü, kuvvetli, kaslı bir vücut yapısıyla görülen Herakles, öldürdüğü aslanın postu veya miğfer olarak taşıdığı başıyla betimlenmiştir.

20 René EMMANUEL, (Çev. Halûk ÖZDEN), **a.g.e.**, İstanbul, 1995, s.83

21 Bedrettin CÖMERT, **Mitoloji ve İkonografi**, 3. Baskı, Ankara, 2010, s.106-107

Yunan mitolojisinde içinde aslan konusunun geçtiği çok sevilen bir diğer aşk hikâyesi Pyramos ile Thisbe'nin aşkıdır. Doğu ülkelerinden Babylon'da Thisbe isimli bir kız ile onun komşusu erkek güzeli Pyramos yaşarmış. Zamanla iki gencin komşulukları aşka dönüşmüş. Evlenmek istemişler ancak aileleri bu evliliğe karşı çıkmış. Bunun üzerine Pyramos ile Thisbe, evlerinin bahçelerini ikiye ayıran duvarda açtıkları küçük bir delikle herkes uyuduğunda gizlice buluşmaya başlayıp ve bu deliğe dayanarak öpüşmeye çalışmışlardır. Sonunda bu duruma dayanamayarak kaçmaya karar vermişler. Evlerinin yakınlarında bulunan mezarlıktaki beyaz dut ağacını altında gece yarısı buluşmayı kararlaştırmışlar. Hava karardığında Thisbe gizlice mezarlığa, dut ağacının altına geldiğinde görünürlerde Pyramos yokmuş. Thisbe, sevgilisini beklerken arkasından bir kükreme sesiyle irkilmiş, dönüp baktığında bir dişi aslan ile karşılaşmış ve avını yeni yemiş olan aslanın ağzı kan içindeymiş. Büyük bir dehşete ve korkuya kapılan Thisbe kaçmaya başlamış ve kaçarken elbisesinin bir parçasını düşürmüş. Aslan o elbise parçasını daha da parçalayarak ormana doğru gitmiş. Bir süre sonra o beyaz dut ağacının altına gelen Pyramos, etrafı gözlemlerken sevgilisi Thisbe'nin parçalanmış kanlı elbise parçalarını bulmuş. Ne yapacağını şaşırarak, sevgilisinin ölümünden kendisini sorumlu tutarak dut ağacının altında kılıcını göğsüne saplamış, Pyramos'tan sıçrayan kanlar beyaz dut ağacındaki dutları kırmızıya dönüştürmüş. Bir süre sonra Thisbe aslanın gitmiş olabileceğini düşünerek tekrar o dut ağacına gelmiş ancak beyaz dut ağacının yerinde karadut ağacının olduğunu görmüş. Yanıldığını düşünürken yerde yatan sevgilisi Pyramos'un cesedini farketmiş. Gördüğü manzara karşısında çılgına dönen Thisbe, sevgilisinin üzerine kapanarak, bağırmaya başlamış; "*ben geldim Pyramos. Ben geldim bak ben Thisbe*". Pyramos, son bir gayretle sevgilisine bakarak gözlerini dünyaya yummuş. Thisbe ise, "*benim için öldürdün kendini, ama Ben de cesurum, ben de güçlüyüm, ben senin aşkın ile doluyum. Ancak ölüm ayırabilir, bizi.*" diyerek, Pyramos'un vücudundan kılıcı alarak kendine saplamış. Bu olayı gören tanrılar ve sonra olanları öğrenen aileler onlara çok acımışlar ama ne çare...Tanrılar onların aşklarını simgeleyen

karadut ağaçlarının bütün ülkede bol bol yetişmesini sağlamışlar.[22]

Roma kültüründe özellikle lahit mezarlarda aslan figürlerinin kullanımı oldukça yaygındır. Mermerden yapılmış lahit mezarlarda aslan öldürme sahneleri, aslanın başka hayvanları avlama sahneleri ile tekil olarak kullanıldıkları örnekler mevcuttur. Aşağıdaki örnekte aslan başları üç boyutlu yapılarak korkutucu özelliği ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

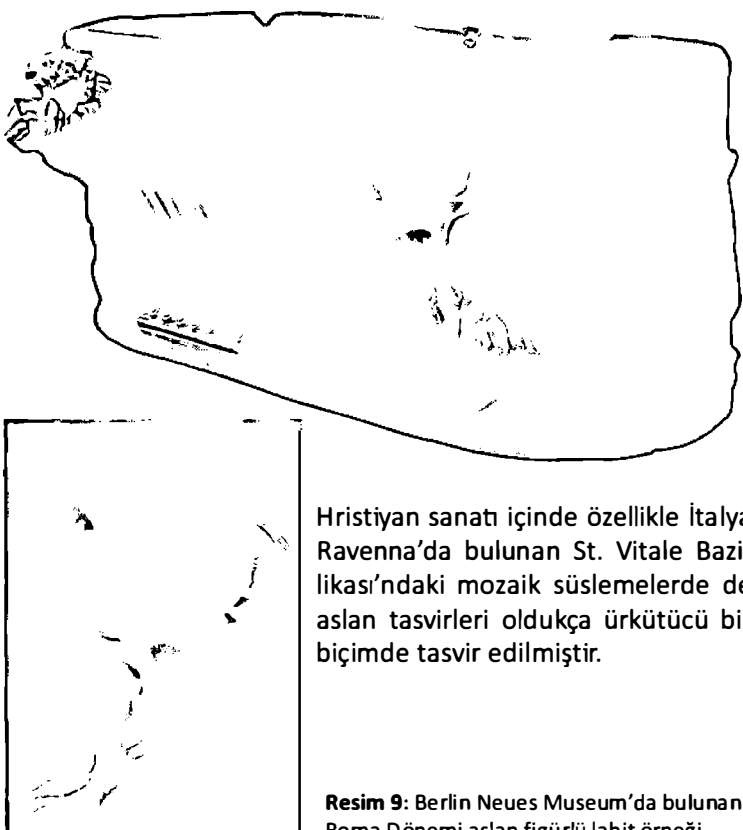

Hristiyan sanatı içinde özellikle İtalya Ravenna'da bulunan St. Vitale Bazilikası'ndaki mozaik süslemelerde de aslan tasvirleri oldukça ürkütücü bir biçimde tasvir edilmiştir.

Resim 9: Berlin Neues Museum'da bulunan Roma Dönemi aslan figürlü lahit örneği

22 Erdem YÜCEL, **Mitoloji Tanrıları Aşkları ve Gizemleri**, İstanbul, Mayıs 2013, s. 269-270

Resim 10: Ravenna St. Vitale Bazilikası'ndaki ürkütücü aslan tasviri

Türk mitolojisine bakıldığında, hayvan mücadele sahnelerinde aslan gök unsuruna uygun olarak zafer kazanan durumdadır, iyi-kötü, aydınlık-karanlık gibi kavram çiftlerinden olumlu tarafa karşılık gelmektedir. Savaş, zafer, iyinin kötüyü yenmesi, kuvvet ve kudret simgesi olmuştur. Aslanın postu ve yelesi de yiğitlik simgesidir. Bu nedenle de Türklerde uzun saçın sevilmiş olması simgesel olarak aslan yelesine bağlanmıştır.[23]

Oğuzların Tepegöz masalında Güneş zoomorfik bir ongun gibi tasvir edilmiştir. Bu masalda, aslan Kamer Hanım'ın kuyuya atılmış oğlu İskender'i sütüyle beslemiştir, zamanla yiğit biri olan İskender, aslan sütüyle yoğrulmuş olan kılıcıyla Tepegöz'ü öldürmüştür.[24]

Eski Türklerde kadın ve erkek arasında iş bölümü bulunmaktadır. Erkekler genelde at sırtında avcılık ve sürüleri yönetme işleriyle meşgul olurken, kadınlar keçeden yapılmış çadırlarda yemek pişirmek, çocuk bakmak, dikiş dikmek, kumaş dokumak, kendi besledikleri koyunların yünlerinden keçe çadır başta olmak üzere, çizme, çorap ve başlık yapmışlardır.[25]

---

23 Yaşar ÇORUHLU, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, İstanbul, 2012, s.159

24 Fuzuli BAYAT, **a.g.e.**, 2013, s.63

25 Hacer Nurgül BEGİÇ, "Gelenekteki Değişim ve Keçecilik Sanatı", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2014, s.30

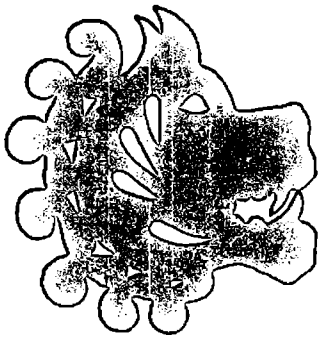

Resim 11: Pazırık kurganında bulunmuş keçe aplikler

Resim 12: Birinci Tüekta kurganında bulunan deriden yapılmış boynuzlu aslan figürü

Altaylarda Pazırık kurganlarında bulunan keçeden imal edilmiş aplik süslerinde aslan başları dikkati çekmektedir.

Hun sanatında hayvan üslubu olarak yapılmış figüratif süslemeler içinde deriden yapılmış ve Birinci Tüekta kurganından çıkartılan boynuzlu aslan olarak tanımlanmış örnekler de mevcuttur.

Aslan aynı zamanda Hun sanatındaki hayvan üslubu içinde aynı zamanda grifon biçiminde de tasvir edilmiştir. Altaylarda bulunan Pazırık kurganından çıkan bir eyer örtüsünde hem kartal hem de aslan grifon tarzında betimlenmiştir ve ikisi de mücadele içindedir.

Resim 13: Pazırık kurganında bulunmuş kartal ve aslan grifon tasvirli eyer

Resim 14: İlhanlı Çağı aslan bakıcıları

Altay Dağları'nın kuzeyinde aslan ve kaplan gibi hayvanlar yaşamamış olmasına rağmen Türk prenslerine hizmet eden Göktürk Dönemi sanatçıları büyük boylu aslan ve kaplan resimleri yaparak prenslerine avlatıyormuş gibi tasvir etmişlerdir.[26]

Alp-Er-Toriga'nın ve başka Türk beylerinin adı veya unvanı olan *tonga* (kaplan), *bars*, *irbiş* (ak pars) ve daha sonra aslan gibi yırtıcı ongunlar, Çu döneminden itibaren alplikle ilgili kavramlardır. Uygur sanatında yırtıcı hayvan postu giyen kişi tasvirleri de görülmektedir. Helenistik sikkelerle Orta Asya'ya gelip hükümdar simgesi olduğu, aslan postlu Herakles kıyafetinin taklidi olduğu, ifade edilmiştir. Aslan ongunun Türklere Budizm yoluyla geldiği belirtilmiştir. Aslan unvanı ve *"arslanlıg örgün"* denen aslanlı taht, hükümdarlara özgü olarak kullanılmıştır.[27] Uygurlar, hükümdarlarının aldıkları unvanlara göre Çin kaynaklarında isimlendirilmiştir. X. yüzyıl sonlarına kadar "*Kağanlık*", bu tarihten sonra da "*Hanlık*" olmuşlardır. "*Arslan*" unvanını alan bu Hanların ülkeleri de bu isimle anılmıştır. İlk defa Wang Yen-te'nin seyahatname-

26 Bahaeddin ÖGEL, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları I**, İstanbul, 1971, s.51

27 Emel ESİN, **Türk Kozmolojisine Giriş,** İstanbul, 2001, s.140

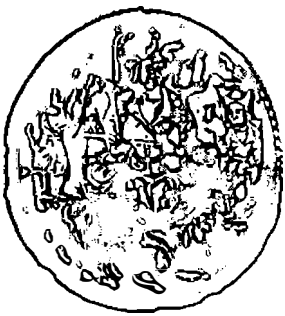

Resim 15: Karluk hükümdarının aslanların üzerinde duran tahtını gösteren, Sibirya'da bulunmuş olan gümüş tabak

sinde yazan ve Çin kaynaklarına giren bu durum, bu tarihten sonra Çinlilerce *"Arslan Han Uygurları"* olarak isimlendirilmesine yol açmıştır.[28] Roux konuyla ilgili, kişi ismi olarak *"aslan"* sözcüğüne VI. yüzyılın ikinci yarısında Soğd'da rastlandığını ve burada bölgedeki diğer Türk valileri arasında özel bir konuma sahip olan bir Türk hakanını tanımladığını, dolayısıyla VII. ve VIII. yüzyıla ait Çin rivayetlerinde Soğd hakanlarını nitelendirmek için kullanılan bir isim olduğunu, Karahanlıların ise başkalarından alma durumlarının olasılığından bahsetmiştir.[29]

Kutadgu Bilig'de adı geçen hayvan adları arasında aslan da bulunmaktadır. Uygurca metinlerden itibaren görülen kelimenin köken olarak Tuvacadaki *"arsıl aba"*, Teleütçedeki *"arsıl añ"* referansları verilmiştir. Aynı zamanda özellikle isim+aslan, aslan+isim yapısında kullanılan beg arslan, alp arslan, aslan tegin, aslan boğa, arslan taş örnekleri gösterilmiştir. Kişi adlarındaki aslanın Karahanlı Sülalesi'nde ana tarafından soyun göstergesi olduğu anlaşılmıştır.[30]

İran Selçuklularında çokça rastladığımız taht altında betimlenmiş aslanlar hükümdarın kuvvet ve kudretini sembolize etmiştir ve aynı zamanda tahtı ve hükümdarı kötülüklerden koruyan nazarlık ve tılsım yerine de geçmiştir. Anadolu Selçuklu Dönemi kale, saray, han, köprü gibi yapılarda görülen aslanların da benzer sembolik fonksiyonlara sahip olduğu düşünülmektedir. Şaman inancında gökyüzüne çıkmaya ve yeraltına inmeye yardımcı bir

28 Özkan İZGİ, **Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi**, Ankara, 1989, s.32

29 Jean Paul ROUX, **Eski Türk Mitolojisi**, Ankara, 2011, s.34-35

30 A. Deniz ABİK, "Kutadgu Bilig'de Hayvan Adları", **Journals of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları**, Cem DİLÇİN Armağanı I, C.33/1, 2009, s.12 (1-32)

ruh olduğu inancıyla da türbe ve mezar taşlarında görülen aslan tasvirlerinin ruhları gökyüzüne götürecek ruhları temsil ettiğine inanılmıştır. Niğde Hüdavent Hatun Türbesi ve Kayseri Döner Kümbet, Tokat, Kırşehir mezar taşlarında aslanla beraber görülen hayat ağacı tasvirleri ile rozetler bu inancı doğrular niteliktedir. Kayseri Döner Kümbet ve Erzurum Yakutiye Medresesi'nde olduğu gibi ebedî hayat sembolü ağacı bekleyen kudretli yaratıklar olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. Resim 22). Koruyucu (apotropeik) vasıflarının yanında yaradılış inanışlarına göre de değerlendirilmiş, konuyla ilgili Zeki Velidi Togan, "*Türkler hakim bir millet olarak yaratıldıklarına inanmış ve buna komşularını da inandırmışlardı, kendilerinin kurt yahut aslan soyundan indiklerini kabul ediyorlardı*", demiştir. Dede Korkut masallarında da aslan, ana olarak gösterilmiştir.[31]

Dede Korkut destanında Basat'ın mitolojik anası Kaba Ağaç, yani dünya ağacı, atası ise Güneş-Hakan yani aslandır. Genellikle Türk halklarında aslan ve kurt güneşin simgesi olarak kullanılmıştır.[32] Bu söyleme uygun olarak aslan figürü ve güneş sembolünü Anadolu Selçuklu Dönemi hanları içinde önemli sayılan İncir Han'ın taç kapısında ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait sikkelerde görmek mümkündür.

Resim 16: İncir Han taç kapısında bulunan aslan figürü ile güneş sembolü

Resim 17: II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi aslan figürü ve güneş simgesi bulunan sikkeler

31 Gönül ÖNEY, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü", **Anadolu (Anatolia)**, XIII, 1971, s.37-38

32 Fuzuli BAYAT, **Mitolojiye Giriş**, 4. Baskı, İstanbul, 2013, s.62-63

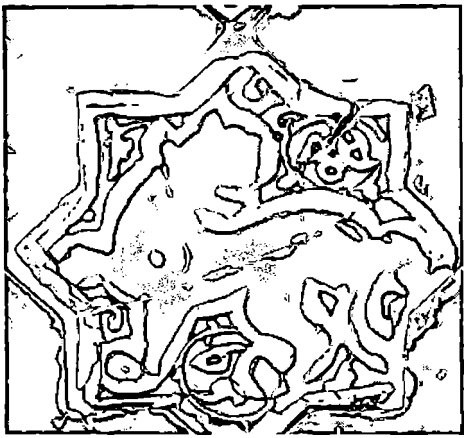

Resim 18: Kubadabad Sarayı aslan figürlü çini plaka

Aslan, Anadolu Selçuklu Devleti zamanında önemli bir yapı olan Kubadabad Sarayı'nda da güneşin, aydınlığın, gücün ve üstünlüğün simgesi olarak çinilere işlenmiştir.[33]

Anadolu Selçuklu Dönemi mimarisi taş tezyinatında ise kral yapıların bekçiliğini yapmaları amacıyla aslan figürleri yerleştirilmiştir. Bu amaçla yapılan yapılardan biri Alay Han'dır ve portal kemerinin üstünde aslan figürü bulunmaktadır. İncir Han'ın portalindeki yüksek kabartmada II. Keyhüsrev'in kabul ettiği ve paralarda çift başlı kartalın yerine kullanılan aslan-güneş tasviri bulunmaktadır[34] (bkz. Resim 16). Bu dönemde Anadolu'da kale, cami, han, saray, köprü gibi yapılarda, para ve diğer el sanatlarında aslan figürünün çok görüldüğünün daha önce belirtilmiş olmasına rağmen tek başlı ve iki gövdeli olanı sadece Alay Han'da işlenmiştir.[35] Anadolu Selçuklu mimarisindeki çörtenlerde ise yine aslan başı tercih edilmiştir. Huant Hatun Külliyesi'nde stilize ve kübik yapılmış, Karatay Han'da ise yelelerin kıvrımlarına kadar detaylı işlenmiştir.[36]

33 Mustafa ÖZTÜRK, "Konya ve Çevresinde Anadolu Selçuklu Dönemi Çinilerinde Kullanılan Bitkisel Motiflerin Dili ve Resim Dili Açısından İncelenmesi", **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Anabilim Dalı, Resim-İş Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2008, s.69

34 Semra ÖGEL, **Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı**, Ankara, 1966, s.90

35 Bekir DENİZ, (Ed. Hakkı ACUN), "Alay Han", **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, 2007, s.72

36 Semra ÖGEL, **a.g.e**, 1966, s.91

Resim 19: Alay Han'da bulunan aslan figürleri

XII. yüzyıla ait Diyarbakır Kalesi Yedi Kardeş Burcu taş kabartmalarında çift başlı kartalı kuşatan kitabenin yanında karşılıklı duran kanatlı aslanlar heybetli duruşlarıyla şehri düşmandan ve kötülüklerden koruyan sembolik hayvanlar olarak kullanılmıştır.[37]

Aynı şekilde Diyarbakır Ulucamii'nde yer alan aslan boğa mücadelesini konu edinen kabartmada aslan boğanın üzerinde galip durumdadır. Bu tasvirde aslan yine güneşin, aydınlığın, iyiliğin; boğa ise ayın, karanlığın ve kötülüğün sembolü olarak betimlenmiştir.[38]

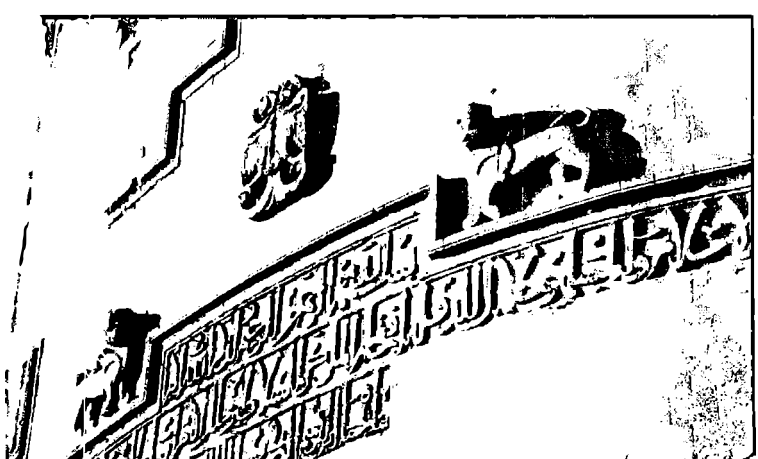

Resim 20: Diyarbakır Kalesi aslan kabartmaları

37 Gönül ÖNEY, (Ed. Doğan KUBAN), "Selçuklu Figür Dünyası", **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, İstanbul, Ekim 2002, s.407 (401-416)

38 Gönül ÖNEY, (Ed. Doğan KUBAN), **a.g.e.**, s.409

Resim 21: Diyarbakır Ulucamii aslan-boğa mücadelesi

Anadolu Selçuklu sanatında daha önce belirtildiği üzere aslanın hayat ağacını koruyucu bir görevi de bulunmaktadır. Kayseri Döner Kümbet'te (M.1276), Niğde Hüdavend Hatun Türbesi'nde (M.1312) ve Erzurum Yakutiye Medresesi'nde (M.1310) hayat ağacı motifinin tepesinde çift başlı kartal ve rozetler, alt tarafta ise karşılıklı duran aslanlar yer almaktadır. Şaman inanışlarında hayat ağacı gökyüzüne ulaşmanın simgesidir.[39]

Anadolu arkeolojisinde ise Neolitik Dönem'in önemli bir yerleşim merkezi olan, Konya'da bulunan Çatalhöyük'te ele geçirilen Ana Tanrıça heykelciğinin tahtının iki tarafında aslanlar görülmektedir. Mezopotamya mitolojisinde olduğu gibi tanrıça İştar'ın koruyucusu olan aslanlar (bkz. Resim 1), Anadolu'da Neolitik Dönem'in kültü bereket sembolü Ana Tanrıça'nın da koruyucusudur.

39 Gönül ÖNEY, (Ed. Doğan KUBAN), **a.g.m.**, s.409

Resim 22: Erzurum Yakutiye Medresesi hayat ağacı motifi ve onu koruyan aslan figürleri

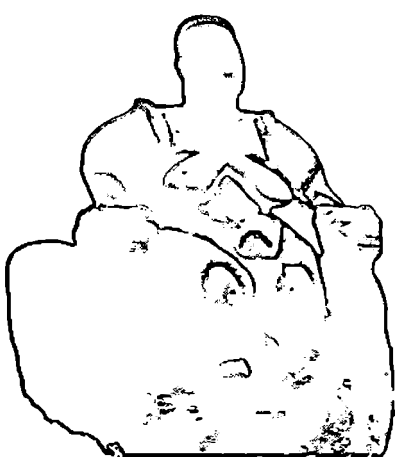

Resim 23: Çatalhöyük Ana Tanrıça heykelciği

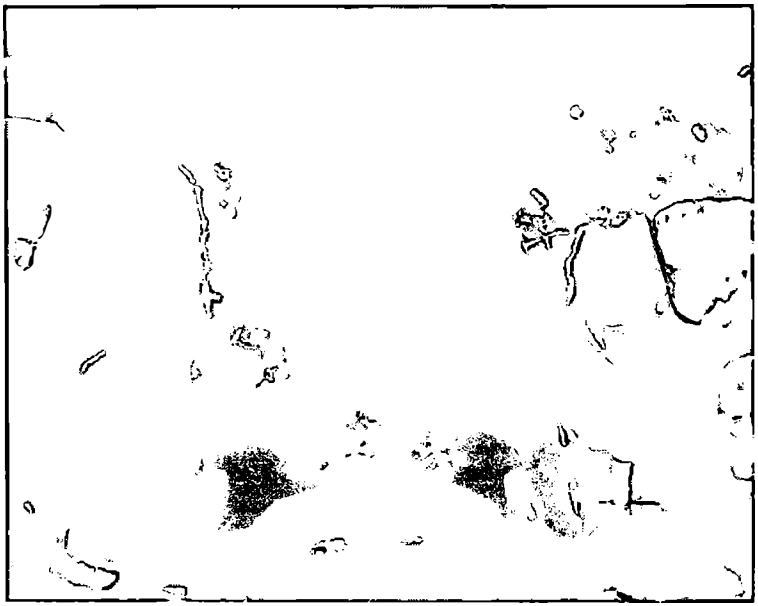

Resim 24: Boğazköy Aslanlı Kapı

Hitit Dönemi'nde şehirlere giriş kapılarında da görülen aslanlar, şehrin koruyucusu niteliğinde oldukça görkemli, güçlü ve korkutucu özellikleriyle ön plana çıkarılmışlardır. Kendisini her zaman aslanlarla kıyaslayan I. Hattušili'den çok sonra yapılmış olsalar da güç ve kudreti simgelemeleri nedeniyle sevilerek kullanılmışlardır.[40]

Hitit Dönemi ritüel kaplarının da aslan biçimli *ryton*'lardan oluşması o dönemin dini hayatıyla ilgili bilgiler vermektedir. Tanrıya libasyon amaçlı kullanılan bu kaplar Kayseri Kültepe'de ele geçmiştir.

Resim 25: Kültepe'de ele geçmiş olan Hitit Dönemi aslan biçimli libasyon kabı

40 Ahmet ÜNAL, **Hititler Devrinde Anadolu I**, İstanbul, 2002, s.70

Resim 26: Frig Aslantaş Kaya Mezar'ındaki aslan kabartmaları

Frigler, aslanları kaya mezarlarında da kullanmıştır. M.Ö. VI. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen, Afyonkarahisar'da Frig Aslantaş Anıtı'nda bulunan ve mezarı koruyucu nitelikteki aslanlar oldukça heybetli bir şekilde kayaya oyulmuştur.

Neolitik Çağ'dan itibaren Ana Tanrıça'nın atribü hayvanı olarak önemli bir vasfı olan aslanların bu görevini Frig Dönemi'nde de devam ettirdiği söylenebilir. Aslankaya Anıtı'nda aslanlar, kaya tapınağının "*cella*" alanında duran Ana Tanrıça Kybele'yi arka ayakları üzerine kalkarak kuşatmışlardır.[41]

41 Fatma BİRECİKLİ, "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, C.4, S.7, Kış 2010, s.222

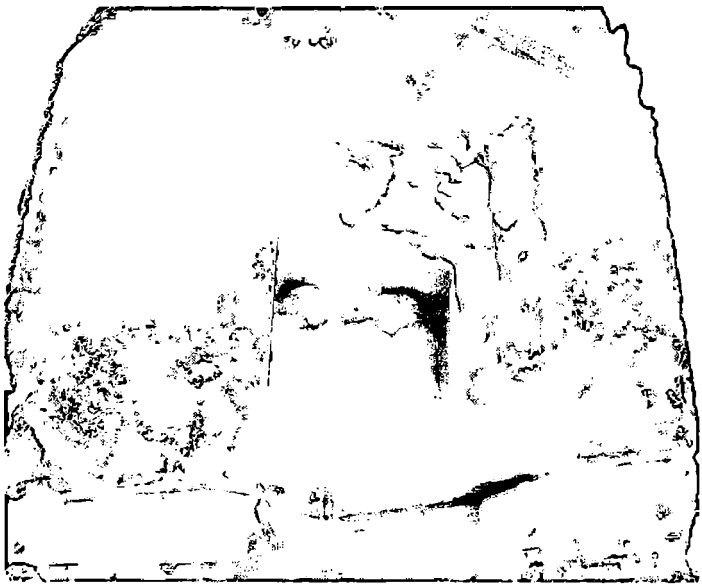

Resim 27: Frig Dönemi Aslankaya Anıtı

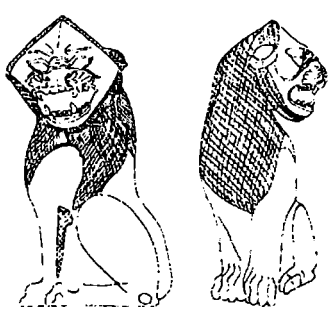

Resim 28: Fildişinden yapılmış Urartu aslan heykelcikleri

Urartular ise aslanların korkutucu özelliklerini bu kez fildişinden yaptıkları heykelciklerde yansıtmaya çalışmıştır.

Aslan anlamsal sembolik gücünü yüzyıllar geçse de kaybetmemiştir. Kullanıldığı alanlardan biri de gemilerdir. Gemilerin pruvasında Gemibaş Figürü olarak yerleştirimişlerdir. Aslan, Gemibaş Figürü olarak ilk kez Mısırlılar tarafından kullanılmıştır[42]; ancak İngiltere'de VIII. Henry döneminde (1491-1547) gemilerde fazlasıyla tercih edildiği söylenebilir.[43] Osmanlı Devleti'nde ise XVIII. yüzyılda inşa edilen gemilerin Gemibaş

42 Gregory Phillip GILBERT, **Ancient Egyptian Sea Power and the origin of Maritime Forces**, Australia, 2008, s.36-37

43 Samih RİFAT, "Gemiler ve Aslanları", **P Dergisi**, S.26, İstanbul, 2002, s.123

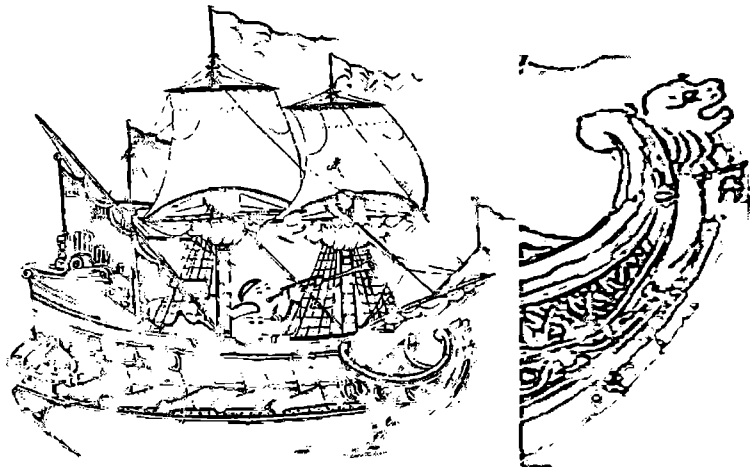

Resim 29: Levni'nin çizmiş olduğu aslan biçimli Gemibaş Figürü bulunan kalyon tasviri

Figürlerine göre isimlendirildiği, bu amaçla bazı gemilere "*Siyah Arslan Başlı*", "*Maî Arslan Başlı*" denildiği kaynaklarda belirtilmiştir.[44] Osmanlı minyatür sanatı içinde önemli bir yeri olan Levni'nin yapmış olduğu 1720 yılındaki Surnâme'de aslan biçimli Gemibaş Figürü bulunan bir kalyon tasviri yer almaktadır.

Gemilerde kullanılan aslan biçimli Gemibaş Figürlerine ait somut en güzel örneklerden biri İstanbul Deniz Müzesi'nde sergilenmektedir. Asar-ı Tevfik gemisine ait olan (1870-1913) aslan biçimli Gem Baş Figürü ağaçtan oyma ve birleştirme tekniğinde oldukça detaylı yapılmıştır ve korkutucu özelliği yansıtılmaya çalışılmıştır.

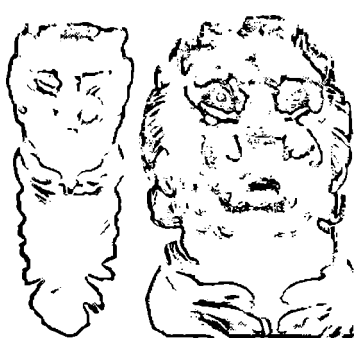

Resim 30: Asar-ı Tevfik gemisine ait aslan biçimli gemibaş figürü

44 İdris BOSTAN, **Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri**, Nisan 2005, s.428

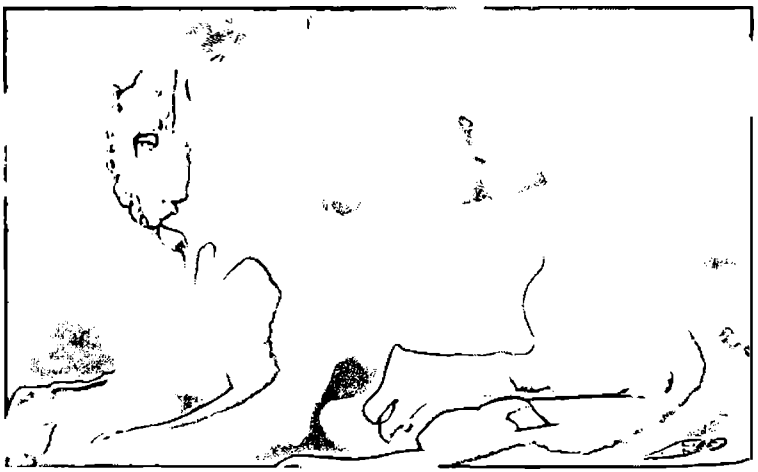

Resim 31: Dolmabahçe Sarayı Hasbahçe'de bulunan aslan heykelleri

XIX. yüzyılda Avrupa'da görülen Neoklasik ve Romantik etkiler çerçevesinde portre ve ifadesel hayvan heykellerine Osmanlı mimarisinde de önem verilmiştir. İstanbul'da Balyan Ailesi'nin yapmış olduğu saraylarda Avrupa etkili birçok hayvan heykeli bulunmaktadır. Bu hayvanlar içinde aslan ve kaplan heykelleri, avladıkları hayvanları yerken veya yavrularıyla birlikte betimlenmiştir.[45]

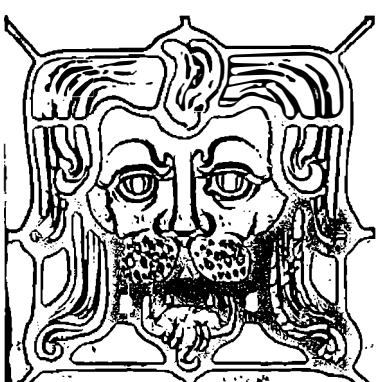

Resim 32: Haydarpaşa Garı aslan biçimli vitray süslemesi

Haydarpaşa Garı vitray süslemelerine dikkatli bakıldığında, aslan figürünün farklı bir sanatsal alanda kullanıldığı da görülmektedir.

45 Derya UZUN, "Heykel Sanatının Türk Kültürü İçindeki Yeri ve Yervant Oskan Efendi", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi,** C.1, S.1, 2012, s.28

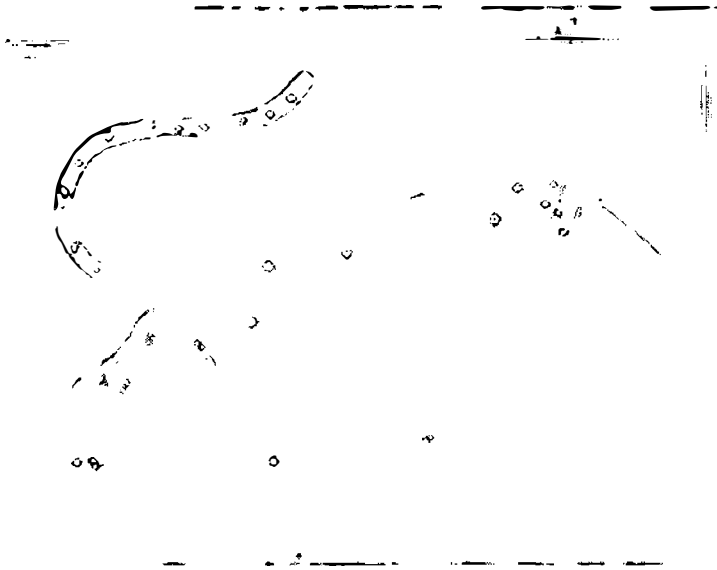

Resim 33: Aslan biçimli hat yazı (Murakka, Farsça Ta'lik Kıt'a, Aliyyü'l Kâtib, Mecmaü'l-Acâib, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi FY.1423, 66v., 280x385)

Hristiyan inancında yer alan ve Hz. İsa'nın mucizeleri arasında gösterilen *"Aslanlar ve Panterler Mucizesi"*ne göre, Kutsal Aile Mısır'a yaptığı yolculuk sırasında aslan ve panter gibi çeşitli yırtıcı hayvanlarla karşılaşmıştır. Annesinin korktuğunu gören çocuk İsa, Meryem'e korkmamasını, hayvanların onlara hizmet etmek için bulunduklarını söylemiştir. Çocuk İsa'nın bu sözleri üzerine hayvanlar itaat etmiş, yolculukları boyunca Kutsal Aile'ye eşlik ederek yol göstermişlerdir (Apokrif Matta:19).[46]

Aslan, Alevî ve Bektaşî kültüründe mertliğin, yiğitliğin timsali olarak Hz. Ali'yi işaret etmiştir. Arapçada "*Haydar*", Farsçada "*Şir*" veya "*Şir-i Yezdan*" olmuştur.[47]

---

46 Uşun TÜKEL, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi**, İstanbul, 2014, s.119

47 Ahmet GÜNŞEN, "Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış", **Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2/2, Spring 2007, s.347

Aslan biçimli hat yazılarında (bkz. Resim 33), üzüntülü zamanlarda Hz. Ali'den istenilecek yardımın karşılıksız kalmayacağına dair şu beyit yazmaktadır:

"Nâdi Aliyyen mazhari'l-acâib
Tecidhu avnen leke fi'n-nevâib
Kulle hemmin ve gammin seyenceli
Bivilâyatike ya Aliyyu ya Aliyyu"

Anlam olarak, "*acayip şeylere mazhar olan Ali'yi çağırdığın zaman onu sıkıntılı zamanlarında kendine yardımcı olarak bulursun. Ey Ali, ey Ali, senin veliliğin sayesinde bütün sıkıntılar ve gamlar elbette açılacak, ortadan kalkacaktır.*", belirtilmektedir.[48]

48 Ali ALPARSLAN, "Yazı-Resim", **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Hümaniter Bilimler, Vol.1, 1973, s.16-17

AT

Paleolitik çağlardan itibaren insanoğlunun tanıdığı ve zamanla vazgeçilmez dostu olan atlar ilk olarak mağara resimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Fransa'daki Lascaux Mağarası'nın Eksenel galerisinde bulunan hayvan tasvirleri Üst Paleolitik Çağ insanlarının doğaya bakma ve anlama çabaları doğrultusunda incelikle işledikleri sanat anlayışlarını ortaya koymaktadır. Tasvirlerde at, boğa, mamut, geyik ve dağ keçisi gibi hayvanlar dikkati çekmektedir. LEROI-GOURHAN, bu hayvanların mağara duvarlarına çizilmesinin o dönem insanlarının sanat anlayışlarındaki erkek ve dişiliği anlamaya yönelik çalışmaları olduğunu belirtmiştir. Örneğin, at imgesi erkekliği, bizon ise dişiliği; erkek geyikle dağ keçisi erkekliği, mamut ve öküz dişiliği temsil etmiştir. Ona göre, bu tasvirler eşeysel simgelemenin ötesinde her birinin konumu mağaradaki dağılımını da kapsamıştır. Mağara girişlerinde genellikle geyik imgeleri yer

Resim 34: Lascaux Mağarası duvar resimlerindeki at tasviri (M.Ö. 15.000-10.000)

alırken, iç kısımlarda at, bizon ve öküz betimlemelerinin hâkim olduğundan söz etmiştir.[49] Bazı bilim insanlarına göre de, mağara duvarlarına at tasvirinin yapılması onun övülesi, resmi veya heykeli yapılacak kadar önemli bir varlık olduğunun göstergesidir.[50]

Atın evcilleştirilmesinin yaklaşık olarak M.Ö. 5000'lere kadar indiği düşünülmektedir.[51] Ele geçen yazılı tabletler ışığında atın Mezopotamya'da binek hayvanı olarak kullanılmasını S.N.KRAMER'in genel olarak M.Ö. II. bin yıllarına[52] kadar dayandırmasına karşılık J.BLACK, ve A.GREEN bu konudaki bilgiyi M.Ö. II. binin ilk yarısına kadar indirgemiştir. Kanatlı kentaur tarzı atlar ise Orta Assur Dönemi'nde silindir mühürlerde karşımıza çıkmaktadır.[53] Geç Sümerlerin atı bilimelerine rağmen ulaşımda genellikle eşek kullanılmıştır.[54]

Atların Eski Assur Dönemi (M.Ö. 1900-1350) ikonografisinde güneş tanrısı Šamaš'ın (Utu) kutsal hayvanı olduğu ele geçen silindir mühürlerden öğrenilmiştir.[55]

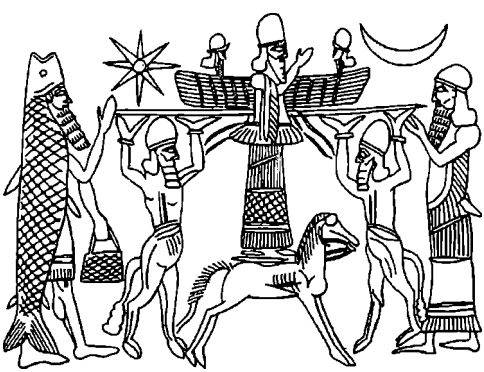

Resim 35: Eski Assur Dönemi'ne ait güneş tanrısı Šamaš'ı konu edinen silindir mühür baskısı

49 Roger LEWIN, **Modern İnsanın Kökeni**, Ankara, 1998, s.187-188

50 J. Edward CHAMBERLIN, (Çev. Uğur PEÇE), **At**, İstanbul, Kasım 2007, s.130

51 J. Edward CHAMBERLIN, (Çev. Uğur PEÇE), **a.g.e.**, Kasım 2007, s.131

52 Samuel Noah KRAMER (Çev. Muazzez İlmiye ÇIĞ), **a.g.e.**, 1998, s.111

53 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia**, London, 2004, s.103

54 Samuel Noah KRAMER, **The Sumerlans**, Chicago, 1963, s.109

55 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.104

Babil Kralı I. Nebukadnezzar (M.Ö. 1125-1104) döneminde yapılmış at başı tasvirinin bulunduğu altarın varlığı atla ilgili dinsel törenlerin yapıldığını akla getirmektedir.

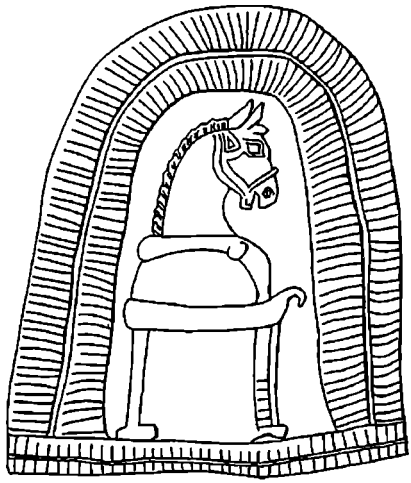

Resim 36: At başı tasvirli altar

Resim 37: Orta Assur Dönemi silindir mühür üzerinde görülen Kentaur tasviri

Yunan mitolojisinden tanınan Kentaurların Orta Assur Dönemi'nde (M.Ö. 1350-1000) bir silindir mühüre çizilmesi bu tarz grifonların Mezopotamya inançlarında da olduğunu göstermektedir. Yunan sanatındaki Kentaurlardan farklı olarak kanatlı ve akrep kuyruklu tasvir edilmiştir.

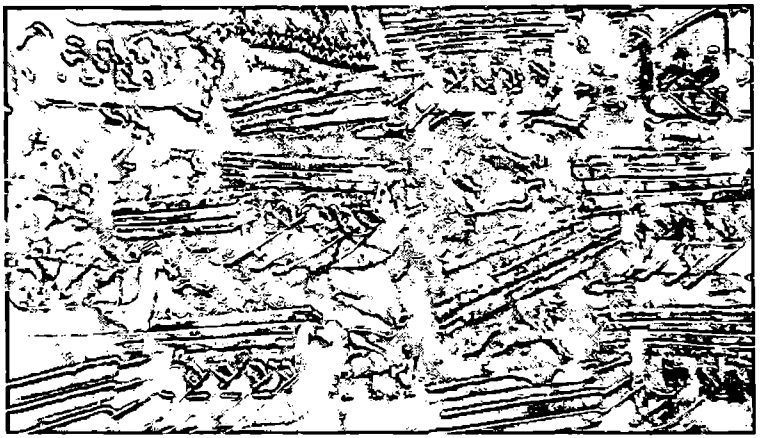

Resim 38: Dur-Şarru-kin Sarayı inşaatı için kereste nakli

Dicle ve Fırat nehirlerinde kullanılan gemi tiplerine ait tasvirlerde bazı Gemibaş Figürlerine rastlanmıştır. Bu tasvirlerden anlaşıldığı üzere kullanılan Gemibaş Figürleri at başı şeklinde çizilmiştir.

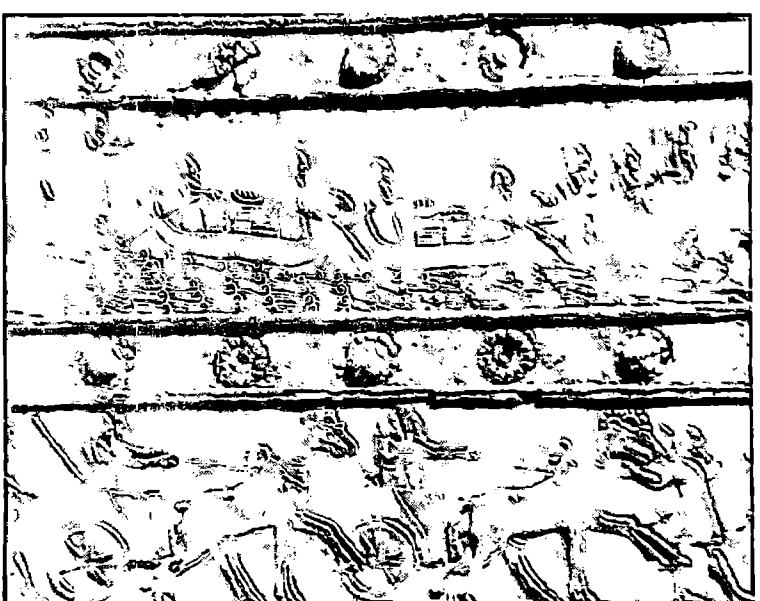

Resim 39: Fenike liman kentleri Sidon ve Tyros'tan haraç alımı

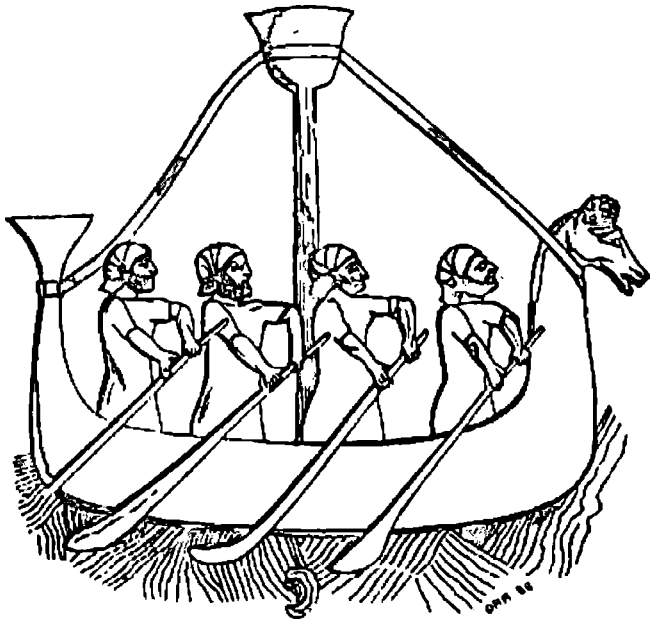

Resim 40: Khorsabad Sarayı at başı şeklinde Gemibaş Figürü olan kayık (M.Ö.700)

Kral Sargon'a ait Khorsabad Sarayı'nda bulunan duvar resimlerinde de Dicle Nehri üzerinde yüzen kayıkların at başı şeklinde Gemibaş Figürlü oldukları görülmüştür.

Mısırlıların atla tanışması Asyalı Hiksoslar sayesinde olmuştur. (M.Ö. II. bin). Öncesinde genellikle eşek kullanmışlardır.[56] Mısır yazılı kaynaklarında Tanrıça ĀSTHĀRTHET'in (Ashtoreth) atların kraliçesi olduğu belirtilmiştir. ( ).[57] Mısırlılar tarafından atlara, hızlı ve zerafetli olmaları ve tanrısal anlamlar taşımaları nedeniyle çok değer verilmiştir.[58] Bu amaçla da sanat eserlerinde incelikle işlenmiştir. XVIII. Hanedanlık dönemine tarihlendirilen, Teb'de bulunmuş olan fildişinden yapılmış at heykelciği boyan-

56 J. Edward CHAMBERLIN, (Çev. Uğur PEÇE), **a.g.e.**, Kasım 2007, s.63

57 Wallis BUDGE, **The Gods Of The Egyptians or Studies In Egyptian Mythology**, Volume II, London, 1904, s.278

58 Dorothea ARNOLD, **An Egyptian Bestiary**, The Metropolitan Museum of Art Bulletin, V.52, No:4, Spring 1995, s.55

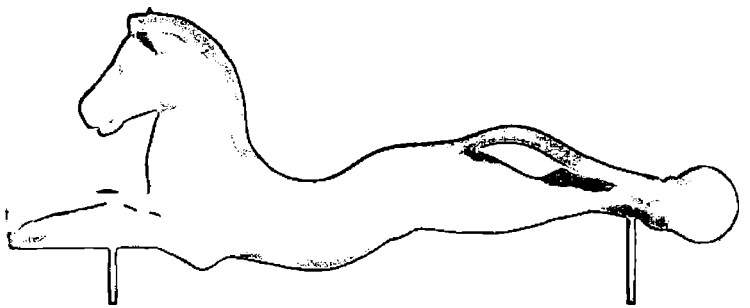

Resim 41: Teb'de ele geçirilmiş olan fildişinden yapılmış at heykelciği

mış ve gözlerine başka bir dolgu malzemesi konulmuştur. Bu örnek Mısırlıların atlara bakış açısını oldukça iyi bir şekilde yansıtmaktadır.[59]

Mısır mitolojisinde Osiris tanrıların arasına katıldığında, Ra onu Öteki Dünya'nın kralı yapmıştır. Horus ise, babasının yerine Aşağı ve Yukarı Mısır'ın kralı olmuştur. Artık Horusda tanrılar arasında yerini almıştır. Osiris ve Set ile mücadele etmenin zamanının geldiğine inanmıştır ve Horus'un babasının intikamını alabilmesi için hazır olup olmadığını sınamak istemiştir.

-"*Bir erkeğin yapabileceği en onurlu iş nedir*?" diye sormuştur oğluna,

Horus yanıt verir, "*annesine ve babasına zarar vermiş birinden intikam almaktır*",

-"*Bir savaşçı için en yararlı hayvan hangisidir*?" diye başka bir soru sorar.

Horus, "*Bir at*", diye cevaplamıştır.

Osiris şakınlıkla, "*Neden aslan değil*?, diye sorar. Horus ise, "*Bir aslan daha güçlüdür fakat bir at daha hızlıdır. Bu yüzden at kaçan düşmanı ele geçirmek için bir aslandan daha yararlı olabilir*", diyerek atın aslandan daha üstün olduğuna vurgu yapmıştır.[60]

---

59 Dorothea ARNOLD, **a.g.e.**,1995,s.55

60 Donna ROSENBERG, **Dünya Mitolojisi**, 3. Baskı, Ankara, Ağustos 2003, s.170

Hint mitolojisinde Varuṇa en eski tanrılardan biri olarak tanınır. Tanrıların, insanoğlunun ve evrenin kralı olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Varuṇa'nın yüzü, gözü, kolları, elleri ve ayakları vardır. Bin tane gözünün olduğu ve çok uzakları görebildiği düşünülmektedir. Her türlü hile yapanı parlayan ayağıyla ezmiştir. Arabası güneş gibi parlar ve çok hızlı bir biçimde koşan atlar tarafından çekildiğine inanılmıştır.[61] Hint mitolojisindeki Varuṇa, Yunan mitolojisindeki deniz tanrısı Poseidon'un karşılığıdır.[62]

Yine Hint mitolojisinde kendisine tapınanlara zenginlik, uzun yaşam ve çocuk kazandırdığına inanılan şafak tanrıçası Ushas kırmızı atların ya da ineklerin çektiği bir arabada dünyaya gelmiştir.[63]

"*Svar*" yani parlamak fiilinden türetilmiş bir diğer tanrı olan Sürya, inanışa göre güneşin kendisidir; bir diğer deyişle güneş tanrısı olarak bilinir. Sürya'nın, yedi tane al renkli atın ya da kıs-

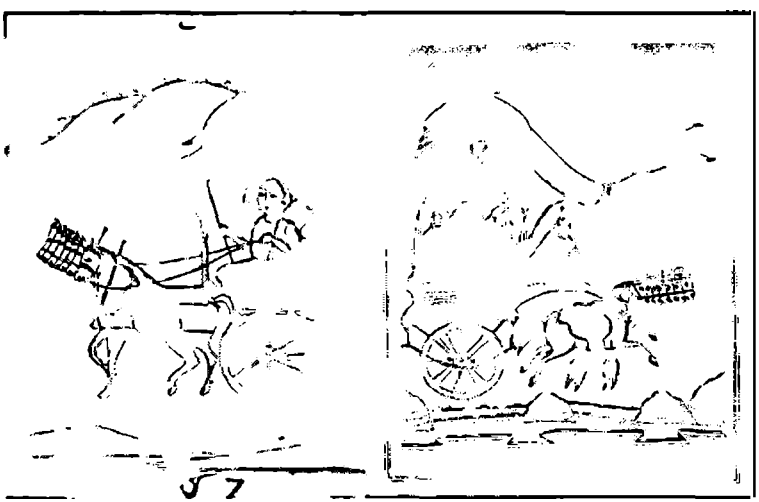

Resim 42: Yedi atın veya yedi başlı atın arabasını çektiği Sürya tasviri

61 Fatma Hicret UN, "Karşılaştırmalı Hint ve Yunan Mitolojisi", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Hindoloji) Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2011, s.72

62 Fatma Hicret UN, a.g.t., 2011, s.74

63 Fatma Hicret UN, a.g.t., 2011, s.96

rağın çektiği iki tekerlekli savaş arabasıyla gökyüzünde hareket ettiği düşünülmektedir. Bununla birlikte genellikle yedi atın çektiği ya da yedi başlı bir atın çektiği ışınlarla kaplı bir araba içinde tasvir edilmiştir.[64]

Çin ve Japon mitolojisinde de atların göğe yükselmekle ilgili anlatıları mevcuttur. Örneğin, bu hikâyeler cennete yapılan ziyaretleri anlatmaktadır. Karısının ruhu uzaklara girmiş olan bir adam meşe tanrısına başvurmuştur ve ondan altın bir at alarak gökyüzüne doğru yol almıştır. İnsanların sürekli şarkılar söylediği güzel bir şehre ulaşmıştır. Orada yaşayan insanlar gelen yabancının kokusunu almışlardır ve kokusundan rahatsız olup baştanrıya başvurarak karısını vermesini istemişlerdir. Tanrı eğer ziyaretçi orayı hemen terk ederse karısını vereceğini söylemiştir. Ziyaretçi adam hemen meşe tanrısının yanına döner, meşe tanrısı da karısının cehennemde olduğunu söyler, ancak baştanrı karısının aranması için emir verdiğinden orası çok karışık durumdadır. Az bir zaman sonra karısı eve dönmüştür. Adama da saklaması için altın at verilmiştir ve bu nedenle Ainu ülkesindeki bütün atlar onun soyundan gelmiştir.[65]

Japon mitolojisinde atlar yağmuru yağdırma ve durdurma törenlerinde önemli rol oynamıştır. Beyaz, siyah ya da kızıl atlar yağmur yağdırmak için adanmıştır, ancak yağmuru durdurmak için sadece kızıl atlar kurban edilmiştir.[66]

At, Çin burçlar kuşağının yedinci hayvanıdır. Çin'de her zaman pahalı hayvan olmuştur. En güçlüleri Moğolistan'dan, daha zayıf ve çelimsiz olanları ise Tibet'tendir. Ancak en iyi atlar her zaman Batı Asya'dan getirilmiştir. Bunlar "*kan terledikleri*" söylenen Arap atlarıdır. Çin'de antik çağda kendisine kurban adanan "*ecdat at*" kültü hâkimdir. Yi-jing'de ejderha erkek, at ise dişi cinsiyeti temsil etmiştir ama daha sonraki dönemlerde mitolojide at

64 Fatma Hicret UN, a.g.t., 2011, s.80-81

65 Donald A. MACKENZIE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.275-276

66 Donald A. MACKENZIE, (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.294

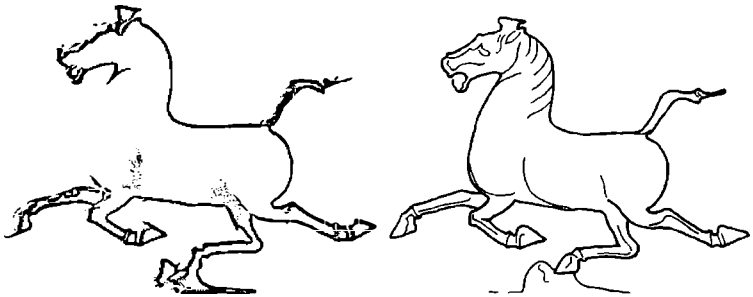

Resim 43: Çin sanatında görülen at heykelciği

erkek ilkeyi (yang), inek ise dişi ilkeyi (yin) simgelemiştir. Budist metinlerinde rastlandığı üzere beyaz at saflık ve sadakati sembolize etmiştir.[67]

Yapılan heykelciklerden biri olan aşağıdaki örnekte atın vücut formları açısından hareketli ve kıvrak hatlarının iyi olduğu söylenebilir. Ancak, atın yürüyüşündeki dengesizlik bellidir çünkü aynı anda aynı taraftaki bacaklarını geriye atmıştır.[68] Fakat, Çin resim sanatında atlar son derece zarif tasvir edilmiştir ve özellikle Yuan Moğol Sülalesi döneminde büyük bir ayrıntıyla işlenmişlerdir. Bu da Moğolların gerçek at sevgisiyle ilgili olarak yorumlanmıştır.[69]

Yunan kültürüne atların gelişinin, olasılıkla Kimmer veya İskit bozkır atlılarının yanı sıra Medler veya Persler aracılığıyla olduğu düşünülmektedir.[70] Yunanlar atın cazibesini vazolarına, duvar resimlerine kadar taşımıştır. Yunan mitolojisinden bilinen birçok tanrı atlardan yararlanmıştır.

Yunan mitolojisinde atın yaratıcısı ve evcilleştiricisi deniz tanrısı Poseidon kabul edilmiştir. Bir kara hayvanı olan at ile deniz tanrısı arasındaki bu ilişkinin kabaran dalgaların uyandırdığı imgeden doğduğu düşünülmektedir.[71] Poseidon denizin derinliklerinde

67 Wolfram EBERHARD (Çev. Aykut KAZANCIGİL, Ayşe BEREKET), **a.g.e.**, s.42-43

68 Franca BEDIN, (Çev. Eren SOLEY), **a.g.e.**, s.27

69 Franca BEDIN, (Çev. Eren SOLEY), **a.g.e.**, s.42

70 J. Edward CHAMBERLIN, (Çev. Uğur PEÇE), **a.g.e.**, Kasım 2007, s.135

71 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.65

Resim 44: Atlarıyla denizde yol alan Poseidon tasvirli mozaik

bulunan sarayından çıkınca tunç ayaklı ve altın yeleli atların çektiği arabasına binmiştir. Atlar şaha kalkarcasına fırlayarak ve hızla dalgaları yararak ilerlemiştir. Öyle hızlı ilerledikleri düşünülmüştür ki arabanın altındaki tunç dingilin ıslanmadığı söylenmiştir.[72]

Yunan mitolojisinde, Hyperion ve Theia'nın üç çocuğundan biri olan Helios güneşi temsil etmiştir. Selene (Ay) ve Eos (Şafak) iki kardeşidir.[73]Her sabah Okeanos Irmağı'nın oluşturduğu bir bataklıktan çıkarak, bütün gök yayını geçtikten sonra akşamleyin Okeanos'un karşı tarafına inmiştir. Bu yolculuğunu ateş saçan çok hızlı dört atın çektiği bir arabayla yapmıştır. Sanat eserlerinde şahlanan dört atın çektiği arabayla, güçlü ve yakışıklı bir genç olarak tasvir edilmiştir ve başında ışın demetleri bulunmaktadır.[74]

Arkaik Dönem Yunan seramiklerinden tanıdığımız *pyksis* formlu kaplarda atlar kaplarda üç boyutlu, gövdeye ise boyama tekniğinde yapılmıştır. Oldukça stilize yapılmış olan bu tasvirler Yunan estetik anlayışını göstermektedir. At tasviriyle alakalı çeşitli formlarda üretilmiş sayısız seramik örneği bulunmaktadır.

72 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.66

73 Özkan ERTUĞRUL, **Mitoloji İkona ve İkonografya**, Ankara, Haziran 2013, s.48

74 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.80

Resim 45: Dört atın çektiği arabasıyla yol alan güneş tanrısı Helios

Resim 46: At figürlü pyksis örneği

Resim 47: Paris Louvre Müzesi'nde sergilenen Kentaur ve Eros heykeli

Ayrıca, Yunan mitolojisindeki karışık yaratıklar arasında grifonlar oldukça sevilen yaratıklardır. Karışık yaratıkların en ünlülerinden biri de Kentaurlardır. İksion'dan doğmuşlardır ve yarı at yarı insan vücutlu olarak betimlenmişlerdir. Sürekli içki içip kavga eden karakterleri vardır. Tasvirlerde ellerinde ağaç dalları, şarap testileriyle gösterilmiştir.[75] Bir rivayete göre de Hera'ya âşık olmasına kızan Zeus, İksionda Hera görünümünde bir bulut göndererek amacını öğrenmek istemiştir, İksionda bulutla birleşmiş ve Kentaurlar doğmuştur. Çiğ et yediklerinden cinsellik arzularının ölçüsüz olduğu söylenir. Hatta Lapitlerin kralı Peirithoos, Hippodameia ile evlenirken düğünlerine komşuları Kentaurları da çağırmıştır ancak Kentaurlar sarhoş olup güzel geline düğünde tacizde bulunmuştur. Böyle olunca da Lapitler ile Kentaurlar arasında acımasız bir savaş başlamıştır. Savaşta Kentaurlar yenilmiştir ve Pelion ormanlarına sürülmüştür. Kentaurlar arasında kötü olmayanları da mevcuttur, hekim olan Kheiron ile Pholos iyi huylu olanlarına örnektir.[76]

Çağdaş sanat içinde dünyaca ünlü sanatçı Picasso'nun bir dönem antik Yunan mitolojisine yönelmesiyle yapmış olduğu çizimlerde Kentaur, Pan vb. tasvirler görülmektedir. Yunan mitolojisine ait kahramanlar Picasso gibi birçok sanatçıyı etkilemiş, eserlerinde mitolojik öyküleri anlatmaya çalışmışlardır.

75 Özkan ERTUĞRUL, **a.g.e.**, Haziran 2013, s.51-52

76 Erdem YÜCEL, **a.g.e.**, Mayıs 2013, s. 227-228

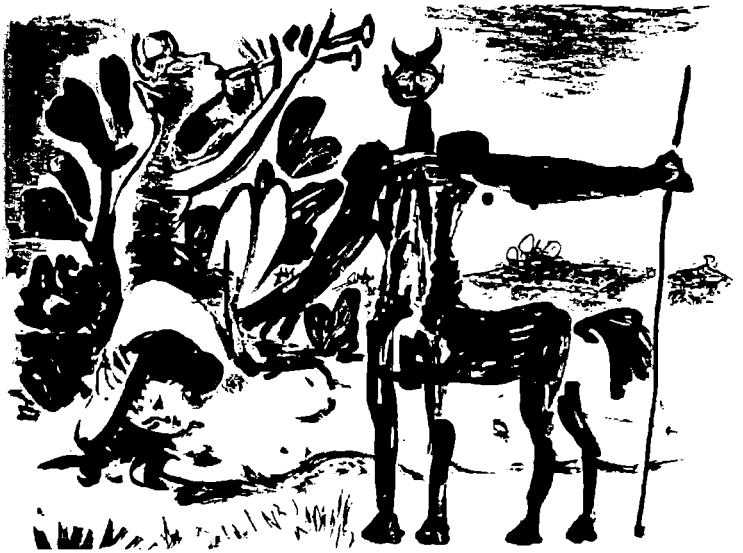

Resim 48: Picasso'nun 2 Şubat 1947 yılında yaptığı Pan, Kentaur ve Bakkha rahibesini konu alan çizimi

Yunan mitolojisinde bir diğer karışık yaratık Pegasos'tur. Medusa'nın kanından doğmuştur ve kanatlı at olarak bilinir. Hesiodos, Pegasos'un doğuşunu şöyle anlatmaktadır:

"...Phorkys'le birleşen Keto Graiaları doğurdu...
Gorgoları da doğuran Keto'dur...
Sthenno, Euryale ve bahtsız Medusa...
Perseus kestiği zaman kafasını
Khrysaor'la Pegasos çıkıverdi kanından.
Biri Okeanos'un kaynaklarından doğduğu için,
öteki elinde altın kılıç tuttuğu için
almışlardı Pegasos'la Khrysaor adlarını.
Pegasos bırakıp davarlar anası toprağı
havalandı gitti ölümsüzlere doğru.
Zeus'un sarayında oturur şimdi
şimşekle yıldırım taşıyıp onun adına..."[77]

77 Azra ERHAT, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, Ağustos 1996, s.239

Resim 49: Paris Sen Nehri üzerindeki köprüde bulunan Pegasos heykelleri

Latin ozan Vergilius, "*Aineis Destanı*"nda Troia savaşıyla ilgili olarak Yunanların dağ gibi bir tahta at yaparak içine en seçkin yiğitleri doldurdukları, tahta atı Troia kapılarına bırakıp Tenedos Adası'nda saklandıklarını, Troialıların düşmanın çekip gittiğini sandıkları, bazılarının tahta atın şehre alınmasını istediği, bazılarının ise buna karşı çıkıp yakılmasını ve denize atılmasını istediğinden bahsetmiştir. Bu duruma şahit olan Troia kentinin Apollon Tapınağı'nın rahibi Laokoon, Troialılara dönerek, "*deliliktir bu yaptığınız, düşman gitti mi sanıyorsunuz, böyle mi tanırsınız Odysseus'u, bu tahta atın içinde ya Akhalılar saklı ya da bu alet surlarımızı yıkmak, evlerimizi gözetleyip kenti yukardan vurmak için yapılmıştır, içinde mutlaka bir tuzak olmalı, armağan getirseler de korkarım Yunanlardan*" diyerek onları uyarmıştır. Laokoon, bu sözleri söyledikten sonra elindeki kargısını tahta atın karnına saplamıştır. Bu arada Troialı birkaç çoban Sinon adında bir Yunanı yakalayarak krala götürmüştür. Sinon, yalanlarıyla dolu bir hikâye uydurarak, Odysseus'un kıskançlığı yüzünden kendisini tanrılara kurban edeceği sırada kaçtığını, söylemiştir. Ayrıca, uzun süren savaştan Yunanların yorulduğunu, Troia'dan gitmek için can attıklarını, tahta atın ise Athena'ya söz verilen bir adak olduğunu anlatarak, tahta atın surlardan içeri girmesini sağlamıştır.[78]

78 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.131-132

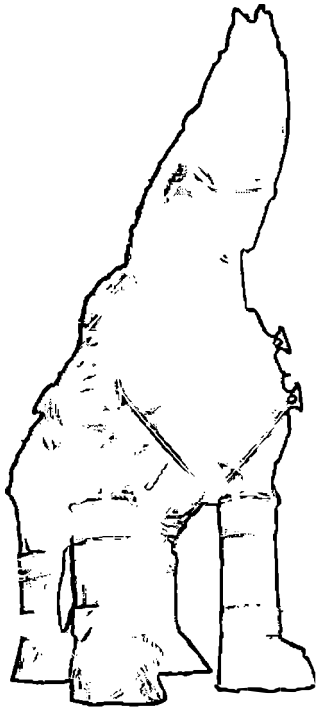

Resim 50: Troia Atı

M.Ö. I – M.S. I. yüzyıl arasına tarihlendirilen Galat tipi pişmiş toprak at ve süvari heykelcikleri, oyuncak olarak da tanımlanmıştır. Farklı toplum ve zamanlara ait eserler olsalar da at kültürünün insan yaşamının her evresinde önemli olduğunu göstermektedirler.

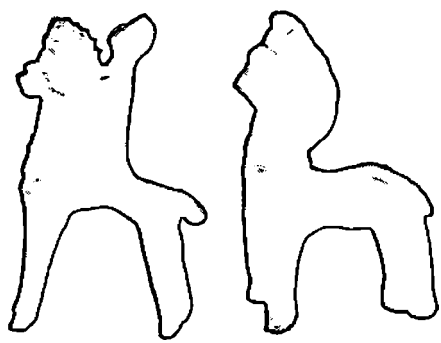

Resim 51: Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen pişmiş toprak Galat at heykelcikleri

At, Türkler için bir ulaşım ve yük taşıma aracı olduğu kadar etinden, sütünden, derisinden yararlanılan bir besi hayvanı ve bir savaş aracı, ayrıca sahibinin en iyi arkadaşı bir varlık olarak önemli sayılmıştır. Oğuz Kağan destanında belirtildiği üzere çocuklara çok küçük yaşlarda ata binme öğretilmiştir.[79]

Türklerin, savaş esnasında bile avcılık yapmayı çok sevdikleri, yanlarına tay veya kısrak alarak ava çıktıkları, eğer o gün şansız bir av günü geçirmişlerse kısrak sütü veya kestikleri atla beslendikleri, Türklerin at üstünde yabani hayvan takip ettikleri, her türlü kuşu at üzerinde okla avlayabildikleri ve at etinden hazırlanmayan yemekten tat ve zevk almadıkları, bildirilmiştir.[80]

IV.-VI. yüzyılda Ammianus Marcellinus, Claudius Claudianus Sidonius, Zosimos gibi batılı kaynaklarda Türklerin atla olan ilişkileri hakkında, henüz ayakta durabilecek bir Hun çocuğunun yanında eyerlenmiş bir at bulunduğu, Hunların at üstünde yemek yedikleri, içtikleri, sohbet ettikleri, uyudukları, Hunların at üstünde ikamet ettikleri gibi bilgiler yer almaktadır. VII-X. yüzyılın İmparator Herakleios ve Leon VI Philosophos gibi Bizans kaynaklarında ise, Türklerin sanki at sırtında doğdukları, yerde yürümesini bilmedikleri, sürekli ata binmelerinden dolayı yürümeyi ve yaya savaşmayı beceremedikleri, Avarların zeminde duramadıkları, ata binmekten bacaklarının dumura uğramış vaziyette oldukları, Tuna boyundaki Margus şehri civarında, barış amacıyla gelen Hun elçi heyetinin atlarından inmek istemediği için Bizanslılarla at üzerinde müzakere ettikleri belirtilmiştir.[81]

Şamanizm inancına göre törenlerde şamanlar gökyüzüne çıkacağı veya kurbanlık sunacağı hayvan olarak atı önemli saymıştır. Şamanın davulu hemen hemen her zaman at olarak nitelendirilmiştir. Kimi zaman Gök Tanrı Ülgen'in simgelerinden biri sayılmış

79 Merdan GÜVEN, "Oğuz Kağan Destanında Hayvanlar", **Milli Folklor**, Yıl:15, S.57, s.83

80 Sergey Grigoreviç AGACANOV, (Çev. Ekber N. NECEF, Ahmet ANNABERDİYEV), **Oğuzlar**, İstanbul, 2004, s.139

81 Burcu ALARSLAN, (Yay. Haz. Özlem KUMRULAR), "Türk İmajının Görsel Yansımaları", **Dünyada Türk İmgesi**, İstanbul, 2005, s.131

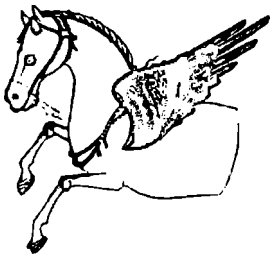

Resim S2: Kanatlı at (Acâibü'l-Mahlûkat, Topkapı Sarayı Müzesi Env. No: 3632)

ve ona kurban olarak sunulmuştur. Şaman atın yardımıyla hem yer altına hem de öteki dünyaya geçebildiği için at ölümün simgesi olarak da kabul edilmiştir. Aynı zamanda şamana göğe çıkma konusunda da olanak sağladığı için çoğunlukla kanatlı olarak düşünülmüştür.[82]

Kurban hayvanı olarak Çin kaynaklarından edinilen bilgilere dayanılarak Hun Shanyu'sunun her yıl dağda göğe at kurbanı verdiğinden bahsedilmektedir. Bu kurban törenlerinde özellikle beyaz at tercih edilmiştir. Siyah renkli atlar genelde yer için kurban verilmiştir. Bu geleneğin Proto-Türk, Hun ve Göktürk dönemlerinde de devam ettiği bilinmektedir. Asıl önemli olan, öbür dünya inanışlarına paralel olarak, kurganlarda ele geçirilmiş at kadavralarıdır. Sahibine öbür dünyada da hizmet etmesi amaçlanmıştır. Çoğu kere de yas işareti olarak ya kuyrukları kesilmiş ya da düğümlenmiştir. Kimi zaman da mezarın başında kesilmiş ağaç sırıklar üzerine derisi asılmıştır ve cennete giderken binilecek hayvanı temsil etmiştir. Birçok efsane ve hikâyede at, sahibinin en yakın dostu, zafer ortağı ve en değerli varlığı sayılmıştır. At sürüleri zenginliğin işaretidir.[83] Kayın ağacı dalından yaptığı dokuz basamaklı merdiven taklidi kertikli veya atın dersinin asıldığı sırık şamanın gezi sırasında yürüyeceği yollar olarak bilinir.[84]

Eski Türklerde kanlı kurbanlar yanında bir de kansız kurban olarak nitelendirilen ve ruhlara bağışlandığına inanılan hayvanlar vardır. Eski Türkler buna "*ıdık*" veya "*iduk*" demişlerdir. Örneğin, Moğolların putlara at bağışladığı ve bu bağışlanan atlara asla binmedikleri, eğer bu hayvan kurban olarak kesilirse kemiklerini kırmadan ateşte yaktıkları söylenmiştir. Çağdaş şamanlarda da

82 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.165

83 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.166

84 İbrahim KAFESOĞLU, **Eski Türk Dini**, Ankara, 1980, s.33

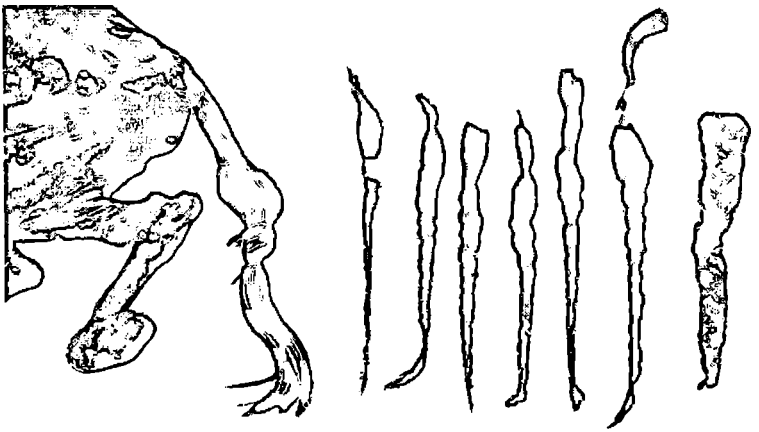

Resim 53: Yas törenlerinde kuyrukları düğümlenen veya kesilen atlara ait örnekler

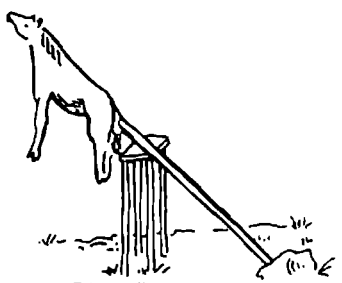

Resim 54: Sırığa geçirilmiş at derisi

bazı dinsel törenlerde ruhlardan birine binek hayvanı salındığı, her şamanistin bu hayvanı dokunulmaz ve kutsal saydığı, kadınların dokunmasının kesinlikle yasak olduğu ifade edilmiştir.[85]

Göktürklerin cenaze törenleri hakkında Çin kaynaklarından, ölünün çadıra konulduğu, oğullarının, torunlarının, erkek-kadın başka akrabası olanların at ve koyunları kurban ederek onları çadırın önüne serdikleri, ölü bulunan çadırın etrafında at üzerinde yedi defa dolaşıldığı, kapının önünde yüzlerini bıçakla kesip ağladıkları, yüzlerinden kanla karışık gözyaşının aktığı, bu törenin yedi defa tekrarlandığı, sonra uygun bir günde ölünün bindiği atı ve kullandığı bütün eşyaları ölü ile birlikte ateşte yaktıkları, ilkbaharda ölenlerin sonbaharda, otların ve yaprakların sarardığı zaman, kışın veya güzün ölenlerin çiçekler açarken (ilkbaharda) gömüldüğü öğrenilmiştir.[86]

85 Abdülkadir İNAN, **a.g.e.**, 2013, s.98-99

86 Abdülkadir İNAN, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Ankara, 2013, s.177-178

Nogay Türklerinde cenaze matem törenine her kabile ayrı ayrı iştirak ederek birer at getirmişlerdir. Altınordu hanlarından Mamay'ın defin merasimine On San Nogay ve Yedi San Nogay kabileleri katılmış ve bunların her biri birer at getirmiştir. Türklerin günlük hayatlarında çok önemli bir yeri olan atın, öteki dünyada da arkadaş olacağı inancı olduğundan ondan ayrılmak istememişlerdir.[87]

Şaman davullarında tokmağa kamçı adı verilmiştir. Yakut efsanelerinde davul için "*Şamanın Atı*" denilmiştir. Bu kutsal davul şamanı ruhlar âlemine taşımaktadır.[88]

Bazı ölen kişilerin başına da at biçimli mezartaşları yerleştirilmiştir. Erkek mezarlarına atların gömüldüğü düşünüldüğünde bu mezartaşının sahibinin de erkek bir savaşçı olma olasılığı yüksektir.

Çin kaynaklarının verdiği bir diğer bilgi de, at güreşlerinin yapıldığıyla alakalıdır. Eski Türklerin güzel ve güçlü at yetiştiren dünya

Resim 55: Azerbaycan Laçin Bölgesi'nde bulunmuş olan at biçimli mezar taşı

87 Nesrin GÜLLÜDAĞ, (Ed. Hasan Celal GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA), "Nogay Türkleri", **Türkler Ansiklopedisi,** C.20, Kafkaslar, Ankara, 2002, s.560,

88 Cemal ŞENER, **Şamanizm Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dinleri**, İstanbul, 2003, s.34

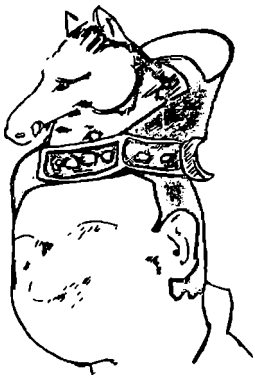

Resim 56: Bezeklik'te bulunan Uygur duvar resminde görülen at cini

kavimlerinin başında geldiği, sonbaharda genel olarak atların güçlendiği ve kuvvetlendiği, bunun için büyük törenlerin düzenlendiği, bu törenlerde her bölgenin at yetiştiricilerinin seçkin atlarını getirerek güreştirdiği, birinci gelen atın ve sahibinin toplum içinde saygınlık kazandığı ifade edilmiştir.[89]

Uygur soylularının şehirlerde yaşamalarına rağmen at eti yemeye devam ettikleri belirtilmiştir. Elçiye göre zenginlerin at eti, fakirlerin ise koyun ve ördek eti yedikleri söylenmiştir. Mani ve Buda dinlerini benimsemiş olmalarına rağmen at eti yemeye devam eden Uygurların geleneksel gıda tüketim maddelerinden vazgeçmedikleri anlaşılmaktadır.[90]

At cini tasviri Bezeklik'teki Uygur duvar resminde on iki hayvanlı takvimin insan biçimli sembolleri arasında görülmektedir. Türk-Çin yıldız figürlerinin geniş kollu kıyafetini giymiş, elinde Uygur harfleriyle Türkçe adı yazılı tomarı tutan her devrin cini yıldız tasvirlerine benzer bir şekilde temsil edilmiştir. Başlıkların üzerine giydikleri hayvan şekilli masklar dışında figürler kesinlikle birbirine benzer durumdadır. Bu cinlerin kendi tesirleri altında doğanları etkilediğine inanılmıştır.[91]

Türklerin atlara verdiği önem bayraklarına kadar yansımıştır. Türklerin bayrakları bir sırığın ucuna taktıkları at kuyruğundan oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nde de görülen bu alemlere eski Türklerde "*tuğ*" adı verilmiştir. Bulgarların savaş atlarına çok önem verdikleri, savaştan sonra bu atları serbest bırakarak kırlarda dolaşmalarını sağladıkları ve hiç kimsenin bu atlara binme-

89 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e**, 1971, s.11

90 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e**, 1971, s.126

91 Emel ESİN (Ed. Emine Gürsoy NASKALI), "Türk Sanatında At", **Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık**, İstanbul, 1995, s.55

sine izin verilmediği, binmeye teşebbüs edenlerin de öldürüldüğü anlatılmıştır.[92]

At, Kutadgu Bilig'de zamanın simgesidir. Turfan metinlerinde at resimleri bazen maviye yani gökyüzü rengine boyanmıştır.[93]

Atın bu kutsallığı onunla ilgili başka inançların doğmasına da vesile olmuştur. Evin önünde atın başını eve doğru bağlamanın o eve bereket vereceğine, atın nefesinin hastalıkları gidereceğine, at olan eve şeytan girmeyeceğine, bazı evlere atın kafatasının asılmasıyla nazardan korunulacağına, rüyada birinin bindiği atın kuyruğunun eksik veya kesik görülmesinin o eve ölüm getireceğine inanılmıştır.[94]

Atçılığın ve süvarilerin bu denli önemli olduğu bir toplumda atlarla ilgili kültürel eserlerin varlığı da önem taşımaktadır. Pazırık kurganlarında bulunan halı örneğinin kenar frizlerinde görülen süvari motifleri at sevgisinin ne kadar kuvvetli olduğunu ve dokumacılık sanatına kadar varlığını hissettirdiğini ispatlamaktadır.

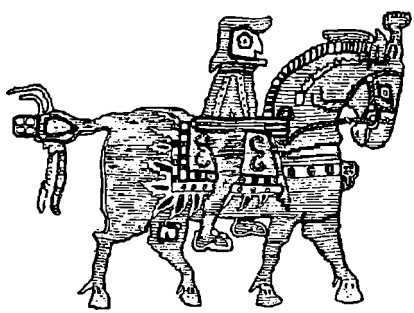

Resim 57: Pazırık halısında bulunan süvari ve kuyruğu bağlı at motifi

Anadolu Selçuklu sanatında Kubadabad Sarayı'nda ele geçirilmiş olan çinilerde görülen at motifleri XIII. yüzyılda sıklıkla görülmekte olup bunun. Eski Türk inanışlarına uygun anlamsal semboller olarak tasarlanmış olduğu düşünülmektedir.[95]

92 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e**, 1971, s.159

93 Jean Paul ROUX, **a.g.e.**, 2011, s.35

94 Celal BEYDİLİ, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Ankara, 2004, s.71

95 Koza KURT, "Anadolu Selçuklu Çinilerindeki Hayvan Figürlerinin Farklı Bir Yaklaşımla Seramik Yüzeylerde Değerlendirilmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2012, s.20

Resim 58: Kubadabad Sarayı'ndan at figürlü çini örneği ve çizimi

İslam inancına göre Allah, atları Hz. Âdem'in Kâbe toprağından yaratmıştır. İbn Hordadbeh gölden çıkan atlardan, El Biruni'de dağdan çıkan ilahî kökenli aygırlardan dünyaya geldiğini yazmıştır.[96]

İslam sanatında da Kentaur tipi karışık yaratıklar minyatürlere konu olmuştur. Yarı insan yarı at biçiminde olan karışık yaratık sağ elinde kesik bir baş, sol elinde de çift hançer tutmaktadır. Yunan mitolojisinden tanıdığımız bu karışık yaratıkların İslam sanatında da bulunması ilginç bir detaydır.

Resim 59: Elinde kesik baş tutan kentaur biçimli karışık yaratık (Acâibü'l-Mahlûkat, BL Or. 13935)

96 Celal BEYDİLİ, **a.g.e.**, 2004, s.73

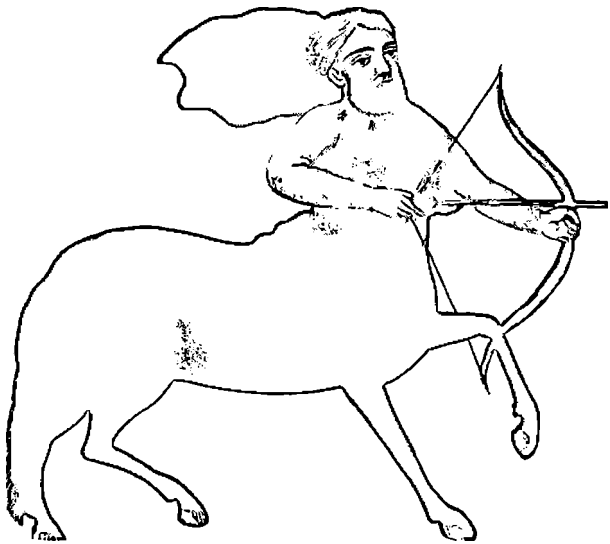

Resim 60: İslam minyatürlerinde yay burcu simgesi

Aynı zamanda İslam burç minyatürlerinde yay burcuna ait tasvir yarı insan yarı at biçiminde betimlenmiştir. Yay burcuna *Burc-ı Keman*, *Han-i Keman* denilmiştir. Kamer bu burca geldiğinde hamama gitmek, kimya ile ilgilenmek, doğan avlamak, cinsel ilişkide bulunmak, bina yapmak, ilaç içmek, düşmana mektup yazmak, düşmana saldırmak olumlu olarak yorumlanmıştır.[97]

Hz. Muhammed'in Mi'râc olayında göğe yükselmesiyle alakalı "*Burak*" hayvanından söz edilmiş ve minyatürlerde de çizilmiştir. Aslında "*Burak*" Kur'an'da geçmez, ancak daha sonra bu söylenceye yönelik işlenip süslenmiş şiirlerde ve minyatürlerde sevilen bir konu olmuştur. Mi'râc, Hz. Muhammed'in göğe çıkmasıyla ilgiliyse, "*Burak*" da O'nun Kudüs'e yaptığı gece yolculuğu ile ilgilidir ancak konu Mi'râc öykülerinin içine kadar girmiştir.[98] Hz. Muhammed'in gece yaptığı bu yolculuğu "*Burak*" ile yaptığına dair inançlar vardır. Mekke'den Kudüs'e olan bu yolculuk

97 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.344

98 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.295

Cebrâil'in yardımıyla gerçekleşmiştir. Buradan gökyüzüne çıktığı, bunun bir merdivenle, bir ağaçla ya da yalnız götürüldüğü üzerine farklı yorumlar yapılmıştır. Bazı yorumlarda bu seyahatin fiziki olmayıp ruhsal bir yolculuk olduğunu dile getirmişlerdir. Ancak, hattatlar bu yolculuğun ruhsal değil bedensel olduğuna inanarak eserlerinde yansıtmaya çalışmışlardır. Kimisine göre bu hayvan at, kimisine göre eşektir. Tevrat'a göre Hz. İbrâhim (Tekvin XXII/3), İncil'e göre de Hz. İsâ eşek üzerinde gitmiştir (Yuhanna XII/14). "*Burak*"ın tanımlarında bir katırdan daha küçük, bir eşekten daha büyükçe, yüzünün insan, kulaklarının fil, boynunun ve

Resim 61: Hz. Muhammed'in Mi'râc'a yükselirken bindiği "*Burak*" atı (Siyer-i Nebî, NYPL Spencer Col.-Detay)

Resim 62: Falname'de çizilmiş at başı şeklinde gemibaş figürü olan Hz. Nuh'un gemisi tasviri

kulağının deve, göğsünün ve yelesinin at, toynaklarının öküz gibi olduğu belirtilmiştir. Göğsü yakut, saçları beyaz ve parlaktır. İki yanında kanatları vardır, birtakım yorumcular da yüzünün kadın yüzü olduğunu söylemiştir.[99]

Hz. Nuh'a ait gemi tasvirleri XVII. yüzyıl minyatürlerine konu olmuştur. XVII. yüzyılda Nuh Peygamber'e ait minyatürlerde at biçimli gemibaş figürleri kullanılmıştır. Nakkaş Kalender Paşa tarafından çizilen Falname'deki Nuh'un gemisinde at başı şeklinde bir gemibaş figürü görülmektedir.

99 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.298

Resim 63: At başı şeklinde gemibaş figürü bulunan gemi tasviri

Sevakıb-ı Menakıb'ta karşımıza çıkan bir diğer gemi tasvirinde bulunan gemibaş figürünün yine at başı şeklinde olduğu görülmektedir. Fırtınaya yakalanan gemideki tacirlerin Hz. Mevlana'yı yardıma çağırması anlatılmıştır.

AYI

Sümerlere ait Gılgamış Destanı mitolojik hikâyeler içinde çok önemli bilgileri barındırmaktadır. Hikâyede genel olarak Gılgamış, ölen yakın dostu ve uşağı Enkidu'nun üzüntüsüyle ölümsüzlük otunu aramasını ve ona ulaşıncaya kadar verdiği mücadeleleri anlatmaktadır. Bu mücadeleleri anlatırken elbette birçok macera yaşar. İşte bunlardan birinde karşılaştığı bir balıkçı kadına; "*Ey! Balıkçı kadın güneşin doğuşu gibi, dağları doğudan aştım, yeşilliklerle dolu ovada kavurucu çölde tıpkı bir avcı gibi oradan oraya dolaşıp durdum. Ayıyı, sırtlanı, aslanı, panteri, kaplanı, erkek geyiği ve dağ keçisini öldürmek zorunda kaldım.*" der.[100] Buradan anlaşılacağı üzere, Gılgamış güçlü kuvvetli, iri yabanıl hayvanları öldürdüğünü söylerken bu gruba ayıyı da eklemiştir. Onu öldürmekle ne tür zahmetlerden geçtiğini dile getirmektedir.

Britanya hikâyelerinde ise Kral Arthur'un Romalılara karşı yaptığı savaşla ilgili metinler arasında içinde ayının olduğu bir diyalog geçer. Manş Denizi'nden karşıya geçerken Arthur bir rüya görmüştür. Korku salan bir ayı doğudan yükselip gökte uçmaktadır. Kocaman, uğursuz ve fırtına bulutları kadar karadır. Uçuşuna yıldırımlar ve gök gürültüleri eşlik etmektedir. Korkunç böğürtüsünden deniz kıyısı sallanmıştır. Bir ejderha batıdan ayıya doğru uçmuştur. Ejderhanın gözlerinden çıkan ürkütücü ışıklar denizi ve karayı aydınlatmaktadır. Ayı ile yiğitçe dövüşür ancak ayı ejderhanın ardı gelmeyen saldırılarına karşı koyamaz, ejderhanın alevli soluğu ayıyı yakar ve tutuşmuş cansız gövdesi toprağa düşer. Arthur bu rüyasını yoldaşlarına anlattığında, yoldaşları ona, "*Ejderha seni simgeliyor, ayı ise dövüşeceğin korkunç devi temsil ediyor. Ejderhanın ayıyı yendiği gibi sen de devle savaşından zaferle çıkacaksın*", demiştir.[101]

Kızılderili mitolojilerinde doğa ve hayvanlarla ilgili sayısız söylence bulunmaktadır. Ayının konu olduğu mitolojilerden biri "*Ayı-*

100 Donna ROSENBERG, **a.g.e.**, Ağustos 2003, s.197

101 Donna ROSENBERG, **a.g.e.**, Ağustos 2003, s.309

nın Peşinde (Muskuaki) (Tilki)" adındadır. Mitolojide, kış aylarının yoğun yaşandığı bir günde üç delikanlı avlanmaya çıkmıştır. Delikanlılardan biri adı Sıkı Tut olan köpeğini de yanına almıştır. Kırlarda, ormanlarda dolaşırlarken bir iz bulmuşlar ve onu takip ederek tepenin yamacındaki bir ayının yaşadığı mağaraya varmışlardır. Hangisinin içeri gireceği konusunda düşünürlerken içlerinden en büyüğü ben girerim demiştir. Dizlerinin üzerinde emekleyerek mağaraya giren genç yayıyla ayıyı dürtmüş ve sonra da arkadaşlarına "*geliyor!...geliyor!*" diye seslenmiştir. Ayı kendisini zorlayan avcıdan kurtularak hızla dışarı fırlamış ve kaçmaya başlamıştır. Arkasından bağıran gençler, "*bakın ne kadar hızlı gidiyor, kuzeye doğru soğukların geldiği yerlere gidiyor*", diye bağırmışlardır. Genç avcı hemen koşarak ayıyı diğerlerine doğru çevirmek amacıyla kuzeye doğru ilerlemiştir. Ortanca avcı ise, "*Dikkat! Geliyor, doğuya zamanın geldiği yöne doğru gidiyor*", diyerek hayvanın peşinden doğuya yönelmiştir. En büyük avcı da "*Onu görüyorum, batıya doğru, güneşin battığı yere doğru gidiyor, koşun kardeşler*" diyerek küçük köpeğiyle birlikte batıya doğru gitmiştir. Genç avcılar ayıyı kovalarken ayının kendilerini gökyüzüne doğru götürdüğünü farkedip altlarında yeryüzü büyükannemiz var, hemen geri dönelim, demişlerdir. Çok geç farkına vardıkları bu durum sonucunda gökyüzü ayısı onları çok çok yükseklere götürmüş ama onlara av olmaktan kurtulamamıştır. Avcılar ayıyı yakalayıp öldürmüştür. Akçağaç ve somak dallarını üst üste yığarak ayıyı da üstünde parçalara ayırmışlardır. Akçaağacın ve somakın sonbaharda kan kırmızısına dönüşmesinin nedeninin bu olduğuna inanılmıştır. Genç avcılar ayağa kalkarak ayının başını doğu yönüne atmıştır. Şimdi kışları, sabahleyin erkenden tan yeri ağarmadan önce ufkun hemen altında ayı başını andıran bir takımyıldız kümesinin belirmesi buna bağlanmıştır. Daha sonra avcılar, ayının omurga ve belkemiğini uzaklara kuzey yönüne atmıştır. Kış ortasında gece yarısı eğer kuzey yönüne bakılırsa orada yıldızlarla şekillenmiş olarak ayının omurga ve belkemiğinin görüleceği ifade edilmiştir. Yılın herhangi bir zamanında gökyüzüne bakıldığında, kare şeklini oluşturan dört parlak

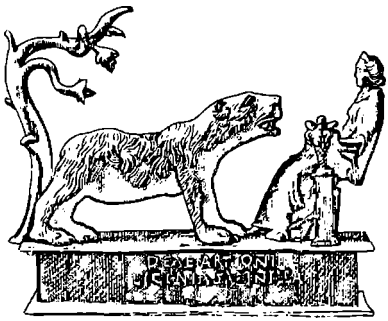

Resim 64: İsviçre Muri'de bulunmuş Roma-Kelt Dönemine ait bronzdan yapılmış Tanrıça Artio heykelciği

yıldız ve onların arkasında üç büyük parlak yıldız ve bir de küçük donuk bir yıldızın görüleceği, dört yıldızdan oluşan karenin ayı, bunların peşindeki üç yıldız ve belli belirsiz görünen yıldızın da Sıkı Tut adlı küçük köpek olduğu anlatılmıştır. Bu sekiz yıldız, gökyüzü boyunca bütün sene birlikte dolaşarak öbür yıldızların yaptığı gibi asla dinlenmeye çekilmemiştir. Avcılar ayıyı yakalayıncaya kadar kendileri ve küçük köpekleri asla durup dinlenmemiştir.[102]

Ayı, Amerika yerlilerine ait mitolojilerin en önemli karakter hayvanıdır. Kültürel anlamda kahraman, dost, hayvanların yöneticisi ve yeraltı dünyasının lideridir. O insanlara güç verir ve iyileştirir. Ayılar adına yapılan ritüel törenler bulunmaktadır, özellikle Algonquian yerlileri örnek gösterilebilir.[103]

Kelt mitolojisinde en önemli tanrıça olan Artio'nun kutsal hayvanıdır. Onun adı "*ayı*" anlamına gelmektedir. Kelt kültleri arasında çok temsil edildiği söylenemez. Kuzey İngiltere'de Roma-Kelt döneminde sevildiği söylenebilir. Artio, kısaca avcılıkla ilgili bir tanrı olarak bilinmektedir. Artio, ayıların lideridir. Avcıların veya yolcuların koruyucusu olsa da ağaçta ayıyla karşılaşırlarsa onlar için tehlikeli olabilir. Özellikle Moselle ile Treveri arasındaki Bollendorf Vadisi'nde tapınım görmüştür. Artio, çelişkili bir rol oynamıştır. Hem ayıların koruyucudur, hem de onlara karşı insanları korumuştur. İnsanlar ve hayvanlar arasında arabulucuk görevi üstlenmiştir.[104]

---

102 Alice MARRLOT, Carol K. RACHLIN, (Çev. Ünsal ÖZÜNLÜ), **Kızılderili Mitolojisi**, Ankara, Ocak 1994, s.80-83

103 Dawn E. BASTIAN, Judy K. MITCHELL, **Handbook Of Native American Mythology**, California, 2004, s.52

104 Miranda GREEN, **Animals In Celtic Life And Myth**, New York, 1992, s.217-218

Resim 65: Berlin'de bir binanın girişinde bulunan ayı figürleri

Bugün Berlin ve Bern gibi kentlerin sembollerinin ayı oluşu Kelt mitolojisine dayanmaktadır. Ayıların kış uykularına yatmaları, bu uykularının birçok toplum tarafından ölüm olarak nitelendirilmesi ve kış uykusundan kalkan ayıların ruhlarının yeniden doğduğuna dair inanışlar mevcuttur.[105] Günümüzde Berlin sokaklarında dolaşıyorken dahi bazı binaların girişlerinde ayı figürlerine rastlarsınız, bu da inanışların hala güncelliğini koruduğunu göstermektedir.

Hint mitolojisinde Rākṣasalar, kötü ruhlar olarak bilinirler. Atharvaveda, onlarla ilgili tanımlamalar yapılırken üç başlı, iki ağızlı, dört gözlü, beş ayaklı, ayı boynuzlu, parmaksız, bazen ayakları geriye dönük, bazılarının ellerinin boynuz gibi olduğu ve çiğ et yedikleri gibi ifadeler kullanılmıştır.[106] Hanuman ise, bazısının tek gözü ve kulağı olduğu, bazısının kulaklarıyla yüzünü gizlediği, bazısının hiç kulağının olmadığı, bazısının burnunun alınlarında bulunduğu, bazısının kocaman kafasının ve onu tutan orantısız

105 Altan ARMUTAK, "Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi I, Memeli Hayvanlar", **İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, 28 (2), 2002, s.423

106 Korhan KAYA, **Hint Mitolojisi Sözlüğü**, Ankara, Şubat 1997, s.128

Resim 66: Çin sanatında bambu ağacında üzerinde tasvir edilmiş panda

bir uzun boyna sahip olduğunu belirtmiş; bazısının burnunun ayı veya geyik burnu gibi, yüzlerinin ise kaplan, deve, öküz, keçi, çakal; ayaklarının fil, deve, at ayağı şeklinde olduğunu tarif etmiştir.[107]

Çin mitolojisinde cesareti ve gücü simgelemektedir. Bazı Çinliler evlerine oyma ayı heykelcikleri yerleştirilerek evlerini kötülüklerden korumak istemiştir. Çin'de ayıların birkaç çeşidi vardır ve en önemlisi pandadır. Siyah-beyaz vücudu, siyah kulakları, bacakları ve kuyruğu onu özel yapmıştır. Aynı zamanda Çin'de kahverengi ve siyah ayılar da bulunmaktadır. Benzerleri Avrupa ile Kuzey Amerika'da bulunmaktadır. Çin'de bir inanca göre imparatoru gece yatak odasında ziyaret eden ayının ülkeyi nasıl yöneteceği konusunda ona bilgiler verdiğine inanılmıştır. Buna göre gücü, kuvvetinin yanında bir üst akıl görevinin de bulunduğu anlaşılmaktadır.[108]

Bir diğer Çin inanışına göre ayı erkeği, yılan ise dişiyi simgelemiştir. Rüyada ayı görmek bir oğul sahibi olacağının müjdecisidir. Babasının durduramadığı seli durduran Yu' ve babası birer ayıdır. Büyükayı takımyıldızı "*bei dou*" çok önemlidir ve kelime olarak karşılığı "*Kuzey Maşrapası*"dır. Ancak "*dou=maşrapa*" aynı zamanda dini törenlerde kullanılan sunu kabına verilen isimdir. Kulbu bizdeki sabanın sapına benzemektedir. Büyükayı takımyıldızının bu kısmına "*Bulut Maşrapası*" adı verilmiştir ve evlilik töreninde penisi simgelemektedir. Çin Halk Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında olan ideolojik çekişmede Ruslar ayıyı yani saldırganı simgelemiştir. Hatta Mao Zedong Sovyetlerden bahsederken onlara "*Kutup Ayısı*" demiştir. Batı masallarından bildiğimiz "*Kırmızı Başlıklı Kız*" masalının benzeri Çin'de de bulunmaktadır ve burada kurdun yerine ayı kullanılmıştır.[109]

---

107 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.129-130

108 Jeremy ROBERTS, **Chinese Mythology A to Z**, New York, 2004, s.7-8

109 Wolfram EBERHARD (Çev. Aykut KAZANCIGİL, Ayşe BEREKET), **a.g.e.**, 2000, s.48

Resim 67: Kallisto takımyıldızı

Yunan mitolojisinde de Kızılderili mitolojisinde olduğu gibi takımyıldızların oluşumuyla ilgili hikâyeler anlatılmaktadır.

Artemis'in yanında bulunan nymphelerden yani kızlar alayından biri olan Kallisto, Artemis'in en gözde görevlisi olmuştur. nympheler kırlarda, sularda, ormanlarda yaşayan, başı örtülü yani gelin adı verilen dişi varlıklardır. Artemis'le birlikte avlanırlar ve şarap tanrısı Dionysos'la eğlencelere katılırlar. Artemis, nymphelere dünya nimetlerinden uzak duracaklarına dair sadakat yemini ettirir. Ancak bir gün, Zeus ormanda Kallisto'yu uyurken görür ve ona âşık olur. Zeus, Artemis'in kılığına girerek Kallisto'nun yanına gider. Kallisto, Zeus'u Artemis sanarak ondan çekinmez ve iyi karşılar. Bu birlikteliğin sonunda Kallisto hamile kalır ve Arkas adında bir oğlan çocuğu dünyaya getirir. Bunun farkına varan Artemis, sözünü tutmayan Kallisto'yu bir ayıya çevirir. Kimi kaynaklarda bu aşkı öğrenen Hera'nın Kallisto'yu ayıya çevirdiği söylenmektedir. Kallisto, artık bütün avcıların peşinden koştuğu bir av hayvanına dönüşmüştür. Uzun yıllar ormanda gizlenen Kallisto, bir zaman sonra oğlu Arkas ile ormanda karşılaşır.

Ancak, Arkas annesini tanımaz ve onu vurarak öldürmek ister. Tam bu sırada Zeus, araya girerek Arkas'ı yutan ve Kallisto'yu da cennete götüren bir hortum gönderir. Kallisto, gökyüzünde "*Büyük Ayı*" olarak belirir, Arkas da "*Küçük Ayı*" olarak yerini alır.[110]

Arkadialı Iasos'un kızı olan Atalante, Artemis'i kendisine idol olarak seçen ve onu izleyen güzel bir avcıdır. Erkek çocuk isteyen Iasos, Atalante doğunca onu bir ormana bırakmıştır. Atalante'yi ormanda dişi bir ayı kendi sütüyle beslemiştir. Sonra ormanda avcılar Atalante'yi bulmuş ve yanlarına alarak büyütmüş, ona avcılık mesleğini öğretmişlerdir. Atalante büyüdüğünde bakire kalmak istemiştir. Bu konuda kendini her türlü tuzaktan korumuştur hatta ırzına geçmeye çalışan iki kentauru öldürmüştür.[111]

Resim 68: Karatepe kabartmalarında ele geçen ayı oynatan adam ortostatı

Anadolu'da Geç Hitit sanatında Karatepe kabartmaları olarak adlandırılan eserler içinde ayıları zapteden veya oynatan adam olarak tanımlanmış bir ortostat bulunmuştur.[112]

Türk mitolojisinde ayı ile ilgili inançlar orman kültüyle bağdaştırılmıştır. Ayı, orman tanrısı ya da orman ruhunun sembolüdür. Orta ve İç

110 Yasemin ÖRS, "Takımyıldızların Mitolojik Öyküleri", **Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri**, Özel Konu, Ankara, 2001, s.78-79

111 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.97

112 A. Muhibbe DARGA, **Hitit Sanatı**, İstanbul, 1992, s.343

Asya toplumlarında hâlâ ayı ile ilgili çeşitli tözler geçerliliğini korumaktadır. Ayı ile ilgili kullanılan bazı sözcükler ise ata anlamı taşımaktadır. Başkurtlar gibi bazı Türk toplulukları da ata olarak saymıştır. Çin kaynaklarında bahsedilen kuzeyli göçebeler olarak nitelendirilen toplulukların bayraklarında adalet simgesi olarak ayının yer aldığı belirtilmiştir. Şamanların ayı postundan yapılmış veya ayının çeşitli kemikleri kullanılarak elbiselerine eklenmiş özel kıyafetleri bulunmaktadır. Şaman gökyüzüne yaptığı yolculuklar sırasında bazen yardımcı ruh olarak ayıyı da kullanmıştır. Ayının avlanılarak etinin yenmesiyle onun gücünün insana geçtiğine dair bazı inanışlar vardır. İslamiyetten sonra daha çok kaba kuvvetin, aptallığın ve kötü insanın simgesi gibi olumsuz anlamlar kazanmıştır. Astrolojik simge olarak da kullanıldığı söylenmektedir.[113]

"*Aba tös*" şamanistlerini en çok saydıkları tözlerden biridir ve bu ayı tasvirinden oluşmaktadır. "*Aba*" (apa) eski Türkçede baba, ata anlamlarını taşımaktadır. Bütün eski Türk lehçelerinde ayıya gerçek adı olarak "*azıg, ayıg, ayu, ayı*" denildiği halde bazı bu canavar "*aba*" (XI. yüzyıl Kıpçaklarında ve bazı Altay lehçelerinde) veya "*ese, ebe, ebüge*" (Yakutça) denilmiştir. Bu kelimelerin hepsi "*ata*" anlamı taşımaktadır ve kuzey kavimlerinde bu hayvanın adı tabu olarak sayılmıştır. Ayı kültünün izleri yüksek kültürlü İskandinavya köylerinde bile görülmüştür.[114]

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un göğsü ayıya benzetilmiştir ve yine ormandaki (Kıyant) adındaki canavarı avlamak için bir ağaca yemlik olarak geyikten sonra bir ayıyı bağlamıştır. Gökteki beyaz ayı da "*Öküz Kız*" hikâyesinde anlatılmıştır.[115] Kutadgu Bilig'te ise "*adıg*" adıyla geçmektedir.[116]

113 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.162-163

114 Abdülkadir İNAN, **a.g.e.**, 2013, s.46

115 Murat URAZ, **Türk Mitolojisi**, İstanbul, Şubat 1994, s.151

116 Şerif Ali BOZKAPLAN, "Kutadgu Bilig'de Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme", **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, V.2/4 Fall 2007, s.1115

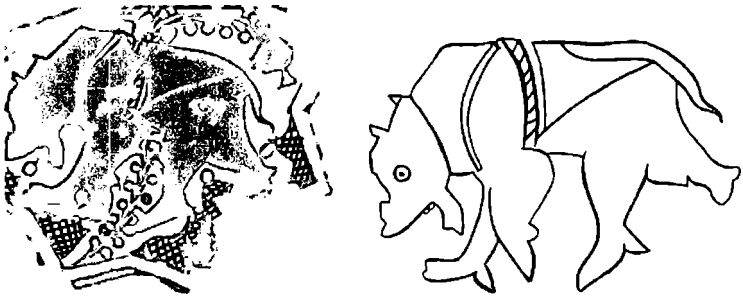

Resim 69: Kubadabad Sarayı ayı figürlü çini örneği ve çizimi

Selçuklu çini sanatında gövdesinin ağırlığı hissedilen, heybetli yapısıyla ürkütücü olmasına rağmen meyve yerken betimlenmesi onu o ürkütücü durumundan uzaklaştırmaktadır. Çini sanatı içinde görülen ve şimdiye kadar örneği bulunmamış (ünik) bir eserdir.[117]

İstanbul'da Bizans sanatında yoğun görülen freskoların bulunduğu Sultanahmet'teki Euphemia Kilisesi'nin duvarlarında Azize Euphemia'ya ait tasvirler yer almaktadır. Bu freskolar XIII. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bu kilise Azize Euphemia için bir kült merkezidir.[118] Dolayısıyla yer alan freskolar onun dinsel misyonu ve Hristiyanlık için kutsal sayılan değerler üzerine yapılmıştır. Bunlardan birinde ise, Euphemia'nın ölümü anlatılmıştır. Sahnede, azize bir arenanın ortasında *orans* pozda durmuştur. Etrafında üç aslan ve iki ayı vardır. Bu yırtıcı hayvanlar ona dokunmayarak tersine ayaklarını öpüyormuş gibi betimlenmiştir. Ancak, gökyüzünden bir ses Euphemia'ya martyr tacını vaad etmiş ve azizenin isteği üzerine ayılardan biri ona yaklaşarak ısırmış ve bu küçük yara azizeyi ölüme götürmüştür. Bu sahne azizenin çilelerinin son sahnesidir. Diğer kaynaklarda azizenin ölümünün örneğin, Asterios'ta alev fırınına atılmak suretiyle olduğu belirtilmekteyken, hem Metaphrastes öncesi metinde hem de Metaphrastes'in metninde vahşi hayvanlara atılmak suretiyle olduğu belirtilmiştir.[119]

117 Koza KURT, a.g.t., 2012, s.23

118 Engin AKYÜREK, **Khalkedon'lu (Kadıköy) Azize Euphemia ve Sultanahmet'teki Kilisesi**, İstanbul, 2002, s.48

119 Engin AKYÜREK, **a.g.e.**, 2002, s.48

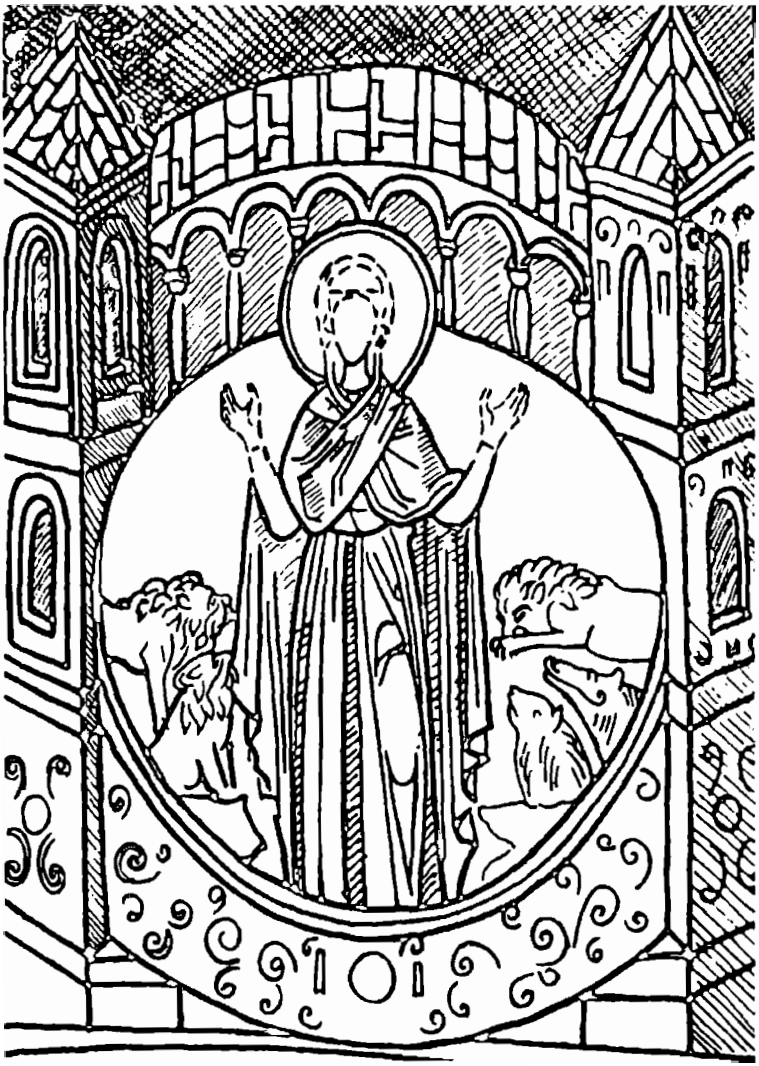

Resim 70: Azize Euphemia'nın arenada ayı tarafından öldürülmesi sahnesi

BALIK

Çin, Mezopotamya ve Mısır gibi uygarlıkların tümünde "*bereket*" sembolü olarak kullanılmıştır. Doğanın en kolay ve en cömertçe sunduğu varlıklardan birisi olması dolayısıyla da insanoğlu için vazgeçilmez bir besin öğesi olmuştur.[120]

Mezopotamya'da büyük bir medeniyet kuran Sümer toplumunda da balık vazgeçilmez bir öğedir. Balıkçılık çok önemli gıda üretim endüstrisidir. Buna göre, M.Ö. 2300 yılına ait bir metinde elli çeşit balığın varlığından söz edilmektedir. Balık tutma konusunda tuzak kurma ve olta avcılığı tekniklerini kullandıkları belirtilmiştir.[121]

Sümerlerde su ve akıl, bilgelik tanrısının adı (Enki) Ea[122]'dır. Gılgamış Destanı'nda, Şuruppak Kralı Utnapiştim'in, kentine tanrıların yapacak olduğu tufanı uzun uzun Gılgamış'a anlattığından, Ea'nın da bu olaydan önce kendisine gemi yapması konusunda akıl verdiğinden bahsedilmiştir.[123]

Mezopotamya ikonografisinde omzundan sular dökülen bir vaziyette tasvir edilen Ea'nın atribüsü ise balıktır, daha sonraları keçi ile balık karışımı bir yaratık olmuştur.[124]

---

120 Aylin ŞEN; "Lezzetin Serüveni", **Müze Dergisi**, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, S.1, s.70

121 Samuel Noah KRAMER, **a.g.e.**, 1963, s.110

122 Anu ve Enlil ile birlikte Sümerliler için üç büyük tanrıdan biridir. Sümercede aynı zamanda Enki olarak da anılır. Tatlı su, sulama, sihir ve akıl tanrısıdır. Kült merkezi Eridu'dur. (Bkz. Veli SEVİN, **Yeni Assur Sanatı I Mimarlık**, Ankara, 1991, s.174). En yakın Yunan panteonundaki karşılığı Posidon'dur. (Bkz. Samuel Noah KRAMER, (Çev. Hamide KOYUKAN), **Sümer Mitolojisi**, İstanbul, 2001, s.106). Türk mitolojisindeki karşılığı ise Talay Kan'dır. (Bkz. Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.39)

123 Samuel Noah KRAMER (Çev. Muazzez İlmiye ÇIĞ), **a.g.e.**, s.162

124 Annette ZGOLL (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Kadim Yakındoğu Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s.32

Resim 71: Tanrı Ea tasvirinin bulunduğu silindir mühür baskısı

Mezopotamya mimarisinde sıkça görülen duvar kabartmalarında da balık tasvirlerine rastlanmaktadır. Örneğin II. Şarru-kin Musul'un 20km kuzeydoğusundaki Horsabad'da Dur-Şarrukin Sarayı'nı yaptırmıştır.[125] Sarayın kabartmaları arasında inşası sırasında teknelerle taşınan tomruklar tasvir edilmiştir. Kompozisyon sağ başta uzun tomrukların dağlardan bir deniz veya akarsuya indirilişiyle başlayıp sol başta yüklü gemilerin karaya varışı ve tomrukların karaya çıkarılarak istiflenmesiyle son bulmuştur. Deniz ya da akarsular genelde geleneksel olarak sarmal burgaçlarla betimlenmiştir. Tomrukların rahatça taşınabilmesi için at başlı gemibaş figürleri bulunan teknelerin serenleri sökülmüştür. Bazı tomruklar da teknelere kancalarla bağlanmıştır. Yükünü boşaltan

Resim 72: Dur-Şarru-kin Sarayı inşaatı için kereste nakli

125 Veli SEVİN, **a.g.e.**, 2010, s.116

ve geriye dönen gemilerin serenleri ise takılıdır. Balık, yengeç ve su yılanı gibi hayvanların yaşadığı bu suyun Akdeniz, kabartmaların üst kısmında görülen iki adadan birinin Kıbrıs olabileceği düşünülmüştür, ancak Büyük ya da Küçük Zap ırmakları ile eşitlenmeleri gerektiği yolunda da düşünceler bulunmaktadır. Aynı zamanda sahnede *aladlammu-lamassu* ve yarı insan yarı balık biçimli bazı mitolojik yaratıklara da yer verilmiştir.[126]

Ninive kentinde yapılan kazılarda açığa çıkarılan, Dicle ile Fırat nehirleri üzerinde şişirilmiş koyun postlarının yardımıyla zıpkınla balık avlayan figürler oldukça dikkat çekicidir.

Şişirilmiş koyun postlarını sadece üzerine binerek balık avlamak için kullanmamış olan Mezopotamya halkı aynı zamanda bu postlardan sal yapmıştır. II. Şarru-kin'in oğlu olan Sin-ahbe-riba kral olduktan sonra başkenti Ninive'ye taşımıştır.[127] Burada yeni bir saray inşa ettirmiştir. Bu saray için ihtiyaç olan taş bloklarını şişirilmiş koyun postlarından yapılmış sallarla taşımıştır. Sanatçı bu sahneyi işlerken balık tasvirlerini de ihmal etmemiştir.

Resim 73: Şişirilmiş koyun postunun üzerinde balık avlama sahnesi

Mezopotamya'da steller üzerinde de balık ve balıkçı tasvirleri görülmektedir. Aşağıdaki stel parçasında

126 Veli SEVİN, **a.g.e.**, 2010, s.124-125

127 Veli SEVİN, **a.g.e.**, 2010, s.148

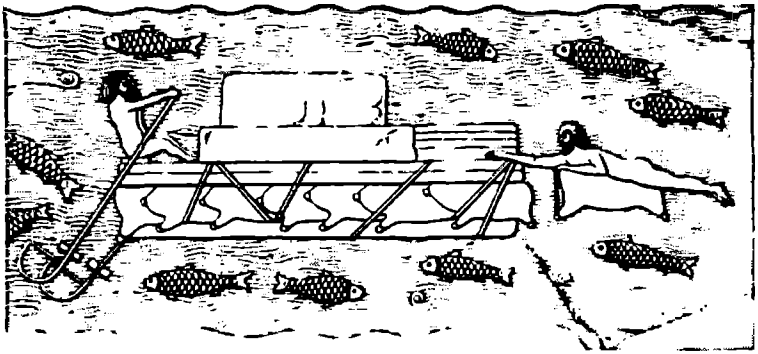

Resim 74: Şişirilmiş koyun postlarından yapılmış sal ve balık tasvirleri

Resim 75: Yakaladığı balıkla tasvir edilmiş balıkçı

her ne kadar tanrıya libasyon sahnesi betimlenmiş olsa da bir balık da ve yakaladığı balıkta gösterilmiştir. Olasılıkla balığın da tanrılara adak olarak sunulduğu söylenebilir.

Eski Mısırlılar için Nil en önemli balık kaynağıdır ancak çok fazla çeşit bulunmamaktadır,[128] buna rağmen Akdeniz ve Kızıldeniz'e kıyısı olması nedeniyle Mısır'da balıkçılık ekonomik anlamda önemli bir uğraştır.

Mısır'daki duvar süsleme ustaları mezar ve diğer mimari yapıların duvarlarında karakteristik konu olarak genellikle Nil Nehri'ni, nehir üzerindeki günlük hayatı, konvoy halindeki tekneleri, denizci çatışmaları ile balık avlama sahnelerini çizmişlerdir.[129]

128 George RAWLINSON, **Ancient Egypt**, Eleventh Impression, London, 1920, s.19

129 Gaston MASPERO, **Egyp, Ancient Sites and Modern Scenes**, London, 1910, s.28

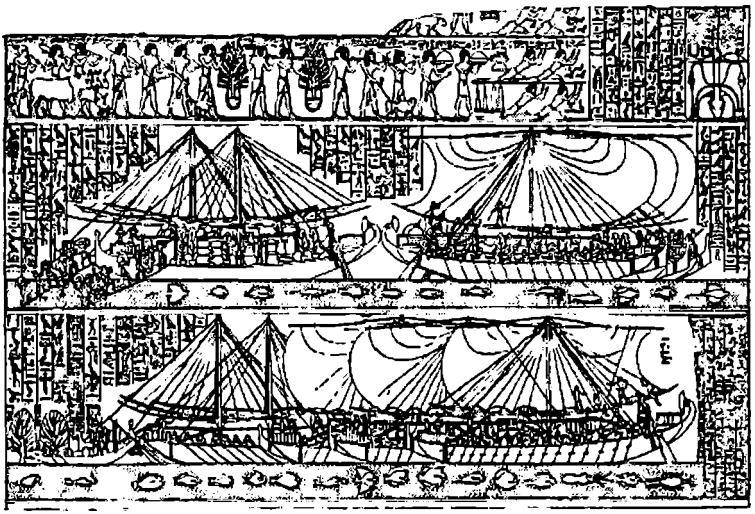

Resim 76: Hatshepsut Tapınağı rölyefi

Örneğin ilk olarak Hatshepsut Tapınağı duvar rölyeflerine bakıldığında az çok Nil Nehri'nde yaşayan balık faunası hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Aşağıdaki tasvirde birçok balık tasviri çizilmiş olmakla birlikte içlerinden vatos, müren ve ıstakoz gibi deniz canlıları da rahatlıkla seçilebilmektedir.

Bir diğer örnek ise, Thebes kentinde bulunan Menna'nın Mezar Odası'ndaki fresktir. Burada Menna ve ailesi balık avlarken tasvir edilmiştir.[130] Tasvirde de görüldüğü üzere balıklar kayık üzerinden zıpkınla avlanmaktadır.

Mısırlılar arasında balık kültüyle ilgili çok az bilgi olduğu söylenebilir. Referans olarak alınan hiyeroglif yazılarında bu konuyla ilgili çok az bilgi mevcuttur. Dini bakımdan

Resim 77: Menna'nın mezar odasındaki duvar resmi

130 Frederick P. ROSE, **a.g.e.**, s.117

tanrıça HÂT-MEHIT genellikle başında balık taşıyor ⌐ vaziyette tasvir edilmiştir.[131]

Ayrıca, Mısır mitolojisinde adı geçen *"Ölüler Kitabı"*nda iki adet mitolojik balıktan söz edilmektedir. Bunlardan birine ABTU , diğerine ise ANT denilmiştir. Bu balıkların yüzmeye yardımcı olduğu, Güneş Tanrısı'nın teknesinin pruvasının bir tarafında bulunduğu ve tüm kötülükleri uzaklaştırdığı anlatılmıştır.[132]

Mısır mitolojisinde balığın aynı zamanda cezalandırıcı bir misyon üstlendiği görülmektedir. Osiris'in[133] parçalanışı ve dirilişiyle ilgili mitosta; Typhon[134], Osiris'in bedenini on dört parçaya ayırarak ve ülkenin çeşitli yerlerine dağıtmıştır. İsis[135] ise bu parçaları aramış ve her bulduğu parça için defin töreni düzenlemiştir. Bu durum Osiris'in Mısır'da birden çok mezarının olduğu iddiasına yol açmıştır. İsis, Typhon tarafından Nil Nehri'ne atılan ve *lepidotus*, *pyragus* ve *oksirinkus* balıklarına yem olan, Osiris'in üreme organını canlandırmakta başarısız olmuştur.[136]

Hint mitolojisinde ise, Viṣḫnu adında bir tanrı vardır. Viṣḫnu, üç adımda evreni yürüyerek aşan Güneş Tanrısı'dır. Bu adımları gündoğumu, öğle vakti ve günbatımını simgelemektedir. Viṣḫnu evrendeki kozmik düzenin koruyucusudur ve onu sürdürmekle sorumludur. Bu işi çok kez on farklı *avatar*'a,[137] yani insan ya da

---

131 Wallis BUDGE, **a.g.e**,, 1904, s.65

132 Wallis BUDGE, **a.g.e**, 1904, s.383

133 Osiris, ölüler diyarının efendisi ve ebedi hayatın vaatçisi olarak Mısır mitolojisinde başta gelen tanrılar arasındadır. (Bkz. Noreen DOYLE (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Mısır Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s.76)

134 Typhon (Set), kaos ve şiddet tanrısı olmakla birlikte çöl ve fırtınanın, yani başa çıkılmaz doğa güçlerinin tanrısıdır. (Bkz. Noreen DOYLE (Ed. Emre ERGÜVEN), a.g.m., s.80)

135 İsis, Mısır tanrıçalarının en büyüğüdür. Geb ve Nut'un kızı olduğuna ve erkek kardeşi Osiris'le evlenerek Horus'u doğurduğuna inanılmıştır. Koruyucu bir ana tanrıçadır. (Bkz. Noreen DOYLE (Ed. Emre ERGÜVEN), a.g.m., s.78)

136 George HART, (Çev. Mehmet Sait TÜRK), **a.g.e.**, s.64

137 Viṣḫnu'nun on *avatar*'ı (bedenlenmesi) şu şekildedir; 1. Matsya (balık), 2. Kūrma (kaplumbağa), 3.Varāha (domuz), 4.Nara-sinha (insan aslan), 5.

hayvan görünümlerine bürünerek başarmaktadır. Viṣṇu'nun hayvan görünümleri arasında Manu'yu[138] tufandan kurtaran balık Matsya vardır.[139]

Resim 78: Manu'yu tufandan kurtaran balık Matsya tasvirli minyatür

Matsya Purāṇa, büyük tufan olayının anlatımıyla başlar. Bu tufanda Vishṇu balık (Matsya) biçimiyle sadece Manu'yu kurtarmıştır. Manu'nun içindeki, tek başına bulunduğu tekneyi selden çekip çıkaran bir balık biçiminde bedenlenmiş Vishṇu ile Manu arasındaki karşılıklı konuşma, bu Purāṇa'nın ana konusunu oluşturmuştur.[140]

Ṛg Veda'da Agni[141]'yi gözlemleyen Bṛhaddevatā'da geri getiren Yama, burada Agni'ye ölümsüzlüğünü vermiştir. Agni'nin üç abisi bulunmaktadır. Adakları tanrılara götürürlerken ölürler. Kendisi-

---

Vāmana (cüce), 6. Paraşurāma (baltalı Rāma), 7. Rāmaçandra (ay benzeri Rāma), 8. Krishna (kara), 9. Buddha (aydınlanmış), 10. Kalkin ya da Kalkī (beyaz at) (Bkz. H. Derya CAN, "Krishṇa'nın Bakāsura'yı Öldürmesi", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S. 51, 2(2011), s.203)

138 Manu devirleri, her biri insan ırkının atasını oluşturan Manu'nun başını çektiği devirler (Bkz. Yalçın KAYALI, "Vāmana Purāṇa İncelemesi", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Hindoloji) Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2011, s.19)

139 Brian COLLINS (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Hint Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s.312

140 Yalçın KAYALI, **a.g.t.**, s.30

141 Ateş tanrısıdır. Birçok biçimi arasında Vaiśvānara kardeşler (bütün insanlardaki sindirici ateş), Gṛhapati (ev ateşi), Yaviṣṭha (en genç, odundan yeni elde edilmiş ateş), Pāvaka (arıtıcı, özellikle yıldırım ateşi), Sahaḥsuta (gücün oğlu), Saucīka (iğne gibi keskin) bulunmaktadır. (Bkz. Wendy Doniger O'FLAHERTY, **Hindu Mitolojisi**, Ankara, 1996, s.291)

nin de öleceğinden korkan Agni aniden gözlerden kaybolur ve sulara girerek gizlenir. Bir balık onu ihbar eder. Bunun üzerine Agni tarafından lanetlenir, *"beni ihbar ettiğin için istedikleri her yerde seni kesecekler"*, der. Bunun için insanoğlu ne zaman istese balıkları öldürmeye başlar çünkü Agni tarafından lanetlenmişlerdir.[142]

Resim 79: P'an ku'nun yumurtadan çıktıktan sonra gök (yin) ile yer (yang) arasında durarak ikisini birbirinden ayırması

Çin kozmolojisinde gök ve yerin tamamen karanlık bir yer olduğundan ne güneşin ne de ayın var olduğundan bahsedilmiştir. Bu karanlık kütleden ilk P'an ku oluşmuştur. P'an ku kendini karanlıkta bir yumurta içinde kapalı ve kaosla çevrelenmiş bulunca evrene bir düzen getirmeye karar verir. Efsane boyunca evrene düzen getirmekle uğraşan P'an ku, işleri yoluna koyduğundan emin olduktan sonra dinlenmeye çekilir. Uykuya dalan P'an ku, uykusunda öldüğünü görür ve gövdesi evrene biçim ve töz verir. P'an ku'nun başındaki saçları ve kaşları gezegenleri ve yıldızları meydana getirmiştir. Etinden yeryüzündeki toprak, kanından okyanus ve ırmaklar, dişleri ve kemiklerinden kayalar, mineraller ve değerli taşlar oluşmuştur. Soluğu bulutları ve rüzgârı, sesi ise yıldırım ve fırtınayı ortaya çıkarmıştır. Teri yağmur ve çiğe dönüşür. Bedenindeki tüyler ağaçlar ve bitkilere dönüşürken, derisinde yaşayan asalaklar ise hayvanlara ve balıklara dönüşmüştür. P'an ku, ağaçları ve bitkileri çok sevmiştir, ancak en çok hayvan ve balıklardan hoşlanmıştır. Ancak, bütün

142 Wendy Doniger O'FLAHERTY, **a.g.e.**, 1996, s.87-88

yarattıklarını incelerken yaratılışın henüz tamamlanmadığına karar vermiştir. Hayvanlar ve balıklar onu tatmin edecek kadar akıllı değildir. Artık, bütün canlılardan daha üstün olacak insanı yaratmaya karar verir ve insanı yaratır.[143]

Çin mitolojisinde üç hükümdarlar olarak tanımlanan Fuxi, Nüwa ve Shennong'a, ilk insan P'an ku'nun ölümünden sonra kargaşa içine düşmüş olan dünyayı yeniden yaratma görevi verilmiştir. Büyük bir gayretle bu hizmeti yerine getirmeye çalışırlar ve insanlara hünerleri ile yararlı buluşları sunmanın yanı sıra yaşam düzeylerini yükseltecek dersler verirler. Fuxi, ilk insanlara avlanmayı ve ağla balık tutmayı öğreten hükümdardır.[144]

Proto-Türkler için de su önemli bir unsurdur. Genellikle göçebe bir hayat süren Türk boylarının yurt edindikleri geçici yerler genellikle kaynak sulara veya nehirlere yakın bölgelerdir. Bu itibarla, Türkistan coğrafyasında J.B. Zdanovich tarafından yapılan araştırmalara göre özellikle Ural Dağları'nın güneydoğusundaki Ural Nehri ile Tobol Nehri arasında kalan bölgede, Sintashta Kültürü olarak adlandırılan yerde bulunan Arkaim antik yerleşiminde yaşayanlar avcılık ve balıkçılıkla geçimlerini sürdürmüşlerdir.[145]

Asya Türk toplumlarının beslenme, ulaşım ve mal mübadelesi amacıyla ve çeşitli araçlar kullanarak nehirlerin, göllerin ve iç denizlerin nimet ve kolaylıklarından yararlanma istek ve çabaları da M.Ö.3000 yıllarında başlamaktadır. Bu tarihlerde Altay-Sayan, Semerci-Orhun bölgelerinde, Kazakistan, Baykal ve Aral gölleri çevresinde kısmen yerleşik tarım ve balıkçılıkla uğraşan kısmen göçer şekilde yer alan toplulukların özellikle balık oltaları, zıpkınlar, su üzerinde durabilen sallar ve bu salları harekete geçirebilen çeşitli tahta ve odundan yapılmış kürekler kullandıkları bilinmektedir. M.Ö. 3000-2000 tarihleri arasında Issık ve Aral göllerinde balık avcılığının çok geliştiği, bir kıyıdan diğerine insan ve yük

143 Donna ROSENBERG, **a.g.e.**, Ağustos 2003, s.366

144 Igor TRUTANOW (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Çin Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s.334

145 David W. ANTHONY, **The Horse, The Wheel and Language**, Princeton University Press, 2007, s.389

taşımacılığı yapıldığı, ticari faaliyetin başladığı bilinmektedir. Özellikle M.Ö. 2000 yıllarında yolların başlangıç ve bitiş noktaları genellikle iç sular ile deniz kıyılarıdır. Yolların güzergâhları da genellikle büyük nehir havzalarıdır. M.Ö. 1000'de her alanda büyük ilerleme gösteren ve siyasi, askeri örgütlenmelerini tamamlayan Asya Türk toplumları, Altaylar, Aral Gölü ve çevresi, Çin'in kuzey ve kuzeybatı bölgeleri ve özellikle Ordos'ta Asya'nın güç merkezini oluşturmuşlardır. Bu sayılan yerlerin ortak özellikleri ticaret yolları üzerinde olmalarıdır. Asya Türk toplumları göçebelikten düzenli devlet kurana kadar, suyun verdiği tüm nimetlerden yararlanmasını bilmiştir. Büyük nehir, göl ve iç denizlerde başta balıkçılık olmak üzere, ulaştırma, ticaret yapmışlardır.[146]

Balıkçı Türkler, daha çok Kuzey Asya'nın soğuk bölgelerinde yaşamıştır. Çünkü başka geçim kaynakları yoktur. Ancak, genele bakıldığında Türklerin balık ve balıkçılığa olan ilgilerinin az olduğu görülmüştür. Irmak balıklarına olan ilgilerinin daha fazla olduğu söylenmiştir.[147]

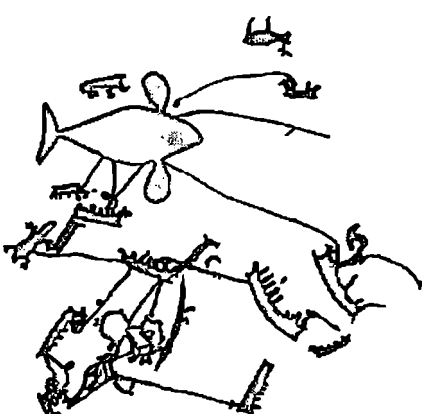

Resim 80: Rusya'nın kuzeyinde bulunan, balık avcılığıyla ilgili kaya resimleri

Özellikle Rusya'nın kuzeyine denk gelen alanlarda bulunan kaya resimlerinde Paleolitik çağlarda insanların balık avcılığıyla ilgili bilgilerini veya tekniklerini öğrenmek mümkün olmaktadır. Kullanılan gemilerde de geyik başı şeklinde gemibaş figürlerinin kullanılması da dönem insanlarının kutsal saydıkları diğer hayvan kültlerine örnek gösterilebilir. M.Ö. I. yüzyıldan

146 Tülay DURAN, a.g.m., s.60

147 Bahaeddin ÖGEL, **Türk Mitolojisi**, C.II, Ankara, 1995, s.534

sonraki dönemlerde süvari veya yaya asker tasvirleri, savaş sahneleri ve geyik tasvirlerinin Türk, İskit-Sibirya sanatının önemli bir sembolü olduğu bilinmektedir.[148]

Karagaslar, "*Su eezi*" dedikleri su sahibine ve ruhuna saygı göstererek bol balık avlamak amacıyla kayın ağacına renkli bezler bağlayarak, ateşe çay, yağ, süt dökerek ona kurban sunmuştur.[149]

Eski Türk runik yazıtlarında balık, baluk kelimesi "*şehir*", balukdaqu kelimesi ise "*şehirliler*" anlamında kullanılmıştır.[150] Örneğin, 840 yılında Sibirya'daki Kırgızlar'ın Orhon Irmağı kıyısında yaşayan Uygur İmparatorluğu'na saldırarak başkent *Ordu-Balık*[151]'ı zapt etmiş ve İmparatorluğa son vermişlerdir. Yurtlarını terk eden Uygurların büyük kitleler halinde *Turfan, Beşbalık, Karaşar* ve *Kuça* bölgelerine yerleştikleri anlatılmıştır.[152] Hazar Devleti'nin merkezinin adı da "*Hanbalık*"tır (Etlik).[153]

Proto-Türk mitoslarının yaratılış ile ilgili konularında da balık önemli rol oynamaktadır. Öyle ki, Verbitski tarafından tespit edilen yaratılış efsanesine göre, Ak Ana'nın "*Yaptım oldu*" de, "*Yaptım olmadı*" deme, buyruğu üzerine Ülgen insanlara şu emri vermiştir.

-Varı yok demeyiniz. Varı yok diyenler yok olur."

148 A.İ. MARTINOV, (Çev. Z. Bağlan ÖZER), **Altay Kaya Resimleri, Biçiktu-Boom**, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2013, s.5

149 Birsel ÇAĞLAR, "Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeleri Üzerine Bir İnceleme", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli, 2008, s.86

150 Oljobay KARATEV (Ed. Hasan Celal GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA), "Eski Türk Devrindeki Kırgız Etnik İsimleri", **Türkler Ansiklopedisi**, C.2, İlkçağ, Ankara, 2002, s.678

151 Şevket KOÇSOY (Ed. Hasan Celal GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA), "Türk Tarih Kronolojisi", **Türkler Ansiklopedisi**, C.1, İlkçağ, Ankara, 2002, s.75

152 Jean Paul ROUX, **a.g.e.**, 2011, s.9

153 Salim KOCA (Ed. Hasan Celal GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA), "Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", **Türkler Ansiklopedisi**, C.3, İlkçağ, Ankara, 2002, s.31

Resim 81: Dünyanın balık üzerinde durması (Acâibü'l-Mahlûkat, British Library Add 7894)

Ülgen, yer yaratılsın, dedi ve yer yaratılmıştır. Gökler yaratılsın, demiş, gökler yaratılmıştır. Böylece bütün dünyayı yaratan Ülgen, üç büyük balık yaratıp onların üzerine yeryüzünü koymuştur. İkisini yerin kenarlarına ve birini yerin tam ortasındadır. Ortada bulunan balığın başı kuzey yönündedir. Bu balık başını aşağıya eğerse kuzeyden tufan (yayık) olur. Eğer başını çok aşağı eğerse bütün dünyayı su basar. Bu balık büyük bir zincirle büyük bir direğe bağlanmıştır.

Onu Mangdaşire idare etmektedir. Bir gün Mangdaşire bu balığın başını çok aşağıya indirdiği için cihan tufanı kopmuştur.[154]

Ancak, Bahaeddin ÖGEL, dünyanın bir balık üzerinde durması inancının Türklere dışardan geldiğini ifade etmiştir.[155]

Balık, Türk kozmolojisinde gök gürültüsü unsurunun hayvan biçimli timsalidir. Özellikle göl ve nehir kıyısında yaşayan Türk topluluklarında bereket, refah ve bolluk anlamını taşımıştır.[156]

154 Abdülkadir İNAN, **a.g.e.**, 2013, s.19-20

155 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e.**, 1995, s.534

156 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, s.167

Bu nedenle de Anadolu Selçuklu Devleti'nde Konya Kubadabad Sarayı çinilerinde ele geçen bir plaka üzerinde iki yanda balık ve ortada haşhaş motifi çizilmiştir. Haşhaş taneleri sonsuz oluşu nedeniyle evreni temsil etmektedir, balıkların bereket simgesi olmasıyla, bereketin sonsuzluğa kadar sürmesi anlatılmaya çalışılmıştır.[157]

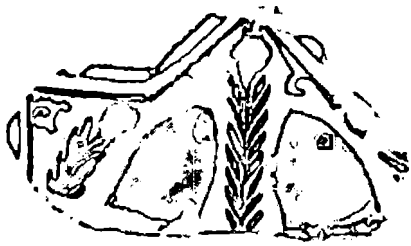

Resim 82: Kubadabad Sarayı balık tasvirli plaka

İslamiyet'in kabulünden sonra kutsal kitaplarda peygamberlere ait birçok mucize anlatılmıştır. Bu mucizelerden biri de Hz. Yûnus'a aittir. Kur'ân-ı Kerim'de, Tevbe, Sâffât, Enbiyâ ve En'am ile Yûnus sûresinde Yûnus peygamber hakkında bilgi mevcuttur. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim'de *"Zîn-nûn"* denilmiştir, bu da *"balık sahibi"* anlamına gelmektedir. Ninive halkı putlara tapınmaktadır. Hz. Yûnus, yaklaşık otuz yıl Allah'a inanmaları için çabalamıştır. Sonunda bir gün dağa çıkmıştır. Ancak Allah'tan gelen bir uyarı üzerine yine yurduna dönmüştür. Bu kez halkına kırk gün süre vermiş, eğer bu süre içinde Allah'a inanmazlar ise başlarına felaket geleceğini söylemiştir. Sonunda şehrin üzerine kara bulutlar kaplamıştır, halk yok olacaklarını anlamış, bunun üzerine Hz. Yûnus'u aramış ancak bulamamıştır. Cebrâil, ona halkına gitmesini söylemiştir. Gitmek istemese de birkaç zorlamanın ardından halkına gitmiş, halk yola gelmiştir ancak bir gemiye binerek onlardan yine kaçmıştır. Yolda gemi yalpalamaya başlayınca günahlıyı aramıştır. Hz. Yûnus, kavminden kaçmakla günahkârın kendisi olduğunu düşünür ve gemide bulunanlardan kendisini denize atmalarını ister. Buna karşı çıkılması üzerine, Hz. Yûnus kendisini denize atmaları için birkaç kez kura çeker ve hepsinde kendisi çıkar. Bunun üzerine kendisi denize atlar. Bir balık Hz. Yûnus'u yutar. Hz. Yûnus balığın karnında uzun bir süre kalır. Daha sonra balık Hz. Yûnus'u Ninive'ye götürerek onu kıyıya bırakır. Ninive'de bir süre dinlendikten ve kendisine geldikten sonra Allah, kavminin yanına dönmesini buyurur.

157 Mustafa ÖZTÜRK, **a.g.t.**, 2008, s.42

Resim 83: Hz. Yûnus'un Cebrâil yardımıyla balığın karnından çıkması (Fâlnâme, TSM H.1703)

Eskiçağ Yunan filozofları da yaratılışla ilgili bazı düşünceler geliştirmiştir. Bu filozoflardan biri olan Anaksimandros'a göre, insan önce denizlerde balık gibi yaşamış, gerekli değişimleri geçirince karaya çıkmıştır.[158]

158 Birsel ÇAĞLAR, **a.g.t.**, s.65

Antik Yunan efsanelerinde deniz ve denizcilikle ilgili ifadelere çok rastlanmaktadır. Bu da Yunan toplumunun denizle iç içe yaşıyor olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Örneğin, denizler tanrısı Poseidon, Kronos ve Rheia'nın oğludur. Destanlarda Poseidon'a verilen sıfat "*Enosigaios*" yani yeri sarsan, titreten anlamına gelmektedir. Balıkçı bir toplum olan Yunanlar denizler tanrısı Poseidon'a büyük saygı duymuşlardır.[159]

Poseidon'la Amphitrite'nin oğullarının adı Triton'dur. Hesiodos'un sözlerine göre, dalgaların dibinde, anasının ve soylu babasının yanında, altından bir sarayda çevreye korkular saçarak oturmaktadır. Yunan mitolojisinde Tritonlar yarısı insan yarısı da balık veya yunus balığı olarak tasarlanmıştır. Atların çektiği bir arabayla dalgalar üzerinde gezmektedir. Denizi dalgalandırmak istediği zaman elindeki kavkıyı hızlıca, sakinleştirmek istediği zaman da hafifçe üflemiştir. M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren şekil değiştirerek göğüsleri ve ön ayakları at biçimini almıştır, bundan dolayı da "*deniz kentaurları*" diye anılmıştır.[160]

Raffaello Sanzio'nun (1483-1520) çizdiği "*Galateia'nın Zaferi*" adlı eserde, Galateia iki yunus balığının çektiği deniz kabuğundan yapılmış arabasıyla, Triton ve Nereus Kızları arasından ilerlemektedir. En önde, elleriyle yunuslardan birine tutunmuş olan çocuk, İno'nun oğlu küçük tanrı Palaimon'dur. Yukardan, küçük Eroslar aşk oklarını fırlatmaktadırlar.[161]

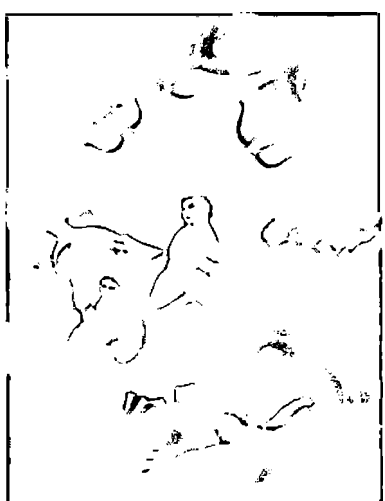

Resim 84: Raffaello Sanzio, *Galateia'nın Zaferi*, Roma, Farnesina

159 Fatma Hicret UN, a.g.t, Ankara, 2011, s.74

160 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.86

161 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.85

Resim 85: Odysseus ve onu etkilemeye çalışan sirenler

Homeros, Yunan efsanelerinde "*siren*" olarak adlandırılan yaratıkları denizlerle ilişkilendirmiştir. Belden yukarısı kadın, belden aşağısı balık olarak betimlenmiştir. Sirenlerin ezgisine doyum olmaz. Denizciler için, öyle güzel ezgileri olduğu söylenir ki insanı kendine doğru çektiği ifade edilir ancak bu etkilenmenin sonu ölümdür.[162]

Odysseus'un sirenlerle mücadelesi vardır ki, Kirke sirenlerden nasıl korunması gerektiğini Odysseus'a şu şekilde açıklamıştır: [163]

"Durma orda, yürü; arkadaşlarının da kulaklarını tatlı balmumuyla tıka ki, onların sesini dinlemesinler, istersen dinle sen, ama bağlasınlar ayakta seni, hızlı geminin içinde iple bağlasınlar kollarından, bacaklarından orta direğe, ondan sonra dinle Sirenleri doya doya"

İslam sanatında burçlarla ilgili minyatürlerde Hût=Balık burcu buna benzer resimlerle gösterilmiştir. Bu burç beyaz sakallı, yarı-

162 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.86

163 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.135

sı insan yarısı balık bir yaratıkla betimlenmiştir. Su yaratıklarıyla ilgili olarak Demirî Hûtü'l-Hayz'da verdiği bilgiler çerçevesinde, bunların deniz canavarları olduklarını ve gemiler için büyük tehlike oluşturduklarını belirtmiştir. Ayrıca, gemideki kadınların âdet bezlerini denize atarlarsa onun saldırısından kurtulacağını söylemiştir. Nitekim eğer gemide hayız durumunda bir kadın varsa bu canavarın gemiye yaklaşmadığını ifade etmiştir.[164]

İslam inancına göre, balık dışındaki tüm hayvanların etinin yenebilmesi için kesilirken kan akıtılması gerekmektedir. Erken dönemde Dede Korkut kitabında da bahsedildiği üzere halk inanışlarındaki bu istisnai durum şu efsaneyle açıklanmıştır. Nemrud, İbrâhim'in tanrısını öldürmek istediğinde, kendisini kartallar yardımıyla gökyüzüne çıkartmış ve oradan etrafına ok yağdırmıştır. Tanrı, oklara karşı balıkları çıkarmıştır. Böylece Nemrud'un kanlanan bir ok gördüğünde Tanrı'yı öldürdüğüne inanacağı söylenmiştir. Bundan dolayı, balığın kansız olduğu ve kanının akıtılmadan yenebileceği ifade edilmiştir.[165]

Resim 86: Küba (Kubâgû) Adası'dan zaman zaman ortaya çıkan yarı balık yarı insan (Târîh-i Hind-i Garbî, TSM R 1488)

164 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.274

165 Pertev Naili BORATAV, **Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi**, Ankara, 2012, s.39

İslam yazarlarına göre İbrahim'in ateşe atılma hikâyesinde de balık motiflerinin yer aldığı ve bugün Şanlıurfa'daki Balıklıgöl'ün bu kutsallıkta bir yer olduğu inancı vardır. Rivayete göre; Kral Nemrut, İbrahim'in babası Azer'i tapınağa tanrı heykeli yaptırmak için eşiyle birlikte saraya çağırmıştır. Aynı zamanda onu vezir de yapmıştır. Bir gün Nemrut, sarayın müneccimbaşına gördüğü rüyayı anlatmıştır. Müneccimbaşı ona, yakın bir gelecekte Urha kentinde doğacak erkek çocuklardan birinin kendisini öldürüp hükümdar olacağını söylemiştir. Bu durumdan korkan Nemrut, bir emir yayımlayarak Urha'da doğan ve doğacak olan erkek çocuklarının öldürülmesini istemiştir. Rastlantı sonucu bu dönemde Azer'in eşi Uşa, İbrahim'e hamiledir. Azer eşinin hamileliğini Nemrut'tan saklamıştır. Kadın doğum yapacağı zaman Urha kentinin yakınlarında bir mağaraya giderek İbrahim'i doğurmuştur. İbrahim mağarada bir ceylan (Sümer Mitolojisinde keçi tarafından beslendiği anlatılmıştır. Bkz. Keçi) tarafından beslenerek büyütülmüştür. Yıllar sonra anne babasının yanına gelmiştir. Nemrut ise bu geçen sürede rüyasını unutmuştur. Nemrut ve şehirliler hâlâ putlara tapmaya devam etmektedirler. İbrahim ise, tek tanrıya inandığından etrafındakilere de bu konuda telkinlerde bulunmaya başlamıştır. Nemrut'a da inanması için haber göndermiştir. Bir gün tapınaktaki putları balta ile kırmıştır. Sadece birini kırmayarak baltayı o putun eline vermiştir. Nemrut, İbrahim'e dönerek bu putları sen kırmışsın diye sorunca, O da "*Hayır, şu büyük put kırmıştır*", cevabını verir. Bu kez Nemrut, "*O nasıl kırar?*" der. O zaman İbrahim de "*Kıramayan, konuşamayan bir nesne nasıl tanrı olur?*" diyerek Nemrut'un içinde bulunduğu inancın yanlış olduğunu ifade eder. Nemrut, İbrahim'e inanmış gibidir ancak ona inanmayanlar İbrahim'in yakılmasını istemiştir. Büyük bir ateş hazırlanır (kırk katır yüklü odun) ve İbrahim ateşe atılır. Ancak, tanrı ateşi suya, odunları ise balığa çevirerek İbrahim'i kurtarır. Nemrut da kulağına giren bir sineğin verdiği acıdan Ur, Urh, Urha, Urhai, Orha gibi sesler çıkarmaya başlar, bu sesler zamanla Urfa kelimesine dönüşmüş ve bugün şehrin adı haline gelmiştir.[166]

166 Muazzez İlmiye ÇIĞ, **İbrâhim Peygamber Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre**, İstanbul, 2006, s.150-151

XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed döneminde saray mutfağında balıklar ve diğer deniz ürünleri pişirilmiştir. XVII. yüzyılda İstanbul'da balıkçılık lonca halinde örgütlenmiştir.[167]

XIX. yüzyılda İstanbul'da balık avcılığı da belli kurallara bağlanmıştır. Özellikle Balık Avcıları Kâhyası bulunur ki, bu kâhya balıkhaneden beş yüz kuruş maaş alır, ayrıca balıkçılar hükümete verdikleri yedibuçuk kuruş tezkere harcı dışında iki buçuk kuruş da kâhyaya vermek zorunda bırakılmışlardır.[168]

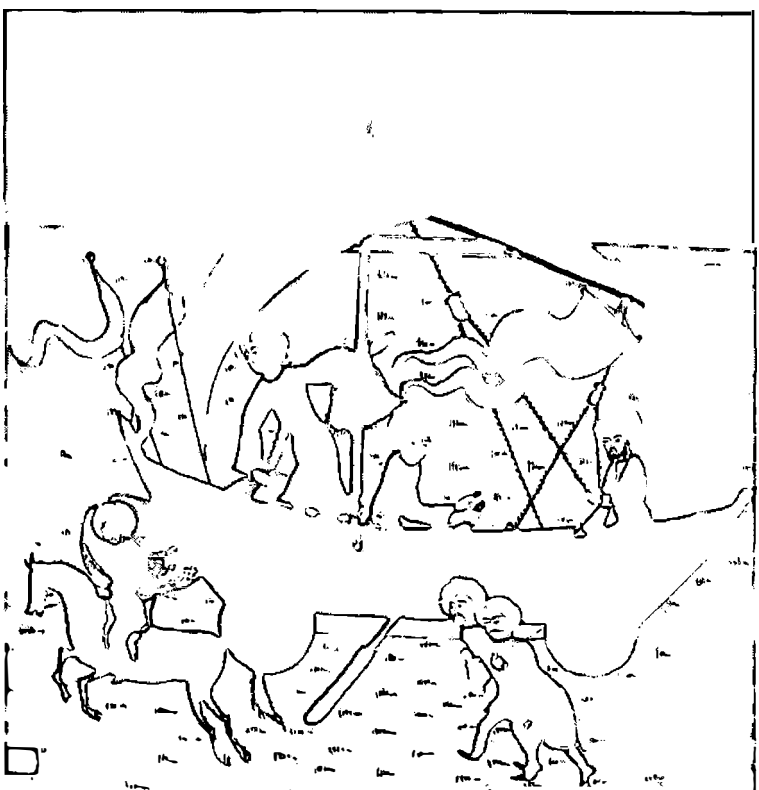

Resim 87: Nakkaş Osman'ın çiziminden balıkçıların geçişi, Surnâme-i Humâyun

167 Ali PASİNLER, **a.g.e.**, Ekim 2005, s.22

168 Balıkhane Nazırı Ali Rıza, **Bir Zamanlar İstanbul**, (Ed. Niyazi Ahmet BANOĞLU), İstanbul, s.60

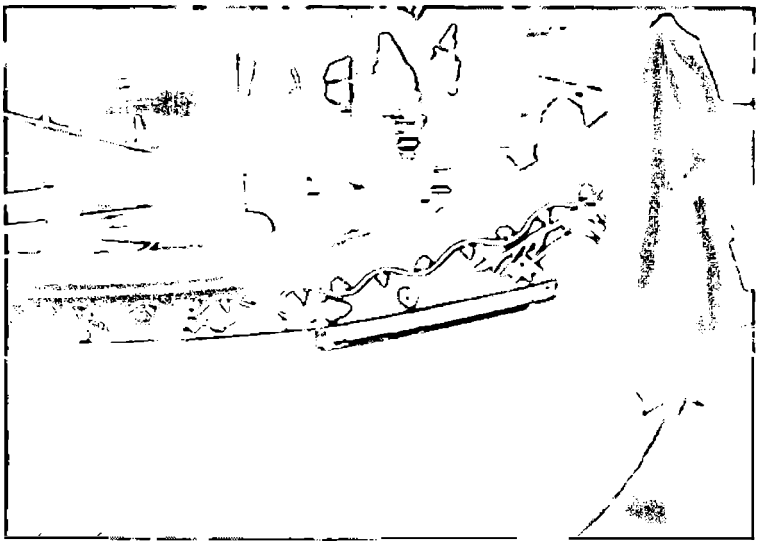

Resim 88: Balık figürlü kayık borda süslemesi

İstanbul'da belki de bereketi artırması düşüncesiyle balık tasvirleri kayıkların bordalarına işlenmiştir. Osmanlı'nın son dönemine ait bazı fotoğraflarda bu detaylara rastlamak mümkündür.

Her ne kadar balık avcılığı yapılıyor olsa da aynı zamanda avlanması yasak olan balıklar da inanç kültürümüzde bulunmaktadır.

Anadolu kültürüne ilişkin, günümüzde söylenegelen mitoslardaki, kutsal bir akarsu veya gölde (Şanlıurfa Balıklıgöl gibi) bulunan ve yenmesi yasak olan balıkları yemek amacıyla gizlice yakalayan kişilerin karşılaştığı durumlar, balıkların tavada dile gelerek konuşmaya başlaması, balıkları yemeye çalışan kişilerin çarpılması gibi inanışlar kutsal balıkların korunması amacına yönelik inanç bütünüdür.[169] Aynı şekilde Malatya'da bulunan Somuncu Baba kaynağında bulunan balıkların yenmesi de yasaktır ve bu yasaklara uymayanların cezalandırıldığı inancı çeşitli menkıbelerde halk arasında anlatılmaktadır.[170]

169 Şinasi GÜNDÜZ, **Mitoloji İle İnanç Arasında**, Samsun, 1998, s.34

170 İskender OYMAK, "Anadolu'da Su Kültünün İzleri", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15:1, 2010, s.44

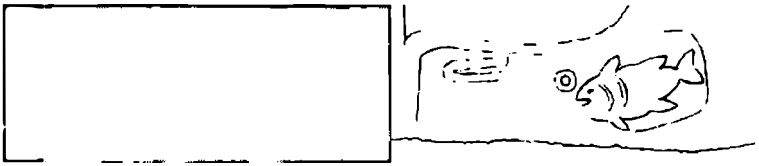

Resim 89: Kastamonu Çatalzeytin İlçesi Çağlar Köyü Merkez Camii Haziresi'nde bulunan balık figürlü mezar taşı

Türk sanatı içinde aynı zamanda köprülerde, çeşmelerde, mezar taşlarında, yapıların iç süslemelerinde de balık motiflerine rastlamak mümkündür. Balık figürlü mezar taşı örneği çok nadir görülmektedir, buna Malatya Ulu Camii Haziresi'nde tarihsiz bir mezar taşında bulunan burç hayvanlarıyla birlikte işlenmiş balık figürü[171] ile Kastamonu Çatalzeytin İlçesi Çağlar Köyü Merkez Camii Haziresi'nde bulunan balık figürlü mezar taşı örnek verilebilir.[172]

Balık figürü Erken Hristiyanlık Dönemi'nde Hz. İsa'nın sembolü olarak kullanılmıştır.[173] Balıkçı imgesi ilk Hristiyan cemaati için özel bir anlam taşır çünkü vaftizde dine yeni girenin sudan balık gibi çekildiğine inanılmıştır. Hz. İsa'nın "*Bir kişi sudan ve ruhdan doğmadıkça Allah'ın melekutuna giremez.*" öğretisine bağlı kalarak ikinci defa doğacaktır. İsa'nın kendisi de balık olarak temsil edilmiştir ve cuma günleri balık yenilmektedir.[174]

Her ne kadar Osmanlı Dönemi'nde yapılmış olsa da Yunanistan'da Kastoria şehrinde bulunan Tsiatsapas Konağı'nın üçüncü katında yer alan oturma odasındaki hayali şehir manzarası tasvirinde denizin içinde iri balıklar çizilmiştir.[175] İslamiyet'teki figür yasağı düşünüldüğünde konağın bir gayrimüslime ait olabileceği ve balık tasvirlerinin Hristiyanlıkla ilgili ikonografik bir anlam taşıdığı söylenebilir.

---

171 Eyüp NEFES, "Kastamonu-Çatalzeytin İlçesi Çağlar Köyü Merkez Camii Haziresinde Bulunan Balık Figürlü Mezar Taşı", **OMÜİFD**, 16, 1 / 2003, s.206-207

172 Eyüp NEFES, a.g.m., s.208

173 Eyüp NEFES, a.g.m., s.207

174 Joseph CAMPBELL, (Çev. Kudret EMİROĞLU), **Yaratıcı Mitoloji Tanrının Maskeleri**, Ankara, 1994, s.21-22

175 Mustafa Gürbüz BEYDİZ, **a.g.e**, Aralık 2014, s.143

Resim 90: Kastoria'daki Tsiatsapas konağının balık tasvirli duvar süslemesi

Muğla İli Bodrum İlçesi Akyarlar Köyü Kemer Mevkii Sarnıç Caddesi'nde bulunan, taştan yapılmış tarihi eski bir Rum evinde de balık figürüne rastlanmıştır. Köyün geçmişinde balıkçılık önemli bir geçim kaynağıdır ve belki de bu nedenle hane sahibi evine bereket getirmesi için balık figürünü evinin duvarına yaptırma gereksinimini duymuştur.

Resim 91: Akyarlar Köyü Kemer Mevkii'nde bulunan balık figürlü duvar süslemesi

BAYKUŞ

Halkalı koca gözleriyle serçe gibi kuşları ve avlarını büyüleyerek avlar, kafasının iriliği, ağır ve temkinli hareketleri, hep bakan gözleri ile Zeus'u; koca kafası, avlanırken gösterdiği mahareti, akıllı, hünerli ve marifet dolu yapısıyla Zeus'un kafasından doğmuş olan Athena'yı; karanlığı delici, ışık saçan gözleriyle ve ıssızlığı delen sesiyle göktaşını temsil etmiştir.[176]

Tanrıça Athena, kimi heykellerinde sol elinde mızrak tutmaktadır, kimi heykellerinde ise sol elinde kalkan, sağ elinde mızrak bulunur. Baştan aşağı silahlı olarak betimlenir. Doğru ve haklı savaşın tanrıçasıdır. Diğer adı "*Pallas*"tır, ancak onun için kullanılan bu ifadenin kökeni çok açık değildir. Yunanca "*pallo*" kargı sallamak, atmak kökünden geldiği gibi, bakire anlamına gelen bir kökle de ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Bilgelik tanrıçası olarak "*Pronoia*" (temkinli, ihtiyatlı) sıfatına sahiptir. Atribü hayvanı baykuştur.[177] Pallas Athena, kentlerin yaşamasını sağlar, el işini ve güzel sanatlar bilgilerini ve her şeyden önemlisi, güzel sanatlar şehri olan Atina'yı korur. Grek-Roma mitolojilerinde de aklı ve gü-

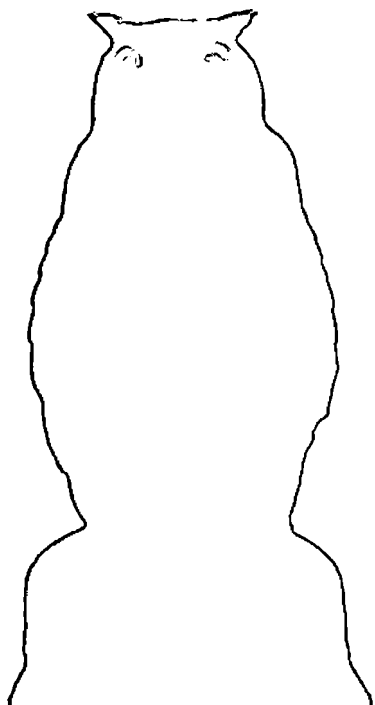

Resim 92: Berlin Alte National Galerie'de sergilenen, ağaçtan yapılmış baykuş heykelciği

176 Cahit BEĞENÇ, **Anadolu Mitolojisi**, İstanbul, 1974, s.75

177 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.37-38

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

Resim 93: Baykuş gözü simgesi olan Mimar Sinan Üniversitesi logosu

zel sanatları simgelemiştir.[178] Bu nedenden dolayı, 1882 yılında Osman Hamdi Bey tarafından kurulan ve 2 Mart 1883'te öğretime başlayan Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şâhâne (Sanayi-i Nefise Mektebi) günümüzde Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak varlığını devam ettirmekte olup logosu baykuş sembolünden oluşmaktadır.

Atina'nın ilk sikkesini M.Ö. VI. yüzyılın ortalarında kullanmaya başladığı, basım için gerekli olan gümüşün ise Trakya'dan tedarik edildiği ama zamanla Atina'nın Laurion madenlerinden sağlanmaya başladığı, artan tahıl ihtiyacını etkin bir biçimde karşılayacak olan paranın önemli bir sermayeye dönüştüğü, yüzyılın sonlarına doğru sikkelerin bir yüzünde Athena'nın başının, diğer yüzünde ise tanrıça için kutsal kuş olan baykuş figürünün bulunduğu ve bu tasarımın üç yüzyıl boyunca hiç değişmediği ifade edilmiştir.[179]

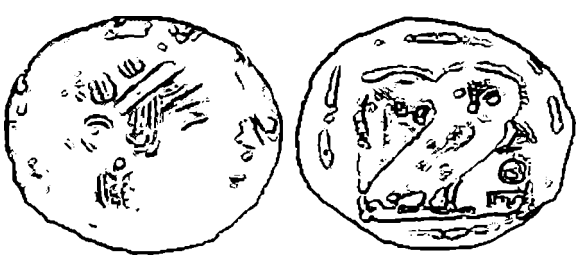

Resim 94: Athena ve baykuş tasvirli Atina sikkelerine bir örnek

178 Sevda GÜLAKAN KAMAN, "Baykuş Kelimesi ve Baykuşla İlgili İnançlar Üzerine", **Turkish Studies**, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 10/8, Spring 2015, s.1140

179 Charles FREEMAN, **Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**, Ankara, 1996, s.156

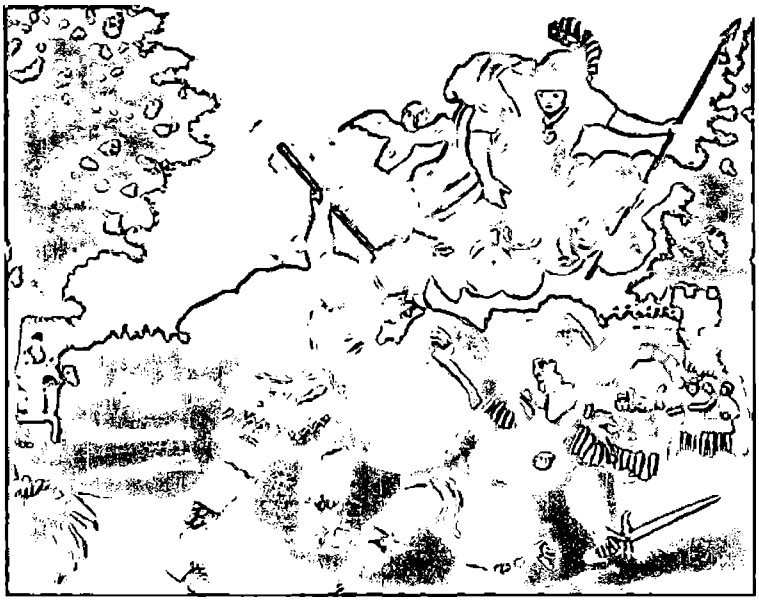

Resim 95: "*Hector ve Achilles*" tablosunda görülen Athena ve atribü hayvanı baykuş

Athena'nın atribü hayvanı olması nedeniyle sikkelerin yanı sıra, onunla birlikte tasvir edildiği sikkeler kadar aynı zamanda farklı dönemlerdeki ressamların eserlerinde de tanrıçayla birlikte yer almıştır. Eunice PINNEY'in (1770-1849) Troia Savaşı'nda Akhilleus ile Hektor'un mücadelesini anlatan "*Hector and Achilles*" adlı tablosunda Athena gökyüzündeki bulutların arasından atribü hayvanı baykuş ile birlikte olayı izlemektedir.

Yunan mitolojisindeki, denizde boğulmuş olan pek çok kahraman, Alkyoneus'un kızları gibi, Nisos'un kızı Skylle gibi, Priemos'un ilk karısı Arisbe'den doğma oğlu Aisakos ile Apollon'un Thyria'dan doğma oğlu Kyknos gibi, tekrar eden bir temanın varlığına işaret olarak su ve deniz kuşlarına dönüştürülmüşlerdir. Deniz veya su kuşlarına dönüştürülmüş olan bu kahramanlar daha sonra da sevilmiş ve mutlu bir hayat sürmeye devam etmişlerdir. Ancak, bazı kuşlar vardır ki sevimsiz olma özelliklerini korumuşlardır. Bu nedenle çoğu kez hayatlarını gözlerden uzak gece sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bir anlamda yaptıkları kötülüklerin cezasını

dönüştükten sonra da çekmişlerdir. Yunan mitolojisinde anlatılan sekiz baykuşa dönüşme olayı ile altı şahin, çaylak veya atmacaya iki tane de akbabaya dönüşme olayı bu kuşların istenmeyen varlıklar olarak hayatlarını sürdürmek zorunda kaldıklarını göstermektedir.[180]

Yunan mitlerindeki baykuş efsanelerine baktığımızda toplum için uygun olmayan hallerden dolayı kahramanların ceza olarak baykuşa dönüştürüldükleri görülmektedir. Örneğin, Nyktimene Lesbos Kralı Epopeus'un kızıdır. Babası ona âşık olmuş veya her ikisi bu tutkuyu paylaşarak birlikte olmuşlardır. Kız, utancından insanlar arasında dolaşamaz hale gelmiş ve bir ormana sığınmıştır. Athena da kıza acıdığından görünmesin diye onu ışıktan kaçan ancak geceleri ortaya çıkabilen baykuşa dönüştürmüştür. Bir başka efsaneye göre de, Arkadia krallarından Skhoineus veya Teleus'un oğlu Klymenos öz kızı Harpalyke'ye âşık olmuştur. Kıza dadısının yardımıyla tecavüz etmiş, sonra da onu Alastor adında biriyle evlendirmiştir. Evliliğinden sonra kızından vazgeçemeyen baba onunla birlikte yaşamaya devam etmiştir. Bu durumdan çok kötü bir şekilde etkilenen Harpalyke sonunda babasından öcünü almıştır. Oğlunu veya erkek kardeşini öldürüp babasına güzel bir ziyafet çekmiştir. Durumu anlayan Klymenos, önce kızını öldürmüş sonra da intihar etmiştir ama farklı metinlerde kimsenin yüzüne bakamayacak biri olarak karanlıklarda yaşamını sürdürmek zorunda kalan bir baykuşa dönüşmüş, bütün gözlerden uzak yalnız başına yaşamak zorunda kalmıştır.[181]

Çin mitolojisinde baykuş kötülüğü çağrıştırır ve ölümün simgesidir. Antik Çin inanışlarına göre genç baykuşların annelerini yediklerine inanılmıştır. Birçok batıl inanışa sahiptir, geceleri kötü ruhlar, şeytanlar ve cinlere işaret etmektedir. Baykuş sesi anlamsal olarak birinin mezarının kazılacağı inancına karşılık gelmektedir.[182]

180 Turhan YÖRÜKÂN, **Yunan Mitolojisinde Aşk**, İstanbul, 2000, s.111

181 Turhan YÖRÜKÂN, **a.g.e.**, 2000, s.196-197

182 Jeremy ROBERTS, **a.g.e.**, 2004, s.90

Ortaçağ Avrupası'nda baykuşun cadılık ve uğursuzlukla ilişkilendirildiği, İskoçların gündüz bir baykuşla karşılaştıklarında başlarına bir uğursuzluğun geleceğine inandıkları, Galliler tarafından ise ya başlarına kötü bir iş geleceği ya da bir kızın bakireliğini yitireceği belirtilmiştir.[183]

Anadolu mitolojisinde baykuş uğursuz olarak kabul edilmekte ve pek sevilmemektedir. Kimin evinin yakınında baykuş öterse o evde birinin öleceğine ve evin başına büyük bir felaket geleceğine inanılmıştır. Baykuş ocak yıkan, yıkılan ocaklarda yuva kuran bir kuştur. Bundan dolayı bir ürküntü ve yıkım simgesidir. İslam'da olduğu gibi Hristiyanlık'ta da benzer inanışlarla hangi tapınağın üstünde baykuş öterse o yapının kısa sürede yıkılacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Roma mitolojisinde Latin ozan Ovidius (öl. M.S.18) "*Metamorphoses*" (Dönüşümler) adlı yapıtında örümcek ile baykuşu konu olarak işlemiş ve onların tanrılarla olan ilişkileri üzerine durmuştur. Bu yapıt incelendiğinde Ovidius'un Anadolu inanışlarından etkilendiği söylenebilir.[184]

Baykuşun bu uğursuz anlamı Osmanlı zamanında da bilinen bir durumdur. Öyle ki fetihten önce Bizans'ın başkenti olan Konstantinopolis'te (İstanbul) bulunan İmparatorluk Sarayı, Bizans'ın zayıf düşmesi ve Latin istilaları nedeniyle kötüleşmiştir. Sarayın kötü durumunu Fatih Sultan Mehmed, Farisi şair Sa'di'ye[185] ait bir şiirin "*Kayser'in kasrında örümcek perdedarlık ediyor / Efrasiyab'ın sarayında baykuş nevbet çalıyor*" dizelerini söyleyerek ifade etmiştir. [186] Fatih Sultan Mehmed sarayın kötü halini ve yıkılmak üzere olan durumunu eski Türk inanışlarından gelen düşünceyle kısaca bu şekilde özetlemiştir.

Ancak, baykuş her ne kadar genel itibarıyle uğursuz olarak kabul edilmiş olsa da bazı Türk boylarında tam tersi bir inanış da

---

183 Sevda GÜLAKAN KAMAN, a.g.m., s.1140

184 İsmet Zeki EYUBOĞLU, **Anadolu İnançları, Anadolu Mitologisi, İnanç Söylence Bağlantısı**, İstanbul, 1987, s.118-119

185 John FREELY, **Troya Savaşı'ndan İstiklal Harbi'ne Anadolu'da Yunanlılar**, İstanbul, Kasım 2011, s.188

186 Celâl TUNA, **Kentten İmparatorluğa Anadolu'nun En Eski Yerleşim Yerleri**, C.2, İstanbul, 2002, s.181

bulunmaktadır. Yaşar Kalafat, 2013 yılında Bektik Türkmenleri Şenlikleri'nde tanıştığı Kırgız Araştırmacı Gulira Kasymkulova'nın şapkasında dört adet kuş tüyünü fark ederek, bu tüylerin hangi kuşlara ait olduğunu sorduğunda, tüylerin baykuşa ait olduğu ve onların kültürlerinde en uğurlu kuş olarak bilindiği, şapkasındaki tüylerin ona kut verdiği, cevabını almıştır. Ona, Türk inanışları içindeki bu çelişkili durumun ongunun ait olduğu topluma göre ak veya kara olarak değerlendirilmesi gerektiği mi sorusunu çağrıştırmıştır. Örneğin, Tuva'da trans halinde baykuş sesi çıkaran şamanların olduğunu da belirtmiştir.[187]

Anadolu masallarında bir gün padişahın hanımı kocasından kuş tüyü yatak istemiştir. Hanımının bir dediğini iki etmeyen padişah bütün tellallarını çağırarak ülkesinin dört bir yanına göndermiş ve kuşların dilinden anlayan birini bulup getirmelerini söylemiştir. Uzun aramalardan sonra bulunan adam, padişahın huzuruna çıkarılmıştır. Padişah, adamdan bütün kuşları çağırmasını ve tüylerini dökmeleri emrini vermiştir. Baykuşun dışında bütün kuşlar gelmiş ve tüylerini döküp gitmişlerdir. Daha sonra padişah gerekli tüyü kullandıktan sonra bütün kuşların gelip kalan tüyleri almaları için çağrılmasını söylemiştir. Bu çağrıya uyarak gelen bütün kuşlar tüylerini almış, yarasa ise en geç gelen kuş olmuş ve kendisine tüy kalmamıştır. Çıplak kalan yarasaya "*sen gündüz uçma gece uç*" demiştir, o zamandan itibaren yarasanın tüyü hiç bitmemiştir. Padişah koca kafalı baykuşu da huzuruna çağırarak "*koca kafalı sen neden emrime uyup tüylerini dökmeye gelmedin?*", diye sormuştur. Baykuş, padişahın bu sorusuna karşılık "*bir padişah avradının sözünü tutarsa, bir kuşa bile sözü geçmez olur.*" cevabını vermiştir.[188]

187 Yaşar KALAFAT, (Ed. Tufan GÜNDÜZ, Mikail CENGİZ), "Anadolu Türkmen/Oğuz Fes ve Düğün Bayraklarında Mitolojik İzler Aranabilir mi?", **Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, s.655

188 Çiğdem MOLLAİBRAHİMOĞLU, "Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Programı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Trabzon, 2008, s.26-27

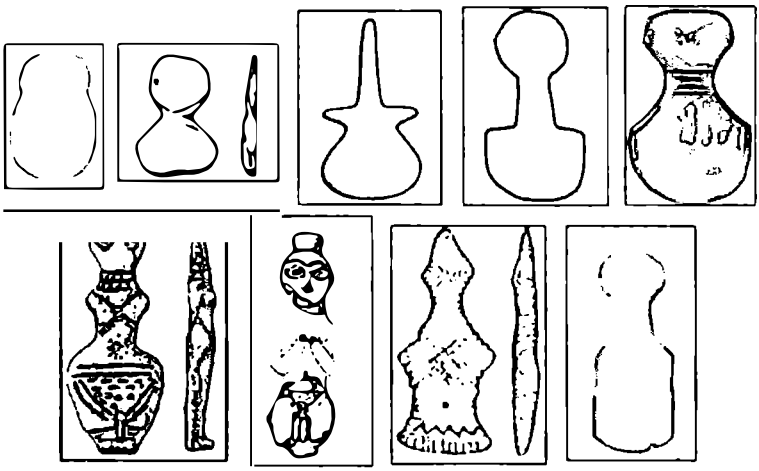

Resim 96: Eski Tunç Çağı Batı Anadolu idol tipleri ve Baykuş Yüzlü İdol örnekleri

Anadolu arkeolojisinde Eski Tunç Çağı III'te Batı Anadolu'dan yayıldığı düşünülen bir idol grubuyla karşılaşılmıştır. Troia tipi idol olarak adlandırılan bu grup mermer idollerin genel özelliği baş ve boyunlarının daha da belirginleştirilmiş, kaş, göz ve burun detaylarının yiv şeklinde sık sık belirtilmiş olmasıdır. Troia'yı kazan Alman Heinrich Schliemann bu tip özelliğe sahip idollere "*Baykuş Yüzlü İdoller*" adını vermiştir.[189]

Baykuş, Meksika ve Kızılderili mitolojilerinde bazı kabilelerde bilgelik simgesidir. Başka kabilelere göre de tehlikelere karşı koruyucu ve uyarıcıdır, yaklaşan ölümü

Resim 97: Amerika yerlilerine ait baykuş tasvirli totem heykel direk

189 Deniz SARI, "İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi", **M.A.S.R.O.P.**, 7, s.213

belirtici veya iyi haber getiricidir. Ayrıca güç kaynağı ve güç vericidir. Bazen de ölüm ve hastalıklara neden olan, yıkıcı ve kötülük getirici bir hayvandır. Bu nedenle bazı kabileler ondan korkar ve saygı duyar.[190]

Mısır inanışlarına göre de keskin görüşlü avcı bir kuş olarak bilinir. Ölümün ve matemin kuşu olduğu söylenir. Hiyeroglifler dışında Mısır sanatında pek fazla tasvirine rastlanmaz.[191] Baykuşun hiyerogliflerdeki kullanımı ♉ Latin alfabesindeki "*m*" harfinin karşılığıdır.[192]

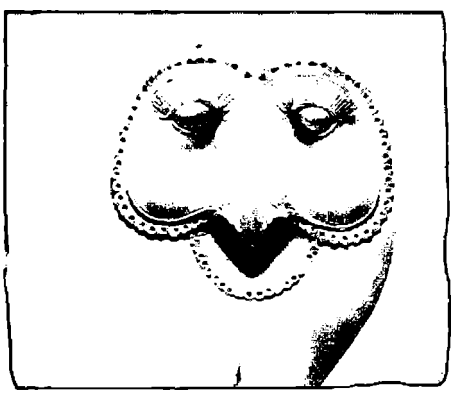

Resim 98: Mısır sanatında görülen Peçeli Baykuş "*Tyto alba*" olarak tanımlanan kabartma tasvir (M.Ö. 304-30)

Resim 99: Baykuş simgesinin Mısır hiyerogliflerindeki tasviri

190 Dawn E. BASTIAN, Judy K. MITCHELL, **a.g.e.**, 2004, s.143

191 Dorothea ARNOLD, **a.g.e.**,1995, s.47

192 Bob BRIER, **The History of Ancient Egypt, Part II**, The Teaching Company, 1999, s.38

BOĞA

Boğanın yazılı mitolojik kökeni Sümer'e dayandırılmıştır. Genelde sembolik olarak üreme, çoğalma kültünü simgelemektedir.[193] Aynı zamanda vahşi ve cinsel gücün simgesi olarak da kabul edilmiştir.[194]

Paleolitik çağlardan itibaren insanoğlu tarafından bilinerek kutsal birer varlık gözüyle bakılmış ve bir kült hayvanı olarak değerlendirilmiş olan boğa mağara duvarlarından başlayan sanatsal serüvenine yüzyıllar boyu devam ettirmiştir. Paleolitik Çağ insanları için birer av hayvanı ve henüz daha evcilleştirilmemiş olan bu tarz büyükbaş hayvanlar mağara duvarlarına oldukça etkileyici bir şekilde yansıtılmıştır. Bakıldığında genellikle av sahnelerinin tasvir edilmeye çalışıldığı, birden çok hayvan gru-

Resim 100: Fransa Lounbens yakınlarındaki Le Portel Mağarası geyik ve sığır tasvirleri (Magdalénien)

193 Cahit BEĞENÇ, **a.g.e.**, 1974, s.73

194 Resul ÇATALBAŞ, "Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi", **Turan-Sam**, C.3, S.12, 2011, s.52

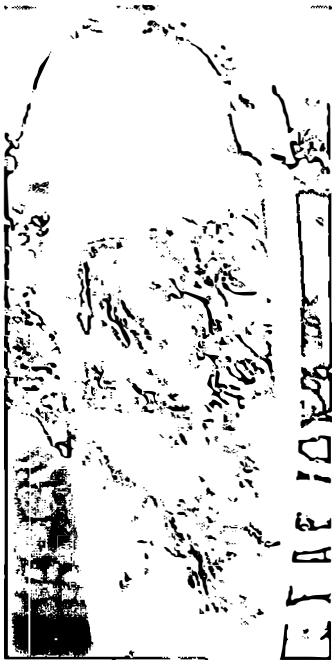

Resim 101: Göbeklitepe'de bulunan boğa tasvirli dikilitaş

bunun bir arada değişik büyüklüklerde betimlendiği, hayvanların cinslerine göre de renklendirme yapıldığı görülmüştür. Aynı zamanda arkeologlar tarafından yapılan kazılar ile paleozoologların yapmış olduğu incelemelerde bu döneme ait, çoğu mağara çizilmiş hayvanlara ilişkin kemik parçalarına rastlanmıştır.

Akerami Neolitik yerleşimleri arasında dünyanın en eski tapınağının bulunduğu yer olarak bilinen Göbeklitepe höyüğünde dairesel formlu bir tapınağın içinde "T" biçimli dikilitaşlara rastlanmıştır. Kimi araştırmacılara göre insana benzetilen bu dikilitaşların üzerinde hayvan betimlemelerine rastlanmıştır.

Bilim insanları bu hayvanların o bölgede yaşayan her bir sosyal topluluğa ait totem sembolü olduğu kadar avcılık konusundaki inanışlarla da ilgili olduğu düşüncesindedir. Kazılarda ele geçen arkeofaunal buluntular ile dikilitaşlarda görülen zoomorfik betimlemeler arasındaki ilişkiler ortaya konulmuştur. Dolayısıyla tapınakta bulunan hayvanların kültselleştirildiği söylenmiştir.[195] Bu tasvirler arasında yabani sığır tasvirleri de yer almaktadır.

Neolitik Dönem'e ait dünyaca tanınan ve Anadolu'da ilk yerleşik hayatın izlerini taşıyan, Konya'daki Çatalhöyük boğa kültleriyle de o dönemin dinsel inanışları bakımından bizleri son derece aydınlatmaktadır.

195 Joris PETERS, Klaus SCHMIDT, "Animals in The Symbolic World of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, South Eastern Turkey: A Preliminary Assessment", **Anthropozoologica**, 39(1), 2004, s.215

Çatalhöyük kenti Neolitik Çağ insanlarının dini inanışları çerçevesinde "*shrine*" adı verilen tapınaklarına yaptıkları duvar resimlerini, sıva kabartmalarını, hayvan başları ve stilize boğa boynuzlarıyla bezenmiş alanları, küçük kült heykelcikleriyle donatılmış yapıları bize sunmuştur.[196]

Boğa kabartmalarının hemen altında bulunan sekilerde insan kafataslarına rastlanmıştır. Bu da bu dönem insanlarının ölü gömme gelenekleri hakkında bilgi verdiği gibi, boğa başlarının bulunduğu yapıların birer kült noktası olduğunu göstermiştir. Örneğin, Tapınak E.VII.21'in tabanı üzerinde dört kafatası bulunmuştur. Kafataslarından biri bir sepet içinde batı duvarındaki boğa başının altına, ikincisi doğu duvarın ortasındaki boğa başının hemen altına, diğer ikisi ise akbabaların betimlendiği duvar resminin altındaki köşede bulunan platform üzerine bırakılmıştır. Bu görüntü kafataslarının bir tür ayinde kullanıldıkları düşüncesini uyandırmıştır.[197]

Romalılar ile Türklerde kurt, diğer kavimlerde geyik olarak bilinen, yol gösterici hayvan motifi Hititlerde boğa tasavvuruyla

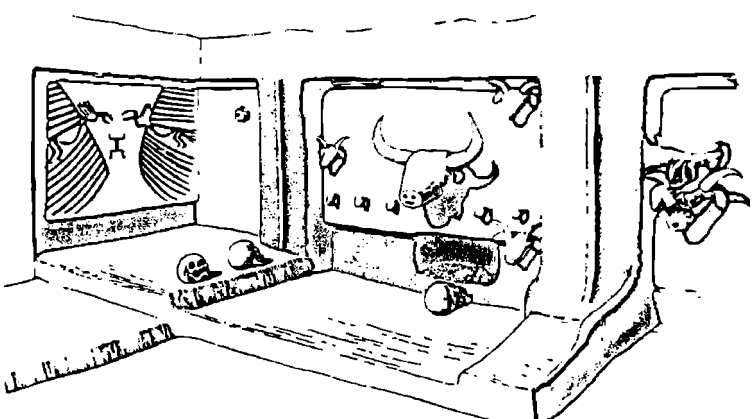

Resim 102: Çatalhöyük'te bir tapınak iç mekân çizimi ve boğa başı kültü

196 James MELLAART, **Çatalhöyük Anadolu'da Bir Neolitik Kent**, İstanbul, Ocak 2003, s.53

197 James MELLAART, **a.g.e.**, Ocak 2003, s.58

Resim 103: Fırtına tanrısı Tešub'un kutsal hayvanı Ḫuri ve Šeri kutsal boğalarına ait libasyon kapları

karşımıza çıkmıştır.[198] Boğaların fırtına tanrısı Tešub'un arabasını çektiği inancı vardır ve bu boğalara Ḫuri ve Šeri adı verilmiştir.[199]

Hitit devri seramik ustalarının kült amaçlı yapmış olduğu boğa biçimli *rhyton* kaplar çarkta değil elde şekillendirilmiştir. Hitit seramik ustaları ıslak kili âdeta bir heykeltraş gibi şekillendirmişlerdir. Boğanın şekli aşağı yukarı belli olduktan sonra üzerine hayvanın boynuzları, gözleri ve kulakları eklenmiştir. Daha sonra da ince çizgilerle belirtilmiştir. Fırınlanmadan önce kırmızı, devetüyü ve siyah renklerde sırlarla gerekli yerleri boyanmış, böylece daha gerçekçi bir görünüme sahip olmaları sağlanmıştır.[200]

Çankırı'da İnandıktepe adı verilen höyükte bulunan ve bir kült *amphora*'sı olarak tanımlanan, literatürde "*İnandık Vazosu*" olarak anılan, I. Hattušili dönemine tarihlendirilmiş bir pişmiş toprak kap ele geçmiştir. Üzerinde frizler halinde kutsal bir bayram veya töreni anlatan figürler yer almaktadır. Vazonun en üstünde "*Hieros Gamos / Kutsal Evlenme*" sahnesi bulunmaktadır. Vazonun orta frizinin sonunda bir boğa figürü vardır. Bu boğa figürü

198 Ahmet ÜNAL, **a.g.e.**, s.66

199 Ahmet ÜNAL, **Hitit Devrinde Anadolu II**, İstanbul, 2003, s.77

200 İlker KOÇ, **Hititler**, Ankara, Ekim 2006, s.67

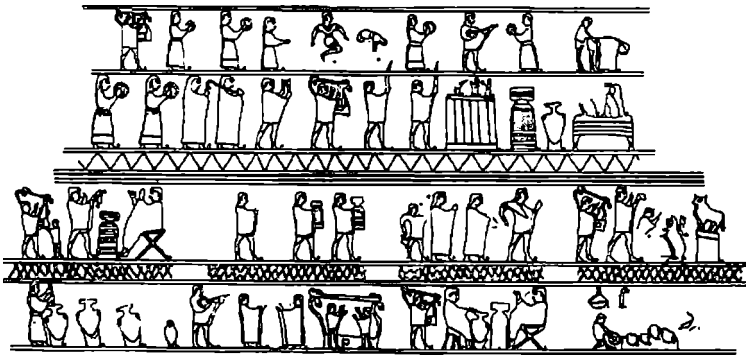

Resim 104: İnandık Vazosu'na ait friz çizimleri ve boğa tasviri

fırtına tanrısı Tešub'u temsil etmektedir ve ona doğru müzik eşliğinde sunaklarla ilerleyen kişiler çizilmiştir.[201]

Aynı zamanda avcılıkta bolluk ve bereketi simgeleyen güç, yağmur ve bereket simgesi boğanın üzerinde yapılan dansı konu alan bazı arkeolojik buluntulara ulaşılmıştır. Bunlara en iyi örnek Çorum yakınlarında Yörüklü/Hüseyindede'de bulunan kabartmalı Eski Hitit vazosudur. Bu vazo parçasının üzerinde akrobat boğa üzerinde saltolar atmaktadır. Akrobatın boğa üzerinde yapmış olduğu hareket kinomatik sahne ile verilmiştir. Birinci sahnede akrobat sırtı aşağıya gelecek şekilde el ve ayakları boğanın sırtında dururken, ikinci saltoda boğanın arka tarafında yere düşerken görülmektedir. Benzeri boğa dansını Girit adasındaki Knossos Sarayı duvar resimlerinde ve British Museum'da sergilenen, Geç Minos dönemine (M.Ö 1600-1450) tarihlendirilen bronz heykelcikte[202] de görmek mümkündür.[203] Knossos Sarayı'ndaki boğanın üzerinden atlama freskinin dinsel anlam taşıdığı düşünülmektedir. Koşan bir boğanın üzerinden aşmak mükemmel bir "*erginleme sınavı*" olarak görülmektedir.[204]

---

201 A. Muhibbe DARGA, **a.g.e.**, 1992, s.62

202 http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=399328&partId=1&searchText=bull%20leaper (Erişim:10.08.2016)

203 Ahmet ÜNAL, **a.g.e.**, 2003, s.148

204 Mircea ELIADE, (Çev. Ali BERKAY), **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına**, C.I, İstanbul, 2003, s.165

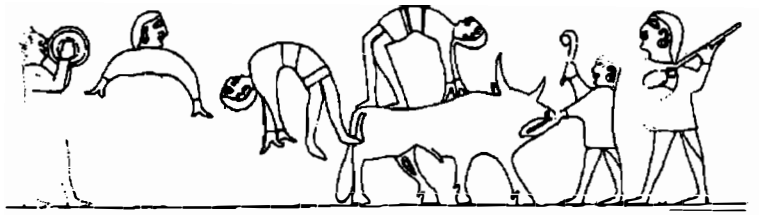

Resim 105: Hüseyindede Vazosu boğa dansı

Resim 106: Knossos Sarayı boğa üzerinde dans eden dansçı

Resim 107: British Museum'da sergilenen, Geç Minos Dönemine ait, bronzdan yapılmış boğa üzerinde dans eden dansçı heykelciği

Hititler, Hattilerin etkisiyle zoormorfik inanç şeklinden antropomorfik inanca geçtikleri zaman geleneklerinden kopmamak için insan kılıklı tanrıları onun hayvan şekilli karşılığı ile benimsemişlerdir. Alacahöyük ortostatlarında büyük kral ve eşi kraliçe ile birlikte sunak şekilli fetiş (huvaşitaşı) boğa betimi ile tasvir edilmiştir. Boğaların tapınım ile ilgili kültsel varlıklar oldukları İmamkulu kabartmasında Gök Tanrı'nın arabalarını çekmeleriyle de anlaşılmaktadır.[205]

Resim 108: Alacahöyük kent duvar üzerinde görülen, kral ve kraliçenin tapınma sahnesi (M.Ö. 15-14. yüzyıl)

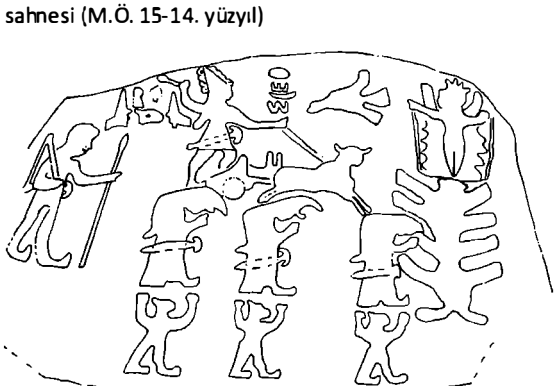

Resim 109: İmamkulu kaya kabartması Gök Tanrı'nın arabasını çeken boğa tasviri

205 **Neşe KIRDEMİR**, "Hitit Sanat Eserlerinde Sunak Betileri", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, S.2, Güz 2000, s.161

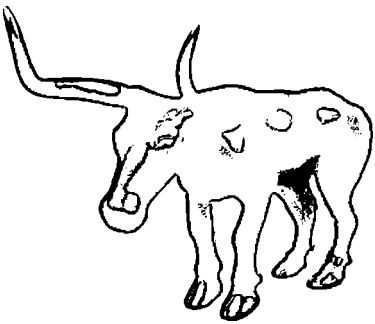

Resim 110: Maikop mezarlarında bulunmuş boğa biçimli alem

Alacahöyük, Mahmatlar ve Horoztepe kral mezarlarında bulunmuş olan ve kültsel anlam taşıdıkları düşünülen, hayvan heykelciği şeklinde yapılmış alemlere bugün Çeçenistan topraklarında bulunan Güney Rusya'daki Maikop uygarlığına ait mezarlarda da rastlamak ilginçtir. Çoğunlukla boğa ve geyiklerden oluşan bu heykelcikler bir sopanın üzerine yerleştirilmiş ve rahipler tarafından dinsel törenlerde taşınmıştır. Boğa, Hitit panteonunda en büyük tanrı olan Gök Tanrı'nın atribü hayvanıdır. Boğa, geyik ve aslan gibi hayvanlar tanrıların simgeleştirilmiş hali olarak tapınım görmüşlerdir.[206] Maikop mezarlığında bulunan hayvan heykelcikleri ile Hitit kral mezarlarında bulunanlar arasında benzerliklerin yoğun olması Hititlerin Anadolu'ya Kafkasya yoluyla geldikleri varsayımını güçlendirmektedir. Maikop ve Hititlerin Hint-Avrupalı oldukları düşünülmektedir.[207] Ancak Ahmet ÜNAL bu tür düşünceleri ideolojik bularak eserinde çok sert bir dille eleştirmiştir.[208] Hatti/Hititlerin Kafkasya'dan Anadolu'ya göç ettikleri tezi tüm Hatti/Hitit araştırmacılarının ortak görüşüdür.[209] Boğa en büyük tanrıyı temsil ederken, geyikler tanrı Ana'yı temsil etmiştir.[210]

206 Ekrem AKURGAL, **a.g.e.,** Ocak 2005, s.23

207 Ekrem AKURGAL, **a.g.e.,** Ocak 2005, s.28

208 Ahmet ÜNAL, **a.g.e.**, 2002, s.23

209 Nuray GÖK AKSAMAZ, **Kuzey Kafkasya Mitolojisi Nartlardan Beri**, İstanbul, 2001, s.118

210 Ekrem AKURGAL, "Hatti Uygarlığı", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No:360, Remzi Oğuz Arık Armağanı**, Ankara, 1987, s.11

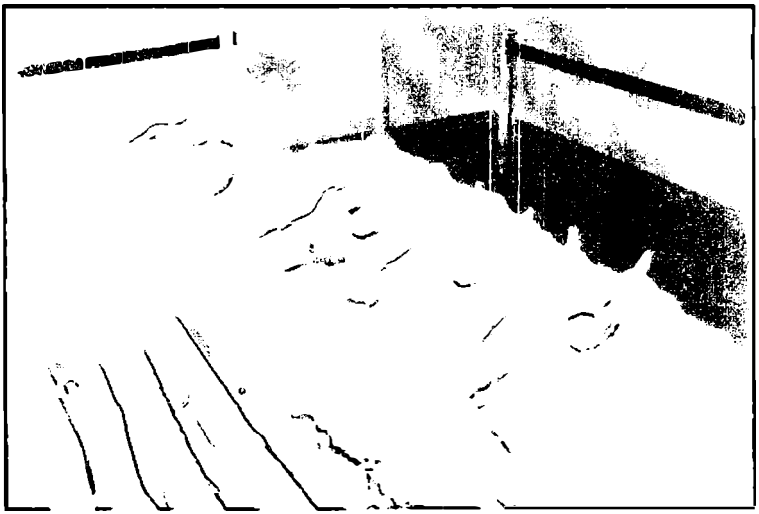

Resim 111: Alacahöyük mezarlarında ölü yemeği sonrası boğa kafataslarının mezarın üstüne yerleştirilmesi

Alacahöyük'te ortaya çıkarılan ve krallara ait olduğu düşünülen on üç mezar, 50-70 cm. derinlikte, 3-8 m. uzunluğunda ve 2-5 m. genişliğinde toprak içine kazılmış çukurlardan oluşmaktadır. Ölüler, "*hocker*" duruşunda, sağ yanı üzerinde ve yüzü güneye, ayakları ise doğuya yönelmiş vaziyette yatırılmıştır. Mezarlardaki cesetlerin giysileri vardır ve zengin mezar hediyeleri bırakılmıştır. Ceset yatırıldıktan sonra çukurun etrafı taşlarla örülmüş ve üzeri ağaç hatıllarla kapatılmıştır. Onların üzeri de bol miktarda toprakla örtülmüştür. Mezar bu şekilde kapatıldıktan sonra ölü yemeği verilmiştir. Bu yemek için kesilen kurbanların -genelde boğa tarzı hayvanlar olduğu düşünülmektedir- kafatasları mezarın üzerine yerleştirilmiştir.[211]

Hitit efsaneleri arasında Zeus'un boğa kılığına girerek Europe'yi kaçırma hikâyesine benzer bir efsane de bulunmuş olup Hitit mitosunda, "*Güneş Tanrısı ve İnek*" adıyla anlatılmıştır. Güneş Tanrısı yeryüzünde otlayan, iyice beslenmiş ve güzelleşmiş bir ineği görmüş ve ona tutulmuştur. İçindeki şehvetli duygularla genç bir

211 Ekrem AKURGAL, a.g.m., 1987, s.12-13

delikanlı kılığına girerek yeryüzüne inmiş ve inekle birlikte olmuştur. İnek hamile kalmış ve doğum sonrasında, gökyüzüne bakarak öfkeyle haykırmıştır. *"Şimdi sana sormak istiyorum, lütfen dinle! Benim buzağımın dört ayaklı olması gerekmez mi? Nasıl oldu da ben bu iki ayaklı yaratığı doğurdum ki!"* İnek bir aslan gibi ağzını açıp doğan çocuğu yemek üzereyken Güneş Tanrısı gökyüzünden inerek çocuğu yemesini engellemiştir. Çocuğu okşadıktan, birtakım nasihatler verdikten ve eline bir çomak tutuşturduktan sonra tekrar gökyüzüne çıkmıştır. Kendisine benzemeyen iki ayaklı bir insan çocuğunu istemeyen inek de çocuğu dağlara terk etmiştir. çocuğun yırtıcı kuşlar ve zehirli yılanlar arasında hayatı tehlikede kalmıştır. Kırık olan metnin devamında, çocuğu olmayan bir balıkçı civardaki dağları dolaşırken tesadüfen kuş ve yılanların çocuğa tam saldıracakları sırada onu kurtarmıştır. Bu durumdan dolayı son derece memnun olan balıkçı kendi kendine tanrıları memnun etmiş olmalıyım ki Güneş Tanrısı beni görerek buraya yönlendirdi, beni tanıyor ve çocuğumun olmadığını biliyordu ki çocuğun üzerine gönderdi, diye dua etmiştir. Çocuğu kucağına almış, üstünü temizlemiş ve onu yatıştırarak hemen Urma kentindeki evine karısının yanına getirmiştir. Karısına, hemen bu çocuğu almasını, doğum sancısı çekiyormuş gibi bağırmasını, kent halkının çocuklarının doğduğuna inanmasını söylemiştir. Bu fikri uygulamaya başlayan karısı bağırmaya başlamıştır, bunu işiten kent halkı balıkçının karısı doğum yapıyor, demiştir. Bunun üzerine balıkçıya hediyeler yağdırmaya başlamıştır, birileri ekmek, birileri koyun yağı, birileri de bira getirmiştir. Bulunan tabletin alt kısmında hikâyenin devamı olduğu anlaşılmıştır ancak henüz ele geçmemiştir. Balıkçının evinde büyüyen bu bulma çocuğun ilerde büyük işler başaracağına ve onun belki de Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda büyük bir krallık, Mama Krallığı kurmuş olan Anumḫirbi ile aynı kişi olabileceğine dair düşünceler bulunmaktadır.[212]

Sümer edebi metinleri içindeki Gılgamış destanında Gılgamış'ın yakın arkadaşı olan Enkidu, boynuzlu, kuyruklu, boğa şeklindeki bir hayvana benzemektedir.[213]

212 Ahmet ÜNAL, **a.g.e.**, s.102-103

213 Murat URAZ, **a.g.e.**, Şubat 1994, s.150

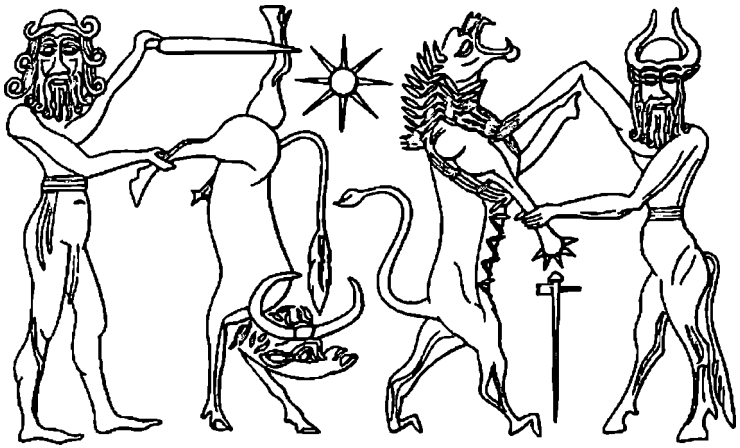

Resim 112: Bir Sümer silindir mühründe görülen Gılgamış ve Enkidu tasvirleri

Sümer mitolojisinde aşk ve şehvet tanrıçası İštar Gılgamış'a âşık olmuştur ve onu kandırmak için pek çok teklifte bulunmuştur. Fakat Gılgamış eski günlerindeki gibi güçlü ve zalim değildir. O, İštar'ın nasıl sözünde durmaz, vefasız olduğunu bildiği için yaptığı tekliflerle alay etmiştir. İštar acı bir şekilde bu duruma sinirlenerek Gılgamış'ı gök tanrısı Anu'ya şikâyet etmiş ve Gılgamış'ın şehri olan Uruk'a gök boğasını göndererek şehri yok etmesini istemiştir. İlk başlarda Anu bu talebi reddetmiştir. Ancak, İštar eğer bunu yapmazsa yeraltı dünyasının ölülerini çıkaracağını söyleyerek Anu'yu tehdit etmiştir. Bunu üzerine göğün boğası aşağı inerek ve Uruk şehrini harap etmeye başlamış ve yüz savaşçısını boğmuştur. Gılgamış ve Enkidu boğaya karşı çıkarak büyük bir mücadele sonunda onu öldürmeyi başarmıştır.[214]

Sümer edebi metinlerinde boğayla ilgili yazılı bilgilere ulaşılmıştır. "*Yabani öküz*" veya "*dağ boğası*" Sümer şairlerinin gözdesidir. Nippur'daki Ekur Tapınağı'nın *Kiur*'u patlayan boynuzlarıyla "*bir yaban öküzü*" gibi Sümer'in üstesinden gelmiştir. İşme-Dagan "*yaban öküzü gibi*" kalın ensesi olduğu ile övünmüştür. Bir adam iyi durumunu "*yaban öküzü gibi*" koruyor ve Ur şehri iyi günlerinde "*güvenle ilerleyen ve sağlamlığını koruyan bir yaban öküzü*"

214 Samuel Noah KRAMER (Çev. Muazzez İlmiye ÇIĞ), **a.g.e.**, 1998, s.161

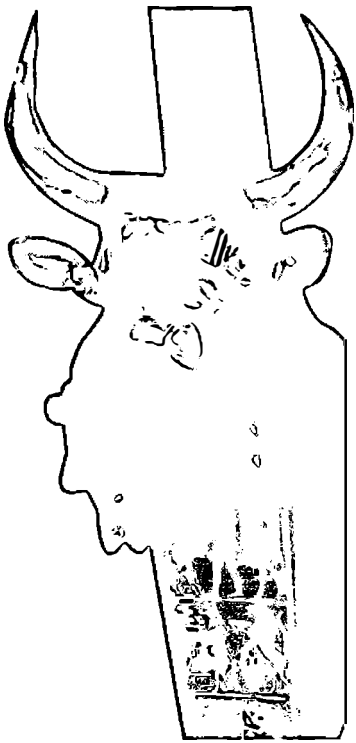

Resim 113: Ur'da bulunmuş olan altın ve lapislazuli taşından yapılmış boğa başlı lir (M.Ö. 2500)

idi, Şulgi *"bir yaban öküzü gibi gösterişli boynuzlarıyla donatılmış, büyük bir yaban ineğinden doğmuş"* diye tarif etmiştir. Yaban öküzünün birkaç avcı tarafından yakalandığı, Tanrı Ninurta'nın *şam*-taşına yaptığı bir bedduada *"birçok adam tarafından öldürülen büyük yaban öküzü gibi parçalan"* demesinden anlaşılmıştır.[215]

Yunan mitolojisinde kaçamak aşklarıyla ünlü Zeus'un Europe'yi kaçırma efsanesinde boğa önemli bir kahramandır. Europe Fenike Kralı Agenor'un kızıdır ve çok güzeldir. Bir gün deniz kıyısında arkadaşlarıyla eğlenirken güzel, uysal bir boğa görür. Yaklaşıp onu okşadığında boğa biraz daha dizlerinin üzerine çökmüştür, kısa bir zaman sonra üstüne biner ve boynuzlarını çiçeklerle süsler. Bu çekici, güçlü boğa hayvan kılığına girmiş Zeus'tur. Europe üzerine biner binmez ayaklanır, dalgalara atılır ve büyük bir hızla koşmaya başlar. Üstünde çığlıklar atan Europe boğanın boynuzlarına sarılarak bir yandan ıslanmasın diye de mor eteğini tutmuştur. Onlara deniz tanrıları Nereidler, borularını öttüren Tritonlar ve Poseidon eşlik etmiştir. Zeus, Girit Adası'nda durmuş ve orada birlikte olmuşlardır. Bu birleşmeden Minos ve Rhadamanthys doğmuştur.[216]

215 Samuel Noah KRAMER (Çev. Muazzez İlmiye ÇIĞ), **a.g.e.**, 1998, s.233

216 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.33-34

Yunan mitolojisinden bildiğimiz bir diğer boğa efsanesi "*Girit Boğası*" olarak bilinen hayvanın Herakles tarafından öldürülmesini konu almıştır. Mitosa göre, Girit Kralı Minos'un süt beyaz renginde gösterişli ve çok güzel bir boğası vardır ve deniz tanrısı Poseidon, o boğanın kendisine kurban edilmesini istemiştir. Minos bu isteğe hayır diyemezken bir taraftan da alımlı boğasının kurban edilmesine kıyamamıştır. Onun yerine başka bir boğa kurban etmiştir. Poseidon durumu anlayınca bunun öcünü Minos'un karısı Pasiphae'den çıkarmak istemiştir. Pasiphae'nin boğaya karşı garip bir şekilde cinsel arzu duymasını sağlamış ve bu ilişkiden öldürücü bir yaratık olan "*Minotauros*" doğmuştur. Poseidon'un siniri bununla da bitmemiştir ve bu kez boğayı kudurtmuştur. Tarlaları basan, ekinleri harap eden boğa yüzünden Girit halkı açlık tehlikesiyle baş başa kalmıştır. Bu durum karşısında Girit Kralı Minos, Herakles'ten boğayı yakalamasını istemiştir. Büyük bir mücadele sonunda boğanın boynuzlarından yakalayıp sırtına alan Herakles, onu Mykenai'ya götürmüştür. Eurystheus ise boğayı Hera'ya

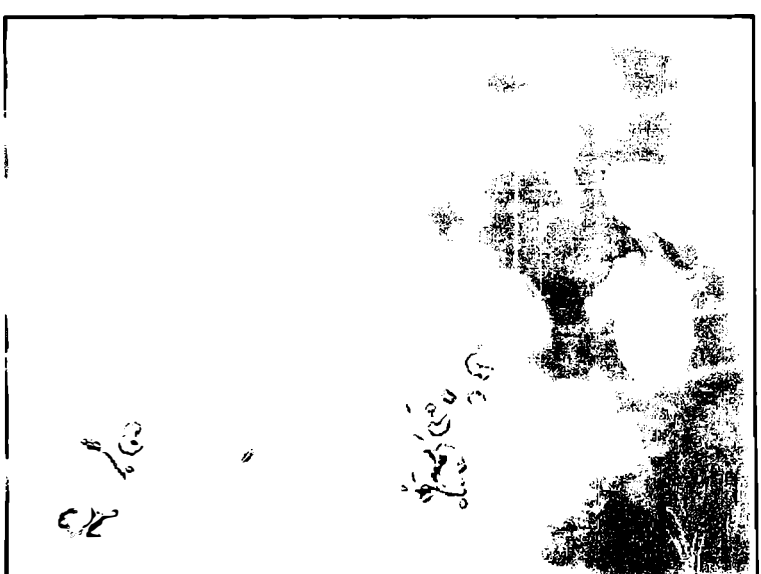

Resim 114: Zeus'un Europe'yi kaçırması (Rembrandt)

Resim 115: Minos boğasının öldürülmesi (Paris)

bağışlamış ve serbest bırakmıştır. Bütün Peloponnesos'ta başıboş dolaşan boğa çevreye ve insanlara zarar vermeye devam edince Theseus tarafından Tanrı Apollon'a kurban edilmiştir.[217]

Minos dininde, bir boğa tanrının olup olmadığı tam olarak belli değildir. Ancak bu derece kuvvetli bir hayvan ile bolluk, bereket kavramının ortaklığı oldukça yüksektir. Dikkati çeken diğer bir nokta Anadolu'nun akraba dinlerinde tanrıçanın sevgilisi ve gök tanrısının boğa ile ilişkisidir. Mısırlılar Memphis'in kutsal boğası Apis'e ve güneş kursunu boynuzları arasında taşıyan bir inek şeklindeki Tanrıça Hathor'a tapmışlardır. Girit'te gök cisimleri kültüne rastlanmamış olmasına rağmen tanrıçanın, ay ile ilişkili olduğu

217 Erdem YÜCEL, **a.g.e.**, Mayıs 2013, s. 170

düşünülmektedir. Belki de yarım ay, bir ineğin boynuzları olarak kabul edilmiş olabilir. Erkek tanrı da güneşle sembolleştirilmiş, güneş simgesi olan rozet, boğa şekilli Girit-Myken *rhyton*'larının alnı üzerinde betimlenmiştir.[218]

Zeus'un İo ile olan aşkından da bahsedersek; Argos Kralı İnakhos'un kızı İo, Argos şehrinde Zeus'un tek resmi eşi olan Hera'ya ait tapınağın rahibesidir. Çapkınlıkları ve eşi Hera'yı aldatmasıyla meşhur olan Zeus, İo'ya âşık olur ve ona bir bulut kılığında yaklaşarak sahip olur. Bunu öğrenen kıskanç Hera, kocasına İo'yu sorduğunda, Zeus da tanımadığını belirtir. Ancak, Zeus bu sırada İo'yu beyaz bir ineğe dönüştürmüştür. Zeus'un yalanına kanmış gibi görünen Hera, Zeus'tan bu beyaz ineği kendisine hediye etmesini ister. Zeus pek istekli olmasa da yalanının açığa çıkmaması için bu isteği kabul eder. Hera ise, yüz gözlü Argos'u beyaz ineğin başına bekçi diker. Argos öyle bir bekçi köpektir ki uyuduğunda dahi elli gözüyle İo'yu beklemektedir. Zeus, bu durumdan sevgilisi İo'yu kurtarmanın yollarını aramaktadır. Bunun için oğlu Hermes'i görevlendirir. Bir rivayete göre Argos'un başına taş yağdırarak öldürmüş ve o şekilde İo'yu kurtarmıştır. Bir diğer anlatıcı Ovidius ise Hermes'in köylü kılığına girdiğinden, elindeki büyülü değnek ve kavalıyla Argos'un yanına gittiğinden, çaldığı müziklerden Argos'un çok hoşlanıp yüz gözünü de yumarak uykuya daldığından bahsetmiştir. Hermes de bu fırsattan istifade canavarı öldürmüştür. Ancak, Argos'un gözleri kaybolmamıştır, Hera onları kutsal hayvanı olan tavus kuşunun kuyruğuna serpiştirmiştir. Beyaz inek İoda yaşananlar sırasında kaçmıştır. Herada boş durmamış, İo'nun arkasına bir at sineği takmıştır. İnek kaçtıkça sinek kovalamıştır. Bir yandan da durmadan ineği sokmuştur. İo çılgınlar gibi oradan oraya koşmuş, birçok ülke dolaşmış ve pek çok denizi aşmıştır. Geçtiği ilk denize *"İonia"*, ilk boğaza ise *"İnek Geçidi"* anlamına gelen *"Bosporos"* (İstanbul Boğazı) adı verilmiştir. Sonunda Nil kıyılarına varmıştır ve orada Zeus tarafından tekrar insan kılığına sokularak Ephapos adında bir erkek çocukları olmuştur.[219]

---

218 Stylianos ALEXIOU, **Minos Uygarlığı**, İstanbul, 1991, s.92

219 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.31

Zeus'un Maia'dan olma oğlu Hermes Arkadia'da Kyllene Dağı'ndaki bir mağarada doğmuştur. Doğar doğmaz hızlı bir gelişim göstererek doğduğu günün sabahında beşikten kalkıp mağaranın dışına çıkmıştır. Gördüğü kaplumbağayı öldürerek kabuğunu boşaltmış, koyun bağırsaklarından yedi tane tel yaparak müzik aleti ilk "*kitara*"yı yapmıştır. Öğleye doğru karnı acıkan Hermes, bir çocuk gibi ağlayıp yaygara koparacağı yerde yiyeceğini kendi aramaya koyulmuş ve akşama doğru Pieria'da Apollon'un hayvanlarını otlattığı yere vararak oradan elli inek çalmıştır. Hırsızlığı belli olmasın diye de ineklerin nallarını söküp ters çakmıştır. Kendisi de ağaç dallarından yaptığı sandaleti giyerek geri geri yürümüştür. Yolda rastladığı bir ihtiyarla da tehdit ederek ona gördüklerini başkalarına anlatması durumunda başına gelecekleri söylemiştir. Sonunda ay doğarken ineklerle birlikte Alpheios Irmağı'na varmıştır. İnekleri mağaraya kapatmış, en semizlerinden ikisini keserek on iki parçaya ayırmış, kızartıp on iki büyük tanrıya sunmuştur. İneklerin derilerini de bir kayaya asmıştır. Geri kalan etleri de bırakmış, kelle ve paçaları yakmış, ateşi söndürmüş, sandallarını Alpheios Irmağı'na atarak eve dönmeye karar vermiştir. Apollon hırsızlığı aynı gün öğrenmiş, Hermes'i suçlamıştır. Hermes, bu durumlardan haberi olmadığını bildirerek suçunu inkâr etmiştir. Hermes'in tutumundan dolayı Apollon onu Zeus'un huzuruna çıkarmıştır. Zeus'a da aynı yalanları söyleyen Hermes, çalınan ineklerden hiç haberi olmadığını anlatmıştır. Zeus, oğlu Hermes'in bu kurnazlığını sevinerek izlemiştir. Adaletin yerini bulmasını isteyen Zeus, iki üvey kardeşi ineklerin bulunması yönünde görevlendirmiştir. Hermes'in kılavuzluğunda inekler bulunmuş ancak kayaya asılmış hayvan postlarını görünce Apollon korkmuştur. O an Hermes kitarasını çıkararak çalmış, Apollon'u sakinleştirmiştir. Sanatçı bir kimliğe sahip olan Apollon kitaranın sesinden etkilenerek bu çalgının elli inekten daha değerli olduğunu söylemiştir. Hermes bu durumdan istifade kitarasını hemen Apollon'a hediye etmiş, karşılığında ise bolluk ve habercilik simgesi olan altın bir değnekle, sığırları gütmek için bir kamçı almıştır.[220]

220 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.52-54

Mısır'da boğaya "*Apis*" denmiştir. Tanrı hayatın ilk izini astrolojik olarak Boğa burcunda çizmiştir. Mısır'da boğa ilkbahar mevsiminde gündüzün geceye eşit olduğu gün doğmuştur. Bu yüzden yaratıcı güneş ve tabiatın uyanışı olarak ilişkilendirilmiştir.[221] Apis boğası, en eski Mısır hükümdar sülalesi zamanında memleketin kültür merkezini teşkil eden Memphis şehrinde yerleştirilen "*Ptah*" adlı büyük ilahın mukaddes hayvanıdır. Kendisi yaratıcı ve şekil verici olduğu için sanatkâr ve heykeltraşların koruyucu ilahı olarak kabul edilmiştir.[222]

Resim 116: Hermes heykeli (Louvre Müzesi, Paris)

Resim 117: Karnak'taki I. Sesostvis Tapınağı'nda

221 René EMMANUEL, (Çev. Halûk ÖZDEN), **a.g.e.**, İstanbul, 1995, s.54

222 Annamarie SCHIMMEL, **Dinler Tarihine Giriş**, İstanbul, 1999, s.38

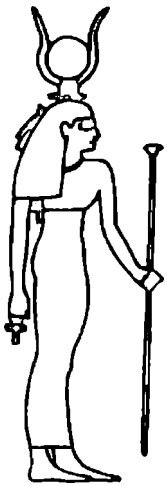

Resim 118: Mısır mitolojisinden Hathor tasviri

Aynı zamanda, eski Mısır'da Hathor; aşk, kadın cinselliği, müzik ve neşe tanrıçasıdır. Genellikle doğurganlık tanrıçası kimliğinden kaynaklanan birçok rol oynamıştır. Adı "*Horus'un Konağı*" anlamına gelmektedir. Gök tanrıçası olmasından dolayı Horus'un annesi ya da karısı sayılmıştır. Hathor, Mısır tasvirlerinde güneş kursu takmış boynuzlu bir kadın ya da bir inek olarak betimlenmiştir.[223]

Mısır'da ölüm ve mumyalama işiyle ilgili olarak, cesetlerin otuz gün süreyle tuzlu bir eriyikte yatırıldığı, mumyalama bitince akrabalarının çağrılarak kadavralarının verildiği, bir tabut satın alamayanlara ise ölüyü öküz derisine sararak verdikleri, dünyevi hayatta sefalet çeken bu tarz insanların dahi sihirli formül ve dualar sayesinde yeraltı dünyasında firavunla eşit sayılacakları ifade edilmiştir.[224]

British Museum'da yaygın olarak "*İki Kardeşin Hikâyesi*" diye adlandırılan, muhtemelen M.Ö. XIII. yüzyılın son çeyreğinde yaşamış yazar İnena tarafından hiyeratik el yazması şeklinde özenle kaleme alınmış bir papirüs bulunmaktadır. Bu iki kardeşten biri Anubis[225] (büyük olan) diğer ise Bata'dır ve aynı evde yaşamaktadırlar. Anubis evlidir ama karısının ismi hikâyede geçmemektedir. Bata ise onlarla birlikte yaşamakta ve ahırda yatmakta, Anubis için elbiseler dikmekte ve tarla işleriyle meşgul olmaktadır. Sahip olduğu sığırlarla anlaşabilme gibi özel bir yeteneği vardır, hatta sığırlar ona "*şu bölgenin otu lezzetlidir*" dediği zaman, Batada

223 Noreen DOYLE (Ed. Emre ERGÜVEN), a.g.m., s.92

224 Albert CHAMPDOR, (Çev. Suat TAHSUĞ), **Eski Mısır'ın Ölüler Kitabı**, İstanbul, 1984, s.98

225 Anubis, Mısır'da cenaze törenleriyle alakalı mumya sargılarının tanrısı olarak inanılmıştır. Köpek veya çakal başlı bir başlık taşımaktadır. Mısır mumyalama ayinleri sırasında bir rahip Anubis maskesi takarak bu tanrının rolüne bürünmektedir. (Bkz. Noreen DOYLE (Ed. Emre ERGÜVEN), a.g.m., s.94)

sığır sürüsünü orada otlatmaktadır. Bu da sığırların daha fazla buzağı doğurmasını sağlamıştır. İki kardeş bir gün ekim zamanında arpa ve buğday ekerken tohumları bitmiş ve Anubis, Bata'yı eve tohum aldırmaya göndermiştir. Eve gelen Bata, ahırdan üç torba arpa ile iki torba buğday tohumu almıştır, bu da yaklaşık olarak on bir kile (200 kg.) kadar gelmekte olup Anubis'in karısı onun bu gücünden oldukça etkilenmiştir. Bata'nın yükünü tutarak onunla birlikte olmak ister. Bata abisinin karısı olması dolayısıyla ahlaki olarak böyle bir ilişkinin yaşanmasının günah olacağı düşüncesiyle bu teklifi kabul etmez. Yine de bu olanları kimseye anlatmayacağı konusunda söz verir ve tarlaya döner. Bata akşam olunca yine ahırda uyumaya devam eder. Anubis'in karısı ise bu durumdan dolayı çılgına döner ve bir plan yaparak sanki Bata'nın kendisine tecavüz etmiş gibi bir durumda kocasını evde bekler. Anubis eve geldiğinde karısını o halde görünce ne olduğunu sorduğunda karısı Bata'nın kendisine tecavüz ettiğini ve onu öldürmesi gerektiğini söyler. Bata'yı ahırda elinde mızrakla öldürmek için gizlenirken, sığırlardan biri bunu Bata'ya bildirir ve bunun üzerine de Bata hızlıca kaçmaya başlar. Bu esnada güneş tanrısı Ra-Horakhti'ye adalet için dua eder Bata. Duasına karşılık tanrı timsahlarla dolu bir göl yaratır, suyun diğer tarafında kalan Bata, abisine durumun gerçek yönünü anlatarak masum olduğunu haykırır. Üstüne atılan bir iftira yüzünden kendisini mızraklamaya kalkar ve elindeki yontma bıçak ile erkeklik organını keser ve suya atarak kedi balıklarına yem eder. Bata'nın kan kaybından bitkin düşmesinden Anubis gözyaşlarına boğulur ama timsahlar yüzünden diğer tarafa geçemez. Hikâyenin devamında Bata Çam Vadisi'ne gideceğini söyler. Çam Vadisi'nde yaşamaya başlayan Bata burada kendisine bir ev yapar ve burada evlenir. Cinsel anlamda oldukça çekici bir kadın ile kendisini hadım etmiş olan Bata arasındaki evlilik oldukça anormal karşılanmıştır. Bir gün Bata karısına, kalbinin bir çam ağacının tepesinde asılı olduğu sırrını açıklar ve bu da onun sonu olacaktır. Bunu karısına anlatmasının nedeni deniz kıyısında yürüdüğü takdirde dalgalar tarafından yutulmaktan korkuyor olmasıdır, bu zayıflığının karısını kurtarmasına engel olabileceğini kabul etmesi gerekmekte-

dir. Bata'nın çölde avlandığı bir gün deniz kabarır, karısı eve girer ama evin arka tarafında bulunan çam ağacına takılan bir tutam saçı suya düşerek dalgalarla firavunun çamaşırcılarının işlerini yaptığı Mısır kıyılarına kadar varır. Kadının saçlarındaki koku firavunun elbiselerine siner ve bu durumdan hoşnut olmayan firavun saçların sahibi kadının bulunması emrini verir. İlk grubu Bata öldürür ancak ikinci grup değerli mücevherlerle gelerek onu süslerler ve saraya gelmeye ikna ederler. Firavun kadını çok severek ona sarayda yüksek bir rütbe vermiştir. Bata'nın bu sırrını öğrenen firavun, onun kalbinin asılı olduğu çam ağacının kesilmesini söyler ve ağaç kesilir kesilmez Bata ölür. Ertesi gün testideki biranın aniden mayalandığını fark eden Anubis, Bata'nın bahsettiği felaketi hatırlayarak hemen Çam Vadisi'ne doğru yola çıkar. Bata'nın ölmüş olduğunu görür ve Bata'nın kalbini aramaya başlar, bir meyve şeklinde saklanarak korunan kalbi üç yılın sonunda bulur. Bata'nın bedenin canlanmaya başladığını görür, onun dudaklarını ıslatıp ona su içerir ve kalbi bedenine yerleştirir. İyice canlanan Bata karısının intikamını almak ister. Bunun için oldukça dikkat çeken renkli bir boğa kılığına girer ve Mısır'a doğru yola çıkar. Anubis boğanın sırtına binmiştir. Boğanın güzelliğine hayran kalan firavun altın ve gümüşle ödüllendirir. Boğa kılığındaki Bata, firavun tarafından çok iyi bir şekilde ağırlanır. Bir gün boğa eski karısıyla karşılaşır. Ona kendisinin Bata olduğunu, çam ağacının kesilmesine yol açtığı için intikam almaya geldiğini söyleyerek korkutur. Bunun üzerine eski karısı kendini sağlama almak için bir plan yapar. Bir gün kadın lezzetli bir ziyafetten sonra içkisini içmekte olan firavundan boğanın ciğerini yiyebilmek için söz alır. Firavun sözünü tutmaz ancak çaresizlik içinde boğanın adak olarak kesilmesini söyler. Bata, firavunun adamları tarafından büyük bir geçitte taşınırken kesilen boğazından iki damla kanın yere damlamasını sağlar. O gece kanın damladığı yerde iki büyük avokado ağacı çıkar. Firavun bunun bir mucize olduğunu düşünerek büyük kutlama yaptırır. Artık kraliçe olan Bata'nın eski karısı firavunla birlikte avokado ağaçlarını ziyaret eder. Ağaçların gölgesinin altında dinlenirken, Bata eski karısının kulağına avokado ağacına dönüştüğünü, halen eskisi kadar canlı

Resim 119: Tanrılar için kurban edilen sığır/öküz tasviri

olduğunu ve intikam alacağını söyler. Cazibesini tekrar kullanan eski karısı firavundan bu ağaçların kesilerek saray mobilyası yapılmasını ister. Marangozlar işe koyulur, eski karısı da ustaları dikkatlice izlemektedir. O esnada fırlayan bir kıymık ağzına girer ve hamile kalmasına sebep olur. Hikâyenin gidişinden de anlaşılacağı üzere doğacak çocuk Bata'dır. Firavun sevincinden havalara uçmuştur. Bata biraz büyünce Nubya'daki altın madenlerinin sahibi olur ve meşru veliaht sıfatıyla "*Kralın Oğlu Kush*" adını alarak onurlandırılır. Firavun öldüğünde de tahta geçer ve Mısır'ın önde gelen yöneticilerini çağırarak başından geçen olayları anlatır. Bunun üzerine yargıçlar kraliçe olan annesini yargılayarak III. Ramses'i öldürmek için plan yapmak suçundan suçlu bulurlar. Ancak ne cezası aldığı tam olarak belli değildir. Ancak her iki olayda da idam ya da intihara celp kararı verildiği kesindir. Anubis veliaht olur, Bata otuz yıl saltanat sürdükten sonra başka formda tekrar canlanmayacağı ölümüyle, Mısır Krallığı'nın idaresi kardeşine geçer.[226]

226 George HART, (Çev. Mehmet Sait TÜRK), **a.g.e.**, s.119-125

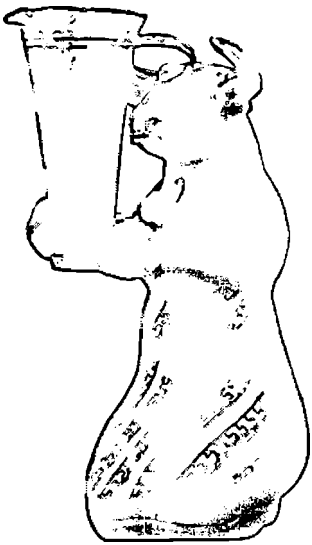

Resim 120: İran sanatında görülen diz çökmüş boğa biçimli ritüel amaçlı gümüş heykelcik

Mısır tapınaklarındaki duvar resimlerinden ve yazılı kaynaklardan bilindiği üzere tanrılar için bazı hayvanlar kurban edilmiştir. Mısır'da zenginlerin tanrılara öküz veya sığır kurban ettikleri bilinmektedir.[227]

İran sanatı içinde M.Ö. III. bine tarihlendirilen, diz çökmüş boğa olarak tanımlanan ve ritüel amaçlı kullanıldığı düşünülen, gümüşten yapılmış heykelcik dönemin maden sanatını bize yansıtmaktadır.

Hint mitolojisinde Ṛg Veda'da ve Atharvaveda'da Tanrı İndra'ya boğa denilmiştir. Ayrıca Agni, Dyaus ve Rudra gibi tanrılar da böyle çağrılmıştır. Epik mitolojide Nandi (Nandu) isimli bir boğa Śiva'nın binek hayvanıdır. Walter RUBEN'e göre Ārilerden önceki yerlilerin manda biçimli kötü bir ruhları vardır ve Śiva'nın karısı Devī tarafından öldürülmüştür. Budist mitolojisinde manda kafalı, manda boynuzlu veya bir manda üzerinde giden ölüm tanrısı ile çarpışan, Bhairava boğa boynuzlu ya da boğa kafalı yaratık betimlemesi vardır. Boğa ve mandanın ikisinin çarpıştığına dair bir efsanede bulunmaktadır. Boğa ve manda ilkel topluluklarca bereket tanrısı olarak kabul edilmiştir. Bunlardan biri ölümü birisi de gelişimi simgelemiştir. Boğa Batı'nın buğday, arpa ve üzüm yetiştiren ve sabanla toprağı işleyen ziraatçı kültürünün malı olan hayvanı iken; manda Doğu'nun pirinç çeltiklerinde ve tarlalarında sulama işlerinde çalışan ve ekip biçmesini çapalarla yapan kültüre ait bir hayvandır. İnanca göre bu iki farklı kültür tarih öncesi çağlarda Hindistan'da buluşmuşlardır. İki kültür de ayrı ayrı kendi kutsal hayvanlarını tanrı seviyesine çıkarmıştır. Bu iki

227 Wallis BUDGE, **a.g.e**, 1904, s.219

hayvanın birbirleriyle yaptığı mücadeleler daha sonra Budizm'e içerisine de yansımıştır.[228]

Ayrıca bugün Hindistan'ın Racastan Bölgesi'nde temmuz ve ağustos aylarında Tīc Bayramı kutlanmaktadır. Bu bayram Tanrıça Pārvatī adınadır ve Pārvatī, Śiva'nın karısı olarak onunla birlikte boğanın üstünde oturur durumda düşünülmüştür.[229]

Bir başka efsanede ise, Pracāpati geyik kılığında kızına yaklaşmıştır; bazıları onun gök, bazıları ise şafak olduğunu söylemiştir. Kızı da dişi geyik biçimine girmiştir. Tanrılar bu durumu gördüklerinde "*Pracāpati şu an yapılmamış bir şey yapıyor*" demişlerdir. Onu cezalandıracak bir kişi olsun istemiş ancak hiç kimse bulamamışlardır. Sonra bir yerlerde en korkunç biçimleri toparlamışlar ve bunlar bir araya gelerek ilah Rudra olmuştur. (Adına Bhüta= Bhūtapati, hayaletlerin efendisi denilmiştir.) Tanrılar ona "*Pracāpati şu anda yapılmamış bir iş yapıyor, onu parçala*" demiştir. O da kabul ederek, "*bırakın sizden bir lütuf seçeyim*", der. Tanrılar "*seç*" dediğinde ise, o lütuf olarak sığırların efendiliğini seçmiştir, adı sığırların efendisi anlamını içermiştir. (Paśupati, sığırların efendisi.)[230]

İnek (*dhenu*), Hintliler için mistik güçler taşıyan kutsal bir varlıktır. Pañçagavya denilen ve ineğin sütü, yağı ve dışkısıyla, yoğurdun bir karışımı olan bir madde birçok tören sırasında kullanılmıştır. Mitolojide Kāmadhenu (İstek İneği) adıyla insanların isteklerini yerine getiren bir inek bulunmaktadır. Sind uygarlığı (M.Ö. 3500) kalıntıları arasında boğa ve hörgüçlü öküz resimlerinin bulunduğu resimli mühürler ele geçmiştir, bu da boğa ve öküzün inekten daha önemli olduğunu gösteren buluntulardan biridir. Ṛg Veda'da (M.Ö. 1500) hem boğadan hem de inekten bahsedilmiştir ve Ṛg Veda'dan sonra yazılmış Atharvaveda'da ise ineğin iyice kutsandığı ve artık boğadan daha fazla öneme sahip olduğu görülmüştür. Ṛg Veda'da inekten Āghanya yani "*öldürül-*

228 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.47

229 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.61

230 Wendy Doniger O'FLAHERTY, **a.g.e.**, 1996, s.26

memesi gereken" diye bahsedilmiştir. Atharvaveda'da ise ineklerin insanlara mutluluk verdikleri, onlara hırsızların bile dokunmadıkları belirtilmiştir. Śad. Brāh.'da ineklerin anası Surabhi'dir ve inek etinin yenmemesi gerektiği anlatılmıştır.[231]

Eski Türklerde boğa destanlarda oldukça fazla konu olmuştur. Kuvvet ve hükümdarlığın sembolü olarak hükümdarlığı temsil etmiştir. Dede Korkut hikâyelerinde güç, kuvvet ve yiğitlik sembolü olarak anlatılmıştır. Bu hikâyelerde "*Boğaç Han*"ın ya da "*Şahname*"deki bazı hikâyelerinin kahramanlarının gücü, kuvveti ifade etmek için boğayı yendikleri görülmektedir.[232] Göktürklerde zenginliğin göstergesi at sürüleriyken, Uygurlarda koyun ve sığır sayılmıştır.[233]

Dirse Han oğlu Boğaç Han destanında, Dirse Han uzun bir zaman sonra oğul sahibi olmuştur. Dirse Han'ın oğlu ve üç kabile çocuğu meydanda aşık oynarken, Bayındır Han da boğasını demir zincirlerle tutarak saraydan çıkarmış ve seyredip eğlenmek için meydanın ortasına koymuştur. Üç oğlan kaçmış, Dirse Han'ın oğlu kaçmamıştır. Boğa ile oğlan çekişmeye başlamıştır. Oğlan, alnına indirdiği yumruklarıyla boğayı devirmiş ve tepesinin üstüne çıkmıştır. Bıçağıyla da boğanın boğazını kesmiştir. Oğuz beyleri gelerek oğlanın başına toplanmış, 'Dedem Korkut gelsin bu oğlana *ad koysun, babasından oğlana beylik gelsin,'* demişlerdir. Dede Korkut gelerek, Bayındır Han'ın ak meydanında "bu oğlan cenk etmiş, bir boğa öldürmüş senin oğlun, adı Boğaç olsun, adını ben verdim yaşını Allah versin demiştir." Dirse Han'da oğluna beylik ve taht vermiştir.[234]

Bir diğer Dede Korkut hikâyesinde, Kan Turalı sırasıyla siyah bir boğa ve şahane bir deve ile dövüştürülmüştür. Bir kızla evlenmek için aralarında çoğu kez canavarların da bulunduğu savaşın

231 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.81

232 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.169

233 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e**, 1971, s.86

234 Semra ŞEN, "Türklerde Ad Verme Törenleri, Adların Önemi, Ad Verme İle İlgili Gelenek ve İnançlar", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, S.6, 2006, s.155

yer aldığı üç sınavın başarıyla geçilmesi gerekmektedir. Bu mücadelelerden birinde demir zincirlerle bağlı boğa getirilmiştir. Vahşi hayvan kendini toparladıktan sonra bir boynuz darbesiyle mermer taşı tuz buz eder. ...Kan Turalı hayvana meydan okur ve boğanın alnının üzerine öyle bir yumruk vurur ki boğa ayakları üzerinde sendeler. Yumruğunu boğanın alnına doğru tutarak meydanın sınırlarına kadar itelemiş, sonunda, onu havaya kaldırarak yere vurmuş ve derisini yüzmüştür.[235]

Bu tarz boğa güreşleri Akdeniz havzasında daha önceden var olmasına rağmen, insan ve boğa arasındaki güreş teması İslam kültürüne Türkler tarafından sokulmuştur. IX. yüzyılın ortalarında Samarra Kraliyet Sarayı'nın bir duvar kabartması üzerinde ve daha sonra Aktamar Saint-Croix Kilisesi'nin aynı döneme ait bir duvar kabartması üzerinde, Hristiyan ve İslam temalarını birbirine karıştıran bir düzenleme ortasında tekrar rastlanmıştır. Buralardaki ayrıntıların sanki Dede Korkut'un hikâyesini temsil eder şekilde olduğu yorumlanmıştır.[236]

Oğuz Kağan destanında Oğuz'un fiziksel durumuyla ilgili bir betimleme yapılmıştır. Bu betimlemede Oğuz'un, yüzünün mavi, ağzının alev kırmızısı, gözlerinin lâl, saç ve kirpiklerinin siyah renkte olduğu, annesinin sütünden veya colostrum (oğuz) emdiği, ondan sonra artık süt emmediği, pişmiş et istediği, kırk gün sonra büyüdüğü, yürümeye ve hatta oyunlar oynamaya başladığı, ayaklarının boğa, böğrünün kurt, omuzlarının samur, göğsünün ayı gibi ve vücudunun kıllarla kaplı olduğu ifade edilmiştir.[237]

Daha erken devir Türklerinde ise savaş ilahı sayılmış olan Ch'ilyo'nun başı kaplan, ejder ve yabani boğayı andıran bir mask olarak kullanılmıştır. Özellikle boğa alplik ongunudur. Hükümdarlığı sembolize ettiğine kanıt olarak yak öküzü kuyruğu ya da kotuz kuyruğu egemenlik simgesi olarak tuğlarda kullanılmıştır.[238]

---

235 Jean-Paul ROUX, (Çev. Aykut KAZANCIGİL), **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, İstanbul, 1994, s.153

236 Jean-Paul ROUX, (Çev. Aykut KAZANCIGİL), **a.g.e.**, 1994, s.154

237 Jean-Paul ROUX, (Çev. Aykut KAZANCIGİL), **a.g.e.**, 1994, s.166

238 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.168

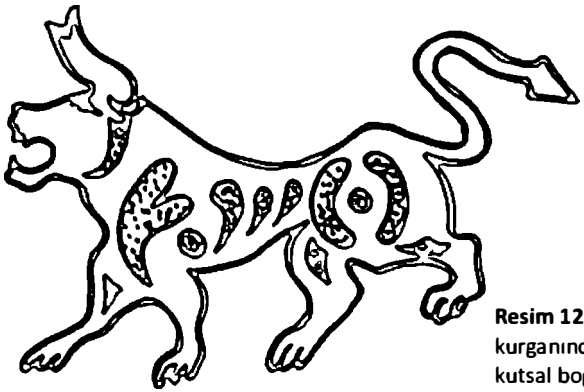

Resim 121: Altay 2. Pazırık kurganında bulunmuş olan kutsal boğa

Kırgızlarda boğanın kendi ataları olduğu, atalarının bir mağarada bir inekle yaşadığı şeklinde kök efsaneleri de bulunmaktadır.[239]

Yakutlar, Poroza adını verdikleri damızlık boğaya saygı duymuşlardır. Yakut şamanlarının boğa donuna girerek kötü ruhlarla savaştıkları anlatılmıştır.[240]

Yakın zamana kadar yapılan tespitlere göre, Kazak-Kırgızlarda "*Kızılkurt, Ak-böri, Tana boğa vb.*"; Türkmenlerde "*teke, öküz*"; Özbeklerde "*Kulan*" (yabani at); Uygurlarda "*boğa, sığır*" gibi topluluk adları yaşamıştır.[241]

Anadolu yerel efsaneleri içindeki anlatılarda da bahsi geçmektedir. Arsiyan ve Hergivar'da (Artvin Yöresi) "*Boğaların Gölleri*" diye adlandırılan göller bulunmaktadır. Yerel inanışa göre bu göllerde boğalar yaşamaktadır. Posof'ta (Kars) ise bir başka efsanede, boğasının bir "*göl boğasına*" karşı güreşte kaybetmesine sinirlenen bir sığır yetiştiricisinin öküzün boynuzlarını demir uçlarla kapladığı anlatılmaktadır. Bir sonraki güreşte "*göl boğası*" ölümcül bir şekilde yaralanmış ve suya geri çekilmiştir. Sonraki gece kan rengini alan göl kıyısından taşarak kıyıyı çölleştirmiştir.[242]

239 Jean-Paul ROUX, (Çev. Aykut KAZANCIGİL), **a.g.e.**, 1994, s.151

240 Eyüp AKMAN, "Türk Mitolojisi ve Halk Şiirinde "Sarı/Kızıl Öküz" İnancı", **Türkiyat Mecmuası**, C.22, Bahar 2012, s.6

241 İbrahim KAFESOĞLU, **a.g.e.**, 1980, s.15

242 Pertev Naili BORATAV, **a.g.e.**, 2012, s.58

"*Sarı Öküz*" halk inanışlarında dümdüz olduğu inanılan dünyayı iki boynuzu arasında taşıdığına inanılan hayvandır. İnanışa göre yedi bin ayağı vardır. Ve sadece iki ayağı arasındaki zamansal mesafe binlerce yıldır, boynuzları yakuttandır. Bir başka yoruma göre de öküz, ayaklarını ateş tarafından taşınan dikdörtgen bir yakutun üzerine koymuştur ve ateş de tanrısal güç tarafından taşınmıştır. İnek ise, ilk insan Hz. Âdem'in ilk iş hayvanı olması nedeniyle hep saygı görmüştür.[243]

Zerdüştlükte Ahuramazda, dünyayı planlayan, âleme hayat veren, asla aldatılmayan, kötülerle mücadele eden yüce tanrı olarak ateş ve güneşin (göklerde parlayan nurun), sığır ve boğanın temsilcisidir.[244]

İslamiyette öküz üzerinde duran dünyaya Farsça "öküz" anlamına "*gav*"dan "*Gâv-i Zemîn*" ya da "*Gâv-i Arz*" denilmiştir. Balığın adı da "*Behmûk*" ya da "*Behmût*"tür. Öküze "*Kiyûsâ*" da denilmiştir. Bu öküzün her bir kılı bir ülkeye bağlıdır, burnuna bir sivrisinek yaklaşsa öküz sarsılır, hangi kılı kıpırdamışsa o bölgede deprem olduğuna inanılır.[245]

Tanrı, büyük, sonsuz bir gücü olan melek göndermiştir. Bu melek dünyayı omuzlarına almış, bir elini doğuya, bir elini batıya doğru germiştir. Ancak ayaklarıyla basacağı bir taban bulamadığından tanrı dikdörtgen sarı yakuttan, üzerinde yedi bin delik bulunan bir kaya yaratmıştır ve her bir delikte deniz bulunmaktadır. Tanrı kayaya meleğin ayakları altına girmesini buyurmuştur. Ancak, kayanın da dayanacağı bir zemini yoktur. Bunun üzerine de çok büyük bir boğa gelir, boğanın kırk bin başı ve çok sayıda gözü, burnu, kulağı, dili ve ayağı bulunmaktadır. İki ayağı arasındaki mesafe beş yıllık yürüyüş aralığındadır. Tanrı, boğaya kayanın altına girmesini buyurmuştur. Boğa kayayı sırtında ve boynuzları üstünde taşımıştır. Ancak, boğanın da ayaklarını basacağı bir zemine ihtiyacı bulunmaktadır. Tanrı bunun üzerine çok büyük

243 Pertev Naili BORATAV, **a.g.e.**, 2012, s.58

244 İbrahim KAFESOĞLU, **a.g.e.**, 1980, s.61

245 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.82

bir balina (Hût) yaratmıştır. Bu balina o kadar çok büyüktür ki denizin tüm suları bir burun deliğine konsa bu çölde bir tohum kadar küçük kalacak şekildedir. Balina da boğanın altına yerleştirilmiştir. Bu büyük balık suda, suyun altında hava, havanın altında koyu karanlık topraklar ise meleğin sırtında durmaktadır[246] (Bkz. Resim 81).

Tevrat'ta dağdan inmek için Musa'nın geciktiğini gören kavm, Harun'un etrafında toplanarak, kendileri için bir ilah yapmasını istemiştir. Çünkü ilah olarak gördükleri Musa'yı göremediklerini ve ona ne olduğunu bilemediklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Harunda onlara, karıların, oğulların ve kızların kulaklarındaki altın küpeleri kendisine getirmelerini istemiştir. Herkes kulağındaki altın küpeleri çıkararak Harun'a vermiştir. Harunda oymacı aletiyle ona bir şekil vermiş ve dökme tekniğinde altın bir buzağı yapmıştır. Kavm, "*Ey! İsrail, seni Mısır diyarından çıkaran ilahların bunlardır*"; Harunda onun önünde bir mezbah yaparak, *yarın rabbe bayramdır,* demiştir. Ertesi gün erken kalkarak yakılan tak-

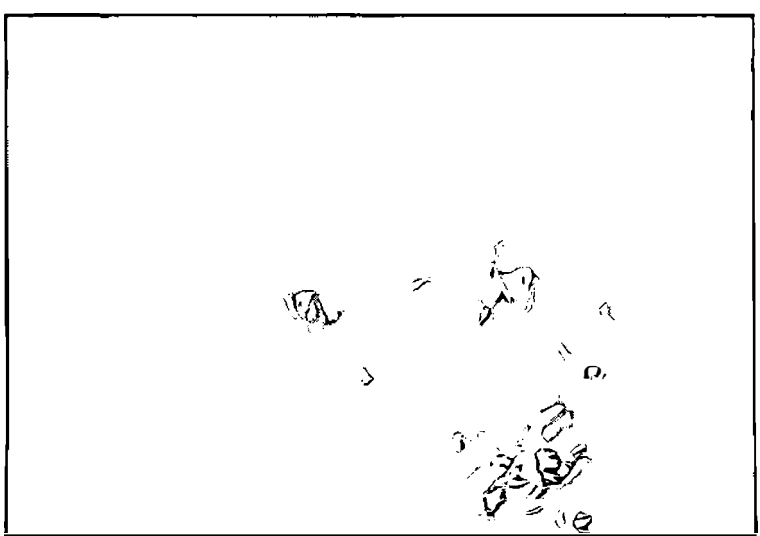

Resim 122: Altın buzağıya tapınma (Nicolas Poussin 1633-34)

246 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.81-82

Resim 123: İsa'nın doğumu (Robert Campin, 1425)

dimleri arzetmişler, selâmet takdimlerini getirmişler, yemek içmek için oturmuşlar ve oynamak için kalkmışlardır (Çıkış 32:1-6).[247]

Kuran'da aynı zamanda sığır, boğa ve öküz anlamına gelen "*Bakara*" suresinde, sığırın bir parçasıyla öldürülene vurulması, vurulduktan sonra da ölünün dirileceği, bunun da Allah'ın mucizelerinden olduğu belirtilmiştir (Bakara Suresi 67-73).

Hz. İsa'nın doğumu yalnızca Luka tarafından konu edilmiştir. Yazar doğumun nüfus sayımının yapıldığı Beytlehem kentinde ve handa yer bulunmaması nedeniyle bir hayvan yemliğinde gerçekleştiğini belirtmiştir (Luka 2:6-7). Apokrif Matta İncili'nde Hz. İsa'nın doğumunda en önemli unsurlardan biri nefesleriyle yemliği ısıtan öküz ve eşek gibi hayvanlardır. Hristiyan ikonografisinde bu detay atlanmamaya çalışılmıştır.[248] Hristiyan azizler arasında üniversitelerin ve öğrencilerin koruyucusu olarak inanı-

247 Uşun TÜKEL, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **a.g.e.**, 2014, s.51

248 Uşun TÜKEL, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **a.g.e.**, 2014, s.99

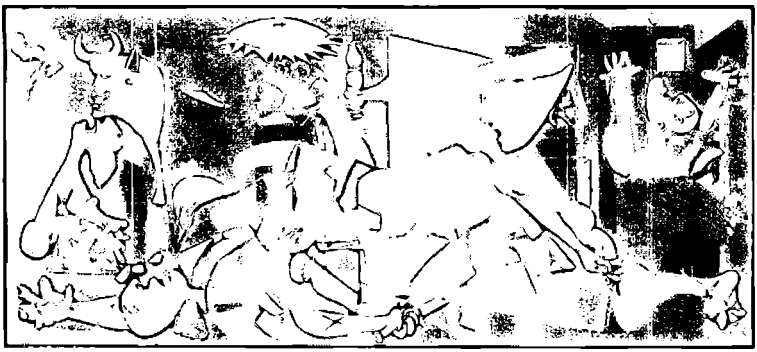

Resim 124: Picasso'nun ünlü Guernica tablosu

lan Aquino'lu Thomas'a gençliğinden itibaren "*dilsiz öküz*" lakabı takılmış ve bundan dolayı da Hristiyan ikonografisinde zaman zaman bu hayvanla betimlenmiştir.[249]

Kübizm akımının en önemli temsilcisi olan Picasso'nun "*Guernica*" adlı eseri politik mesaj yüklüdür. Hatta kendisi "*benim resimlerim düşmana karşı saldırı ve savunma silahlarıdır*", demiştir. Bu eserinde tasvir ettiği boğanın karanlığı ve barbarlığı, atın ise insanları yansıttığı belirtilmiştir.[250]Ayla ERSOY bu resimdeki anlamsal ifadeyle ilgili, tarihsel süreç içerisinde boğanın her daim Gök Tanrı'nın zoormorfik görüntüsü olarak gücü simgelediği, beyaz atın ise İspanyol halkını işaret ettiği, anne ile çocuğun haykırış içinde acı çektiği, annenin gücün ve Tanrı'nın simgesi olan boğaya ölen çocuğunun hesabını sorduğu yorumunu yapmıştır.[251]

249 Uşun TÜKEL, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **a.g.e.**, 2014, s.207-208

250 Dore ASHTON, **Picasso Konuşuyor**, Ankara, 2001, s.151-152

251 Ayla ERSOY, **Sanat Eleştirisi**, İstanbul, 2010, s.150-151

GEYİK

Paleolitik Çağ inanışlarında ertesi günkü avlarının bereketli olmasını sağlayacak ruhları çağırmak amacıyla toplanan avcıların betimlendiği, avcı-toplayıcı yaşam biçimleri düşünüldüğünde mağara duvarlarındaki çizimlerin anlam, animistik güçler ve mitolojik anlatımlarla dolu bir dünya olduğu söylenebilir.[252]

İngiltere'de Durham Üniversitesi'nden antropolog Robert LAYTON, Üst Paleolitik sanata ilişkin imgelerin o dönem insanları için mitolojik anlamlar taşıdığını ifade etmiştir. İmgeler yaratabilmeye yönelik zihinsel yetkinliğin nesnelerle oynanarak dilin ötesine geçtiğinden, simgeleşen imgelerin bir güç veya iktidar ortamına devinildiğinden bahsetmiştir. Örneğin, Güney Afrikalı San halkı için geyik, canlı haliyle gücü ve kudreti simgelerken, özellikle şamanlarca sanatsal olarak betimlendiğinde onun ötesinde de anlamlar taşımıştır. Sanların gözünde geyik anlamsal olarak başka başka yerlere giden su kanalları gibi inanılmış olmasına karşılık, Üst Paleolitik topluluklarının tek bir hayvana, Sanların geyiği somutlaştırdıkları gibi, simgesel bir anlam yüklemedikleri düşünülmüştür.[253]

Resim 125: Lascaux Mağarası'nda bulunan geyik kafaları (Geç Magdalénien)

252 Roger LEWIN, **a.g.e.**, 1998, s.185

253 Roger LEWIN, **a.g.e.**, 1998, s.181/184

Resim 126: Fransa Trois Frères Mağarası'ndaki karışık yaratık tasviri

Fransa Trois Frères Mağarası'ndaki bir sahnede bizon maskesi takmış, flüte benzer bir müzik aleti çalan dansçılar yer almaktadır. Bu şekilde dans eden hayvan postu giymiş yaklaşık elli beş insan figürü çizilmiştir. Aynı zamanda aynı mağaranın duvarına oyulmuş, 75 cm. boyutunda, "*Ulu Büyücü*" olarak tanımlanan meşhur "*Abbè Breuil*" tasvir bulunmaktadır. Bu figürün geyik kafası şeklinde olan büyük boynuzları, baykuş yüzü, kurt kulakları ve dağ keçisi sakalı vardır, Kollarının ucu ayı pençeleri gibidir ve arkasında uzun bir at kuyruğu sallanmıştır. İnsanı anımsatan tek özelliği bacakları, cinsel organı ve dansçı duruşudur. Bu çizimdeki karışık yaratık "*Yabanıl Hayvanların Efendisi*" olarak yorumlanmıştır.[254]

Sibirya'da Onega Gölü kıyısında bulunan ve Mezolitik Çağ'a tarihlendirilmiş olan kaya resimlerinde kayık tasvirlerine de rastlanmıştır. Bu kayık tasvirlerinde ise gemibaş figürü olarak geyik başları kullanılmıştır.

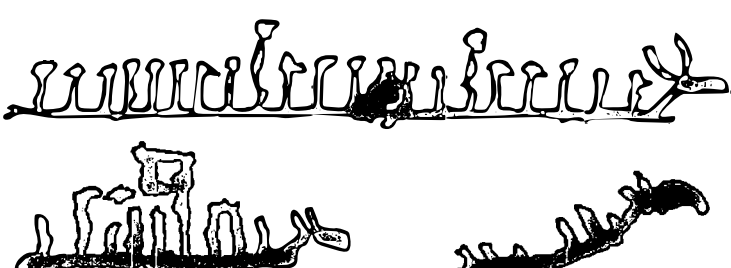

Resim 127: Onega Gölü kıyısında bulunan geyik başlı gemibaş figürleri

254 Mircea ELIADE, (Çev. Ali BERKAY), **a.g.e.**, 2003, s.31

Altay kaya resimlerinin bulunduğu Biçiktu-Boom'da görülen ren geyiklerine ait tasvirler az olmasına rağmen daha iri ve büyük betimlenmiştir. Gövdeleri daha büyüktür ama en belirgin özellikleri boynuzlarının kalın ve çatallı yapılmış olmasıdır. Boynuzlarının bu derece belirgin yapılmasının nedeninin ise geyiğin kuvvetini belirtmek olduğu belirtilmiştir.[255]

Resim 128: Biçiktu-Boom'da bulunan geyik tasvirli kaya resimleri

Anadolu'da Neolitik Çağ yerleşimi olan Çatalhöyük'te bazı evlere geyik avıyla ilgili tasvirler çizilmiştir. Klandaki avcı kişilerin katılımıyla gerçekleştirilen avda geyik kırmızı, insanlar ise siyah renkte boyanmıştır.

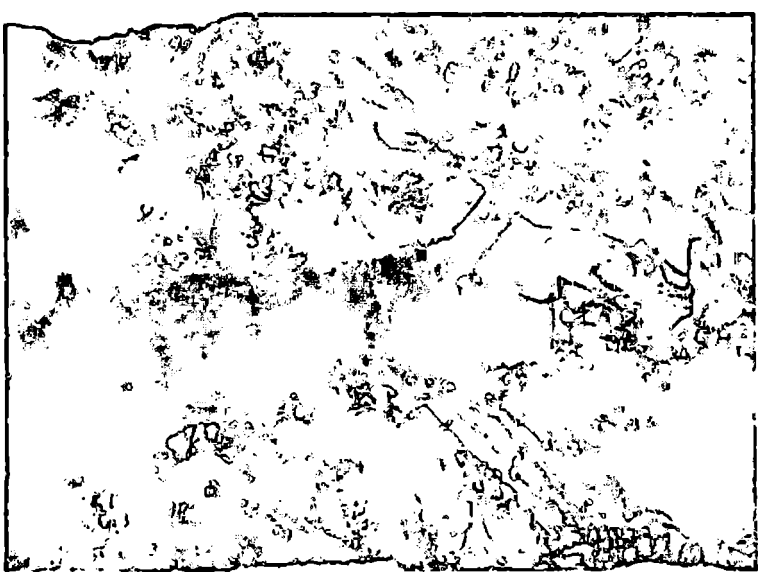

Resim 129: Çatalhöyük geyik avı sahneli duvar resmi

255 A.İ. MARTINOV, (Çev. Z. Bağlan ÖZER), **a.g.e.**, 2013, s.392

Resim 130: Assurlarda kurbanlık geyik betimlemesi

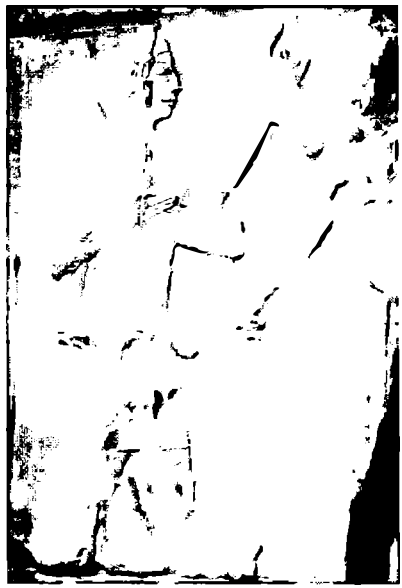

Resim 131: Mısır'da kurban edilmek üzere tapınağa götürülen ceylan tasviri

Sümer yazılı metinlerinde geyik, domuz ve ceylanın av hayvanı olarak avlandığı belirtilmektedir.[256]

Assur Kralı II. Aşşur-nasir-apli'nin (M.Ö. 883-859) sarayının taht odasında bulunan duvar süslemesinde kurbanlık olarak tapınağa götürülen geyik motifi yer almaktadır.[257]

Mısır'da da zengin kişiler öküz veya geyik, fakir halktan olan kişiler ise tanrılara kaz kurban etmiştir.[258]

Hatti uygarlığına ait buluntuların ortaya çıkarıldığı Alacahöyük'te güneş kurslarının ortasında veya bağımsız olarak duran boğa, geyik, aslan gibi hayvanların o dönem hayvan biçimli tanrıların sembolleri olduğu görüşü bulunmaktadır. Anadolu'da M.Ö. II. binde hâkim olan ve kendilerini *"ben güneş"* olarak tanımlayan

256 Samuel Noah KRAMER, **a.g.e.**, 1963, s.110

257 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.88

258 Wallis BUDGE, **a.g.e**, 1904, s.219

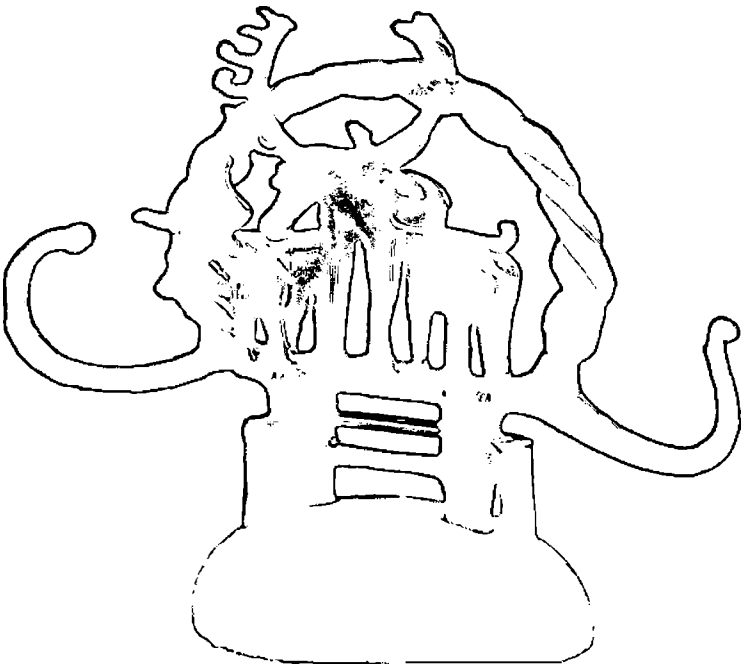

Resim 132: Alacahöyük'te bulunmuş olan tunçtan yapılmış geyik figürlü alem

Hitit krallarına ait güneş anlamına gelen hiyerogliflerin de etrafında ışın sırası ile süslü çember yer almıştır. Işınsız çelenk biçimli alemler gökyüzünün yuvarlağını canlandırmış gibidir. Bu evren kuşağının ortasında yer alan hayvan heykelciklerinin her biri tanrıları simgelemiştir. Rahipler ritüel törenler sırasında bir sopanın ucuna taktıkları bu simgeleri geçit törenleri sırasında alayın önünde taşımışlardır.[259]

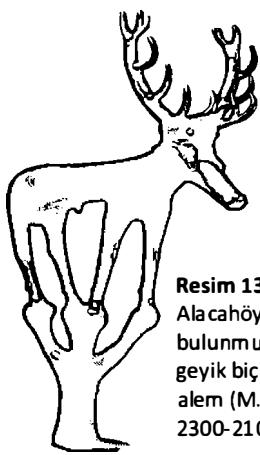

Resim 133: Alacahöyük'te bulunmuş olan geyik biçimli alem (M.Ö. 2300-2100)

259 Ekrem AKURGAL, **a.g.e.,** Ocak 2005, s.23

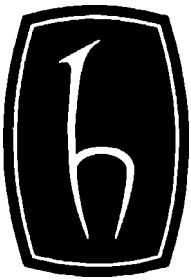

Resim 134: Hacettepe Üniversitesi'nin logosu

Günümüzde Ankara'daki Sıhhiye Meydanı'nda Resim 132'de görülen alemin heykeli bulunmaktadır. Aynı zamanda Hacettepe Üniversitesi'nin logosunda bulunan ve "*h*" harfi olarak tasarlanmış simge Hatti alemlerinde görülen geyik figüründen esinlenerek hazırlanmıştır.

Alacahöyük'te bulunan bazı kabartmalarda veya vazolarda yaban domuzu ve geyik av sahneleri konu edilmiştir. Bu hayvanların kemikleri de önemli Hitit merkezlerinde bulunmuştur.[260]

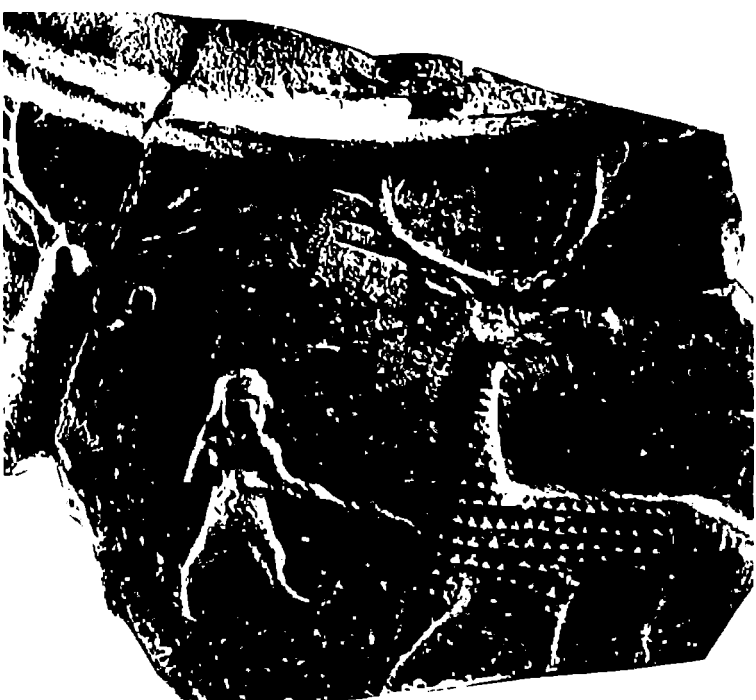

Resim 135: Selimli Vazosu'nda bulunan avcı ve geyikler (Schimmel Koleksiyonu)

260 İlker KOÇ, **a.g.e.**, Ekim 2006, s.30

Hititlerde ilahi güçleri temsil eden hayvanlar arasında boğa, yaban domuzu, pars ve geyik en başta gelmektedir.[261] Yazılıkaya'da okunabilen yazıtlarda geyik tanrısının adı "*LAMMA Karzi*" olarak geçmektedir.[262]Yine Hattuşa'da yapılan kazılarda ulaşılan Luwi tabakasında ele geçen yazıtlarda geyik tanrısının adı "*Runda/Uruwanda*" olarak belirtilmiştir.[263]Hititlerde aynı zamanda "*ašaršiyaš, ašnuwaš, AYĀLU*" adında geyik bayramları yapılmaktadır.[264]

M.Ö. XIV. yüzyıla ait tarihlenen sunu kaplarından biri geyik biçimli *rhyton*'dur. Anadolu kökenli olan bu *rhyton* Metropolitan Museum'da bulunmaktadır ve ağız kenarındaki bezeme frizinde sunu sahnesi işlenmiştir. Kral önünde sunak olduğu halde çapraz ayaklı bir tabureye oturmuş, bir elinde sunu kabı diğer elinde ise bir alıcı kuş tutmaktadır. Sunağın diğer tarafında da geyik üzerinde kısa giysili, kalotlu, bir elinde ucu kıvrık asa diğer elinde bir kuş tutan, büyük olasılıkla da töreni yöneten rahip, karşısında ise üç figür betimlenmiştir. Bunlardan önde olan, gaga ağızlı kaptan yere sıvı dökmektedir, ortadaki figür elinde ekmek taşır şekildedir, arkadaki ise diz çökmüş vaziyette, içinde kutsal sıvı bulunan kabı sunağa doğru uzatmıştır.[265]Sol tarafta ise, kralın arkasındaki ağacın yanında yabani hayvanları simgeleyen geyik başı, avcılığın sembolü okluk ve av hayvanlarını simgeleyen, içi yiyeceklerle dolu deri çanta yer almaktadır.[266]

Resim 136: Geyik *rhyton*'unda bulunan sunu sahnesi

261 Ahmet ÜNAL, **a.g.e.**, 2003, s.74
262 Ahmet ÜNAL, **a.g.e.**, 2003, s.88
263 Ahmet ÜNAL, **a.g.e.**, 2003, s.91
264 Ahmet ÜNAL, **a.g.e.**, 2003, s.98
265 Neşe KIRDEMİR, a.g.m., Güz 2000, s.163
266 Ahmet ÜNAL, **a.g.e.**, 2003, s.174

Resim 137: Artemis ve kutsal geyiği (Louvre Müzesi)

Resim 138: Herakles ve Kyreneia geyiği

Yunan mitolojisinde Apollon'un kız kardeşi Artemis avcıdır. Apollon güneş, Artemis aydır. Artemis bakire olduğu için başında hilal biçimli taç taşır. Geyik onun kutsal hayvanıdır.[267] *"Kyreneia Geyiği"* Artemis'in koruması altındadır. Altın boynuzlu, bakır ayaklıdır. Artemis'e adandığından onu öldürmek yasaklanmıştır. Herakles, bu hayvanı diri yakalayabilmek için tam bir yıl izlemiştir. Sonunda onu bir nehirden geçerken hafifçe yaralamış ve tutmuştur.[268]

Artemis aynı zamanda üçlek bir tanrıçadır. 1)Avcılık ve bakirelikle ilgili efsanelerde yer alır; 2)Ay tanrıçası Selene; 3)Gecenin karanlık gücüne egemen olan Hekate. Bakireliğine çok düşkün olan

267 Halikarnas Balıkçısı, **Anadolu Tanrıları**, İstanbul, Kasım 1985, s.46

268 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.109

Zavallı bir avcı olan Aktaion Artemis'in gazabına uğramıştır. Aristaios ile Autonoe'nin oğlu olan Aktaion, Kentaurlar tarafından çok iyi bir avcı olarak yetiştirilmiştir. Thebai kentinin en iyi avcısı olmuştur. Zamanla kendine o kadar çok güvenmiştir ki Artemis ile avcılıkta boy ölçüşebilecek düzeye geldiğine inanmıştır. Bir gün Artemis derede yıkanıyorken Aktaion onu gizlice izlemiştir. Bu işe çok sinirlenen Artemis, Aktaion'u geyik kılığına sokmuş ve onu köpeklerinin önüne atmıştır. Sahiplerini tanımayan köpekler Aktaion'u paramparça etmiş, peşinden de uluyarak onu aramaya koyulmuşlardır. Bu duruma çok üzülen Kheiron, Aktaion'un heykelini yaparak köpeklerini avutmaya çalışmıştır.[269]

Troia Savaşı sırasında birleşik Akha donanmasına ilişkin gemiler Aulis Limanı'nda toplanmıştır ama oradan ayrılmak için yelken-

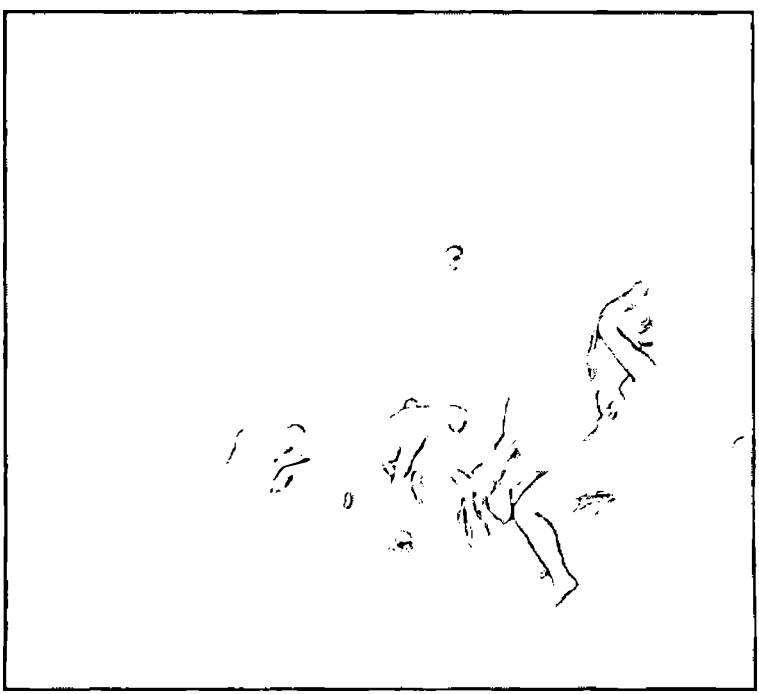

Resim 139: Aktaion'un Artemis'i gizlice izlemesi (Vecellio Tiziano 1490-1516)

269 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.46

lerini şişirecek hiçbir rüzgâr esmemektedir. Bunun nedeni olarak da Menelaos'un ağabeyi ve birleşik donanmanın komutanı Agamemnon'un bir av sırasında Artemis'in kutsal geyiğini öldürmesi görülmektedir. Geyiğinin öldürülmesinden dolayı kin besleyen Artemis, gemilerin hareket etmesini sağlayacak rüzgârın çıkmasını engellemiştir. Bu duruma çare arayan Agamemnon, bakıcı Kalkhas'a danışmıştır. Kalkhas, Agamemnon'a kızı İphigeneia'nın kurban edilmesini, ancak bu şekilde Artemis'in öfkesinin yatışacağını söylemiştir. Bu haber Agamemnon'u derinden yaralamış olsa da ordusunun ve donanmanın öylece hareketsiz kalmasından hoşnut olmaması, aynı zamanda başta Menelaos ve Odysseus gibi büyük komutanların baskısı nedeniyle içi kan ağlayarak kızını kurban sunağına göndermiştir. Görevli rahip bıçağını kaldırıp kızın boğazına tam vuracağı sırada Artemis, İphigeneia'nın yerine kurban edilmek üzere bir dişi geyik getirip sunağa koymuş ve kızı kaçırmıştır. Artemis, kendi buyruğunun yerine getirileceği kanaatine vararak bu isteğinden vazgeçmiştir.

Resim 140: Vücudu ve boynuzu geyiğe benzeyen karışık yaratık (Ch'i-lin)

Çin mitolojisinde uzun ömürlülüğün tanrılarının sembolü mavi leylek, beyaz kaplan, erkek geyik ve kaplumbağadır.[270] Çin'de Chang-sha'da geç Chou dönemine ait insan hayvan karışıma şeklinde değişik heykelcikler bulunmuştur. Bunların başlarının insan yüzü gibi olduğu ve oval kafanın bir büst üzerinde gibi durduğu belirtilmiştir. Gövdeleri ise ya bir hayvan ya da iki hayali hayvanın sırt sırta birleşmesinden oluşmuş yaratığa benzediği, açık ağızlarından neredeyse yere

270 Donald A. MACKENZIE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.123

değecek kadar uzun dillerinin sarktığı ve her türlü yaratığın bir geyik boynuzuna sahip olduğu anlatılmıştır. Geyik boynuzu ile dilin Orta Asya'dan göçen kavimlerin Çin halkına güneyden güneşsel bir kültür ile etki yaptıkları düşünülmüştür.[271]

Resim 141: Memur ve geyik "Ün ve zenginlikler size doğru gelsin!"

Çin'de geyik kelimesinin karşılığı "*lu/lu, Lu=geyik ile Lu=iyi (bir) gelir*" olarak yazılmaktadır ve eşsesli olduğu için geyik zenginliği simgelemiştir. Geyiğin, Kuzey ve Orta Asya ile Hindistan'ın halk inanışlarında bolca yer tutmasına karşılık, Çin mitolojisinde pek yeri bulunmamaktadır. Çin'de bir kız çocuk doğuran geyik öyküsü vardır. Kız çocuğunu bir adam bulup büyütmüş, kız öldüğünde de vücudu yok olmuştur. En ünlüsü, Zhou Yanzi'nin hikâyesidir. Kör ana babası tedavi için geyik sütü istediklerinde üstüne geyik derisi giymiş ve resimlerde hep bu şekilde tasvir edilmiştir. Bu hile işe yararmış ve gerekli sütü elde etmiştir. Anne babaya kendini adamışlığın en ünlü anlatımıdır. Günümüzde tüm Çinli çocuklar onu öyle tanımış, hatta Tayland'da buna uygun pul dahi basılmıştır. "*Tanrıların Dönüşümü*" adlı kitapta Jiang Ziya'nın en sevdiği binek hayvanı olarak karşımıza çıkmıştır.[272]

Hint mitolojisinde, Ṛiṣyaśṛiṅga (Boynuzlu Ermiş) olarak bilinmektedir. Kaśyapa soyundan Vibhāṇḍaka'nın oğludur. Rāmāyana ve Mahābhārata'ya göre bir geyikten doğmuştur ve alnında küçük bir boynuz vardır. Öyküsünde, Ṛiṣyaśṛiṅga bir inziva yerinde, babasından başka kimseyi görmeden büyümüştür. O sırada kral Lomapāda'nın ülkesinde büyük bir kuraklık vardır. Ermişler, ancak boynuzlu ermişin ülkeye getirilmesiyle bu kuraklığın bite-

271 Franca BEDIN, (Çev. Eren SOLEY), **a.g.e.**, s.21

272 Wolfram EBERHARD (Çev. Aykut KAZANCIGİL, Ayşe BEREKET), **a.g.e.**, s.124-125

Resim 142: Sağ üst köşede bulunan geyik boynuzlu üç yüzlü Cernunsos tasviri

ceğini krala söylemişlerdir. Genç ermişi ülkeye getirme görevi kralın kızı Śāntā'ya düşmüştür. Ṛiṣyaśṛiṅga'nın evi ağaç kütükleri ve çalılardan yapılmış bir sal üzerindedir. Śāntā, bir gemi ile birlikte buraya ulaşır. Ermişin babasının yokluğundan yararlanarak genç ermişin aklını çelmiştir. Meyve ve şarap verir, ona sarılıp cilve yapar. Aşktan başı dönen çocuk babasını dinlemeyerek kızın peşinden gitmiştir. Śāntā ile birlikte Lomapāda'nın ülkesine girer girmez, bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başlar ve genç kız ile genç ermiş evlenerek mutlu bir hayat sürerler.[273]

Büyük ölçüde Kelt olduğu düşünülen Galya tanrısının adı "*Cernunsos*"tur (geyik boynuzlu tanrı). Tasvirlerinde saçsız iri bir başı vardır. Alnında kırışıklıklar bulunur, kulakları insan kulağına benzemekle birlikte geyik boynuzları vardır. Savaşa ve cinselliğe ilişkin gücünü, hassas kulaklarını, hızlılığını, her yıl yenilenen ve sürekli olan doğal silahı çatallı boynuzu ile son olarak uzun yaşamındaki gücünü geyikten almıştır. Cernunsos'un tam eşdeğerinin Keltlerin dışında başka toplumlarda bulunmadığı bilinmektedir.[274]

Kutadgu Bilig'de "*sıġun*" kelimesinin karşılığı olarak yaban sığırı, dağkeçisi, erkek geyik kullanılmıştır. Bilge Kağan Yazıtı batı yüzünün beşinci satırında "*sıġun*" kelimesi görülmüş ve kelimeye ge-

273 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.137

274 Paul-Marie DUVAL (Ed.Yves BONNEFOY), (Çev. Levent YILMAZ), "Cernunnos, Geyik Boynuzlu Tanrı", **Mitolojiler Sözlüğü**, C.I, A-K, Ankara, 2000, s.134-135

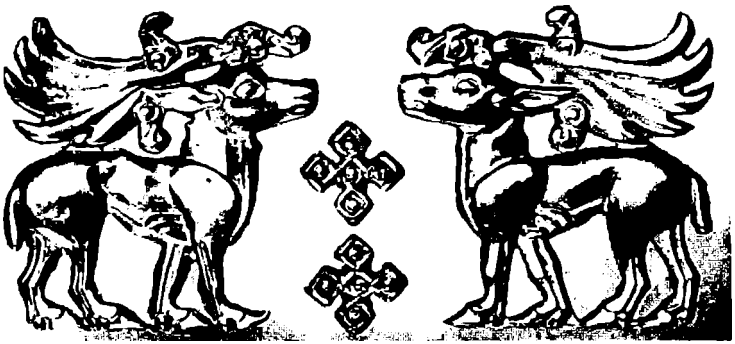

Resim 143: İskit maden sanatında görülen geyik biçimli elbise süsleri

yik anlamı verilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde "*sıgın*" yaban geyiği anlamına gelmektedir.[275]

İskit maden sanatında "*hayvan üslubu*" şeklinde M.Ö. V. yüzyılda altından yapılmış elbise süslerindeki geyik tasvirleri dönemin inançları çerçevesinde gelişmiş estetik anlayışı hakkında da detaylı bilgi vermektedir.

Pazırık kurganlarının birinden çıkarılmış olan atların başlarına geçirilmek üzere hazırlanmış geyik maskelerinin bulunması, geyiğin attan daha önce Türkler tarafından evcilleştirildiğinin işareti sayılmıştır.[276]

Resim 144: Pazırık kurganlarından ele geçirilmiş, atlara takılan geyik maskesi

275 A. Deniz ABİK, a.g.m., 2009, s.19-20

276 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, Kasım 2012, s.165

Resim 145: Pazırık kurganlarında bulunmuş olan, deriden yapılmış eyer motifleri

Hun sanatında *"hayvan üslubu"* olarak değerlendirilen Pazırık kurganlarında bulunan aslan veya kaplanların geyikleri avlama sahnelerinin yer aldığı, deriden yapılmış eyer örtülerindeki betimlemeler oldukça gerçekçidir. Geyik, koç ve keçi gibi hayvanlar av hayvanı olarak işlenmiştir. Geyikler çoğu zaman vahşi hayvanların pençeleri arasında gösterilmiş ve can veren geyiğin hisleri paylaşılmaya çalışılmıştır.[277]

Şaman davullarının çemberi geyik veya nadiren de at derisinden kaplanmıştır. Bu durum hayvanın derisinin yapısal özelliğinden kaynaklı bir tercih olmayıp mistik bir gücünün bulunduğuna dair inanışa dayandırılmıştır. Batı Sibirya Şamanizm inancında şaman ren geyiğinin boynuzunun olduğu başlık taşımıştır. Kürek kemiği falına geyik veya koçtan alınan kürek kemiğinin ateşe atılıp kızartılmasıyla bakılmıştır. Şamanlar özellikle doğum törenleri sırasında geyik gibi boynuzlu maskeler takmışlardır. Bunun nedeni geyiğin hemen hemen her yerde kadınla ilişkilendirilmesidir. Bu arada doğum esnasında da boynuzlu maskeler kullanılmıştır. Karaca/Erlik, Çaptı Türklerinin kutsal hayvanı kabul edilmiştir.[278]

277 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e**, 1971, s.10

278 Yaşar KALAFAT, **Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları V-VI**, Ankara, 2006, s.228

Orta Asya Türklerine göre geyik yalçın kayalarda bir görünüp bir kaybolan büyülü bir hayvan olmakla birlikte, ala geyiğin yeryüzünün ruhu olduğuna inanılmıştır. Yakut Türklerinde kulağına küpe takılan geyik tanrıya adanmıştır. Teleüt Türklerinde geyik şamanın ikinci ruhu olarak görülmüştür ve geyik öldüğünde şaman da ölür, denilmiştir. Şamanın giysilerinde geyikten parçalar bulunmaktadır ve şaman duman renkli yaşlı bir geyiğe binerek sonsuzluğu aşmaktadır. Moğol ve Tatarlar tarafından kurtarıcı yol gösterici olarak görülmüştür.[279]

Eskiden Nogayların geyikleri vurmadıkları bilinmektedir. Bundan dolayı da geyikler Nogay topraklarında toplu halde gezmişlerdir. Nedeni, savaş sırasında düşman ordusundan sayıca az olan Nogay halkının yardımına geyiklerin yetişmesidir. Gürültüden rahatsız olan geyikler tozu dumana katarak kaçmış, bunu gören düşmanlar, Nogay askerlerine yardım geldiğini düşünerek savaş alanını terk etmişlerdir. Bu yüzden geyik eti Nogaylarda insan eti ile denk tutulmuştur ve yenilmesi yasaklanmıştır, çölün helâl hayvanı denilmiştir.[280]

"*Ana Geyik*" efsanesi gibi halk inanışlarımızda birçok hikâye bulunmaktadır. Anadolu'da "*Geyik Baba*", "*Geyikli Baba*" gibi ulu

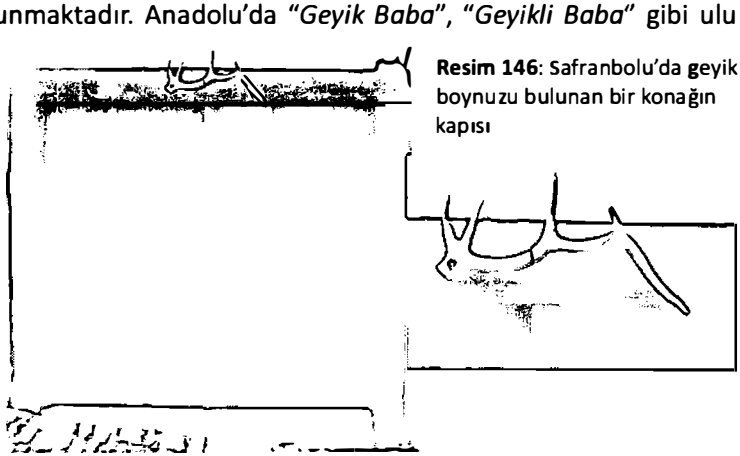

Resim 146: Safranbolu'da geyik boynuzu bulunan bir konağın kapısı

279 Yaşar KALAFAT, **a.g.e**, 2006, s.229

280 Nesrin GÜLLÜDAĞ, (Ed. Hasan Celal GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA), a.g.m., Ankara, 2002, s.560

kişilerin geyiğe binerek savaşa gittikleri, geyiklere kereste taşıttırılarak cami yaptırıldığı söylenmektedir. Geyiklerin aynı zamanda öksüz bebeklere de süt verdiği anlatılmaktadır. Bursa Kestel'de Geyikli Baba, Samsun Alaçam'da Geyik Koşan, Safranbolu Göveren'deki Geyik Baba örnek verilebilecek yerlerdir. Safranbolu'da geyik boynuzu binaların göğsüne nazarlık olarak, ocak başlarına bereket amaçlı takılmıştır.[281]

Anadolu'da yaşayan hayvanların pek çoğu mitolojiye girmiştir. Kartal gökleri, yılan yeri temsil etmiştir. Göklerden iyilik, yücelik; yerden ise kötülük ve alçaklık geldiğine inanılmıştır. Kuşlar genellikle iyilik, mutluluk, tatlılık örneği olarak mitolojiye girerken; aslan gücü, yiğitliği, koruyuculuğu simgelemiştir. Eşek, ayı, kaz, tavşan, keçi, boğa, koyun, özellikle geyik türü hayvanlar tanrı ve tanrıçaların yanında yer almışlardır.[282]

Trabzon Şalpazarı'nda anlatılan bir efsanede, on bir veya on iki erkek çocuğu olan bir anne göç esnasında sırtında da yükü olduğu için bunları taşıyamaz hale gelmiştir. Kendisi de hasta olunca çocuklarını bir ağacın kovuğuna koyarak Allah'a emanet etmiş ve oradan ayrılmıştır. O dönem bir salgın hastalık olmuş, kendisi hayatta kalmış ancak çocuklarının öldüğü haberini almıştır. Ağlaya sızlaya çocuklarını bıraktığı ağacın kovuğuna gelen anne, "*-Ey! gidi dünya çocuklarımı buraya bırakmıştım, dünya bana şamar attın diyerek*", çocuklarını ağacın kovuğunda aramaya koyulmuştur. O sırada bir geyik keçisi çocukların olduğu yerden kalkarak kaçmıştır. Anne de çocuklarının ağızlarının sütlü olduğunu fark etmiştir. O günden sonra geyik keçisi onların anası olmuştur. O tarihten sonra o sülalede geyik etinin yenmediği anlatılmaktadır.[283]

Maçka'da ise bir söylentiye göre ormanlarda bir "*yabanadamı*"nın yaşadığına inanılmıştır. Bu ormanların koruyucusu sayılmış, özellikle geyik ve karacaları beklediği, onları koruduğu ve gözettiği söylenmiştir.[284]

---

281 Yaşar KALAFAT, **a.g.e**, 2006, s.227

282 İsmet Zeki EYUBOĞLU, **a.g.e.**, 1987, s.315

283 Yaşar KALAFAT, **a.g.e**, 2006, s.228

284 İsmet Zeki EYUBOĞLU, **a.g.e.**, 1987, s.176

Geyik, ceylan ya da ceylan izinden su içip adı geçen hayvana dönüşme, Türk dünyası masallarında en çok tekrarlanan konulardandır. Türk coğrafyasında farklı isimlerle anılan, çocuğun geyiğe dönüşme hikâyesini konu alan masalları incelersek: **Balkanlarda** *"Fatmecik, Yusufçuk, İki Cadı Karı, Bir Padişah Oğlu ve Adalet"* masalıyla karşılaşılmıştır: "Yusuf, Fatme'den daha küçükmüş. O yolda susamış. Fatme ona, annelerinin rüyasında söylediklerini söylemiş. Ama Yusufçuk nerede su görse "*içeceğim*" diyormuş. Ablası pınarların, çeşmelerin önlerinde durup Yusuf'a içirmiyormuş. Ama bir keresinde, bir geyik izine su toplanmış. Yusuf bükülüp o sudan ablası görmeden içmiş. Ablası, kardeşinin neye uğradığını anlayınca, o bir geyik oluvermiş." **Türkiye'de**; *"Hani Ya Bacımın Ayağı"* masalında; ...biraz daha giderler, bir geyik izine rastlarlar. Çocuk dayanamayıp geyik izinden su içer. Hemen tepesinde bir çift boynuz biter, oğlan bir geyik olur. Geyikle kız kardeşi gide gide bir köyün çeşmesine varırlar." **Kırgızistan'da**; *"En Küçük Çocuk": (Çocuk, ıssız bir yere gelir)* masalıyla hikâye anlatılmıştır. "O sırada gözleri fal taşı gibi açık, saçları darmadağınık yaslı bir adam ortaya çıkıp: "*Gak*" edip karganın uçmadığı, adam ayağının değmediği yerde insanoğlu ne arıyorsun? Süv geyik ol!" diyerek çocuğu geyiğe çevirmiş."; **Talkamıs'ta**'; *"Küçük kız"* masalında ise "Sudan içeceğim," demiş. Ablası izin vermemiş. Küçük kız ağlayarak ısrar edince, ablası çaresiz razı olmuş. Yatarak keçiboynuzu gibi incecik sudan nefes almadan içmiş ve hemencecik geyik yavrusuna dönüşüvermiş." **Asan-Üsön'de**; *Türbede karşılaştığı yaslı kadına Kısan* "- Sevgili anne, karnım acıktı, yiyecekten vermiyor musun, demiştir. –Bir parça yiyecek ha! Kendini bilmez. "*süf*" diye üfleyerek Kısan'ı orada bir geyik kalıbına sokmuştur." *"Küçük Oğlan"*: "Sonra çocuk güneşin battığı yerde geceleyip, sabah erken yola çıkar ve kuzgunun olmadığı yere düşer ve o zaman karşısına gözleri parıldayan, saçları darmadağınık bir yaslı kadın çıkar: "Kuşların uçmadığı, insanların yürümediği yerde sen ne yapıyorsun? Sen geyik ol!" diyerek çocuğu geyiğe dönüştürür." **Özbekistan'da**; "*Yarılta*"': Gülnare'nin uyarmasına rağmen geyik izinden su içen Aymama geyik olmuştur. **Türkmenistan'da**; "*Ablacan*": Ablasının uyarısına rağmen geyik suyundan içen kardeş

Baymırat, geyik olur. **Kerkük'te**; "*Bacıydan Kardaş Matalı*": Abla kardeş yolda giderken çocuk çok susar önce akrep, sonra yılan izinden su içmek istese de ablası izin vermez ancak daha sonra dayanamayarak ceylan izinden su içip ceylan olur. **Kıbrıs'ta**; "*İki Öksüz Çocuk*": Üvey annenin istemediği iki çocuğunu adam bir dağ başında terk eder. "Güneş yükselmiş sıcak basmış etrafı. Oğlan ille susadım deye tutturmuş. Yerde ceylan basamağı izleri ve içinde su. Gız: -Gardaş sakın içme yoksa ceylan olursun deye engellemeye çabalamış ama oğlan eyilirkenden içmiş, bir ceylan olmuş."[285] Türk dünyasında anlatılan masallarda da görüldüğü üzere şamanlarda görülen don değiştirme olayının bir benzerinin yaşandığı ifade edilmeye çalışılmıştır.

İskit Dönemi'ne tarihlendirilen, hayvan üslubunda betimlenmiş geyik motiflerinin oldukça estetik vücut hatları ile abartılı boynuzları karakteristik keçe sanatının vazgeçilmez unsurlarındandır.

Resim 147: İskit Dönemi keçelerinde görülen geyik motifleri

285 Kadriye TÜRKAN, *"Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler"*, **Türkbilig**, Sayı 15, 2008, s.142-143

Pazırık Halısı'nda daha önce gördüğümüz at ve süvari tasvirlerinin yanında geyik betimlemeleri de yapılmıştır. Geyikler peşi sıra otluyormuş gibi işlenmiştir. Geyiğin Türkler için bu kadar kutsal olması daha sonraki yüzyıllarda da görülmektedir. Osmanlı Dönemi başta olmak üzere yerel halı ve kilim motiflerinde de geyik motifleri dikkati çekmektedir.

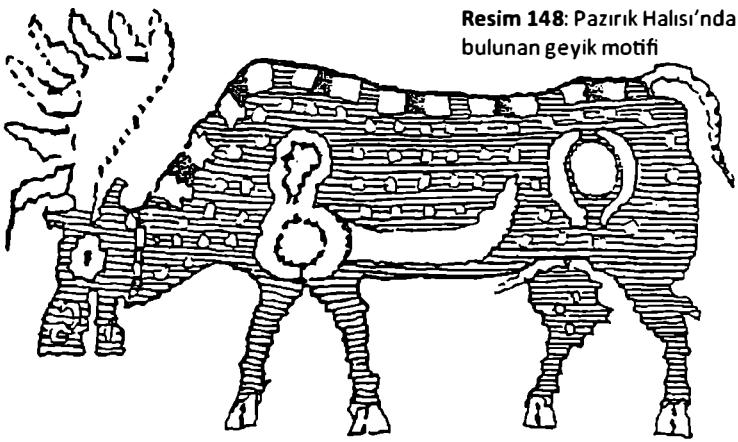

Resim 148: Pazırık Halısı'nda bulunan geyik motifi

Resim 149: Geyik süslemeli Osmanlı Dönemi kilimi (Geç XV. yüzyıl)

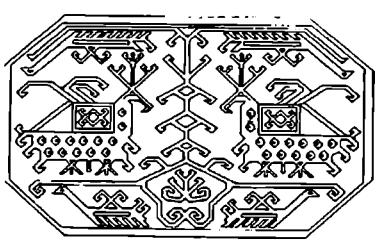

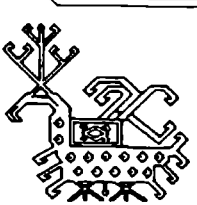

Resim 150: Anadolu halı ve kilimlerinde görülen geyik motifi örneği

Resim 151: Beşinci Pazırık Kurganı'nda keçeden yapılmış örtüde bulunan geyik boynuzlu karışık yaratık tasviri

Pazırık kurganlarında ele geçen, keçeden yapılmış örtülerin üzerinde geyik boynuzlarına sahip karışık yaratıklara da yer verilmiştir. Bu tarz hayali yaratıklar Şamanizm inancına göre yorumlanabilir.

Soğuk iklim şartlarına uyum sağlayabilen yapısı, neslini tüketmemek adına zorluklara göğüsgeren gücüyle avcı toplumların

Resim 152: Kubadabad Sarayı çinilerinden geyik tasviri ve çizimi

gözdesi olan ve görkemli boynuzlarıyla insanoğlunu etkileyip süsleme figürü olarak günlük kullanım eşyalarında sevilerek kullanılan, bu hususlar çerçevesinde de hayvan üslubu sanat tarzını yansıtan geyikler, Anadolu Selçuklu çini sanatında da yer bulmuştur.[286]

Günümüzde Moğolistan'ın kuzey bölgesindeki Xövsgöl aymağının Ulaan-uul ve Rinçenlxümbe kasabalarında yaşayan Duhalar, bu bölgede evcilleştirdikleri geyikler ile yaşamlarını sürdürmektedirler. Geyiklerin sütünden faydalanmalarına rağmen geyik etini yememektedirler.[287]

Geyiği kesen toplumlar olarak Kıpçakları söyleyebiliriz; onlar aynı ön - Bulgarlar gibi köpek ve geyiği kurban etmişlerdir.[288]

Resim 153: Duhalar ve evcilleştirdikleri geyiklerle günlük yaşamları

Alevî Zaza inanışlarına göre geyik postunda namaz kılmak ayrıcalık ve itibarlı bir ibadet olarak kabul edilmiştir. Avlanmak günahtır ve bütün hayvanların bir yaşama hakkı olduğuna inanılmıştır. Dağ keçileri ve geyik türü boynuzlu hayvanların avlanılması kesinlikle yasaklanmıştır.[289]

---

286 Koza KURT, a.g.t., 2012, s.32

287 Bülent GÜL, "Moğolistan Duhaları (Tsaatanlar)", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yaşayan Eski Türk İnanışları Bilgi Şöleni: Bildiriler**, Ankara, 16-17 Nisan 2007, s.30-31

288 Yaşar KALAFAT, **a.g.e.**, 2006, s.64

289 Yaşar KALAFAT, **a.g.e**, 2006, s.172

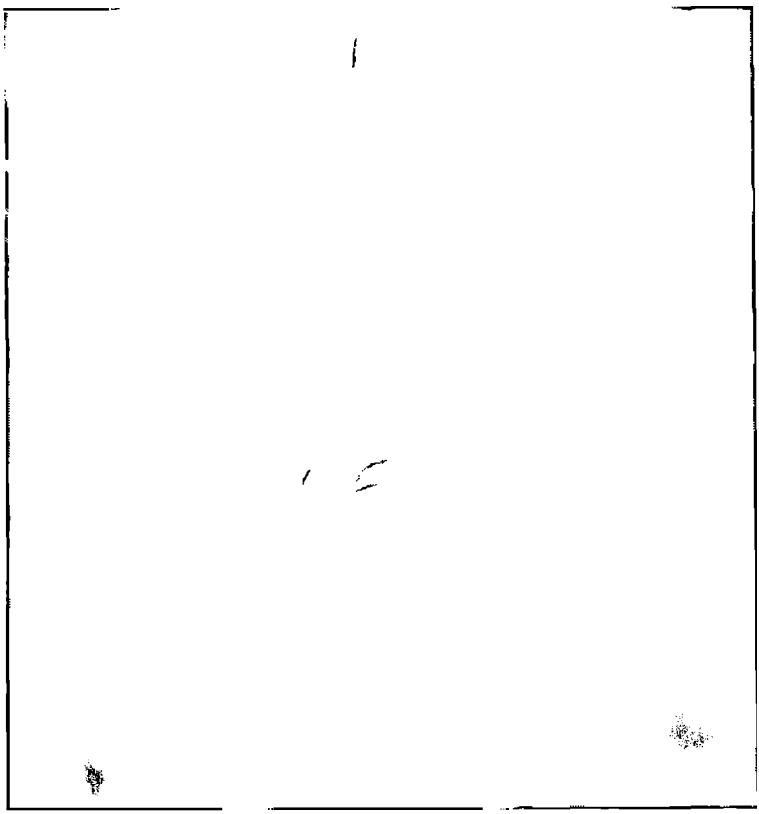

Resim 154: Hacı Bektaş-ı Velî ve kucağındaki aslan ile geyik figürü

Alevî-Bektaşî kültürünün yaşandığı yerlerde bazı rakamlar (üçler, beşler, yediler, kırklar vb.), *birtakım* renkler (yeşil, kızıl, beyaz vb.) ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin kucağındaki aslan veya geyik figürleri özel sayılmıştır. Alevî-Bektaşî kültürüne yabancı olan kişiler için bunlar sır veya giz olarak düşünülmüştür. Aslan ve geyikler bu kültüre mensup kişiler için ortak bir dil oluşturmuştur. Geyik, Hacı Bektaş-ı Velî'ye ait heykellerde aslanla birlikte yer almıştır. Sulak yerlerde yaşayıp kirli yerlerden atlayarak geçtiği, mecazen pisliğe bulaşmadığı, suyla arındığı ve arıttığı için günahlardan arınmanın simgesi olarak görülmüştür. Genel anlamda yenileşmenin, uzun yaşamanın, yumuşaklığın, barışın, masumi-

yetin de simgesi olarak görülmüş, kötülüğün ve günahkârlığın simgesi olan zehirli yılanların düşmanı olarak değerlendirilmiştir. Alevî-Bektaşîlikte, Abdal Musa Sultan'ın yedi ulu şairinden biri olan Kaygusuz Abdal'a "*geyik donunda*" göründüğüne inanılması bundan dolayıdır. Hacı Bektaş-ı Velî heykellerinde Hünkâr'ın bir elinde aslan bir elinde geyik bulunması ve birbirinin zıddı bu iki hayvanı kucaklamasıyla düşman olan iki hayvanı barıştırıp bir araya getirmesinin asıl amacının insanlara sevgi, hoşgörü ve barışı telkin etmek olduğu söylenmiştir.[290]

Bektaşî tarikatının merkezi olan Kırşehir Hacı Bektaş aynı zamanda Hristiyanlar tarafından da ziyaret edilmektedir. Hristiyanlar burada Ayios Haralambos adıyla anılan bir manastırın olduğunu iddia etmişlerdir. Hristiyanlar, Hacı Bektaş-ı Velî Türbesi'ne girerken haç çıkarmışlardır. Bu mezarın Ayios Haralambos'a ait olduğuna inanmışlardır. Ancak bu türbenin ve yatan erenin Ayios Haralambos'la hiçbir alakası yoktur. Bu yakıştırmanın nedeni olarak, Hacı Bektaş-ı Velî'nin buraya geldiği dönemde ortaya çıkmış olan Taun adında salgın bir hastalığı ortadan kaldırması gösterilmiştir. Bu durum Haralambos'un özelliğine çok benzer. Başpiskopos Kyrillos (1815), Hacı Bektaş-ı Velî'yi Eristasyos'a eşit saymıştır. Symaksaria'da Eristasyos'un Anadolu ile değil Roma ile ilgili olduğu yazmaktadır. Dolayısıyla bu kişinin Doğu kiliseleriyle hiçbir alakası bulunmamaktadır. Bütün bu söylentilerin çıkmasına neden olan asıl durum şudur: Boynuzları arasında bir haç bulunan bir erkek geyik, kendisini avlamak isteyen Hristiyan avcılara bir insan sesiyle, "*Beni niçin avlıyorsunuz, ben Mesih İsa'yım*" diye bağırmıştır. Bunun yanı sıra geyik ve dervişlik arasında sıkı bir bağın olduğu bilinmektedir. Geyik kutsaldır ve ona saygı beslenmiştir. Kaygusuz Sultan'ın da Ayios Eristasyos gibi yaraladığı bir geyik, saygıdeğer bir dervişe dönüşmüştür. Avcıya geyiğin yaralarını kendisi üzerinde göstererek genç avcıyı imana getirmiştir. Büyük Türk evliyası Hacı Bektaş-ı Velî'nin Hristiyanlarca saygısı buradan gelmektedir.[291]

290 Ahmet GÜNŞEN, a.g.m., Spring 2007, s.348

291 Von HASLUCK, (Çev. Turgut KOCA, A. Nezihi ERGİNSOY), **Bektaşîliğin Coğrafî Dağılımı**, İstanbul, 1991, s.43-44

GÜVERCİN

Mitolojik olarak ilk Sümer metinlerinde rastladığımız güvercin konusu Gılgamış destanında geçmektedir. Nuh Tufanı Gılgamış destanında Utnapiştim (Ziusudra) adıyla anlatılmaktadır. Utnapiştim'in tufanın yedinci gününde bir güvercini tufanın bitip bitmediğiyle ilgili haber getirsin diye salıverdiği belirtilmiştir.[292]

Antik Çağ'da günahsız insanların ruhu olduğuna inanılmıştır. Beyaz renginden dolayı aşkın ve barışın sembolüdür. Antik Mısır'da güvercinlerin dört bir yana salınmasının ülkeye ve tanrılara iyi haber getireceği inancı hâkimdir. Halk güvercinlere saygı duymuş, onları korumuş ve sevmiştir.[293]

Güvercin, Yunan mitolojisinde ise Aphrodite'nin atribü hayvanlarından biridir.[294] Yine Roma mitolojisinde Venus'un Cythera Adası'nda bir tapınağının olmasından dolayı "*Cythera Kuşu*" olarak da adlandırılmaktadır.[295]

Mezopotamya'da Babil yakınlarında büyükçe bir gölde Derketo adında kadın yüzlü, balık gövdeli güzel bir tanrıça yaşamıştır. Ne var ki dünyalar güzeli Aphrodite, gerek soyluluğundan gerekse güzelliğinden dolayı Derketo'yu kıskanmıştır. Bu nedenle Derketo'nun rahatını bozmak için Eros'u görevlendirerek ölümlü bir çobana âşık etmesini söylemiştir. Derketo deli divane âşık olan çobanla birlikte yaşamaya başlamıştır. Bir süre sonra güzel mi güzel bir kız çocukları olur. Ancak Derketo bir ölümlüyle yaşadığı bu durumu kendi onuruna yakıştıramamıştır. Bu olaydan dolayı kendini kınayan ve dalga geçen diğer tanrıçaların baskısına dayanamamış, bir gün çoban sevgilisini bırakıp kaçmıştır. Çobandan olan kız çocuğunu da dağ başında bir kayalığa bırak-

292 Derman BAYLADI, **a.g.e.**, Ocak 1996, s.31

293 Altan ARMUTAK, "Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi II. Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar", **İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, C.30, S.2, 2004, s.7

294 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.64

295 Altan ARMUTAK, a.g.m., 2004, s.7

mıştır. Sonra da o yöredeki başka ıssız bir gölde eski tanrıçalık günlerini yaşamaya devam etmiştir. Tanrıça Derketo'nun dağ başına bıraktığı öksüz ve güzel bebeği, o yörenin ak güvercinleri bir ana gibi sıcak kanatları altına almış, onu en iyi şekilde büyütmek için ülke kralının mandırasından çaldıkları peynir, süt gibi gıda maddeleriyle beslemişlerdir. Güvercinlerin çaldıkları bu gıdalar mandıra çalışanlarının dikkatini çekmiş ve bir gün o hırsız güvercinlerden birini takip etmişlerdir. Sonunda onların dağ başında öksüz bırakılmış bir bebeğe annelik yaptıklarını görmüş, bu durumdan etkilenerek, bebeği aldıkları gibi çiftliğe getirmişlerdir. Ona "güvercinlerin beslemesi" anlamına gelen "*Semiramis*" adını vermişlerdir. Semiramis, mandıra çalışanlarının karşılıksız sevgisiyle yetişmiş ve büyümüş, zamanla güzeller güzeli bir genç kız olmuştur.[296]

Nuh tufanı Tevrat'ta (Tekvin 8), Nuh Tufanı'nın sonuna doğru gemiden ilk önce bir kuzgun, daha sonra da bir güvercin gönderildiği, bu sayede suların çekilip çekilmediğinin kontrol edildiği belirtilmiştir. Geriye ağzında zeytin dalıyla dönen güvercinin Allah ile insanoğlu arasında barışın müjdesini verdiği ve bu nedenle de tarih boyunca güvercin ve zeytin dalının barışın sembolü olarak kabul edildiği anlatılmıştır.[297]

Hıristiyan inancında güvercin tanrının ruhunu simgelemektedir.[298] Hıristiyan kültüründe Assisili Aziz Francesco'nun temel öğretisi yoksulluk ve alçakgönüllülüğe dayanmaktadır. Hayatıyla ilgili birçok olay ve mucize Giotto'nun Assisi'deki ünlü freskolarına konu olmuştur. San Francesco Yukarı Kilisesi'ndeki freskoların birinde azizin "*Kuşlarla Konuşuşu*" anlatılmaktadır. Konuda geçen kuşlar güvercinlerdir ve Francesco kuşlara: *"Kuş Kardeşlerim! Sizi yaratana çok şey borçluyuz. Her zaman, her yerde, ününe ün katmalı-*

296 Yaşar ATAN, **Akdeniz Mitologyasından Efsaneler**, İstanbul, 2011, s.128-129

297 Altan ARMUTAK, "Yahudi ve Hıristiyan Dini Kutsal Kitaplarında Hayvan Hakları, **İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, 34(1), 2008, s.43

298 Özkan ERTUĞRUL, **a.g.e.**, Haziran 2013, s. 217

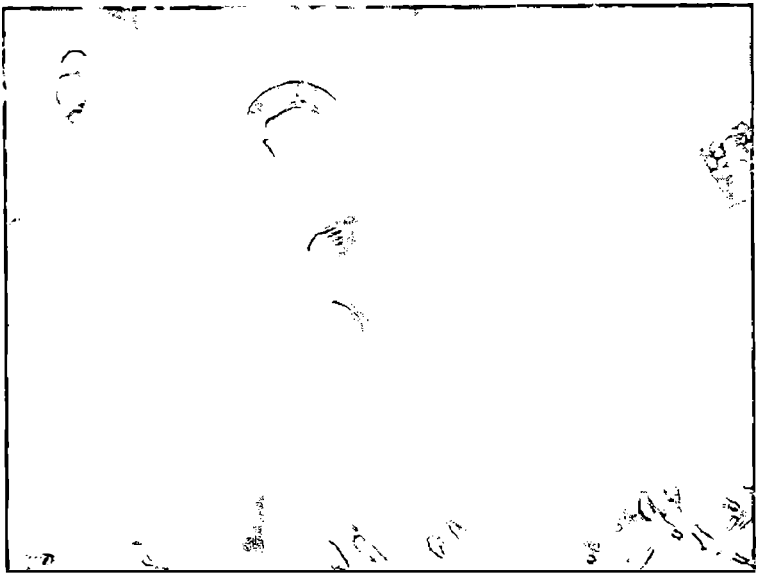

Resim 155: Giotto (1267-1337), Aziz Francesco'nun Kuşlarla Konuşuşu, Assisi, San Francesco Yukarı Kilise freskosu

sınız onun, çünkü iki kat, üç kat giysi verdi size; peşinden her yere gidebilme özgürlüğünü hatta, Nuh'un gemisinde bile soyunuzu korudu....Görüyorsunuz ne denli seviyor sizi Yaratan....Ama kardeşlerim, sakının nankörlükten; hep ününe ün katın Tanrı'nın!..." diye seslenmektedir (I Fioretti di Francesco, 16. yy).[299]

Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde, güvercinin Nuh Peygamber'e ağzında zeytin dalıyla dönüşü şeklindeki tasvirlerin Roma katakombunda ve Bizans lahdi üzerinde yer alması ikonografik açıdan ölümden sonraki dirilişi sembolize etmektedir; zeytin dalı getiren güvercin ise "*yeni yaşamı müjdeleyici*" olarak simgeleştirilmiştir.[300] Venedik'teki San Março Kilisesi'nde bulunan ve XIII. yüzyıla tarihlendirilen mozaikte yeni yaşamın habercisi olarak

299 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.249

300 Ülkü BAHADIR, "Hıristiyan İkonografisinde Nuh Tufanı", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Ankara, 2013, s.245

Resim 156: San Marco Kilisesi Nuh tufanının bittiğinin müjdelenmesi sahnesi

simgeleştirilmiş güvercin tasvir edilmiştir ve Nuh Peygamber elini güvercine doğru uzatmıştır.[301]

Hz. İsa'nın vaftizi sırasında Tanrı'nın Hz. İsa'yı Oğul olarak duyurduğu bu anda, Kutsal Ruh güvercin biçimiyle simgelenmiştir.[302]

301 Ülkü BAHADIR, a.g.t., 2013, s.149

302 Fügen İLTER, "Batı Anadolu Azınlık Kiliselerinden İkonografik Betimlemeler ve Kimi İrdelemeler", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi:4**, Ankara, 1993, s.221

Rönesans Dönemi ünlü ressamlarından Leonardo da Vinci ve Piero della Francesca'nın "*İsa'nın Vaftizi*" adlı tablosunda Kutsal Ruh'u temsilen Hz. İsa'nın başının üzerinde güvercin tasviri yer almaktadır.

Resim 157: Piero della Francesca'nın "*İsa'nın Vaftizi*" tablosu (1420-1492)

Celal Esad ARSEVEN güvercinin, Hıristiyanlıkta ölerek ebedi hürriyete kavuşan ruhun bir timsali sayıldığını, Türkler ve Müslümanlar için kutsal bir hayvan olduğunu, İranlıların dini matem törenlerinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i iki güvercinle temsil ettiğini belirtmiştir.[303]

İslam minyatürlerinde Nuh tufanıyla ilgili tasvirlerde Hz. Nuh elinde tufanın bittiğini müjdeleyen bir güvercinle betimlenmiştir. XVII. yüzyılda Nakkaş Kalender Paşa'nın çizdiği Falname'de bu olay görülmektedir.

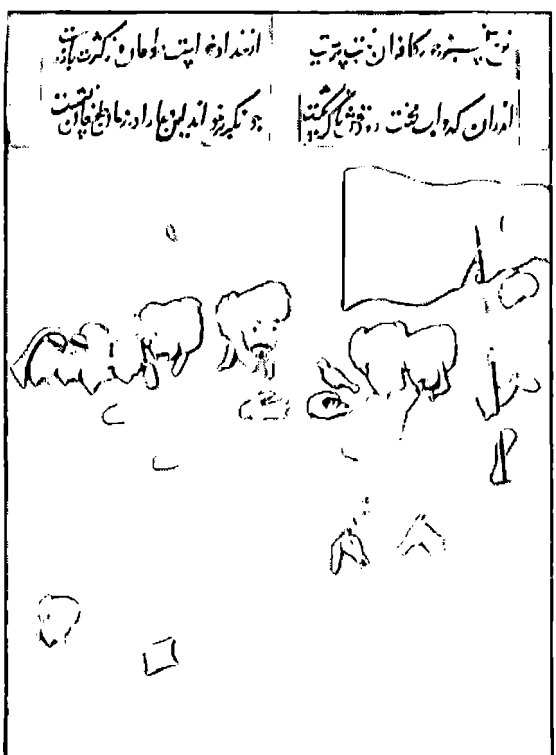

Resim 158: Elinde tufanın bittiğini müjdeleyen güvercini tutarken betimlenmiş Nuh Peygamber

303 Celâl Esad ARSEVEN, "Güvercin", **Sanat Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul, 1947, s.667

Anadolu inanışlarında ise baykuş ve karga gibi kuşlar uğursuz sayılmıştır. Ancak güvercin, kumru ve bülbül gibi kuşların da uğurlu oldukları kabul edilmektedir. Kuşlar bazen mutluluk, sevinç ve sevgiyi; bazen de ölen kişinin ruhunu temsil etmiştir. Kuş kadın ile özdeşleştirilmiştir, kuş özlemdir ve haber beklentisidir.[304] Orhun Kitabeleri'nde, Orta Asya Yakut Türklerinde her insanın kuş biçimli koruyucu (apotropeik) bir ruha sahip olduğuna, ölen kişinin ruhunun göğe yükselip kuş gibi uçtuğuna inanıldığından söz edilmiştir.[305] Aynı zamanda farklı bir inanış olarak Orta Asya ve Çin'de çok eski çağlardan beri güvercin uzun hayatın da simgesi sayılmıştır.[306]

Anadolu'da cinlerin, insanlara kedi, köpek, keçi, oğlak veya eşek; cansız varlık olarak minare, yer ve yükseklik değiştiren bir ağaç; beze sarılmış bir çocuk, tavuk ve civcivleri olarak görüldüğüne inanılmıştır. Perilerin ise, kuş, daha çok da beyaz güvercin biçiminde olduğu söylenmiştir.[307]

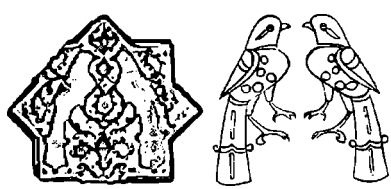

Resim 159: Kubadabad Sarayı çinilerinde güvercin tasviri ve çizimi

Kuşlar bugün bila bazı yerlerde ruhun simgesi olarak kabul edilmiştir. İnanca göre kişi öldüğünde ruhu/anının kuşa dönüşerek varlığını sürdürdüğü inancı bulunmaktadır. Şaman inancında da ölen kişinin ruhunun kuşlar tarafından göğe taşındığı bilinmektedir.[308] Dolayısıyla bu çapta kutsal bir varlık olan kuşlarla ilgili olarak, Anadolu Selçuklu çini ustaları da boş durmamış ve bir kuş türü olan güvercini çinilere özenle işlemişlerdir.

304 Mine ERBEK, **Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri**, Ankara, 2002, s.190

305 Mine ERBEK, **a.g.e.**, 2002, s.192

306 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, Kasım 2012, s.177

307 Pertev Naili BORATAV, **a.g.e.**, 2012, s.50

308 Koza KURT, a.g.t., 2012, s.39

Bektaşî kültüründe ise, Hacı Bektaş'ın savaşa giderken şahin, Anadolu'ya barış ve dinginliğin sembolü olan güvercin donunda girdiği önemli bir olgudur.[309] Rûm ülkesine Irak'tan geçerek bir doğan kılığında gelen Hacı Toğrul, güvercini avlamak için uçar, fakat Hacı Bektaş'ın hemen insan kılığına dönüşerek doğanı yakalar ve avucunun içinde sıkar. Kendisine; *"Ben size güvercin donunda geldim. Eğer daha güçsüz bir kılık bulsaydım ona bürünecektim. Sizse beni bir zalim görüntüsü ile karşıladınız."* der ve Hacı Bektaş'ın önünde yenilen Hacı Toğrul yere yüz sürer.[310]

Çağdaş sanatta Kübizm Ekolü'nde çok önemli bir yere sahip olan Pablo Picasso, 1961 yılında Fransız Komünist Partisi'nin Barış Kongresi için bir ağzında zeytin dalı taşıyan barış güvercini tasviri çizmiştir.[311] Güvercin bu anlamda barışın da simgesi olarak sembolik anlam yüklenmiştir.

Günümüzde iyi haberin ve talihin simgesi olarak inanılmakta talih kuşu olarak Milli Piyango kurumunca sembolleştirilmiştir.

Resim 160: Pablo Picasso'nun çizdiği barış güvercini

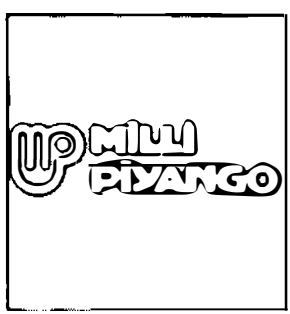

Resim 161: Milli Piyango'nun talih kuşu güvercin tasviri

309 Hazal Ceylan ÖZTÜRKER, "Bektaşî Mezar Taşları Üzerine Bir İnceleme, Şemsi Baba Tekkesi Örneği", **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.4, Ekim 2013, s. 162

310 Irène MÈLİKOFF (Çev. Turan ALPTEKİN), **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, İstanbul, Aralık 2010, s.118

311 Bahar BÜYÜKGENÇ, "Peter Weiss'in "Direnmenin Estetiği" Romanı Üzerine Bir Görsel Okuma Kılavuzu", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Adana, 2007, s.125

Bodrum Akyarlar köyünde bulunan bir taş evin iç duvarlarında güvercin ve hayat ağacı motiflerine rastlanmıştır. Evin kuzeydoğu uzun duvarında bulunan kuş (güvercin) motifleri 17-18cm. uzunluğa sahiptir. Gözlerine mavi boncuk yerleştirilmiştir. Yaklaşık 35-40cm. ebatlarındaki iki adet dikdörtgen panel içinde betimlenmişlerdir. Uçuyormuş gibi kanatları açık vaziyettedir. Ayaklarıyla hayat ağacını taşımaktadırlar.

Resim 162: Akyarlar'daki evin kuzeydoğu uzun duvarında yer alan panelller içinde betimlenmiş kuş/güvercin motifleri

Resim 163: Kuş/güvercin motifi

Resim 164: Kuş/güvercin motifi ayrıntı

KARTAL

Babil efsanelerinde Etana[312] ismi karşımıza çıkmaktadır. İkaros'un prototipidir ve uçan insanın rüyasındaki kahramanıdır. Kartal onun dost hayvanıdır. Cennet kapısından uçmuştur ve dünyaya düşmüştür. Çobanları cennete Etana taşımıştır.[313] Sümer kral listelerine göre, tufandan sonra Kiš şehrine düşmüş ve ilk hanedanlığın kralı olmuştur. O kral listelerinde adı Etana olarak geçmektedir. Akad Dönemi'ne ait bir silindir mühürde yaygın olarak kartalın üzerine binmiş adam şeklinde betimlenmiştir. Etana'nın kuşlu seyahati olarak yorumlanmıştır.[314]

Hindistan'ın Naga'sı ile Çin'in ejderhası arasında Tibet'in kurduğu bağ önemlidir. Kuş-tanrı, yılan-tanrıyla karıştırılmıştır.

Resim 165: Etana'nın kartalla seyahatini gösteren silindir mühür baskısı

312 *"Çoban"*; Kiš Kralı, acı çeken karısına doğum otunu aramaya çıkan, bu esnada yılan tarafından sokulup kartal tarafından iyileştirilen ve onun kanatları üstünde gökyüzüne yükselen destan kahramanıdır. (Bkz. Hartmuth SCHMÖKEL, (Çev. Mehmet Turhan ÖZDEMİR), "Sümer Dini", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XIX, S.1, Ankara, 1971, s.205)

313 Leonard W. KING, **Legends ob Babylon and Egypt in Relation to Hebrew Tradition**, London, 1916, s.29

314 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.78

Hindistan'da kuş-tanrılar (Garudalar), Nagalara (yılanlara) düşmandır. Kabartmalarda kartal şeklindeki Garudaların yılan şeklindeki Nagaları taşımaları betimlenmiştir. Kartala benzer kuşlarla yılanlar arasındaki bu ebedi çekişme Babil mitolojisinde de görülmektedir.[315]

Amerika yerlilerinde insan ve hayvan karışımı, nehirlerin kıyısındaki Coyote etrafında oluşmuştur. O çok uzun süreler yaşayabilmektedir, her biri için ayrı bir ad verilmiştir. Örneğin, Coyote'nin en iyi ve cesur kuşu kartaldır veya güçlü hayvanı ayıdır.[316]

Resim 166: Zeus ve atribü hayvanı kartal (Louvre Müzesi)

Yunan mitolojisinde Kronos ile Rheia'nın son çocuğu olarak dünyaya gelen Zeus, büyüdüğünde babası Kronos'u öldürerek tanrılar panteonunda baştanrı veya gökyüzü tanrısı olarak başa geçmiştir. Zeus'un; bulutları devşiren, göklerde gürleyen, şimşek savuran, uzaktan duyulan gök gürültüsünün nedeni olan, keçi derisinden kalkan taşıyan, yağmur yağdıran, rüzgâr estiren ve gökkuşağını asan gibi sıfatları bulunmaktadır.[317] Atribüleri arasında kartal, şimşek ve meşe ağacı vardır.[318]

Frigya Kralı Tros'un oğlu ve aynı zamanda ölümlü insanlar içinde en güzel erkek olan Ganymedes'e Zeus âşık olmuştur. Zeus bir kar-

315 Donald A. MACKENZIE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.68

316 Dawn E. BASTIAN, Judy K. MITCHELL, **a.g.e.**, 2004, s.82

317 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.29

318 Andrew W. WHITE (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Yunan Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s.120

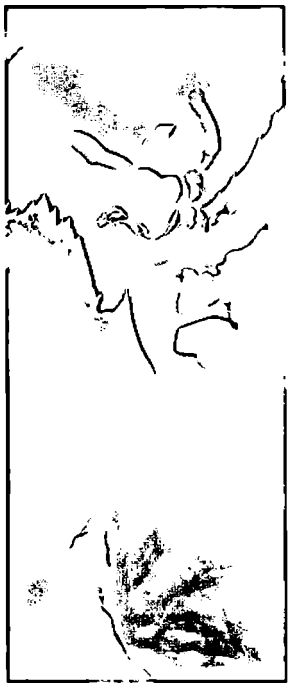

Resim 167: Ganymedes'in kaçırılışı (Coreggio 1489-1534)

Resim 168: Prometheus ve onu iğdiş eden kartal

talın sırtında oğlan sevgilisi Ganymedes'i kaçırmıştır. Bir diğer versiyona göre de Zeus kartal kılığına girmiştir. Ganymedes bu sayede ölümsüz olmuş ve tanrıların uşağı olarak onlara şarap sunmaya başlamıştır. Zeus ise, Ganymedes'in babasına tanrıların kullandığı ölümsüz atlardan hediye etmiştir.[319]

Titanlar soyundan gelen ve Klymene'nin oğlu olan Prometheus, kardeşleri gibi Zeus'un hışmına uğramıştır. Prometheus, sürekli olarak insanlara yardım etmiş ve tanrılar yerine insanların dünyaya hâkim olmasını istemiştir. Ayrıca bir gün Zeus'tan ateşi çalmış insanlara vermiştir. Zeus da onu zincirlerle kayaya bağlatarak ciğerini kartala yedirmiştir.[320]

319 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.78

320 Özkan ERTUĞRUL, **a.g.e.**, Haziran 2013, s.9

Troia Savaşı'nda Akhalar korkunç bir olaya tanık olmuştur. Kuşlar kralı kartallardan ikisi *"gemi krallarına "* görünmüştür. Mızrağı atan kolun tarafında ve biri siyah biri de beyazdır. Rahatça görülebilecek şekilde tünemişlerdir ve dişi bir tavşanı yakalamış parçalayarak yemekle uğraşmaktadırlar. Kâhin Kalkhas, kartalların içinden Atreusoğulları, Agamemnon ve Menelaos'u tanımıştır. Tavşanın karnındaki yavruların yenildiğini görünce, Troia'nın tamamen yıkılacağını anlamıştır. Agamemnon, siyah kartal, yani lanetlenmiş avcı bu yıkımı çocukları pahasına ödemiştir.[321]

Kuş tasvirli ruhlar genelde Yakutlar ile Dolganlarda bulunmaktadır. Yakutlarda en çok sayılan kuş kartaldır. İlkbahar ve güz mevsimleri kartalın temsil ettiği ruhun iradesine bağlanmıştır. Kartal bir defa kanatlarını sallarsa buzlar erimeye başlar, ikinci defa sallarsa ilkbahar gelir inancı bulunmaktadır. Kartal kültüyle ilgili geleneklerden anlaşılacağı üzere eski Türklerde kartal güneş ve Gök Tanrı'nın sembolü sayılmıştır.[322] Bazı Yakut anasoyları kartalı koruyucu ruh olarak düşünmüşlerdir. Yakutlara göre kartal adıyla yapılan yemin en korkunç olanıdır. Eğer yalan yere kartal adıyla yemin edilirse o kişilerin ocaklarının söneceği, tohumlarının kesileceği, neslinin tükeneceği söylenmiştir. Herhangi bir Yakut evinin yanında bir kartal görürse ona et ziyafeti vermeyi kendine borç bilmiştir. Eğer hazır et bulamazsa mutlaka kurban kesmiştir. Yakutlardan biri yanlışlıkla kartal öldürürse de şaman çağrılarak ölen kartal için defin töreni yapıldığından bahsedilmiştir. Kısır kadınların doğum yapabilmesi için kartala başvurarak yalvardıkları, bu törenden sonra dünyaya gelen çocuğa *"ŋotoy törüteŋ"* (kartaldan türemiş) dendiği söylenmiştir. Bir hasta için çağrılan Şaman, eğer ruhlardan hastanın bir kartal öldürdüğü için hastalandığını öğrenirse çürük bir ağaçtan bir kartal heykelciği yaparak güneydoğuya doğru açılan pencereye karşı döndüğünden, ayrıca kartal adına, kürek kemikleri üzerinde beyaz lekeler olan yağız bir at kurban ettiğinden, Şamanın kurbanın yürek kanıyla yaptığı heykelciğin üzerine göz, ağız gibi resimler çizdiğinden ve duala-

321 Pierre ELLINGER, (Ed. Yves BONNEFOY), (Çev. Levent YILMAZ), "Artemis", **Mitolojiler Sözlüğü**, C.1, A-K, Ankara, 2000, s.67

322 Abdülkadir İNAN, **a.g.e.**, 2013, s.46

rında hastanın kartala saygı göstereceğine dair söz verdiğinden bahsedilmiştir. Daha sonra, şaman tarafından yapılan kartal heykelciğinin içine hastanın öldürdüğü kartalın ruhu konularak evin bir köşesine asıldığı, tören tamamlandıktan sonra heykelciğin bir ormana götürülüp bırakıldığı anlatılmıştır. Ateşe saygısızlık yapan kişiler deri hastalığına tutulursa, bu hastalığı ancak çakmak taşından ateş yakmak suretiyle kartaldan türemiş şamanların tedavi edebileceğinden söz edilmiştir.[323]

Sibirya ve Altay bölgelerinde şehirlerin veya yurtların yanına uzun bir sırık dikilmiştir. Bu sırığın tepesine de ağaçtan yontulmuş bir kuş heykelciği yerleştirilmiştir. Bu kuşlara genelde Yakutlar ile Dolganlarda çok rastlanmıştır. Sırığın tepesindeki bu kuşa "*Gök Kuşu*" adı verilmiştir. Yakutlarda bu sırığın gökyüzünün direği olduğu inancı bulunmaktadır. Sırığın tepesindeki kuş figürünün ise çift başlı kartal şeklinde yapıldığı söylenmiştir. Bu sırığın gökyüzüne doğru yükselerek, gökte tanrının kuvvet ve kudretini temsil eden büyük bir kartala kadar ulaştığı ifade edilmiştir. Sembolik olarak yapılan yedi veya sekiz dallı gök sırıklarının her dalı gökyüzünün bir katını temsil etmiştir. Çift başlı kartalın oturduğu katta tanrıların çocuklarının ruhlarının dolaştığına inanılmıştır. Çoğu zaman bu ruhların bir kuş şeklinde uçtuğu, bir çocuk doğacağı zaman yeryüzüne inerek çocuğun ağzından ruh verdiği düşünülmüştür. Efsanede geçen gök direği olarak görülen sırık, Sibirya mitolojisinde "*Hayat Ağacı*" sembolüdür. Yerle göğü birleştiren esas motif hayat ağacıdır. Dolganlara göre, zirveleri göğe kadar uzanan büyük bir ağaç vardır. Büyük Tanrı Ayı-Toyon ile karısı Suolta-İye'nin çocukları bu ağacın dallarında yaşamıştır. Bir çocuk doğacağı zaman şamanlar göğe çıkarak bu ağacın dalları arasından bir ruh getirmiştir. Gökyüzünde uçuşan insan ruhlarının küçük kuşlara benzediğine inanılmıştır.[324] Anadolu Selçuklu sanatında gördüğümüz hayat ağacı motifi ve tepesinde yerleştirilmiş olan çift başlı kartal motifinin kökeni Sibirya ve Altay halklarına kadar uzanmaktadır (Bkz. Resim 22).

323 Abdülkadir İNAN, **a.g.e.**, 2013, s.118-119

324 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e**, 2010, s.598

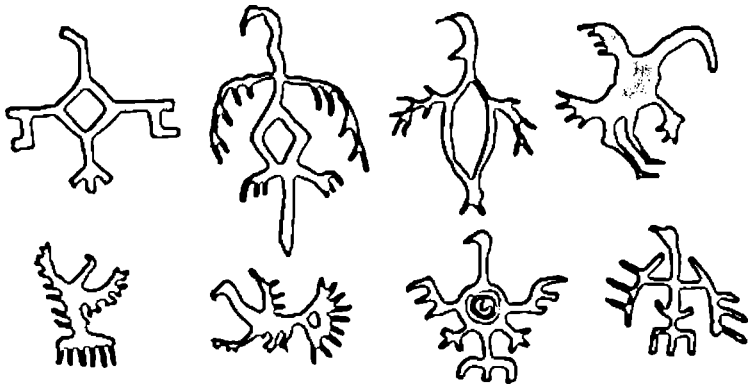

Resim 169: Altay ve Sibirya şamanlarıyla ilgili kartal tasvirleri

Altaylarda gökyüzünün, gündüzün ve gecelerin sembolleri vardır. Çin kültüründe bunlar siyah beyaz ejderhalar şeklinde düşünülmüştür. Altaylar ise, bu sembollere karşılık geyikleri ve kurtları bile avlayan güçlü av kartallarıyla simgeleştirmiştir. Onlar kartala doğaüstü özellikler vermiş, gözlerindeki bakışları insanlaştırmış, hareketlerini de büyük bir bahadıra benzetmişlerdir. Altay kartallarının başında iki büyük kulak olduğu söylenmiştir. Altaylarda bulunan ve gökyüzünü anlatan yuvarlak plakalarda gece ile gündüz siyah beyaz kartallarla temsil edilmiştir.[325]

Kartaldan türeyiş efsanelerinin başında Şato Hükümdarı Li-Ko-yung'un doğuşu gelmektedir. Li-Ko-yung atıcılığı gelişmiş önemli bir hükümdardır, hatta bir ağacın altında dinlenirken dahi ağacın yapraklarını birer birer okla düşürdüğü söylenmiştir. Çin kaynaklarına göre bir kartal yuvasında doğmuştur.[326]

Mehmed Selim Mirza ÜMİDBAYOĞLU, "*Yadigâr*" adlı eserinde Ruslarla Başkurtlar arasında devam eden orman ve toprak davasını şu şekilde anlatmıştır: "Rus memurları, Başkurtlardan İbrahim ve Tokuçoğulları büyük bir meşe ağacı altında istirahat eder ve konuşurlarken, Ah! Allah'ım, Kılat Ormanı da elimizden gidecek, demiştir. Bu sözleri söyler söylemez meşe ağacı üze-

325 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e**, 1971, s.13

326 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e**, 2010, s.585-586

rinde oturan karakuş (kartal) yere düşerek ölmüştür. Toplanmış gençlere dönerek, yıllardır şu Kılat Ormanı için uğraştıklarını, kartalın ölüp yere düşmesinin ormanlarının ellerinden çıkacağının alâmeti olarak görülmesi gerektiğini anlatmıştır. Çünkü babalarına Maykı Bey bu ormana nişan olarak kartal vermiştir. Bugün kartalın ölmesi ormanlarının elden gideceğinin kesin belirtisidir", diye söylemiştir."[327]

Türk boylarından Yenisey bölgesinde yaşayan Beltirlerin kutsal dağlarında tanrıya kurban töreni yaptıkları anlatılmıştır. Kendi içlerinde de "*Akaban*" ve "*Teye*" diye ikiye ayrılmışlardır. Teye Beltirleri bu kurban törenlerini bayram kutlaması şeklinde gerçekleştirmiştir. Kurban için seçilen koyunların beyaz tüylü ve siyah başlı olmalarına dikkat edilmiştir. Bayramın arifesinde veya bayram günü sabahleyin her aile "*üldürbe*" yapmaktadır. Üldürbeyi sadece erkekler yapabilir, kadınların dokunmasına izin verilmez. Üldürbenin yapım aşamasında aile reisi ya da onun oğullarından biri kendirden bir ip bükerek kullandıkları şapkanın boyuna göre ayarlamıştır. Bu ipe kartal tüyleri ile beyaz ve mavi renkteki kumaş parçaları bağlanmıştır. Üldürbe tüyleri için kartalın Beltirler tarafından öldürülmesi gerekmektedir. Onların inancında bu kartalı bizzat ruhlar göndermiştir. Eğer Beltirlerden hiç kimse kartal öldüremezse başka kabilelerden satın aldıkları da olmuştur. Kartal tüyleri üldürbeye ailede bulunan erkeklerin sayısına göre bağlanmıştır, ancak bu sayı üçten az olmamalıdır. Bir erkek çocuğun dünyaya gelmesi isteniyorsa üldürbeye bir kartal tüyü fazladan eklenmiştir.[328]

Buryat Moğollarının efsanelerinde, çok eski dönemlerinde ülkelerinde ne hastalık ne de ölüm olduğu, fakat zamanla kötü ruhlar yeryüzüne çıkıp insanlara kötülük yapmaya başladığında, tanrının da insanlara yardım etsin diye bir kartal gönderdiğine inanılmıştır. Kartal yeryüzüne inip insanların arasına gelmiş, ve onlarla anlaşıp birleşmek istemiştir, ancak birbirinin dillerinden

327 Abdülkadir İNAN, **a.g.e.**, 2013, s.47

328 Abdülkadir İNAN, **a.g.e.**, 2013, s.54-55

anlamadıklarından kartal tekrar gökyüzüne dönerek tanrıya her şeyi anlatmıştır. Tanrı başka bir yol düşünerek kartala, yeryüzüne tekrar inmesi ve karşısına çıkan ilk insanı kendi dilini anlayabilecek bir şaman yapması tavsiyesinde bulunmuştur. Bunun üzerine kanatlarını açıp yeryüzüne inen kartal, bir ağacın altında uyuyan bir kadın görmüştür. Kartal, kadını kocasından ayırmış ve onunla yaşamaya başlamıştır. Kadın kartaldan hamile kalmış, sonra kocasına dönmüş ve bir erkek çocuk doğurmuştur. Çocuk zamanla büyüyerek büyük bir şaman olmuştur. Yeryüzünün en büyük şamanı ve bütün şamanların atası olmuştur. Bazı rivayetlere göre de yeryüzünün ilk şamanı kartalla birlikte olan kadın olarak yorumlanmıştır.[329]

Uygur yaylalarının vahşi ve av hayvanlarıyla dolu olduğundan ve yaylaları süsleyen büyük ve korkunç kartalların varlığından söz edilmiştir. Eski Türkler koyun ve kuzularını kapan büyük kartallara, inanış ve düşüncelerinde büyük önem vermişlerdir. Ayrıca av için kullanılan ve evde yetiştirilen evcilleştirilmiş kartalların varlığından da bahsedilmiştir. Bunların yardımıyla bir geyik veya kürklü bir tilki avlanmıştır. Uygur ülkesini ziyarette bulunan Çinli bir elçi, gökte uçan kartalları ve her türlü yırtıcı kuşu görünce şaşırmıştır. Elçi, bu hayvanların Uygur bölgesinde yaşayan büyük farelerle beslendiğini belirtmiştir.[330]

İslam öncesi Arap aktarımlarına göre uzun ömürle müjdelenen Lokman, efsanevi bir kişilik olup yedi kartalın ömrü kadar yaşamış, ancak yedinci kartal ölünce O da ölmüştür.[331]

Selçuklu Türklerinin iki büyük önemli hükümdarı olan "*Toğril*" ve "*Çağrı*" aslında av kartallarına verilen isimlerdir. Selçuklu taş işçiliğinde güç ve zaferi simgeleyen kartallar çift başlı ya da çift gagalı olarak tasvir edilmiştir. Buna örnek olarak; Erzurum Emir Sultan Türbesi, Çifte Minareli Medrese, Yakutiye Medresesi, Hatuniye

329 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e.**, 2010, s.598

330 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e**, 1971, s.121

331 Pertev Naili BORATAV, **a.g.e.**, 2012, s.104

Medresesi cephesi, Mengücekoğulları Dönemi'nde yapılan Sivas Divriği Ulu Cami kapı girişi, ve Niğde Hüdavent Hatun Kümbeti verilebilir.[332]

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde yapılmış olan çift başlı kartalların neden iki başa sahip olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bahaeddin ÖGEL'e göre, bunun nedeni Türklerdeki simetri tutkusudur. Remzi Oğuz ARIK'a göre, koruyan ve egemenlik kuran iki ruhun, iki iktidarın güç birliği durumlarında iki defa artırılmış gücün çift başla simgelenmesidir. Gönül ÖNEY'e göre ise, evlenme ve politik birleşmeyi sembolize etmesinin yanında simetri geleneğinden kaynaklanmasıdır.[333]

Kubadabad Sarayı çinilerinde de karşımıza çıkan çift başlı kartal motiflerinde kartalların oldukça stilize yapıldıkları görülmektedir.

Orta Asya sanatında sevilen ve daha sonraki dönemlerde Anadolu Selçukluları tarafından geliştirilen *"rumî"* üslubu genellikle kuş beden ve kanatlarından tasarlanıp stilize edilerek süsleme detayı olarak kullanılmıştır. Hayvan biçimlerinin değiştirilip ye-

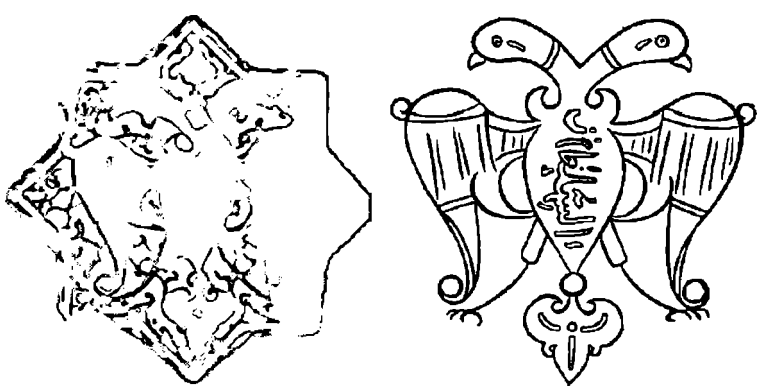

Resim 170: Kubadabad Sarayı çinilerinden çift başlı kartal motifi

332 Mine ERBEK, **a.g.e.**, 2002, s.192-194

333 Mine ERDEM, "Kubad-Abad Saray Çinilerindeki Hayvan Motiflerinin İkonografisi, Simgesel Anlamı ve Günümüz Seramiğine Yorumları", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Ana Sanat Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2011, s.36

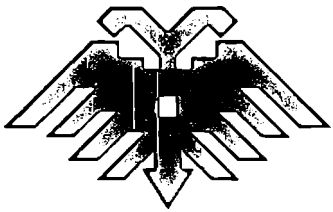

Resim 171: Kars yöresi kilimlerinde görülen çift başlı kartal motifi

niden yorumlanması biçim ve nitelik açısından büyük farklılıklarla birlikte çeşitliliği de beraberinde getirmiştir.[334]

Anadolu'da Elazığ yöresi iğne oyalarında, Ege halk oyunlarında zeybek dansında oyuncu kollarını havaya kaldırarak ve sanki kanatlarını açmış bir kartal edasında ellerini de kartal pençesi yapmış vaziyette dansını sergilemektedir. Doğu Anadolu folklorunda ise Adıyaman'da "*Kartal Yakalama*" denilen seyirlik bir oyun oynanmaktadır.[335] Aynı zamanda Bingöl yöresinde folklorik olarak oynanan "*kartal oyunu*" da kartal donuna girmiş bir şaman ayinine benzemektedir. Kartal oyununda ilk önce bir dansçının dişleri arasındaki koyun postunu ağzında tutarak orta alana gelmesi ve diğer dansçıların da kanat çırparak onu kapmaya çalışması, kendilerine yaklaşanı ise kovalamaları şeklinde bir koreografi oluşturulduğu gözlemlenmektedir.[336]

Bir Hitit yerleşimi olan Alacahöyük'te şehrin güneydoğusunda "*Sfenksli Kapı*" bulunmaktadır. Bu kapının olasılıkla şehrin dinsel kapısını oluşturduğu söylenmiştir. Girişte bulunan sfenkslerin şehri kötülüklerden korumak amacıyla (apotropeik) yerleştirildikleri düşünülmektedir. Girişteki doğu taraftaki sfenksin yan tarafında pençelerinde tavşan taşıyan çift başlı kartal rölyefi yer almaktadır.[337] Hititlerde kartal gökyüzü varlığıdır. Anadolu'da egemenliğin ve gücün sembolü olmuştur.[338]

---

334 İbrahim ÇOBAN, "Türk İkonografisinde Kartal Motifi ve Çağdaş Türk Resmine Yansımaları", **İdil Dergisi**, C.4, S.16, 2015, s.72

335 Mine ERBEK, **a.g.e.**, 2002, s.196

336 İsmail EKMEÇİOĞLU, Cüneyt BEKAR, Metin KAPLAN, **Türk Halk Oyunları**, İstanbul, 2001, s.46

337 A. Muhibbe DARGA, **a.g.e.**, 1992, s.130-131

338 K. Özlem ALP, **Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş**, Ankara, 2009, s.51

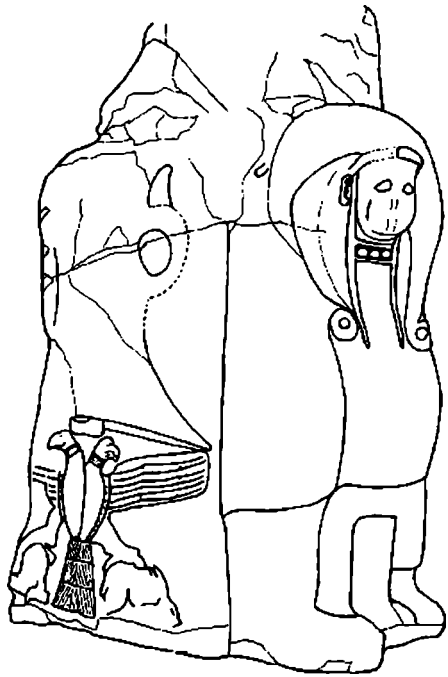

Resim 172: Alacahöyük Sfenksli Kapı'da bulunan çift başlı kartal rölyefinin çizimi

Günümüzde Kazakistan, Meksika, Mısır, Moldova ve Zambiya bayraklarında kartal; Karadağ, Arnavutluk ve Sırbistan bayraklarında çift başlı kartal simgesi kullanımı devam etmektedir.[339] Arnavutluk, "*kartallar adası*" anlamındadır. Kartal, ilkel toplulukların çoğunda güneşin yaratıcısı ya da güneşin kendisi olarak düşünülmüştür. Ölülerin ruhlarını öteki dünyaya taşıdığına ve aynı zamanda gelecekten haber getirdiğine inanılmıştır. Genel anlamda, gökyüzünün ve kozmolojik güçlerin simgesi, bağlılık ve güç anlamı taşımıştır. Çift başlılık ise Doğu ve Batı'nın hâkimiyeti anlamındadır. Kazakistan bayrağında özgürlüğü, Mısır bayrağında Mısırlı Selahaddin Eyyubi'yi, Zambiya bayrağında kartalın turuncu rengi bakır gibi mineral varlığını ve zenginliği ifade etmiştir. Kartalın altındaki şeritler ise özgürlüğü simgelemiştir.[340]

339 Ali YİĞİT vd., "Bayraklarda Kullanılan Hayvan Figürleri Üzerine Bir İnceleme", **Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi**, 82(2), 2011, s.53

340 Ali YİĞİT vd., a.g.m., 2011, s.55-56

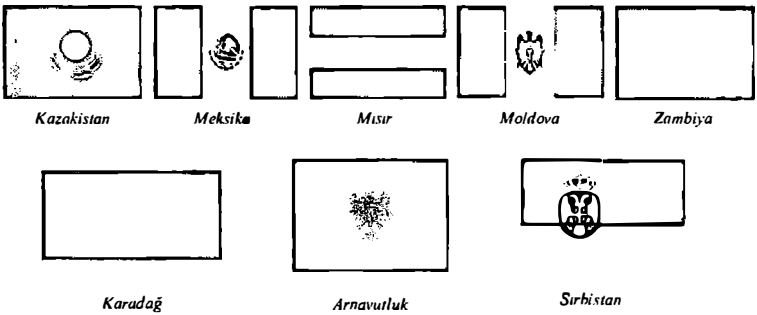

Resim 173: Üzerinde kartal figürü bulunan ülke bayrakları

Hristiyanlık inancında İncil yazarlarının bazı sembollerle anlatıldığı bilinmektedir. Aziz Markos aslan, Aziz Matta melek, Aziz Luka öküz, Aziz Yahya'nın kartal olarak gösterilmesi Kutsal Kitap'tan kaynaklanmaktadır. Eski Ahit'te Hezekiel'in kehanetleri bulunmaktadır ve Hezekiel, bu kehanetlerde Tanrı'nın tahtının aslan, insan, öküz ve kartal başlı dört yaratık tarafından taşındığını söylemiştir.[341] Bu azizlerin sembolleştirilmiş tasvirlerini Santa Pudenzia Kilisesi'nde ve Saint Trophime Kilisesi'nin giriş sundurmasında görmek mümkündür.

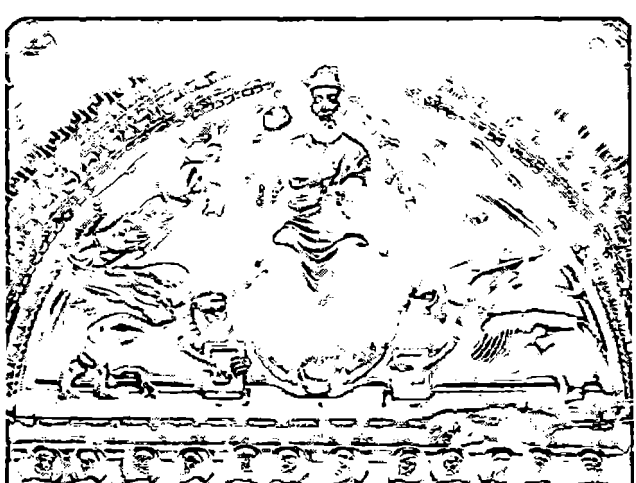

Resim 174: Saint Trophime kilisesinin giriş sundurması ve hayvan şeklinde sembolize edilmiş azizler

341 E. H. GOMBRICH, **Sanatın Öyküsü**, İstanbul, 1986, s.176

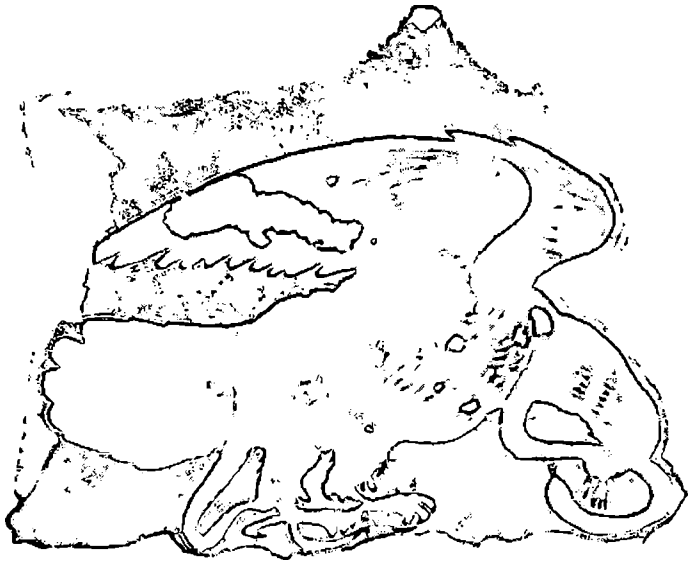

Resim 175: İstanbul Büyük Saray mozaiklerinde görülen kartal ile yılan mücadele sahnesi (V. Yüzyıl)

Bizans ikonografisinde de kartal güç ve kuvvet sembolü olarak görülmüştür. Sevilen hayvan mücadele sahnelerinden biri de kartal ile yılan arasındadır. Kartal gücü ve gökyüzünü, ışığı simgelerken; yılan yeri, yer altını ve karanlığı simgelemektedir. Böylece, ışığın karanlık karşısındaki gücü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Aynı sahne aynı zamanda Osmanlı sanatında da görülmektedir. Özellikle bugün İstanbul Deniz Müzesi'nde görülen saltanat kayıklarında (Demirbaş No: 222B ve 223A) gemibaş figürü olarak kullanılan şahin veya doğan türü bir kuşla yılanın mücadele sahnesinin yer aldığı ağaç oyma süslemede benzer ikonografik ifade verilmeye çalışılmıştır.

Resim 176: İstanbul Deniz Müzesi'ndeki 222B Demirbaş numaralı saltanat kayığında bulunan şahin veya doğan türü bir kuşun yılanla mücadele sahnesi

Resim 177: Dua eden "*Hamale-i 'Arş*" melekleri

İslamiyet'te "*Hamale-i 'Arş*" melekleri vardır. Bunların sayısı dörttür. Bunlar Arş'ın çevresini kuşatmıştır. Tesbih çekerler. Kazvînî, bunların değişik biçimlerde olduğunu söylemiştir. Birisi insan biçimindedir, insanlar için dua edip onların dileklerinin yerine getirilmesi için Allah'a aracılık eder. İkincisi öküz biçimindedir. O da dört ayaklı hayvanlar için dua eder. Üçüncüsü kartal biçimindedir ve kuşlar için dua eder. Dördüncüsü ise, aslan biçiminde olup yırtıcı hayvanlar için dua eder. Kur'ân-ı Kerim'de bunların sayısının kıyamet günü sekiz olacağı belirtilmiştir.[342]

Türk resim sanatı içinde kartal tasvirlerine ilk kez III. Murat'ın Surnâmesi'nde yer alan bir minyatürde rastlanmıştır. Tarihi kronoloji içinde kartal imgesinin görüldüğü ilk resimlerden birisi Ankara Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunan, İbrahim Çallı'ya ait "*Nü*" adlı yağlıboya tablodur. İç mekânda kanepeye uzanmış vaziyette erotik niteliği vurgulanmış şekilde tasvir edilen kadın figürünün arkasında divan, yastıklar ve perde bulunmaktadır.

342 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.278

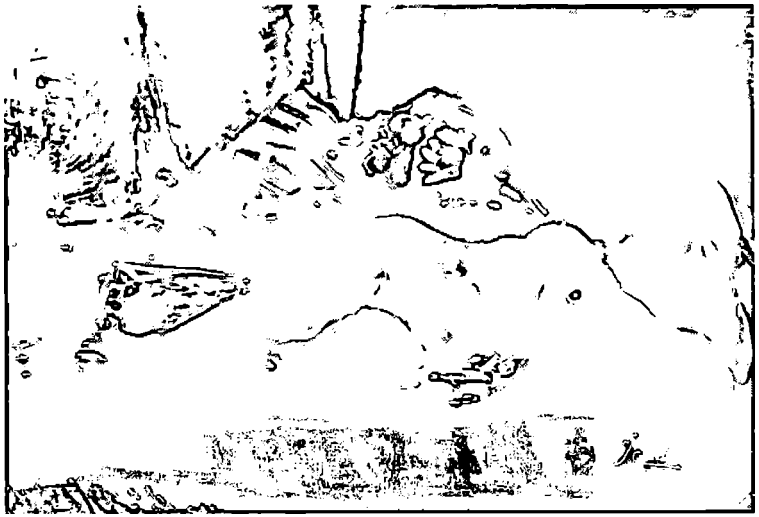

Resim 178: İbrahim Çallı "*Nü*" tablosu (100x146cm)

Divanla perde arasında bulunan yastığın üzerinde kartal algılanmaktadır. Kartal kanatlarını açmış vaziyette, yüzü bize dönük figüre bakmaktadır.[343]

343 İbrahim ÇOBAN, a.g.m., 2015, s.61-62

KEÇİ

Sümer mitolojisinde Enki tatlı su, bilgelik, zanaatkârlık ve sihirbazlık tanrısıdır. Akad dilindeki karşılığı ise "*hayat*" anlamına gelen "*Ea*"dır (Bkz. Balık). Enki, her şeyin umutsuz göründüğü anda sığınılacak en son tanrıdır. Dicle Nehri'ni doldurduğu söylenmiştir. Hayat veren su, inanışa göre onun spermleridir ve yeni tanrı kuşakları yaratarak kâinatın gelişmesini sağlamıştır. Suyun temizleyici gücü sayesine insanları kötülüklerden koruduğuna inanılmıştır. Bir çömlekçi gibi Ana Tanrıça'nın yardımıyla insanları yaratmıştır. Aynı zamanda zanaatkârlığın atası olarak kabul edilmiştir. Bir keresinde kendi spermleriyle gebe kalmış ve bir Ana Tanrıça tarafından kurtarılmıştır. Bu gebeliği sonucunda şifalı bitkiler oluşmuştur. Simgeleri arasındaki, ilk önceleri balık olan kutsal hayvanı, sonradan tek yaratık haline gelmiş olan keçi-balık tasvirine dönüşmüştür.[344]

Sümerlerde ayrıca "*Darak*" adında keçi ayaklı bir tanrı bulunmaktadır. Bereketin ve ormanların tanrısı olarak görülmüştür. Teke anlamında kullanılmıştır. Hurrilerin fırtına, hava ve bitki tanrısıdır ve bir diğer adı da "*Šandaš*"tır; Hititler buna "*Tarkın*" demiştir.[345]

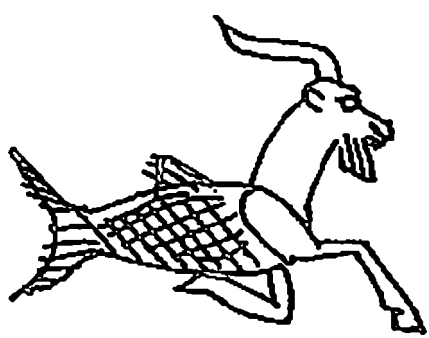

Resim 179: Tanrı Enki'nin atribü hayvanı keçi balık biçimindeki karışık yaratık

Akad Dönemi'ne ait bir silindir mührün detayına baktığımıza Tanrı Enki ile birlikte çift yüzlü Tanrı Usmû görülmektedir. Tanrı Enki'nin ayakları altında bir keçi yer almaktadır.

344 Annette ZGOLL (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), a.g.m., Ekim 2013, s.32

345 Murat URAZ, **a.g.e.**, Şubat 1994, s.55

Resim 180: Tanrı Enki ve ayakları altında atribü hayvanı keçi

Resim 181: Bir Sümerli tarafından tapınağa kurban edilmek üzere götürülen keçi tasviri

Mezopotamya'da hastalıklardan ve kötü şeytanlardan korunmak amacıyla tapınaklarda kişilerce keçi kurban edilmiştir. Mari'deki Sümer sarayında Tanrı Ninhursağa'ya ibadet etmek isteyen bir kişi veya din görevlisi tarafından kurban edilmek üzere tapınağa götürülürken betimlenmiş bir keçi tasviri bulunmuştur.[346]

İngiliz asıllı Leonard Wooley, Ur'da yaptığı kazılarda Tevrat'ta adı geçen Kaldera'nın

346 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.32

Ur olduğunu iddia etmiştir. Hz. İbrahim'in burada doğup büyüdüğünü, hayvan süren bir köylü değil şehirli olduğunu, mezarlarda bulunmuş olan altın ve lapislazuli taşından yapılmış ağaca dayanmış keçiyi gösteren eserin de İbrâhim'in oğlu İshak'ı kurbanlığa hazırladığında tanrı tarafından gönderilen kurbanlığın modeli olduğunu söylemiştir.[347]

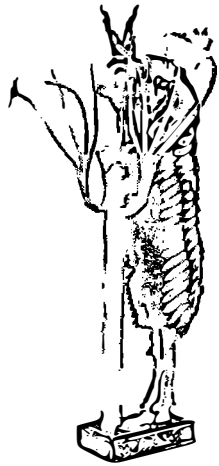

Resim 182: Ur'da bulunmuş olan, ağaca dayanmış keçi heykelciği

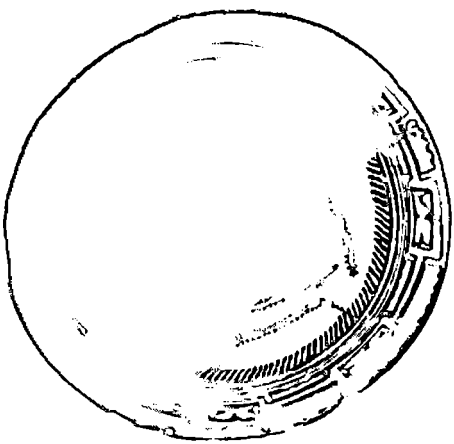

Resim 183: Samarra seramikleri grubundan keçi motifli seramik (Berlin, Bergama Müzesi)

Tell Samarra'da ele geçirilmiş olan bir tabağın içinde anafor oluşturacak şekilde yerleştirilmiş, uzun boynuzlara sahip stilize keçi tasvirleri kutsallığının göstergesidir. Deve tüyü zemin rengi üzerine kırmızı boya ile betimlenmişlerdir.

İran seramik sanatı içinde çok değerli görülen ve Susa I tabakasında ele geçen, yaklaşık olarak M.Ö. IV. bin yıllarına tarihlendirilen, üzerinde stilize edilmiş vücudu ve geriye

Resim 184: Susa I tabakasında bulunan keçi tasvirli vazo örneği

347 Muazzez İlmiye ÇIĞ, **a.g.e.**, 2006, s.16

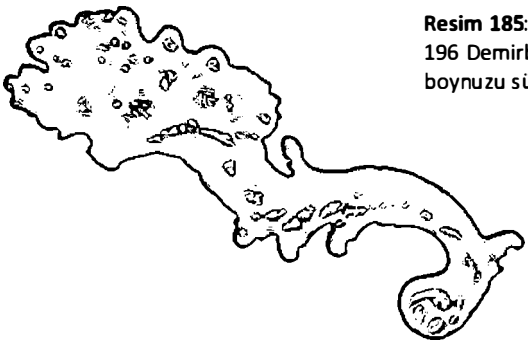

Resim 185: İstanbul Deniz Müzesi 196 Demirbaş Numaralı bereket boynuzu süslemesi

doğru yatık boynuzlarıyla betimlenmiş keçi tasviri bulunan vazo ünik bir eser olarak etkileyicidir.

Zeus doğduğunda annesi Gaia, onu babası Kronos'tan korumak için Girit'teki İda Dağı'nda saklamak zorunda kalmıştır. Burada Zeus, Amaltheia adında bir keçi tarafından beslenmiştir. Başka bir söylenceye göre de, Amaltheia, Zeus'a dadılık eden bir perinin (nymphe) adıdır. Amaltheia'nın, güneş tanrısı Helios'tan doğma korkunç bir yaratık olduğu söylenmiştir. Titanların bile korktuğu dile getirilmiştir. Bunun için Gaia, Amaltheia'yı bir mağarada saklamak zorunda kalmıştır. Zeus büyüdükten sonra egemenliği ele almak amacıyla bu keçinin postundan kendisine kalkan yapmıştır. Sonradan Athena, bu kalkana Gorgo canavarının saçları yılanlarla örtülü kafasını da eklemiştir.[348] Amaltheia'nın boynuzunun içi çiçek ve meyvelerle dolu olup bolluk ve bereket kaynağıdır. "*Bolluk Boynuzu=Bereket Boynuzu*" olarak simgeleştirilmiştir.[349]

Üç büyük din için kutsal sayılan Hz. İbrâhim'in dünyaya gelme hikâyesi Yunan mitolojisindeki Zeus'unkiyle benzerlik göstermektedir. Bununla ilgili Sümer metinlerinde, Babil hükümdarı Nemrud'a bilicilerin, ülkesinde doğacak bir çocuğun, onun egemenliğine son vereceğini söyledikleri anlatılmaktadır. Bunun üzerine Nemrud, ülkesinde doğan ve doğacak bütün çocukların öldürülmesini buyurmuştur. Ancak, Nemrud'un yakın adamla-

348 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.29

349 Joseph CAMPBELL, (Çev. Kudret EMİROĞLU), **Batı Mitolojisi Tanrının Maskeleri,** Ankara, 1995, s.231

rından birinin karısı da doğum yapmak üzeredir. Kadın, Nemrud duymasın diye çocuğunu korkusundan kentin dışındaki gizli bir mağarada dünyaya getirmiştir. Çocuğu esirgemesi için de güneş tanrı Šamaš'a yalvarmıştır. Kadın gittikten sonra mağaraya bir keçi gelmiş ve çocuğa süt vermiştir. Zamanla çocuk bu bakımla büyür gelişir ona İbrahim adı verilir. Bu kişinin daha sonraları hükümdar Nemrud'la savaşarak onun tahtını kaybetmesine yol açacak olan peygamber Hz. İbrahim olacağı anlatılmaktadır. Bu Sümer mitolojisi M.Ö. X-IX. yüzyıllarda deniz ticareti yardımıyla Fenike ve Suriye üzerinden Anadolu'ya, oradan da Yunan toplumuna ulaşmış ve onları derinden etkilemiştir. Aslında eski Yunan mitlerinin hangisini araştırsak, altından mutlaka, Mezopotamya, Anadolu ve Mısır etkisinin çıktığına şüphe yoktur.[350]

Zeus'un Semele ile olan birlikteliğinden kötü bir yazgıyla doğan Dionysos, babasının resmi karısı Hera'nın hışmından korunmak amacıyla, Zeus tarafından keçiye dönüştürülmüş, Hermes de onu pek yeri bilinmeyen Nysa Dağı'na nymphelerin arasına götürmüştür. Onun atribü hayvanları arasında aslan, kaplan, vaşak, yunus balığı, boğa ve keçi bulunmaktadır.[351]

Yunan mitolojisinde keçi denildiği zaman akla gelen ilk yaratıklar Satyrler ile Pan'dır.

Satyrler; orman ve dağlarda yaşayan doğa cinleridir. Belden yukarıları insan, belden aşağısı teke veya at biçimindedir. Yassı burunları, kirpi saçları, keçi kulakları, at toynağı biçiminde ayakları, iri ve kalkık erkeklik organları bulunmaktadır. Bu belirgin cinsel özellikleri nedeniyle Dionysos veya Pan'ın alayında bulunmuşlardır. Kırlarda, ormanlarda, vadilerde, tepelerde kaval çalarak, oynayıp zıplaya gezerek, insanlara

Resim 186: Yunan seramik sanatında kırmızı figür tekniğinde yapılmış olan satyr tasvirli tabak

350 Derman BAYLADI, **a.g.e.**, Ocak 1996, s.41

351 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.42-43

kötülük etmiş, perilere tuzak kurmuş, onlarla ayaküstü ve kabaca çiftleşmiş, sürülere saldırmış ve ıssız yerlerde yolcuları korkutmuşlardır. Bu kadar kötülüklerinin yanında da ödlek ve kalleş bir karakterleri vardır. En ufak tehlike anında kaçmayı fırsat bilmişlerdir. Bu nedenle onlara dair kutsal bilinen hayvanın tavşan olduğu söylenmiştir.

Pan ise, keçi ayaklı, çift boynuzlu olup danslarıyla perilerle yeşillikler üzerinde neşeli şekilde oynaşmayı seven yaratıktır. Pan, çobanların tanrısıdır. Güzel kaval çalar, kavalından dokunaklı ve tatlı melodiler çıkarmıştır. Hermes'in oğludur. Ormanda, garip sesler ve gürültüler çıkararak ıssız yerlerden geçen yolcuları korkutur, bundan dolayı insanlarda Pan (*Panik*) korkusu oluşmuştur. Tanrıların hayvan kılığında düşünüldüğü ilk zamanlarda Pan da keçi kılığındadır; sonradan yüzü insan yüzüne dönüşmüş, yalnızca boynuzları ve keçi sakalı kalmıştır. Sürüleri ve çobanları korumuş, bereketi simgelemiştir. Tasvirlerde Phallus (erkeklik organı) niteliğinde bazı figürleri de bulunmaktadır.[352]

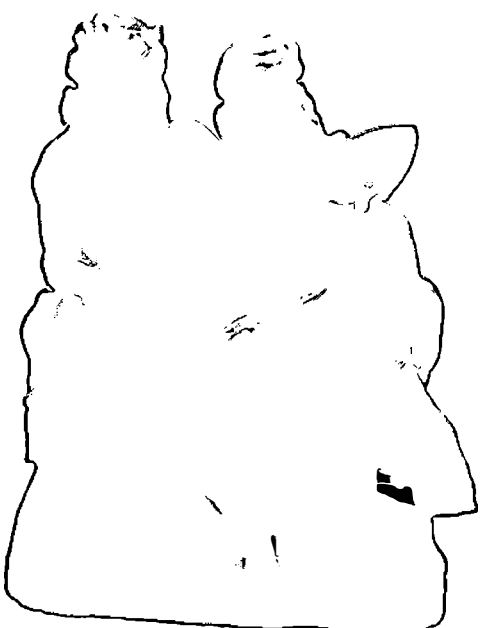

Resim 187: Pan ve Psykhe (Reinhold Begas – 1858/59, Berlin)

Dionysos şenlikleri başlarken tanrıya teke kurban edilmiştir. Kurban töreni sırasında bir de dinsel ezgi söylenmiştir. Bu ezgiye "*tragodia*" adı verilmiştir ve "*teke*

352 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.55-56

şarkısı" anlamına gelmektedir. "*Tragos*" teke, "*ode*" ise şarkı demektir. Fransızcadan dilimize söylenişiyle "*trajedi*" biçiminde gelen sözcük "*tragodia*" sözcüğünden türemiştir.[353]

Frig mimari süsleme elemanları motiflerinde ortada duran hayat ağacından beslenen keçi figürlerine yer verilmiştir. Bu süsleme mitolojik olarak Attis'e dayandırılmaktadır. Frigya'da Pessinus yakınlarında Agdus olarak bilinen yerde Büyük Ana'yla (*Magna Mater*) birlikte olmak isteyen Zeus, tanrıçanın karşı koyması üzerine spermlerini yeryüzüne saçmıştır. Bunun üzerine onuncu ayda ismi Agdus'tan türeme Agdistis adında bir biseksüel doğmuştur. Agdistis, bu durumundan dolayı kendini güçlü kılabilecek özelliklere ve başka bir yaratığa gereksinim duymaksızın çoğalma olanaklarına sahiptir. Kendisini yeryüzünün en güçlü yaratığı olarak görmüştür. Bu korkunç yaratıktan kurtulmak isteyen tanrılar, Agdistis'in su içtiği kaynağa şarap karıştırarak onu derin bir uykuya daldırmış, sonrasında da Dionysos'un savaş hileleri ile

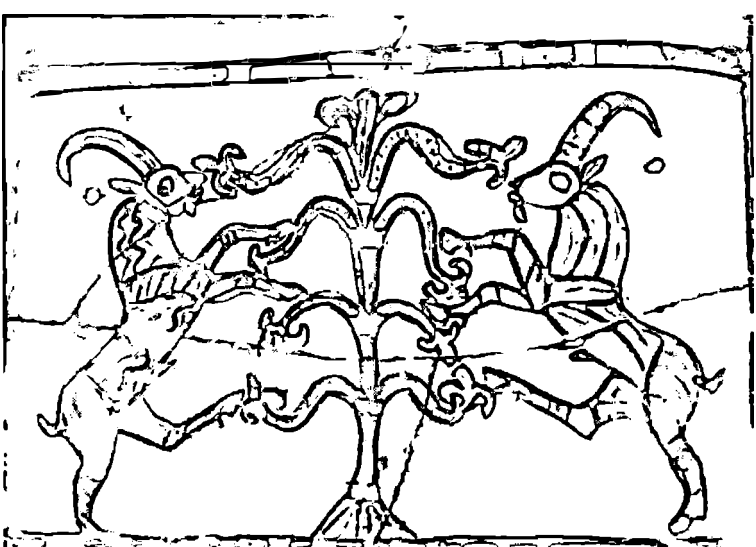

Resim 188: Frig mimari süsleme pişmiş toprak plakalarında görülen hayat ağacı ve keçi tasvirleri

353 Derman BAYLADI, **a.g.e.**, Ocak 1996, s.154

erkeklik organını kesmişlerdir. Akan kanlardan dolayı yeryüzünde nar veya badem ağacı filizlenmiştir. Bu ağaçların meyvesini toplayarak kucağına alan Sangarios'un (nehir tanrısı) bakire kızı Nana hamile kalmıştır. Bu olay yüzünden Sangarios kızını öldürmek istemiş, ancak bebek Büyük Ana (*Magna Mater*) tarafından korunmuştur. Çocuk doğduğunda Ana Tanrıça tarafından tekrar korunarak bir keçi (teke ya da yaban keçisi) tarafından beslenmiştir. Çocuğun ismi Attis'tir.

Hint mitolojisinde keçi, Ṛg Veda'da özellikle Tanrı Pūṣan[354] ile birlikte görülmektedir. Onun arabasını çeker. Sonraki Veda metinlerinde birçok defa Agni ile birlikte ve onunla özdeşleştirilmiş haldedir. Agni'nin üzerine bindiği hayvandır.[355]

Gökyüzü, bitki ve hayvan arasındaki bağlantı Çin'de keçilerin beslendiği "*sant si*" otu ile ilgilidir. Diğer otlar gibi bu ot da tanrıçanın vücut sıvılarından ortaya çıkmıştır. Köpekbalıklarının incileri bekleyip koruduğu gibi, bu bitkiyi de keçiler korumuştur. Bu bitkiyle beslenen keçi aynen köpekbalığı gibi tanrıçanın başka bir vücuda bürünmüş hali olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle keçi kanı bitkinin özsuyu kadar etkili sayılmıştır.[356]

Kelt mitolojisinde "*Glaistig*"in, İskoç halkının inanışları içinde yarı keçi yarı kadın formunda, sarı saçlı ve koyu tenli güzel bir kadın olduğu belirtilmiştir. Bir su ruhunun adı olup vücudunun keçi tarafını yeşil bir elbisenin ardında saklamıştır. Bazı hikâyelerde dans edip şarkı söyleyerek kendine çektiği kurbanlarının kanını emdiği anlatılmıştır.[357]

---

354 Yolların koruyucusu ve efendisidir. Sığır sürülerini korur. Veda dönemi sonrasında güneş tanrısı olarak bilinir. Sakalı ve Rudra gibi örülü saçları bulunmaktadır. Altından yapılmış bir mızrak, bir tığ ve bir üvendire taşımaktadır. Arabası keçiler tarafından çekilir. (Bkz. Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.125).

355 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.103

356 Donald A. MACKENZİE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.158

357 Yavuz KÖKTAN, "Mitoloji Dans ve Müzik", **TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:2, S.3, 2014, s.267

İran'da anlatılan Zerdüşt efsanesinde keçilerin Kelt mitolojisine tezat iyi huylu oldukları görülmektedir. Efsaneye göre, Zerdüşt gülerek doğmuştur, bu doğum bütün kâinatı sevindirmiş ancak Başkâhin Durasan'ı korkutmuştur. Başkâhin, Zerdüşt'ün büyüdüğü zaman yeni bir fikir ve inanış getirerek putperestliği yok edeceğini öğrenmiştir. Bu nedenle Zerdüşt henüz daha çocukken onu öldürmek istemiştir. Üç büyücüye çocuğu bulup getirmelerini söylemiştir. Çocuğu bulan büyücüler Başkâhin'e getirmiş ve onu hemen büyük bir ateşin içine atmışlardır. Zerdüşt'ün annesi çocuğunu bulamayınca telaşlanıp ve tapınağa gitmiş, oğlunun ateşin orta yerinde oynadığını görmüştür. Başkâhin, bu kez çocuğu büyükbaş hayvan sürülerinin geçtiği bir yola bırakmıştır. Amacı, büyükbaş hayvanların Zerdüşt'ü ezmeleridir. Ancak sürünün en önünde giden bir inek bebeğin yanına gelince durmuş, onu bacaklarının arasına alıp saklamış, diğer hayvanlar geçinceye kadar çocuğun başından ayrılmamıştır. Başkâhinin ikinci planı da tutmamış ve annesi çocuğu sapasağlam bulmuştur. Başkâhinin endişesi daha da artmıştır. Uzun süre ondan nasıl kurtulacağı konusunda tekrar planlar yapmış ve sonunda yine büyücülerine emir vererek çocuğu tekrar aldırmıştır. Bu kez çocuğu aç kurtların yaşadığı bir mağaraya attırmıştır. Düşüncesine göre kurtlar mağaraya gelip onu yemese bile çocuk açlıktan orada ölecektir. Kurtlar çocuğun bulunduğu mağaraya gelmiş ve içerde insan olduğunu kokusundan anlamışlar, yaklaşmış ama tam bebeğin yanına geldiklerinde yürüyemez ve hareket edemez olmuşlardır. Bir zaman sonra çocuk acıkmış ve ağlamaya başlamıştır. Bu sefer mağarada iki keçi belirmiştir. Bunlar bilinen keçilerden ziyade melektirler. Emzirip Zerdüşt'ün doyurmuşlardır. Aç kurtların mağarasından da kurtulan Zerdüşt, annesi ve babası tarafından kutsal bir varlık olduğuna inanılmış, onu en iyi hocaların yanına vermişlerdir ve Zerdüşt öylece büyümüştür.[358]

Altay kaya resimlerinde ise, genellikle av sahnesi içinde konu edinmiş olan keçi tasvirleri yer almaktadır. Geyiklerle birlikte av

358 Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, **Karşılaştırmalı Türk Destanları**, İstanbul, 1998, s.47-48

Resim 189: Biçiktu-Boom'da bulunan bir kaya resmindeki geyik ve keçi av sahnesi

hayvanı olarak değerlendirilen keçilerin ok vasıtasıyla avlanıldığı kaya resimlerinden anlaşılmaktadır. Bu betimlemelerin birinde sakallı bir keçi bulunmaktadır. Biçiktu-Boom'da rastlanan bu kaya resimlerden biri konuyu gayet net özetlemektedir.

Türklerde koyun ve keçi sürülerinin önünde giden yaşlı, tecrübeli teke ve koçlar vardır ve bunlar âdeta sürüyü idare edebilecek pozisyondadır. Kırgızlar bunlara *"Kök Serke"* yani *"Gök Teke"* adını vermiştir. Geyik sürülerini de idare eden yaşlı tekelere de aynı ad verilmiştir.[359] Şamanist toplumlardan biri olan Beltirler, gök için düzenledikleri törenlerde beyaz koyun ya da oğlak kurban etmişlerdir. Bu nedenle gök unsurlarına ait olan bütün özellikler koyun, koç ve keçiler için geçerli sayılmıştır. Ancak, koyun ve keçi (beyaz olmayan renkte) zaman zaman yer tanrısının hayvanı da sayıldığından özellikle matem törenlerinde yere de kurban edilmiştir.[360]

359 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e**, 2010, s.42

360 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.174-175

Hun sanatında hayvan üslubu içinde değerlendirilebilecek, çadır tepeliklerine ait hayvan figürleri arasında keçi figürlerine de yer verilmiştir. Tek durağan hayvan görüntülerinde genellikle dağ keçisi, Asya koçu, erkek domuz veya geyik betimlemeleri yapılmış olup bunlar M.Ö. VIII-VI. yüzyıllara tarihlendirilebilecek karakteristik eserlerdir.[361]

Resim 190: Hun sanatında görülen keçi tasvirli çadır tepeliği (M.Ö. VI-III. yüzyıl)

Türkler yılı dört yönün totemleriyle anlattıkları gibi yılın aylarını da dört yönün totem isimleriyle belirtmişlerdir. Kaşgarlı Mahmud'a göre, Türkler ilkbahar aylarını oğlakla açıklamışlardır. İlkbaharın birinci ayına "*oğlak ay*", ikinci ayına "*ulu oğlak ay*", üçüncü ayına "*ulu ay*" denilmiştir.[362]

Kırgızlarda "*Çiçan Ata*" adında keçileri koruyan bir evliyanın olduğu söylenmiştir. Altaylılara göre Tufan olayının yaşanacağını ilk kez demir boynuzlu, gök yeleli bir keçi haber vermiştir.[363]

Günümüzde yaşayan Beltirlerin keçiyi kurban etme törenleriyle ilgili ilginç detaylar paylaşılmıştır. Bu kurban törenine çevreden diğer kabilelerin davet edildiği, ancak onların bu törene iştirak etmedikleri, bir kenarda oturup izledikleri anlatılmıştır. Beltirlerin hepsi geldikten sonra törenin başladığı, koyun ve oğlakları kendilerine özgü bir şekilde öldürdükten sonra kestikleri, genellikle de beyaz oğlak tercih ettikleri söylenmiştir. Oğlakların kurban edilmesiyle ilgili olarak iki adamın bir kayın sırığının iki ucundan, diğer iki adamın oğlağı ön ve arka ayaklarından tutarak sırığın üzerine yatırdıkları, hayvanın belkemiğini kırdıkları, bağırmaması

361 Seçil BİRKAN, "İslamiyet Öncesi Orta Asya Türk Maden Sanatının Gelişimi (M.Ö. IV-M.S. X. Yüzyıllar)", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2005, s.73

362 Ziya GÖKALP, **Türk Uygarlığı Tarihi**, İstanbul, 1991, s.35

363 Murat URAZ, **a.g.e.**, Şubat 1994, s.151

için ağzını kapattıkları, inançlarına göre de eğer hayvan bağırırsa makbuliyetinin işareti olduğu, belkemiğinin kırılmasıyla hayvanın hemen öldüğü, onu yere yatırarak acilen karnını yardıkları ve belkemiğine ilişik olan azasından birini çıkardıkları, bundan sonra da hayvanın hemen öldüğü, kanını yere damlatmamak için çok dikkatli bir şekilde derisinin yüzüldüğü, gövdesinin parçalandığı, başı, ayakları, bağırsak ve ciğerinin deriye sararak yeşil bir dallar üzerine konulduğu, kurbanlığın ön tarafının tencereye konularak diğer kurban edilmiş koyun etleriyle birlikte pişirildiği, etler pişerken üldürbeleri alarak kurbanlık koyunu getiren adamın vasiyetiyle törene uygun şekilde bükülmüş ipe bağlattıkları ifade edilmiştir.[364]

Türk inanışları çerçevesinde Konya'da, kötü cinler arasında görülen ve loğusa kadınlara musallat olan "*Al-Basti*"nın kedi büyüklüğünde bir keçiye benzediği ve insanları boğmak için saldırdığı söylenmektedir.[365]

Keçi, Taoizm'de ölümsüzlüğü temsil etmiştir, Budizm'de ise tanrılarla ilgili olduğu düşünülmüştür.[366]

İsrail Krallığı'nın çökmesinden sonra sürgünde yaşayan ve yurdundan uzakta olmasına karşın umudunu kaybetmeyen Tobit'in öyküsü sabır ve inanç sınanması üzerine dinsel bağlılığın vurgulandığı bir Yahudi öğretisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tobit'in sanat tarihinde bilinen en iyi anlatımı "*Tobit ve karısı Anna*"yı gösteren sahnelerdir. Anlatıda, Tobit, havanın sıcak olduğu bir gün yüzünü örtmeden yattığı için başının üstündeki serçelerden damlayan birikintiler nedeniyle gözlerini kaybetmiştir. Bu durum karşısında eşi diğer kadınlar gibi çalışmaya başlamış, yün örüp kumaş dokumuştur. Yaptığı iş karşılığında kendisine bir keçi yavrusu armağan edilmiştir. Anna, keçiyi evine getirdiğinde eşi Tobit, bu yaratığın neden eve geldiğini, belki çalınmış olabileceğini, çalınmış yiyecekleri yeme haklarının olmadığını, yavru keçinin

364 Abdülkadir İNAN, **a.g.e.**, 2013, s.57

365 Pertev Naili BORATAV, **a.g.e.**, 2012, s.49

366 Resul ÇATALBAŞ, a.g.m., 2011, s.53

sahibine iade edilmesi gerektiğini söylemiştir. Eşi Anna ise, bu yavru keçinin yaptığı iş karşılığında kendisine verilen bir armağan olduğunu ifade etmiştir. Hatta Tobit'e verdiği sadakaları, yapmış olduğu iyilikleri sorgulamış, başına gelenlerin herkes tarafından bilindiğini anlatmıştır. İnanç ve dürüstlüğü sıkı sıkıya bağlı kalmak adına tartışan bir figür olan Tobit, Tevrat peygamberi Eyüb'le benzeşmektedir. Sanat tarihinde Rembrandt'ın eseri bu öykünün en iyi bilinen örneklerini oluşturmaktadır. Rembrandt'ın eserinde, kör Tobit bir pencerenin önünde dingin bir vaziyette eşini beklerken, Anna keçi yavrusunu getirmiştir, keçinin çalınmış olduğuna inanan Tobit ise dua etmektedir. Duvarda asılı olan hasır sepet ve sarmısak (ayrıca sarmısağın koruyucu ve sağaltıcı olması nedeniyle Tobit'in geçici körlüğüne gönderme yapmaktadır) onların çiftçi yaşamlarını simgelemektedir. Sahne, Anna'nın çıkrık ve dokuma aletleriyle tamamlanmıştır.[367]

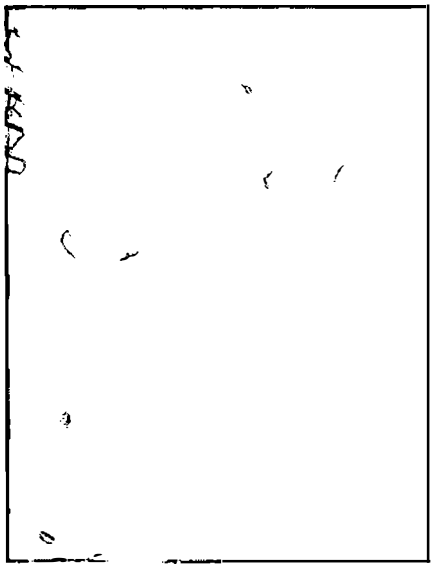

Resim 191: Tobit ve Anna (Rembrandt 1626)

Hristiyan dünyasında özellikle Ortaçağ inanışlarında çok görülen cadıların; keçilerin ya da süpürgenin üzerinde çıplak olarak dolaştıkları, şeytanın ise keçiye benzediği düşünülmektedir.[368]

İslam inançları çerçevesinde astrolojik burçlar içinde bulunan oğlak burcunun karşılığı *"Cedî"* olarak belirtilmiştir. Ayrıca, *"Burc-ı büzgâle"* veya *"Burc-u büz"* de denilmiştir. Kamer, Cedî burcuna

367 Uşun TÜKEL, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **a.g.e.**, 2014, s.84-85

368 Donald A. MACKENZIE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.158

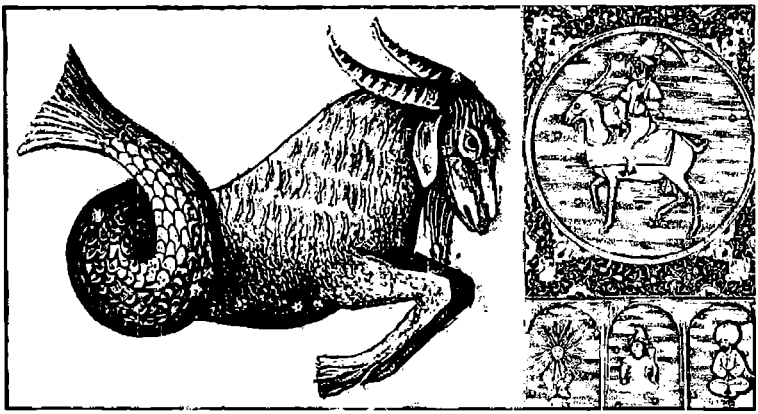

Resim 192: İslamiyet'te "*Cedî*" burcu simgesi keçi tasviri

geldiğinde sefere çıkmak, ava gitmek, ulu kişileri görmek, bina yapmak, mektup yazmak, ata binmek, elçi göndermek olumlu yorumlanmıştır. Tasvirlerde daha çok oğlak biçiminde gösterildiği gibi yarı balık yarı oğlak biçiminde olan betimlemeleri de mevcuttur.[369]

369 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.345

KEDİ

Büyük kedi sınıfında değerlendirebileceğimiz leopar türü hayvanların Paleolitik Dönem'de kemikleri bulunmuş olmasına rağmen ne yazık ki mağara duvarlarında herhangi bir tasvirine rastlanmamıştır. Neolitik Dönem'de ise Anadolu'daki Çatalhöyük yerleşiminde, benekli tasvir edilmeleri nedeniyle leopar olarak yorumlanan iki büyük kedi kavga ediyormuş şekilde betimlenmiştir. Leopar Tapınağı olarak adlandırılan alandaki duvarda bulunan tasvirler yaklaşık 180 cm. uzunluğundadır. Leoparların üzerlerindeki boyalı desenler defalarca yenilenerek yaklaşık kırk sıva katmanı oluşturulmuştur.[370]

Ayrıca, yine duvar resimlerinin ışığında Çatalhöyük insanlarının beyaz kuşak ve siyah benekli leopar postlarından kendilerine kıyafet yaptıkları görülmüştür.[371]

Resim 193: Çatalhöyük Leopar Tapınağı'nda duvarda bulunan leopar tasvirleri

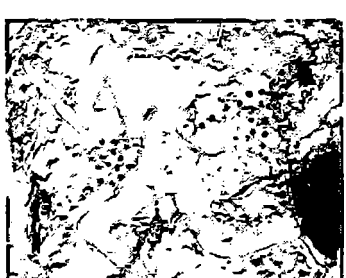

Resim 194: Çatalhöyük'te leopar postu giymiş insanın bulunduğu duvar resmi

370 James MELLAART, **a.g.e.**, Ocak 2003, s.26

371 James MELLAART, **a.g.e.**, Ocak 2003, s.125

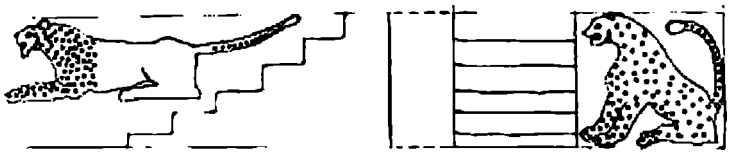

Resim 195: Uruk Beyaz Tapınak'ta altarda bulunan leopar tasvirleri

Sümer medeniyetinde ise, Uruk'taki Beyaz Tapınak'ta altar üzerinde leopar olduğu tahmin edilen benekli hayvan tasvirleri çizilmiştir ve aynı zamanda leopar veya aslana ait kemikler bulunmuştur.[372] Bu da bu hayvanların tanrılara kurban edildiklerini akla getirmektedir.

Mısır'da kedi (erkek veya dişi), denge ve meditasyonun önemli bir sembolü sayılmıştır. Tanrıça Pahet kedi başlı tasvir edilmiştir. Kedi, Mısırlılar için bir model oluşturmuştur. Kedi oyun oynasa da, avlansa da hepsini düşünerek yapmakta ve gücünü hiçbir zaman boşa harcamamaktadır. İşini bitirdikten sonra da rahatlayarak gevşediği gözlemlenmiştir. Avını avlayana kadar çok sakin ve derinden yol izlediği, yeterli mesafeye yaklaştığı zaman da tüm gücünü ve çevikliğini kullanarak avına atıldığı, yakaladığında başarılı, yakalayamadığında ise yine eski gevşek pozisyonuna dönebilecek bir yapıya sahip olduğu, tavrında moral bozukluğuna dair hiçbir emarenin bulunmadığı söylenmiştir. Kedi, bir denge, bir çalışma-dinlenme modeli olmuştur. Evi, insanlara ait gıda maddelerini çalan zararlılara karşı koruduğu, gece avlanıyorsa bunu İsis ile birlikte gerçekleştirdiği, Tanrıça Pahet'in gece boyunca *"uykuda olan güneşi"* beklediği ve onu pençesinin altında tutarak karanlıklar yılanından koruduğu anlatılmıştır.[373]

Eski Mısır'da özellikle rüyaların yorumlanmasında önemli bir yöntem olarak eğer rüyada büyük bir kedi görülürse bunun hasatta bol verimli bir dönem yaşanacağının belirtisi olduğu söylenmiştir.[374]

372 Harriet CRAWFORD, **a.g.e.**, October 2004, s.83

373 René EMMANUEL, (Çev. Halûk ÖZDEN), **a.g.e.**, İstanbul, 1995, s.54-55

374 George HART, (Çev. Mehmet Sait TÜRK), **a.g.e.**, s.19

Hellas'ta kedi bulunmamaktadır. Buna karşılık Mısırlılar eskilerden beri kedileri beslemiş hatta onları ilahlaştırmışlardır. Bu kutsallığından dolayı da ülke dışına çıkmalarına izin vermemişlerdir.[375]

Resim 196: Mısır Erken Krallık Dönemi mermer kedi heykelciği (M.Ö. 1990-1900)

Mısırlılar, vahşi kedilerin yeteneklerinden oldukça etkilenmiştir. Genellikle zehirli yılanlara karşı verdikleri mücadeleler bunda önemli rol oynamıştır. Güneş tanrısı Ra'nın özel yardımcı hayvanıdır ve Apophis'in bütün kötülüklerinin simgesi yılanlarına karşı mücadele etmiştir.[376]

Mısır'da "*Pahet*" adında kedi bir tanrıça bulunduğu daha önceki konularda belirtilmişti. Tapınağı bir kedi mezarlığı içindedir. Bir diğer tanrıça ise kedi başlı olan ve bereket tanrıçası sayılan "*Bastet*"tir. Aynı zamanda mutluluğun da tanrısı olarak kabul edilmiştir. Eski Mısır'da eğer bir kedi doğal yollarla ölürse o evde oturanların hepsi yaslarını belli etmek için kaşlarını kazıtmışlardır. Ölen kedi özel bir mezarlığa gömülmüştür. Kedilerin mumyalandığı ya da tunç tabutlar içerisinde gömüldüğü bildirilmiştir. Eğer bir evde yangın çıkarsa da Mısırlılar kedilerini yanmaktan korumak için onu bir çember içine alarak korumaya çalışmış, panikle ateşin içine atlamasını engellemişlerdir. Kediler, ilk önce evcilleştirildikleri yer olan Mısır haricinde diğer ülkelerde pek fazla öneme sahip olamamıştır. Öyle ki, Mısır'da yanlışlıkla bir kediyi öldüren Romalı evinde linç edilerek öldürülmüştür.[377] Kedi başlı Bastet cazibeli bir aşk tanrıçasıdır ve Bubastis denilen ona ait yerde içinde yüzlerce kedi mumyası olan bir mezarlık bulunmuştur.[378]

375 Egon FRIEDEL, **Antik Yunan'ın Kültür Tarihi**, Ankara, 1999, s.42

376 Dorothea ARNOLD, **a.g.e.**,1995, s.21

377 Altan ARMUTAK, a.g.m., 2002, s.419-420

378 Annamarie SCHIMMEL, **a.g.e.**, 1999, s.38

Resim 197: Mısır'da bulunmuş olan kedi mumyası (Neues Museum, Berlin)

Çin mitolojisinde, kedi gibi fare de gökten gelmiştir. Eskiden Yeşim İmparatoru'nun subayı olan ve gökyüzündeki kileri beklemekle görevli kılınan fare, satmak ve arkadaşlarına dağıtmak için etrafa tohum saçmıştır. Büyük tanrı bu durum üzerine onu cezalandırmak için fare kılığında yeryüzüne sürgüne göndermiştir. Fare yeryüzünde de rahat durmayıp insanların pirincini kemirmiştir. İnsanlar da bu olumsuzluğu ocak tanrısını araya koyarak şikayet etmişlerdir. Yeşim İmparatoru insanoğlunu memnun etmek için fareyi avlayacak olan kılık değiştirmiş başka bir subay göndermiş ve bu subay da kedi kılığında yeryüzüne inmiştir.[379]

Türk destanlarında kedi motifine pek rastlanmamaktadır. Kedinin, yerleşik kültürün ve şehir hayatının ev hayvanı olması bunun temel nedenidir. Kedilerin yumuşak halleri ve birbirlerini desteklemeleri de gözlemlenen olgulardır. *"..Köpekler, birbirlerine düşmandır. Eti bulunca kavga ediyorlar. Kediler ise, et bulunca birbirlerini çağırıp, ortalıkta yiyorlar..."* diye hikâyelerde anlatılmıştır. Daha kuzeydeki bölgelerde söylenen Türk destanlarında kedi kötü bir cin gibi görülmüştür. *"...yaşlı bir kadın ormana odun için gitmiştir. Karşısına bir kedi çıkmış, kadına yemek ve para vermiştir. Kadın zengin olmuştur. Ertesi sabah tekrar fakire dönüşmüştür. Kedi bir daha karşısına çıkmamış ve kadın ölmüştür..."*[380]

379 Tu Chuong LE OC MACH, (Ed.Yves BONNEFOY), (Çev. Levent YILMAZ), "Kökenler ve İlkçağlar, Yunan Mitolojisinin Büyük Yapıları", **Mitolojiler Sözlüğü**, C.II, K-Z, Ankara, 2000, s.628

380 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e.**, 1995, s.543-544

Resim 198: Birinci Pazırık Kurganı'nda bulunan pars ile koçun mücadele sahnesi

Kaplan figürleri Orta Asya'da genellikle kurganlardan çıkarılan eserler üzerinde görülmektedir. Özellikle Hunlara ait Birinci Pazırık kurganında ele geçen deriden kesilmiş eyer süsünde kaplanın bir geyiği veya koçu avlama sahnesi konu edilmiştir. Bu mücadelelerde hayvanların vücutlarının uzaması ve kıvrılması görülmekle birlikte saldırının aniden gerçekleştiği yorumlarının yapılmasına neden olmuştur[381] (Bkz. Resim 145).

Özbek halk kahramanlık destanı olarak bilinen "*Alpamış Destanı*"nda kedi bir yerde ecel, ölüm veya kaderin alegorisi olarak kullanılmıştır. Bir başka efsane olan Tufan olayının Hakas Türkleri tarafından anlatıldığı metinde, kedinin ağzının pis sayılmasının nedeni olarak, fare kılığına giren şeytanı yakalaması gösterilmiştir.[382]

Kubadabad Sarayı çinilerinde de sır altı tekniğinde yapılmış kedi tasvirleri ele geçmiştir. Yıldız şeklindeki çini panoda görülen kedi

381 Sümeyya ÇELİK, "İslam Öncesi Türk San'atında Bazı Hayvansal ve Bitkisel Kültür Öğeleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve San'atları Anabilim Dalı, Türk İslâm San'atları Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2007, s.40

382 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.173

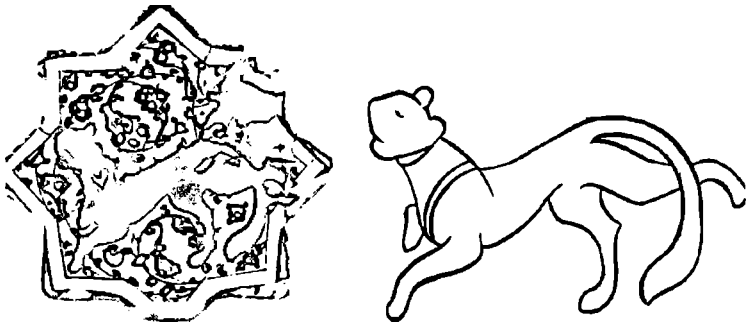

Resim 199: Kubadabad Sarayı çini panolarındaki kedi tasviri

tasvirinin gövde ve arka ayaklarından biri kobalt mavisi, kuyruk ve diğer arka ayağı mangan moru renklerinde boyanmış, bu değişik renk nüanslarıyla bir tür perspektif uygulanmaya çalışılmıştır. Kedinin etrafına kıvrık bitkisel süslemeler yapılarak boş alan bırakmamaya gayret gösterilmiştir.[383]

Türk toplulukları içinde kedi ile ilgili olan ilişkilerin tam olarak ne zaman başladığı konusunda kesin bir bilgi olmasa da bunun Proto-Türklere kadar uzandığı düşünülmektedir. Aslan, kaplan ve pars gibi kedigiller familyasından olan hayvanlar tasvirlerde sembolik olarak yırtıcı ve vahşi özellikleriyle betimlenmiştir. Köpek dişlerinin gelişmiş olması, çevik ve kıvrak bir yapıya sahip olmaları bu yakıştırmalara neden olarak gösterilebilir. Bununla birlikte küçük türlerdeki kedilerin köpeklerden küçük olması ve onlara üstünlük sağlayamaması ona kurnazlık, hilekârlık ve nankörlük gibi sıfatları yüklemiştir. Varka ve Gülşah minyatürlerinde kedi altı minyatürde konu olmuştur. Genellikle kötü şans, zalimlik, üzüntü, ayrılık, ihanet ve açgözlülük gibi kavramları ifade etmiştir. Gülşah, İbn Rabi'nin çadırında tutsak olarak tutulurken, kediler çadırın kerege kısmı ile uğların birleşme yerini örten keçenin üzerinde iki yanda silüet halinde dekor olarak betimlenmiştir. Buradaki koyu renkli kedilerin kötü şansı ve zalimliği ifade ettiği düşünülmektedir. Bir başka minyatür de kederli Gülşah'ın anne ve babasının vaatlerinden ıstırap duyuşunu göstermektedir. Kediler

383 Koza KURT, a.g.t., 2012, s.37

çadırın sol tarafına çizilmiştir. Türk-İskit hayvan üslubuna benzeyen kompozisyonda iki kedi birbirlerinin kuyruğunu ısırmak suretiyle kapalı bir daire formu oluşturmuştur. Bu minyatürde de kedinin ayrılık, engel olma, ihanet, yalancılık ve açgözlülük gibi kavramları simgelediği düşünülmektedir. Kelile ve Dimne yazması ile minyatürlerinde kediyle ilgili anlatımlarda bulunulmaktadır. "*Rumi*" isimli kedi ile "*Ferdun*" isimli farenin hikâyesinde, avcılar tarafından sıkıştırılmış kedi ile farenin düşmanlıklarını geçici bir süre bırakarak anlaşma zorunda kaldıkları ve farenin kedinin yakalandığı tuzağın iplerini kemirerek onu tuzaktan kurtardığı anlatılmıştır. Kedi de fareyi düşmanlarından kurtararak onu avlamaktan vazgeçmiştir. Beydeba, bu hikâyenin düşmanlarıyla karşılaştığı için mahvolacağına inanan ama kurtulmak için düşmanlarının bir kısmıyla dost olarak barış içinde tehlikeden kurtulan ve sonra da ona dostluk içinde vefa gösteren kimselere örnek olması için anlatıldığını ifade etmiştir.[384]

Resim 200: Gülşah ve solda birbirinin kuyruğunu ısıran iki kedi minyatürü

384 Oya KIZILDAĞ ATİLA, "Minyatür Sanatındaki Hayvan Figürlerinin Sembolik İfadeleri", **Sanat ve Tasarım Dergisi**, C.1, S.2, 2011, s.40

Hz. Muhammed Mi'râc olayını anlatırken, kendisine cehennemin gösterildiğini, baktığında içinde bir kadının azap gördüğünü, sebebini sorduğunda, onun bir kediyi hapsettiğini, kediye ne su ne de yemek yedirdiğini, ölünceye kadar haşerat cinsinden şeyleri yemesine de izin vermediğini, bu nedenle cehennemde azap gördüğünü, söylemiştir.[385] Hz. Muhammed'in hayvanlara duyduğu sevgiyle ilgili bir başka hadiste de, günün birinde hırkasının üzerinde uyuyan bir kediyi gördüğünde, kediyi uyandırmamak ve incitmemek için, hırkasının o bölümünü kestiği ve kediye dokunmadığı rivayet edilmiştir. Bu da Hz. Muhammed'in kediye verdiği değeri göstermektedir. Bundan dolayıdır ki İslamiyet'te kediye dokunulmazlık vardır, eğer ki bir kişi kedi öldürürse yedi köprü yaptırması gerektiği ifade edilmiştir.[386] Hz. Muhammed, kendisini yılanın ısırmasından koruduğu için kedinin sırtını sıvazlamıştır. Bundan dolayı ne kadar yüksekten düşerse düşsün hep dört ayak üstüne düştüğü ve sırtının yere gelmediği, aynı zamanda kedinin başındaki çizgilerin de Hz. Muhammed'in parmak izleri olduğu inancı bulunmaktadır.[387] İslamiyet'te ayrıca başka inanca göre de kedinin nankör olduğu söylenmiştir. Bu söylence için kedinin yemeğini yerken gözlerini yumması gösterilmiştir. Anlam olarak öteki dünyada onu besleyen, evinde bakan, saklayan kimseye karşı tanıklık etmesi ve suçlayacak olması anlatılmıştır. Aynı zamanda, fareleri yediği için iğrenç görülmüş, kedinin içtiği su ile abdest alınmayacağı, o suyun kirlendiği, kedinin yaşadığı bir evde biri ölürse ve eğer evde hiç kimse bulunmuyorsa, kedinin ölen kişinin burun ve kulaklarını yiyeceği anlatılmış, bundan dolayı da uğursuz olduğu kabul edilmiştir.[388] Anadolu'da sevilen taraflarından biri yaradılışından gelen temizliğidir. Yeri eşeleyerek dışkısını

385 Çağrı Çağlar SİNMEZ, Musa Kazım ARICAN, Aşkın YAŞAR, "Hadislerde Hayvanları Koruma ve Gönenci (Refahı) Üzerine Bir Değerlendirme", **Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, 12(2), 2015, s.116

386 İsmet Zeki EYUBOĞLU, **a.g.e.**, 1987, s.161

387 Gonca YAYAN, Birsen İĞCİ SALTIK, "Fikret Otyam Eserlerinde Sanat Nesnelerinin İmgesel Anlatımları", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:3, S.7, Haziran 2016, s.356

388 İsmet Zeki EYUBOĞLU, **a.g.e.**, 1987, s.162

bırakması, sonra onun üstünü kapatması da onun sevilen özelliklerindendir. Kedinin öleceğini anlayınca ortalıkta görünmediği, ölüsünü bile insanlardan sakladığı, etrafta görülen kedi ölülerinin birdenbire ölen veya öldürülenlere ait olduğu inancı hâkimdir.[389] Renk simgeciliğine bağlı olsa gerek Anadolu'nun birçok yöresinde kara kedi görmek uğursuzluk olarak yorumlanmıştır.[390]

Harput'ta Türk mitolojinden tanınan "*Kara-Kura*"ya[391] benzer ve Tanrı Erlik'in taifesinden olan "*Körmöslerle*"[392] ilişkisi olabileceği düşünülen, kötü bir cin niteliğindeki "*Kamos*" inancı bulunmaktadır. Bunun insanlara birtakım hastalıklar, niteliğindeki musallat etmesinin yanında, insanları boğarak öldürdüğüne inanılmıştır. Uykuyla uyanıklık arasında olan kişinin onun geldiğini hissetmesine rağmen kurtulmak için herhangi bir harekette bulunamadığı, insanın üzerine çullanıp onu nefessiz bıraktığı (boğduğu) gibi hurafeler kötü bir varlık olarak düşünülmesine neden olmuştur. Bu kötü varlık zaman zaman kara kediye benzetilmiştir.[393]

Birisi öldüğü zaman üzerine makas konulmaktadır, eğer ki makas konulmadan ölünün üzerinden kedi atlarsa ölenin ruhunun cadı olacağı ve hortlayacağı söylenmiştir. Cadıyı ortadan kaldırmak için onun bahçesinden bir gül koparmak gereklidir ancak o bahçeyi aslan, kaplan veya kedi türünde bir hayvan beklemektedir, bundan dolayı da işin çok zor olduğu şeklinde söylenceler bulunmaktadır.[394]

Mersin Tahtacılarında ise, "*Kedi Kırkı*" olarak bilinen bir hastalık vardır. Kırkı çıkmamış anne ile kedinin aynı odada kalması ha-

389 İsmet Zeki EYUBOĞLU, **a.g.e.**, 1987, s.164

390 Yaşar KALAFAT, **İslamiyet ve Türk Halk İnanışları**, Ankara, 2009, s.105

391 Kara Kura, Türk inanışlarında keçiye benzeyen ve erkekleri boğmak için üzerine atlayan kedi büyüklüğünde bir yaratıktır. (Bkz. Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.57)

392 Körmös, Türk mitolojisinde yaratılış destanında şeytana verilen isimdir. Altay Türk lehçelerinde "*Körümes*" olarak da adlandırılmıştır. Şeytanın körlüğünü ve görmezliğini ifade etmek için kullanılmıştır. (Bkz. Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e**, 2010, s.429-430)

393 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.58

394 Murat URAZ, **a.g.e.**, Şubat 1994, s.118-119

linde loğusa ile kedinin kırklarının karışacağına, bu nedenle de annenin hastalanabileceğine inanılmıştır. Karışan kırkların düzeltilmesi ve bebeğin kurtarılabilmesi için ya ocağa gidilmesi ya da kırkı karışan kedinin öldürülmesi gerektiği anlatılmıştır.[395]

395 Yaşar KALAFAT, **a.g.e**, 2006, s.150

KOYUN

Hayvanların evcilleştirilmesi Mezolitik Çağ'da başlamıştır. Bulunan hayvan kemiklerinin C_{14} analizlerine göre koyunun ilk M.Ö. 8000'de Zevi Çemi-Şanidar'da evcilleştirildiği belirtilmiştir.[396]

İlkçağ insanlarının sembolik düşüncelerinde, insan doğumunun gerçekleştiği organik öğelere benzer görünümlere sahip bazı hayvanların kutsandığı, onların bereketin, kadının, yumurtanın, doğumun doğal temsilcisi olduğu, bu nedenle de İlkçağ insanlarının bazı hayvanlarla gizli ve önemli bir bağ kurdukları dile getirilmiştir.[397] Bu sembolizmin Frig sanatında mimaride ve sonrasında Yunan sanatındaki İon sütun başlıklarına kadar devam ettiği belirtilmiştir.[398]

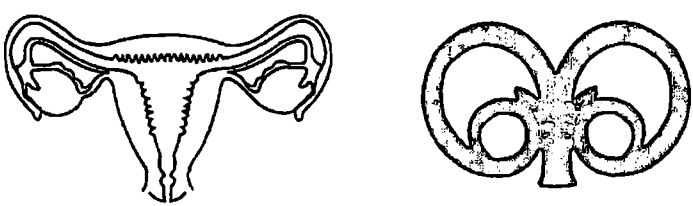

Resim 201: Kadın rahmi ve doğurganlığının koç başı ile sembolleştirilmesi

Minyai Kralı Athamas, karısı Nephele'yi terk ederek İno ile evlenmiştir. Bulut anlamına gelen Nephelede gökyüzüne çekilmiştir. Bu sırada da ülkede büyük bir kuraklık başlamıştır. Athamas'ın Nephele'den olma Helle ile Phriksos adında iki çocuğu bulunmaktadır. Üvey anneleri İno, çocukları çok kıskanmakta ve onları ortadan kaldırmak için sürekli bir bahane aramaktadır. Başlayan kuraklığı bir fırsat olarak görüp kocası Athamas'a çocuklarını kurban etmesini, böylece kuraklığın önüne geçileceğini söylemiştir. Buna direnmeye çalışan Athamas sonunda eşinin ısrarlarına da-

396 Mircea ELIADE, (Çev. Ali BERKAY), **a.g.e.**, 2003, s.51

397 Mehmet ATEŞ, **Mitolojiler ve Semboller, Ana Tanrıça ve Doğurganlık**, İstanbul, 2014, s.123

398 Mehmet ATEŞ, **a.g.e.**, 2014, s.143

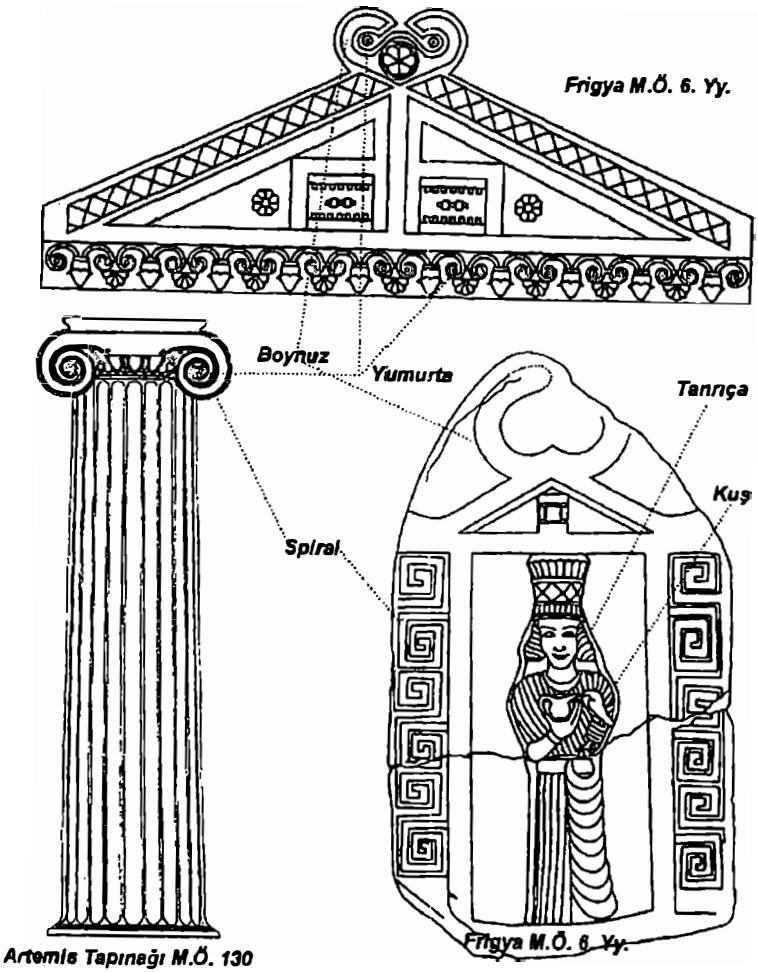

Resim 202: Frig ve Yunan sanatlarında
bereket simgesi olarak kullanılan boynuz sembolleri

yanamayarak çocuklarını kurban etmeye razı olmuştur. Nephele her ne kadar çocuklarının yanında değilse de gözü hep onların üzerindedir. Tam çocuklar kurban edileceği sırada Nephele gökten altın postlu bir koç göndermiştir. Çocuklar bu koça binerek kaçarlar ancak denizin üstünden geçerken Helle aşağı düşer ve

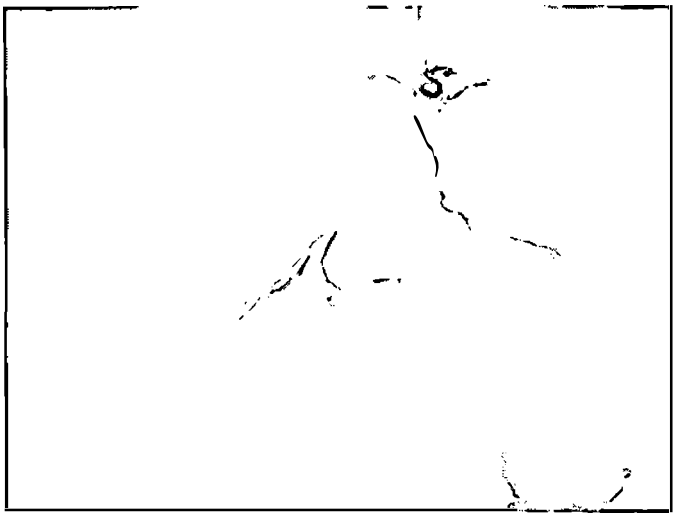

Resim 203: Helle ile Phriksos'u konu alan, Pompei'deki duvar resmi

düştüğü denize "*Hellespontos*" yani "Helle Denizi" adı verilir. Bu deniz bugünkü Çanakkale Boğazı'dır.[399]

Hitit metinlerinde koyun kurbanı ve pişirilmesiyle ilgili olarak, kurban edilen koyunun uzuvlarının dilim dilim bölündüğü, ciğer ve yüreğinin ateşte kızartıldığı, koyunun tamamen parçalara ayrıldığı, koyunun kesilmiş budunun nar taneleri ve küçük kesilmiş et parçalarıyla doldurulduğu, ciğer, yürek ve bütün koyun eti piştiğinde tanrıların huzuruna getirildiği anlatılmıştır.[400]

Çin mitolojisinde burçlar kuşağının sekizinci hayvanıdır. Annesinin memesini emerken eğildiği için kendini anne ve babasına adamışlığın simgesi sayılmıştır. Tibet ve Moğol inançlarına göre kış başlangıcında koyun kemiklerini toprağa ekip baharda kuzuların doğacağı düşüncesi Çinlilerde görülmemiştir.[401]

---

399 Derman BAYLADI, **a.g.e.**, Ocak 1996, s.57

400 Semra AKAR ŞAHİNGÖZ, Burcu Ayşenur AKBULUT, Emrah ÖRGÜN, "Hititler Döneminde Beslenme ve Mutfak Kültürü", **III. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu**, 8-15 Ekim 2015, Kazan, 2015, s.391

401 Wolfram EBERHARD (Çev. Aykut KAZANCIGİL, Ayşe BEREKET), **a.g.e.**, 2000, s.182

Çin mitolojik döngüsünde kutsal taşlar ile koyun ve keçiler arasında bir bağ bulunmaktadır. Bazı Uzakdoğu yarı tanrıları *"Bulutlar Ülkesi"*ne keçilerin ya da koyunların sırtında seyahat etmişlerdir. Pusulanın sekiz noktasının kişileştirilmiş hali olan sekiz yarı tanrıdan biri Çinlilerin Hwan C'hu-Ping ve Japonların Koshohei dedikleri tanrıdır. Koshohei efsanesinde; Koshohei on beş yaşındayken koyun ve keçi sürüsünü Kin Hwa Dağı'na götürmüştür, orda güzel ve küçük bir mağara bulunca meditasyon halinde kırk yıl kalmıştır. Ağabeyi Shoki, bir rahiptir ve kardeşini bulmaya karar vermiştir. Bir defasında dağın yakınlarına gelmiş ve Zenju adında bir bilgeyle tanışmıştır. Zenju ona münzeviden söz etmiştir. Aramaları sonucunda kardeşini bulur ve tanır ama koyun ile keçiler bulunmamaktadır, bundan dolayı şaşırmıştır. Koshohei, sopasıyla toprağın üzerindeki beyaz taşlara dokunduğunda taşlar koyun ve keçiye dönüşerek canlanmıştır.[402]

Türklerde Kelteminar kültüründe henüz sığır ve koyun sürülerinden bahsetmek mümkün değildir. Bu dönemde daha çok yabani domuz, geyik, kaplumbağa gibi hayvanların kemiklerine rastlanmıştır.[403] Andronovo kültüründe ise at, deve, sığır ve koyun gibi evcil hayvanlara ait kemikler bulunmuştur. Atın da bu dönemde yenmeye başladığı düşünülmektedir.[404]

İbn Fadlan, Oğuzların yetiştirdiği koyun ve koçların çok yağlı olduğunu belirtmiştir. X. yüzyılda Oğuzeli'nden Horasan ve Mâverâünnehir'e getirilen koyunların en iyisi olduğu kabul edilmiştir. Bu cinsin *"Karaman"* türü olduğu ve kaynaklarda IX-XII. yüzyıllarda bu koyun cinsine *"Türkî"* denildiği belirtilmiştir. İbn el-Fakîh'de, Türk koyunlarının çok iri olduğunu ve kuyruklarının yerde sürüklendiğini yazmıştır. Türkî koçlara XII. yüzyılda Belh bölgesinde de rastlanmıştır.[405]

---

402 Donald A. MACKENZIE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.158-159

403 Bahaeddin ÖGEL, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre**, Ankara, 1984, s.15

404 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e.**, 1984, s.25

405 Sergey Grigoreviç AGACANOV, (Çev. Ekber N. NECEF, Ahmet ANNABERDİYEV), **a.g.e.**, 2004, s.134-135

Hun çocuklarının yetişme çağlarında ilk önce koyun sırtında biniciliği öğrendikleri, ok atma kabiliyetlerini bu şekilde geliştirdikleri, önce sincap, gelincik ve kuşlara, daha sonra da tilki ve tavşanlara ok atarak atıcılığa alıştıkları, bu sayede büyüdüklerinde ise usta at binicisi ve okçu oldukları bilinmektedir.[406]

Resim 204: İkinci Pazırık Kurganı'nda bulunan ceset üzerindeki koç figürlü dövme örneği

İkinci Pazırık Kurganı'nda mumyalanmış bir ceset üzerinde dekoratif süsler yanında bir dağ koyunu figürü ve hayali yaratıklardan oluşan dövmeler yapıldığı görülmüştür.[407]

Göktürklerde ekonominin temeli at sürülerine dayandırılmışken, Uygurlarda koyun ve sığıra dayandırılmıştır.[408] Uygurlarda zenginler at, fakirler ise koyun ve ördek eti yemişlerdir.[409]

Göktürklerde Büyük Tanrı'nın Ak Han, Kızıl Han, Sarı Han ve Yeşil Han adında dört oğlu vardır. Bunlar renklerle ve hanlıklarla vasıflandırılmış, tanrı sayılmışlardır. Türk yurdunun dört tarafında bulunan bu hanlıklar, bölgelerini idare etmişlerdir. Bu bölgeler Yafes'in dört oğlu olan; Çigil (keçi, koyun), Barscar (Kaplan, Pars), Tünük (Domuz), Amlak (Horoz) adlarından alınmıştır. Buralar Koyun İli, İt İli, Kuş İli ve Domuz İli gibi adlar taşımaktadır. Bu bölgelerde oturan Türklerin ongunu da bu adların ifade ettiği hayvanlar olarak sayılmıştır. Ongunu keçi olan Koyun İli'nin yönetimi Yeşil Han'a verilmiştir. Her yıl ilkbaharın başında Yeşil Han adında bir koyun yavrusu kurban edilmiştir.[410]

406 Burcu ALARSLAN, (Yay. Haz. Özlem KUMRULAR), a.g.m., 2005, s.130

407 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e.**,1972, s.24

408 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e.**, 1971, s.86

409 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e.**, 1971, s.126

410 Murat URAZ, **a.g.e.**, Şubat 1994, s.72

Türklerde öküz gücü, koyun korkaklık ve zayıflığı, tay çoşkuyu, kaplan cesaret ve kahramanlığı simgelemiştir.[411] Koyunun bu zayıf yapısından dolayı genellikle kurban amacıyla tanrılara sunulduğu, T'u-küelerin üçüncü ayın ortasında toplandıkları ve çok sayıda koyun keserek tanrıya sundukları anlatılmıştır.[412] Tabgaçların Gök Tanrı için yapılan ritüel törende ak buzağı, koç ve atın, benzer şekilde günümüz Şamanist topluluklarından biri olan Beltirlerin gök için düzenledikleri ayinlerde beyaz koyun ya da oğlağın kurban edildiği, gök unsuruna atfedilen bütün özelliklerin koyun, koç ve keçiler için geçerli olduğu söylenmiştir. Koyun ve dağ keçileri mağlup olan olumsuz unsur olarak görülürken, koç güç, kuvvet ve alplik simgesi olarak gökle ilgili sayılmıştır.[413]

Beltirler kurban töreni bitinceye kadar "*küçük ateş*" üzerinde koyun etlerini pişirmiş ve bu etler orada bulunanlara ikram edilerek, yemekten sonra kemiklerin atılmamasına özen göstermişlerdir. Yemekten sonra artıkları ve kemikleri toplayıp koyuna ait diğer bağırsak, ciğer, ayak ve deri gibi sakatatı bulundukları dallarla birlikte "*büyük ate*şe" atarak yakmışlardır. Bunlar yanarken büyük ateşin etrafında durup eğilerek saygı göstermiş ve bazıları dizleri üzerine oturup dua etmiştir. Dualarında "*Al beyaz koyunu ver bize bolluğu*" sözleri işitildiği söylenmiştir.[414]

Oğuz Kağan destanında geçen "*altın tavuk, gümüş tavuk, ak koyun ve kara koyun*" gibi sözlerin, eski Türk ekonomisinin çobanlık ve çiftçiliğe dayandığını gösterdiği ancak kutsallık ve tapınmayla ilgili herhangi bir belirtinin olmadığı belirtilmiştir.[415]

Kırgız Kapçal I ve Kapçal II kültürlerine ait kurganlarda ağaçtan yapılmış koyun heykelciklerine rastlanmıştır. Bu koyun heykelciklerinin kurbanlarla ilgili dini inanışlar çerçevesinde kurganlara yerleştirildiği sanılmaktadır.[416]

---

411 Jean Paul ROUX, **a.g.e.**, 2011, s.115
412 Jean Paul ROUX, **a.g.e.**, 2011, s.88
413 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.175
414 Abdülkadir İNAN, **a.g.e.**, 2013, s.59
415 İbrahim KAFESOĞLU, **a.g.e.**, 1980, s.20
416 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e.**, 1984, s.214

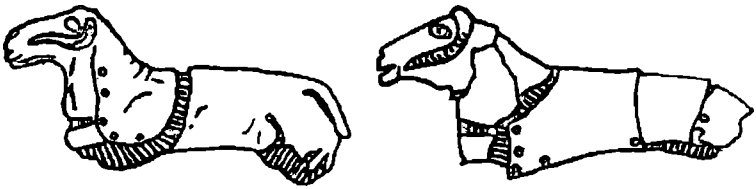

Resim 205: Kapçal kurganlarında ele geçen, ağaçtan yapılmış koyun heykelcikleri

Erkekliğin, yiğitliğin, ölümün sembolü, kötü ruhların kovucusu olan at gibi, tanrılara kurban edilen koyun ve koç bozkır şartlarında hızlı manevra gücüyle Türklere hayat hakkını sağlamış, yününden dokunanlar ile de yüzyıllar boyu Türklerle anılacak bir sanat ürününe malzeme oluşturmuştur.[417] Bu inanışlar nedeniyle de at, koyun ve koç gibi figürler mezar taşlarına işlenmiştir.[418]

Türkmenistan'da Türkmen Nohurlu aşiretine ait mezarlıkta, cenaze gömüldükten sonra mezarın üzerine koçboynuzu koymak değişmez bir âdet olmuştur.[419]

Resim 206: Koç boynuzlu mezar taşı örneği

Kırgızlarda "*Gölpön Ata*" adında, tanrı ayarında tanımlanan, koyunların koruyucusu bulunmaktadır.[420] Altaylarda bir koyun koruyucu ruhunun veya bir tanrının bulunduğu yere de "*Oba*" adı verilmiştir.[421]

Tevrat'ta Tekvin Bap 4-7'de Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulup ilk günahı işlediklerinden sonra insanoğlunun başına gelen felaketlerin ilk kaynağını oluşturduğu ifade edilmiştir. Havva, toprağı eken Kabil'i ve koyun çobanı olan Habil'i doğurmuştur. İki kardeş tanrıya olan bağlılıklarını göstermek için Kabil yetiştirdiği

417 Burcu ALARSLAN, (Yay. Haz. Özlem KUMRULAR), a.g.m., 2005, s.135

418 Burcu ALARSLAN, (Yay. Haz. Özlem KUMRULAR), a.g.m., 2005, s.134

419 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e.**,1972, s.193

420 Murat URAZ, **a.g.e.**, Şubat 1994, s.55

421 Murat URAZ, **a.g.e.**, Şubat 1994, s.66

toprak ürünlerini, Habilde koyun sürüsündeki ilk doğan yavruları adak olarak sunmuştur. Yahve, Kabil'in adağını değil Habil'in adağını beğenmiştir. Bu duruma çok kızan Kabil kardeşi Habil'i öldürmüştür. Tanrı, artık döktüğü kardeş kanını içmek için ağzını açan toprağın bencilliği altında olacağını ve işlediği toprağın bir daha mahsul vermeyeceğini, kendisinin aylak aylak dolaşacağını, söylemiştir. Bu bölüm çiftçilerle çobanlar arasındaki gizli çatışmayı ve çobanların övüldüğünü göstermektedir. Bununla birlikte Habil sözcüğü *"çoban"*, Kabil sözcüğü ise *"demirci"* anlamına gelmektedir.[422]

Hz. Muhammed geçim sıkıntısı çeken amcası Ebu Tâlib'e yardımcı olmak amacıyla gençliğinde çobanlık yapmıştır. Rivayetlere göre peygamberler içinde çobanlık yapmayan yoktur. Örneğin Hz. Musa ve Hz. Davut da çobanlık yaptıkları sırada peygamber olmuşlardır.[423]

Koyunun Hristiyan ikonografisinde geleneksel olarak üç formu bulunmaktadır. Yetişkin anne, yetişkin baba ve genç. Yetişkin anne küçük aktör olarak kır manzaralarının konu olduğu tasvirlerde en fazla sıklıkla kullanılmıştır.[424]

Eski Ahit'te İsrail halkı *"Allah'ın Kuzusu"* olarak tanımlanmıştır. Hesekiel'e göre de Allah iyi çoban sıfatıyla kuzularını otlağa götürecektir, İncil'de ise bu tabir İsa kullanılmıştır. Yuhanna'ya göre İncil'de, İsa *"dünyanın günahını kaldıran Allah kuzusu"*dur. İsrail halkının eski geleneklerine göre, yılda bir defa bir kuzu veya bir koyun, özel törenlerden sonra halkın günahlarını kaldırması amacıyla çöle salıverilmiştir. Hristiyanlıkta Yuhanna'nın vahyinde ise, Hristiyanlar elbiselerini o kutsal kuzunun kanında yıkamak

422 Mircea ELIADE, (Çev. Ali BERKAY), **a.g.e.**, 2003, s.209

423 Şule ÇETİN, "Hz. Peygamber'in Toplumu İnşasında İzlediği Güven Politikası", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2011, s.22-23

424 Ante ŠKROBONJA, Ivica KONTOŠIC vd. , "Domestic Animals As Symbols And Atributes in Christian Iconography: Some Example From Crotian Sacral Art", **Vet. Med.**, Czech, 46, 2001 (4), s.104

Resim 207: Agnus dei (XVI. yüzyıl)

suretiyle (vaftiz) günahlarından kurtulmuşlardır. Kilise'nin liturjisinde hâlâ devam eden *evharistiya*'dan önce üç defa "*agnus dei*" (Allah'ın Kuzusu) adlı bir dua okunmaktadır. Güzel sanatlarda bu konu oldukça yaygın işlenmiştir.[425]

Ferisi ve Yazıcıların İsa'nın bütün günahkârları toplayıp onlarla birlikte yemek yemesi üzerine yaptıkları konuşmalarına karşılık İsa onlara şunları anlatmıştır: "*İçinizden yüz koyunu olan, biri yitince geri kalan doksan dokuzunu bırakıp, kaybolan koyunu buluncaya kadar aramaz mı? Kaybolan koyunu bulunca da sevinçle eve dönüp dost ve yakınlarına, -Kutlayın beni, kaybolan koyunumu buldum, demez mi? İşte ben size diyorum ki pişman olan tek bir günahkâr için gökte duyulan sevinç, günahını bağışlatmaya ihtiyacı olmayan doksan dokuz doğru için olandan daha çok olacaktır.*"[426]

Günahkârları tövbeye çağıran Hz. İsa, öteki dünyada yargılamanın nasıl yapılacağı ve cennet cehennem kavramlarına dair verdiği bilgileri İncil'de koyun ve keçi örnekleriyle anlatmıştır. "*Tüm milletler onun önünde toplanacaklar ve o çobanın koyunlarını keçilerinden ayırdığı gibi, onları birbirinden ayıracak: Koyunları sağ*

425 Annamarie SCHIMMEL, **a.g.e.**, 1999, s.283

426 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.205

yanına, keçileri soluna koyacak...Ardından solundakilere diyecek ki, ey lanetliler ayrılın benden ve İblis ile melekleri için hazırlanmış ebedi ateşe gidin. Ve bunlar ebedi azaba, ama salihler ebedi hayata gidecekler." (Matta 25,32-33,41,46).[427] Anlaşılacağı üzere keçileri günahkâr, koyunları ise salih insanlara benzetmiştir.

İsa kendisini koyunların çobanı, koyunları da kendisine inanan insanlar olarak simgeleştirmiştir. Ona göre, kendisi koyunların kapısıdır, eğer bir kimse benden girerse kurtulur, girer, çıkar ve otlak bulur. Ben iyi çobanım, iyi çoban koyunları uğruna can verir. Çoban olmayan ücretli adam kurdun geldiğini gördüğünde, koyunlar kendisine ait olmadığı için bırakıp kaçar, kurt da koyunları kapar ve dağıtır, çünkü ücretlidir ve koyunlar için kaygılanmaz. Ben iyi çobanım, benimkileri tanırım. Baba'nın beni, benim de Baba'yı tanıdığım gibi, benimkiler de beni tanır ve koyunlar uğruna can veririm diyerek ilahi mesajlar vermeye çalışmıştır. Bir başka mesajında ise, Yeruşalim'de takdis bayramında, İsa tapınakta Süleyman'ın eyvanında gezerken, Yahudiler etrafını sarmış

Resim 208: İyi Çoban Hz. İsa mozaiği (Ravenna)

427 Alice K. TURNER, **Cehennemin Tarihi**, İstanbul, 2004, s.94

ve ne zamana kadar yüreğimizi tereddütte bırakacaksın?, diye sormuşlardır. Eğer Mesih isen, bize açıkça söyle demişlerdir. İsa da, "*size dedim ve iman etmiyorsunuz, çünkü koyunlarım değilsiniz*" demiştir. Devamında, koyunlarının sesini işittiğini, onları tanıdığını, koyunların onun ardınca geldiklerini, onlara ebedi hayat verdiğini, onların da bundan dolayı ebediyen helak olmayacaklarını, kimsenin onları elinden kapamayacağını, Baba'nın elinden kapmaya kimsenin gücünün yetmeyeceğini, kendisi ve Baba'sının bir olduğunu dile getirmiştir.[428]

Koyun, İslamiyet'in kabulünden sonra sükûnet, huzur ve barışın simgesi olmuş, bolluk ve bereketin işareti sayılmıştır. Koç geçmişten gelen sembolik ifadesini koruyarak güç, hâkimiyet, kuvvet ve yiğitliğin simgesi olarak görülmeye devam etmiştir.[429]

Ebu Hureyre bir rivayetinde, Hz. Muhammed'in koyunların burunlarının silinmesi ağıllarına yakın yerlerde namaz kılınması gerektiğini çünkü onların cennet hayvanı olduğu bilgisini anlatmıştır.[430]

Koyun ve koç, üç önemli kutsal dinde Hz. İbrâhim'in oğlu İsmail'i kurban etmesiyle alakalı olarak anlatılmış, Allah'a kulluk bilinci kutsal metinlerle insanlara iletilmiştir.

Kitab-ı Mukaddes'te Hz. İbrâhim, oğlu İshak'ı yakma kurbanı yapmak için götürüyorsa da, Rabbin gönderdiği birkaç koç ile bu önlenmiştir (Bap 22). Kitab-ı Mukaddes, Tekvin Bap 22'de konu: "*Rab, Abraham'a sevgili oğlu İshak'ı alarak kurban yakılan yere götürmesini ve kurban etmesini söylüyor. Abraham oraya giderek oğluna odunları taşıtıyor. Bir mezbah yapıyor. Odunları üzerine koyuyor. Oğlunu bağlayıp tam keseceği sırada, Rab göklerden bağırarak, -Bir şey yapma, anladım benden korkuyorsun, diyor. Abraham çalılıklar arasında bir koç görüp onu kurban ediyor. Rab, ona oğlunu kurban etmeye kalktığı için zürriyetinin gökteki*

428 Özkan ERTUĞRUL, **a.g.e.**, Haziran 2013, s.203

429 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.175

430 Çağrı Çağlar SİNMEZ, Musa Kazım ARICAN, Aşkın YAŞAR, a.g.m., 2015, s.118

yıldızlar kadar olacağını, onları bütün milletlerden mübarek kılacağını söylüyor. Abraham oradan Beer-Şeba'ya giderek orada oturuyor." şeklinde geçmiştir.[431]

İshak'ın kurban edilmesi, Tevrat ve İncil arasındaki ilişkiyi doğrulayan bir tema olarak benimsenmiş ve İsa'nın çarmıhta kurban edilişinin ön belirimi olarak kabul edilmiştir. Ghiberti'nin Floransa Vaftizhanesi'nin kapıları için yaptığı çalışmada hikâye tam anlamıyla canlandırılmıştır. Diğer taraftan sanat tarihinde olayın en dramatik sahnesi olarak İbrâhim'in elindeki bıçakla oğlu İshak'ı kurban etmek üzereyken melek tarafından durdurulması tasvir edilmiştir. Çıplak betimlenen İshak, odunların yandığı altarın ya önünde uzanmış ya da diz çökmüş vaziyettedir. Bazen meleğin, İbrâhim'in bıçak tuttuğu elini tutması (Caravaggio), bazen de meleğin İbrâhim'in elini tutmasıyla bıçağın yere düşme sahnesi anlatılmıştır (Rembrandt). Bazı örneklerde ise İbrâhim bir eliyle İshak'ın gözlerini kapatmış veya gözlerini bağlamış şekilde betimlenmiştir. Öte yandan Tanrı tarafından kurban edilmek üzere

Resim 209: İshak'ın kurban edilme sahnesi (Caravaggio)

431 Muazzez İlmiye ÇIĞ, **a.g.e.**, 2006, s.30

Resim 210: İshak'ın kurban edilme sahnesi (Rembrandt)

gönderilen koç, İbrâhim'in eşeği veya uşakları da genellikle sahnelerde yer almıştır.[432]

Kur'an-ı Kerim'de bu olay Sâffât Suresi 101-111. ayetler arasında anlatılmıştır. Hz. İbrâhim, aynı şekilde bir rüya üzerine oğlunu keserek kurban etmeye kalkmıştır. Fakat Allah onun bu iyi niyetini

432 Uşun TÜKEL, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **a.g.e.**, 2014, s.31

Resim 211: İslam minyatürlerinde İsmail'in kurban sahnesi

anlamış, kendisine olan teslimiyetini görmüş, bunun üzerine ona mükâfat olarak bir kurbanlık göndermiştir. Kurbanlığın nasıl bir hayvan olduğu gibi kurban edilecek oğlunun adı da yazılmamıştır.[433]

433 Muazzez İlmiye ÇIĞ, **a.g.e.**, 2006, s.54

KÖPEK

Köpeğin evcilleştirilmesi yaklaşık olarak M.Ö. 15.000 civarında Son Paleolitik Dönem'de olmuştur.[434]

Çatalhöyük duvar resimlerindeki av sahneleri köpeğin o dönemlerde insanoğlunun yardımcısı olduğunu göstermektedir. Av sahnelerine bakıldığında geyik türü hayvanların köpeklerin yardımıyla avlandığı görülür.

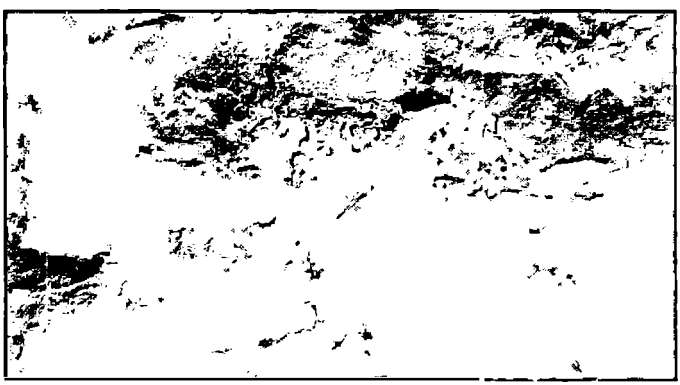

Resim 212: Çatalhöyük duvar resminde görülen geyik avı sahnesinde köpek tasviri

Sümerlerde "*Namtar*" adında kader ve yazgıdan sorumlu bir tanrı bulunmaktadır. Akad inancında ise "*Asig*" adlı bir hastalığa neden olan ölüler dünyasının cini olarak görülmüştür. Köpek veya dolanan bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Enki, çoğu zaman büyülerinde bu kötü niyetli cini kullanmıştır.[435]

Sümer efsanelerinden birinde anne sevgisi köpek hikâyesiyle anlatılmıştır. Dişi bir köpek, "*ister geyik yavrusu renginde yavrula-*

434 Joseph CAMPBELL, (Çev. Kudret EMİROĞLU), **İlkel Mitoloji Tanrıların Maskeleri**, Ankara, 2. Baskı, 1995, s.142

435 Abdullah ALTUNCU; "Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.4, S.7, Haziran 2014, s.137

rım olsun, ister sarı, gri olsun ben yavrularımı yine de severim" demiştir.[436]

Köpek, Yunan kültüründe bir spor hayvanı olarak görülmüştür. Avcının adı "*kynegos*", köpek de yönetendir. Yunanların yaşamında önemli bir paya sahiptir, çocukların oyun arkadaşı, gezici artist grupların bir üyesi ve efendisine savaş alanlarına kadar eşlik eden sadık dostudur. Hesiodos, bir köpeğin sık sık okşanması gerektiğini; Arrianos ise, köpeğin başını öpmeyi ve yatağa almayı öğütlemiştir. Yunan mezar kitabelerinden birinde insanla köpek arasındaki bağlantı şu şekilde dile getirilmiştir: "*Ey Yolcu, şimdi bu anıta bakıp da, bir köpeğe ait diye gülme, ne olur! Sel gibi yaşlar akıtıldı uğruma ve efendim kendi elleriyle topladı küllerimi, bunlar da onun sözleri.*"[437]

Resim 213: Hades ve köpeği Kerberos (Louvre Müzesi)

Hades'in ölüler ülkesindeki köpeğinin adı da "*Kerberos*" tur. Üç başlı canavar şeklindedir ve kuyruğu yılan biçimindedir. Yeraltı dünyasına girişte zincirli durur ve gelen ruhları bağırmasıyla ürkütür.[438]

Yunan mitolojisinde Apollon'un kız kardeşi olan Artemis'in atribüleri arasında ok, yay, üzerinde avcı elbisesi ve yanında köpeği bulunmaktadır.[439] Yanında köpek tasviri bulunan sadece Artemis değildir; Oineus bir yıl Artemis'e kurban sunmayı unutmuştur. Sinirlenen Artemis, bütün ülkeyi yakıp yıkması için oldukça büyük ve vahşi görünümlü bir yaban domuzunu şehre göndermiştir. Domuz ülkede felakete yol açar, sürüler

436 Samuel Noah KRAMER (Çev. Muazzez İlmiye ÇIĞ), **a.g.e.**, 1998, s.106

437 Egon FRIEDEL, **a.g.e.**, 1999, s.41-42

438 Özkan ERTUĞRUL, **a.g.e.**, Haziran 2013, s.52

439 Özkan ERTUĞRUL, **a.g.e.**, Haziran 2013, s.25

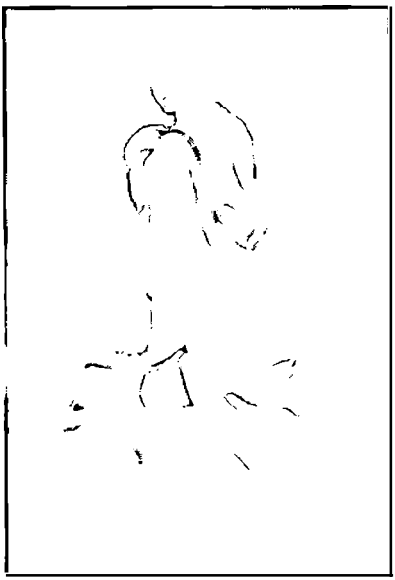

Resim 214: Avcı Artemis (Diana) ve köpeği (Fontainebleau Okulu, c.1550)

Resim 215: Meleagros heykeli (Altes Museum, Berlin)

dağılır hatta birçok kişi de ölür. Oineus, bu canavarın öldürülmesi için Yunanistan'ın bütün kahramanlarına çağrıda bulunmuştur, öldüren kişi domuzun postuna sahip olacaktır. Domuzu öldürmek için avcılar şehre gelir, Oineus onlara ziyafet verir. Bu avcılar içinde korkusuz Atalante domuzu sırtından okuyla yaralamayı başarır, Meleagros ise mızrağını hayvanın böğüne saplayarak öldürmeye başarır. Postu da Atalante'ye hediye eder. Korkusuz yürekliliği simgeleyen Meleagros'u sanatçılar genelde güçlü ve güzel bir genç olarak tasvir etmişlerdir. Uzun bir mızrağa dayanmış vaziyette ve yüzü hüzünlüdür, yanında hep köpek betimlenmiştir.[440]

Yunan mitolojisinde ayrıca, Zeus ile İo'nun aşkında Zeus tarafından karısı Hera'nın öfkesinden korumak için beyaz bir ineğe çevrilen İo'yu alan Hera, yüz gözlü Argos köpeğini bekçi olarak başına diker. Bu hikâyeden "*Boğa*" başlığı altında söz edilmişti. Uykusunda bile elli gözü açık kalabilen Argos köpeğinin elinden

440 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.96-97

İo'yu kurtarmak için Zeus'un oğlu Hermes gönderilir. Bir rivayette başına taş yağdırarak öldürdüğü bir rivayette ise Hermes'in çaldığı müziklerden Argos'un çok hoşlanarak uykuya daldığı ve Hermes'in bu fırsattan yararlanarak Argos köpeğini öldürdüğü anlatılmıştır. Ancak, Argos'un gözleri kaybolmamış, Hera'nın onları kutsal hayvanı olan tavus kuşunun kuyruğuna serpiştirdiği belirtilmiştir.[441]

Argos, Homeros'ta çok etkileyici bir şekilde anlatılmıştır. Köpeğin sadık olmasıyla ilgili anlatılan efsanede, Argos unutulmuş bir halde, bakımsız ve pislik içindedir. Kendisini genç çağlarında bırakıp giden Odysseus'u eve döndüğünde tanıyan tek canlıdır. Ancak, yıllar geçmiş, yaşlanmıştır, ayağa kalkamayacak kadar bitkindir, gücü ancak kulaklarını oynatabilecek ve kuyruğunu sallayacak kadardır. Aradan geçen yirmi yıldan sonra Odysseus'u görür görmez ölmüştür Argos.[442]

"*Geyik*" başlığı altında anlattığımız Artemis ile Aktaion'un hikâyesinde köpek konusuna da değinilmiştir. Kısaca, avcılığıyla övünen Aktaion Artemis'in gazabına uğramıştır. Kendisini gizlice izleyen Aktaion'a sinirlenen Artemis, onu geyik kılığına sokmuş ve Aktaion'un köpeklerini de peşine salmıştır. Sahiplerini tanımayan köpekler Aktaion'u parçalamış ve daha sonra da uluyarak onu aramaya koyulmuşlardır. Kentaur Kheiron da bu duruma çok üzülmüş ve Aktaion'un heykelini yaparak köpeklerini avutmaya çalışmıştır.[443]

Resim 216: Aktaion'u köpeklerinin parçalama sahnesini gösteren kırmızı figürlü Yunan vazosu (Altes Museum, Berlin)

441 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.31

442 Egon FRIEDEL, **a.g.e.**, 1999, s.41

443 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.46

Hesiodos, *İşler ve Günler* adlı yapıtında, Pandora'nın yaratılmasıyla ilgili ilginç bir detay paylaşmıştır. Hephaistos, Zeus'un emri üzerine bir parça toprak alıp onu suyla karıştırmıştır. Yüzü ölümsüz tanrıçalara, bedeni ise güzel genç kızlara benzeyen bir kız formuna sokmuştur çamuru. Athena elişlerini, renk renk dokumalar yapmasını öğretmiş ve süslü kuşağını sarmıştır beline, Kharitler altın gerdanlıklar takmış, Horalar bahar çiçekleriyle donatmıştır saçlarını, Hermais bir köpek yüreği ve bir tilki huyu koymuştur içine, doldurmuştur göğsüne yalan ile dolanı. İşte bu belalı ve güzel yaratığa "*tanrılar armağanı*" anlamına gelen "*Pandora*" ismini vermişlerdir.[444] Pandora, kadının yaratılışını simgelemektedir. M.Ö. VII. yüzyılda yaşayan şair Amorgos'lu Simonides'in, kadın hakkındaki görüşleri Hesiodos'un anlattıklarına az çok benzemektedir. Ona göre Zeus, kadınların noos'unu yani aklını erkeklerinkinden farklı yaratmıştır. İyi olarak yaratılmış bir kadın tipi dışında tahripkâr mahlûklar olarak gördüğü kötü kadınlar da mevcuttur. İyi kadın tipi arılardan yaratılmıştır. Bu iyi kadın tipini kendisi için değil, kocası için yaptıkları, çalışkanlığı ve fedakârlığıyla tasvir etmiştir. Zeus'un diğer kötü tip kadını ise domuzdan, tilkiden, köpekten, topraktan, denizden, eşekten, gelincikten, attan ve maymundan yarattığını ifade etmiştir. Uzun kıllı domuzdan yaratılmış kadın çamurlar içinde yuvarlanıp duran, evi son derece dağınık ve pis olan bir kadındır, yıkanmayan kirli elbiselerle otura otura boyuna şişmanlamakta olan mahlûktur. Tilkiden yaratılmış kadın, davranışları birbirini tutmayan, iyi şeyi kötü, kötü şeyi iyi olarak gören kadındır. Köpekten yaratılmış olan kadın, tehdit edilmekten de, ikna edilmekten de anlamayan bir kadındır, sebepsiz yere bağırıp duran bu kadını, bir taş atıp dişlerini kırmadıkça susturmak mümkün olmamaktadır. Gelincikten yaratılmış bir kadını ise hayatında sevimli, hoş veya arzu edilebilir bir şey yoktur, yatakta aşk yaparken bile arsız ve saldırgandır, hırsızlık yapar, komşularının rahatını kaçırır ve tanrılara sunulmuş olan kutsal şeylerden bile çalmaktadır diye anlatmıştır.[445]

444 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.25-26

445 Turhan YÖRÜKÂN, **a.g.e.**, 2000, s.51-52

Aphrodite'in bitkisi olarak bilinen "*adam otu*"nun, kökünün insan biçimine benzediği, tıbbi amaçlarla kullanıldığı, uyuşturucu özelliğinin bulunduğu, doğumlara yardımcı olduğu ve aynı zamanda bereket getirdiği, kız ve erkeklerin birbirlerine âşık olmalarını sağlayan bir ilaç olduğuna inanılmıştır. Adam otu bitki bilimine göre, topraktan alınırsa acı acı bağırmakta ve onu koparan insanların ölümüne neden olmaktadır. Bundan dolayı bu bitkiyi topraktan çıkarmak için köpekler kullanılmış ve köpekler hemen ölmüştür.[446]

Çin'de deniz gezginleri efsanevi yaratıkların olduğu adalardan söz etmişlerdir. Fu-Sang'ın ötesinde vücutları kıllarla kaplı beyaz kadınların ülkesinin bulunduğu bir yer anlatılmıştır. Bu kadınların bahar mevsiminde yıkanmak üzere nehre girdikleri, hamile kaldıkları ve sonbaharda da doğum yaptıkları, saçlarının çok uzun olduğu, yere kadar uzandığı, göğüs yerine boyunlarının arkasında beyaz perçemleri veya tüylü organlarının bulunduğu ve buradan gelen bir sıvıyla çocuklarını besledikleri ifade edilmiştir. Ayrıca başka hikâyelere göre de, bu kadınların kocalarının bulunmadığı, bir erkek gördüklerinde uçtukları söylenmiştir. Ancak, bu kadınların kocalarının olduğunu savunan başka tarihçiler de bulunmaktadır ve onlar, kadınların Çin'dekilere benzediklerini, erkeklerin başlarının köpek gibi olduğunu ve köpek havlaması gibi sesler çıkardıklarını anlatmışlardır.[447]

Bir Japon efsanesinde köpek ile çam ağacı arasında bağlantı kurulmuştur. Hikâyede, Hana Saka Jijii adındaki yaşlı bir adam, ağaç çiçeklerinin nasıl kurutulacağının sırrına erişmiştir. Shiro adındaki üstün köpeğinin, bir gün pamuk tarlasının çeşitli yerlerinde yeri koklayarak havlaması ve kuyruğunu sallaması dikkatini çekmiştir. Yaşlı adam köpeğin dikkatini ne gibi şeylerin çektiğini merak ederek toprağı eşelemiş ve altın ile gümüş panolardan oluşan bir hazine bulmuştur. Olanları uzaktan izleyen kıskanç bir komşu, Shiro'yu ödünç alarak, kendi bahçesinde hazine arama-

446 Donald A. MACKENZIE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.145-146

447 Donald A. MACKENZIE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.103

sı için serbest bırakmıştır. Köpek değişik yerlerde koklamaya ve havlamaya başlamış, adam heyecanla o noktaları eşelediğinde çöp ve çamurla karşılaşmıştır. Köpek tarafından aldatıldığını düşünen komşu, köpeği öldürmüş ve cesedini bir çam ağacının altına gömmüştür. Hana Saka Jijii, Shiro'yu kaybettiğinden dolayı çok üzülmüştür. Çam ağacının altında gözyaşı dökmüş, çiçekler bırakıp tütsüler yakmıştır. O gece rüyasında, Shiro'nun hayaleti belirir ve "*mezarının üstündeki çam ağacını kesmesini, ondan bir pirinç havanı yapmasını, o havanı kullandığında kendisini düşünmesini*" söyler. Yaşlı adam rüyasında gördüğü köpeğinin tavsiyesi üzerine çam ağacını keser ve bir havan yapar, havanı kullanırken her bir pirinç tanesinin saf altına dönüştüğünü görünce çok sevinir ve kısa zamanda zengin olan. Kıskanç komşu olanları öğrendiğinde havanı ödünç alır. Ancak o kullanırken pirinç taneleri çamura dönüşmüştür. Buna daha da sinirlenen kıskanç komşu havanı kırarak onu yakmıştır.[448]

Hint mitolojisinde köpek "*śvan*" adındadır. Ṛg Veda'da Tanrı Yama'nın[449] Sārameya adında iki köpeği vardır. Bunların İndra'nın elçisi ve Sārameya'nın neslinden olduğu inancı bulunmaktadır.[450] Yama'nın bu köpekleri açgözlüdür. Dört tane gözleri olup geniş bir burna sahiptirler.[451]

Mısır'da eski bir metinde İsis, kendisinin "*Köpek Takımyıldızı*"nda doğduğunu belirtmiştir. Mısır'da Anubis ve Thot-Hermes bir köpek veya bir doğan başıyla tasvir edilmiştir.[452] Sinosefal (kinokefal) yani köpek kafalı maymun Mısır'da oldukça önemli bir sembol sayılmıştır. Zihni ve melekesi olmayan, hayvani safhadaki insan ırklarını temsil ettiği için maymun; bu ırkların idarecisi ve

448 Donald A. MACKENZIE (Çev. Koray AKTEN), **a.g.e.**, 1996, s.146-147

449 Yama, Brahman inancına göre ölüm tanrısıdır. Gökyüzünün bilinmez uzaklıklarında oturmaktadır. İnsanların ilki ve ilk kez ölüp göçenki şi olarak düşünülür, bir ceza verici olarak değil, sadece can alıcı olarak görülmüştür (Bkz. Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.176-177)

450 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.103

451 Fatma Hicret UN, a.g.t., 2011, s.71

452 René EMMANUEL, (Çev. Halûk ÖZDEN), **a.g.e.**, İstanbul, 1995, s.13-14

Resim 217: Bir ölüyü mumyalayan Tanrı Anubis

semavi köpek burcunu yöneten Thot-Hermes'i temsil etmesi açısından da köpek başına sahip olduğuna inanılmıştır.[453]

Mısır'da aynı zamanda köpeğin kutsal sayıldığına dair başka bilgiler de bulunmaktadır. Herodotos'un anlattığına göre, Kynopolis kentinde köpeğe oldukça değer verilmiş ve kutsal sayılmıştır. Nasıl ki bir evde kedi öldüğünde hane halkı kaşlarını kazıtıyorsa, köpek öldüğünde de vücutlarını ve başlarını kazıtmışlardır. Köpekler öldüğünde şehirlerindeki kutsal alanlarda gömmüşlerdir. Köpek öldüğünde o evde yaşam ihtiyaçlarından olan şarap, mısır vd. gerekli gıda maddelerinin tüketilmesi yasaklanmış, yas tutulmuştur. Köpekleri de mumyalamışlardır.[454]

Kelt ya da Kelt-Germen tanrıçası olarak bilinen, bereket getirdiğine inanılan ve bu amaçla adına birçok adaksal anıt yapılan tanrıçanın adı "*Nehalennia*"dır. Tasvirlerinde yanında bir köpek bulunmaktadır ve yolculuğun iyi geçmesini dilemek veya şükran sunmak amacıyla yakarılan Neptunus'un eşliğinde tahtına kurulmuş vaziyettedir.[455]

453 René EMMANUEL, (Çev. Halûk ÖZDEN), **a.g.e.**, İstanbul, 1995, s.55

454 Wallis BUDGE, **a.g.e**,, 1904, s.366

455 Paul-Marie DUVAL (Ed. Yves BONNEFOY), (Çev. Levent YILMAZ), a.g.m., 2000, s.808

Türklerde köpek genellikle kurdun karşısında koyunun konumuna benzer bir görev üstlenmiştir. Şaman törenleri sırasında güçlü şamanlar kurt ve kartal donuna bürünürken, zayıf şamanlar köpek şekline girmiş ve genellikle yeraltı dünyasına girerken kullanılmışlardır. Bu olumsuz durumu nedeniyle bazı Türk topluluklarında cenaze törenlerinde kurban edilmişlerdir. Türk kozmolojisinde ölümü simgelemiştir. Nadiren de olsa Proto-Bulgarlar gibi bazı Türk boyları köpeğe tapmışlardır. Karakızlar ya da Çin'in kuzeyindeki eski Türk kavimleri köpekten türediklerine inanmışlardır. Budizm'de günahkâr insanların üçüncü kez doğduklarında büründükleri hayvan suretlerinden biridir. İslamiyet'ten sonra ava verilen önemin artması ve soylular tarafından itibar görmesiyle köpeğe de değer verilmiştir. Av köpeği dostluk ve sadakatin timsali, sabrın ve tevekkülün de amblemi olmuştur.[456]

Bulgar Hanı Krumış Han, Bizanslılarla yaptığı mücadeleler sonunda İstanbul'u kuşatmış ve daha sonrasında da yapılan otuz yıllık barış anlaşmasında kılıcını önüne koyarak barış ve kendisi üzerine yemin etmiş, Bizans elçisine de yemin ettirmiştir. Ayrıca bir köpeği kurban olarak kesmiştir. Türklerde köpek kurbanına pek rastlanmamıştır. Köpek daha çok Moğolların kutsal hayvanıdır. Av köpeği ve doğan Türklerde her kahramanın önemli sembol hayvanlarındandır. Bu nedenle Madara'da Krumış Han'ın bir röl-yefinde arkasında koşan av köpeği betimlenmiştir. Ancak, bunca önem verilmesine rağmen av köpeği kurban etmenin amacının ne olduğu konusunda tam olarak bir açıklama getirilememiştir.[457]

Moğollarda "*İt-Barak*"ın kutsiyetine inanılmıştır. Moğollarda köpekten türediklerine dair efsaneler bulunmaktadır. Nogaylarda kanatlı ite "*Samur*" denilmiştir. Samur, Şamanizm'de şaman ile gök arasındaki ilişkiyi sağlamıştır. İtin ulurken kaybettiği kanatlarının acısını ve üzüntüsünü yaşadığı sanılmaktadır. Gagauzlarda köpek veya kurt ulur ise onun bu hareketinin ölüm getireceğine inanılmıştır. Ona bir parça ekmek verilir, eğer uluma gece olmuşsa o it dövülür ya da bağlıysa zincirini açmak gerekir.[458]

---

456 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.178-179

457 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e**, 1971, s.159

458 Yaşar KALAFAT, **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları**, C.I, Ankara, 2007, s.300

Şamanizm'de her şamanın yardımcı hayvanları ve ruhları bulunmaktadır. Samsonov SİPİRADON, şamanların görülmez yardımcıları olan iki köpeklerinin olduğunu, ayin sırasında onları adlarıyla çağırdıklarını, köpeklerin adının "*Çardas*" ve *Botos*" olduğunu, kötü ruhlara kapılmış, kana susamış şamanın köpeklerinin sığır ve insanları öldürdüğünü ancak yetişkinlere saldırmadığını, anlatmıştır.[459]

Orta Asya halkları arasındaki Mingrelyalılarda yerdeki ve gökteki hayvanların efendisi, her iki cinsin de koruyucu ruhu olan "*Mesep'i*" bulunmaktadır. 28 Ekim – 3 Kasım tarihleri arasında dünyayı dolaştığına ve kendisine tabi olanları kontrol ettiğine inanılmıştır. Bu ruhlara ekim sonuna doğru rastlamanın da mümkün olabileceği, yanlarında bir köpek, ellerindeki çoban değneğine yaslanarak bir yaban domuzu sürüsünü güttükleri söylenmiştir.[460]

Altay Yaratılış mitolojisinde, Tanrı dokuz dallı bir ağaç yaratmıştır. Daha önce yaratmış olduğu kişi oğluna da bazı dallardaki meyveleri yemesini yasaklamıştır. Ağacı beklemeleri için de bir köpek ve yılanı bekçi olarak dikmiştir. Erlik, yılanı kandırarak yasak meyveden tatmasını sağlar. Sonra yılan da tanrının kişi oğlunu da bu meyveden yemesi konusunda ikna etmiştir. Tanrı bunun üzerine yılanı şeytan olarak ilan etmiş ve kişi oğlu da senin düşmanın olsun demiştir.[461]

Selçuklu boylarının, kuş ve yabani hayvan avında şahin, kartal ve av köpeği kullandıkları söylenmiştir.[462]

Hristiyanlar ve Müslümanlar için kutsal sayılan inanışlardan biri de "*Ashab-ı Kehf*"tir. Ashab-ı Kehf'in, kelime anlamı "*mağara yarânı*" demektir. Ayrıca, Ephesos'un "*yedi uyuyanı*" denilen gençler için kullanılan bir isim olduğu da belirtilmiştir.[463]

---

459 Joseph CAMPBELL, (Çev. Kudret EMİROĞLU), **a.g.e.**, 2. Baskı, 1995,s 265

460 Georges DUMÉZIL, (Çev. Musa Yaşar SAĞLAM), **Kafkas Halkları Mitolojisi**, Ankara, 2000, s.69

461 Salahaddin BEKKİ, "Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi", **Millî Folklor**, Yıl 16, S.62, Yaz 2004, s.59

462 Sergey Grigoreviç AGACANOV, (Çev. Ekber N. NECEF, Ahmet ANNABERDİYEV), **a.g.e.**, 2004, s.140

463 A.J. WENSINCK, "Eshâbülkehf", **Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, C.IV, s.371

İslam minyatürlerinde de özellikle Zübdettü't Tevârih'te konu olarak işlenmiştir. Yedi Uyurlar da peygamberlerle ilgili minyatürler de birlikte yer almıştır.[464]

Resim 218: Yedi Uyurlar minyatürü (Makseline, Yemliha, Mertus, Sazinus, Peynus, Zubunus, Kefestetayyus ve köpekleri Kıtmîr) (Kısasü'l-Enbiyâ, SK Haidiye 380)

464 Metin AND, **a.g.e.**, s.232

Kur'an-ı Kerim'in Kehf Sûresi'nde yedi uyurlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Kehf Sûresi'nde anlatıldığına göre, 10. ayette, gençlerin mağaraya sığınarak, "*Ey Rabbimiz! Bize katından bir ihsan et, bize işimizde başarı hazırla*" diye yalvardıkları; 11. ayette, Allah tarafından kulaklarının yıllarca tıkandığı; 12. ayette ise onların tekrar diriltildikleri anlatılmıştır.[465] Kehf Sûresi'nin devamında, 18. ayette, onların uyanık sanılmaması gerektiği, onların uyutulduğu, köpeklerinin ise girişte iki kolunu uzatarak yattığı, eğer onları görmeye gidecek olursa görünüşlerinden korkup kaçacakları; 19. ayette, diriltildikten sonra mağarada ne kadar uyuduklarını bilemedikleri, bir veya bir günden biraz daha az uyuduklarını sandıkları, ancak ne kadar durduklarının Allah tarafından daha iyi bilineceği, gümüş bir parayla şehre gidilerek erzak getirilmesi ama asla kendileri hakkında kimseye bir şey hissettirilmemesi gerektiği[466]; 22. ayette, mağarada uyuyan kişilerin sayısının insanlar tarafından tartışıldığı, kimileri tarafından üç kişi olup dördüncünün köpek olduğu, kimilerine göre beş kişi oldukları altıncının köpek olduğu konusunu diyecekleri, ancak bunların sadece bir tahmin olduğu, kimilerince de sayılarının yedi olduğu sekizincinin köpek olduğu söylense de, asıl doğru sayının Allah tarafından bilinebileceği ve bu konunun pek fazla tartışılmaması gerektiği öğüdü verilmiştir. 25. ayette ise, onların mağarada üç yüz yıl ve ilaveten dokuz daha arttırılarak kaldıkları (toplam 309 yıl) belirtilmiştir.[467]

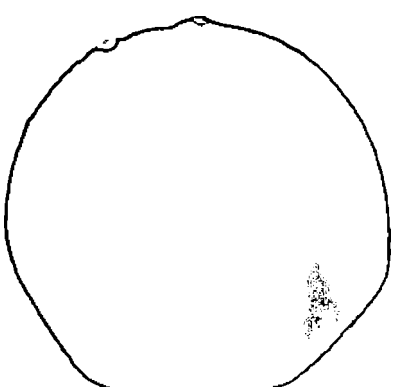

Resim 219: Mehmed Siyah Kalem'e atfedilen Yakub Bey Albümlerinden birinde Ashab-ı Kehf Minyatürü (Topkapı Sarayı Müzesi)

465 Elmalılı Hamdi YAZIR (Haz. Fatih ARAZ, Meal Doç. Dr. Mustafa ÖZEL), **Yüce Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Türkçe Meali**, Burhan Yayınları, s.295

466 Elmalılı Hamdi YAZIR, **a.g.e.**, s.296

467 Elmalılı Hamdi YAZIR, **a.g.e.**, s.297

Hz. İsa'nın havarilerinden Yuhanna M.S. 65 yılında Efsun'a gelir. Şehre girmek isteyince, kapıda bekleyen güvenlik görevlileri kralın putuna secde etmeden şehre giremeyeceğini söyler. Bunun üzerine Yuhanna şehrin kuzeybatısında bir su kaynağının orda yapılmış olan hamama gider ve hamam sahibinin izniyle ücret karşılığı burada çalışmaya başlar. Hamamda çalışırken oraya gelen gençlere İncil ve Hristiyanlık hakkında bilgiler vererek Hristiyanlığa geçmeleri konusunda telkinlerde bulunur. Bu telkinler sırasında Efsun Kralı Dakyanus'un tanrı olmadığını, tanrı ve putlar adına kurban kesmenin hatalı olduğunu söylemiş ve kralın da halkına zulmettiğinden bahsetmiştir. Bu telkinler sırasında bazı gençler Hristiyanlığı kabul etmiştir. Dakyanus'un yanında bulunan vezirlerin çocukları Hristiyanlığa geçerek kralın yaptıklarına karşı çıkmıştır. Bunun üzerine durumu öğrenen Dakyanus, çocukları huzuruna çağırarak kendisine ve putlara biat etmelerini ister. Gençler, kralın bu isteğine uymamıştır. Kral ise, kendilerine Ninova (Musul) seferinden dönünceye kadar süre vererek, eğer putlara secde etmezlerse onları öldüreceğini söyler. Dakyanus, kendisine ve putlarına secde etmeyenleri vahşi hayvanlara parçalatıp şehrin merkezinde sergileyecek kadar vahşi, zulüm dolu uygulamaları olan bir kraldır ve bu nedenle tebaasına korku salmıştır. Kralın bu zulmünden kaçan bu gençler M.S. 68'de Efsun'dan ayrılmışlar ve yolda giderlerken kendilerine bir çoban ve köpek daha katılarak sayıları yediyi bulmuştur. Yolda buldukları bir mağaraya sığınan bu gençler Dakyanus'un zulmünden kurtulmak için tanrıya dua ederler. Bunun üzerine Tanrı onları uykuya yatırır. Ninova seferinden dönen Dakyanus, gençlerin mağarada olduğunu öğrenir, gider ama içeri giremez. Gençler 309 yıl uyuduktan sonra M.S. 375 yılında Kral Teodus zamanında uyanırlar. Yemliha'yı kardeşlerine ekmek alması için şehre gönderirler. Efsun'a giden Yemliha parayı harcarken yakalanır ve Kral Teodus'a her şeyi anlatır. Kral Teodus bunun bir mucize olduğunu anlamış, mağaraya giderek diğer kardeşleri bulmuş, Kral Dakyanus'un zulümlerini dinlerken ağlamıştır. Kral Teodus onları sarayına davet etmiş ancak bu teklifi kabul etmeyen gençler tek-

rar o mağarada uykuya dalmışlardır. Bunun üzerine Kral Teodus, mağaranın olduğu yere M.S. 377 yılında İsa Kilisesi'ni (İsa Mescidi) yaptırmıştır.[468]

Benzer anlatılara Eski Türk destanlarında da rastlamak mümkündür. Mağaraya kapanma anne rahmini temsil etmiştir ve karanlıktan aydınlığa giden bir yolun başlangıcıdır. Alp Manaş destanına adını veren kahraman Alp Manaş da sınavlar yolunda iken kendisini kuyu gibi karanlık bir mağarada bulur ve dokuz ay boyunca burada uyur. Dokuz ay, kahramanın erginleşme sürecidir. Tıpkı anne karnındaki, gelişimini tamamlayan bir bebek gibi Alp Manaş da mağarada gelişimini tamamlamış ve uyandığında yeni doğmuş bir bebek gibi hayata atılmıştır.[469]

Anadolu inanışlarında köpek kemiği veya dişi büyü, tütsü veya ilaç yapmak için önemli sayılmıştır. Köpek kemikleri daha çok sıtmanın giderilmesinde kullanılmıştır.[470]

Anadolu halk masallarında kurt ile köpeğin hikâyesi de anlatılmaktadır. Bir gün köpek kurda, Süleyman Peygamber ziyafet veriyormuş, biz de gidip nasiplenelim demiştir. Ziyafet yerine varıldığında köpek Süleyman Peygamber'in ayaklarını yalamış ve kuyruğunu sallayarak dalkavukluk etmiştir. Bu olayı şaşkınlıkla izleyen kurt, köpeğe "*sana yazıklar olsun bir lokma ekmek için bu kadar dalkavukluğa değer mi, ben rızkımı Rabbimden isteyeceğim*" diyerek ziyafet yerini terk etmiş ve Allah'tan rızkını istemiştir. Bunun üzerine gökten kendisine lavaş ekmeği ve kudret helvası gönderilmiştir. Kurdun bu hareketi mertliğe örnek olarak gösterilmiştir.[471]

XVI. yüzyılda Avrupalılar için köpek korku duyulan bir varlık olarak düşünülmüş, hatta Türkleri nitelendirmek için kullanılmıştır.

---

468 Ahmet EYİCİL, "Afşin Ashab-ı Kehf", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2005/14, s.269-270

469 Gülda ÇETİNDAĞ, "Türk Kültüründe Mağara Motifi", **38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara, 10-15 Eylül 2007)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s.447-448

470 İsmet Zeki EYUBOĞLU, **a.g.e.**, 1987, s.158/160

471 Yaşar KALAFAT, **a.g.e**, 2006, s.17

Avrupa'nın Kanuni döneminde nefesini her an ensesinde hissettiği Türkler için kullandığı sıfatlar oldukça sertleşmiş, sadece halk dilinde değil diplomatik mektuplarda da görülen bir terim haline gelmiştir. Bizim açımızdan bu aşağılayıcı sıfat "*El Gran Turco*", ya da "*El Turco*" terimleriyle Şarlken İmparatorluğu içindeki mektuplarda dönüşümlü olarak kullanılmıştır. İspanyollar "*perro*", İtalyanlar "*cane*", Almanlar "*kahrolası köpekler*", "*kan köpeği*", "*kana susamış köpek*", "*Türk köpeği*" diye Türk'ün Avrupa'daki imajını bu şekilde sembolleştirmeye çalışmıştır. Kastilya Amirali Fadrique Enriquez, Şarlken'e yazdığı bir mektupta "*Tanrı o köpeğin mahvedilmesi için zat-ı âlilerinizden yardımlarını esirgemesin*" diye yazmıştır. Osmanlı'nın kendisine Avrupa'da yakıştırılan bu sıfattan haberi olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir ancak Osmanlıda Avrupa'yı veya kâfiri "*domuz*" hayvanıyla sembolleştirmiştir.[472] XVII. yüzyılda 1689 Floransa Ekolü'nün ürünleri olan altı yağlıboya tablodan oluşan "*Türk Tiplemeleri*" serisi "*Av Köpekli Türkler*" adı altında Medici envanterinde sınıflandırılmıştır. Gösterişli, muhtemelen yeniçeri kıyafetleri içinde Doğulu tipler olarak betimlenmişlerdir. Hayvan avı için eğitilmiş cüsseli köpekler zengin tasmaları ile gösterişli Türklerin zaptında tasvir edilmiştir.[473]

Resim 220: Medici envanterinde bulunan "*Av Köpekli Türkler*" adlı yağlıboya seriye ait bir örnek

472 Özlem KUMRULAR, (Yay. Haz. Özlem KUMRULAR), "Köpekler ve Domuzlar Savaşında Kanuni'nin Batı Siyasetinin Bir İzdüşümü Olarak Türk İmajı", **Dünyada Türk İmgesi**, İstanbul, 2005, s.111

473 Burcu ALARSLAN, (Yay. Haz. Özlem KUMRULAR), a.g.m., 2005, s.146-147

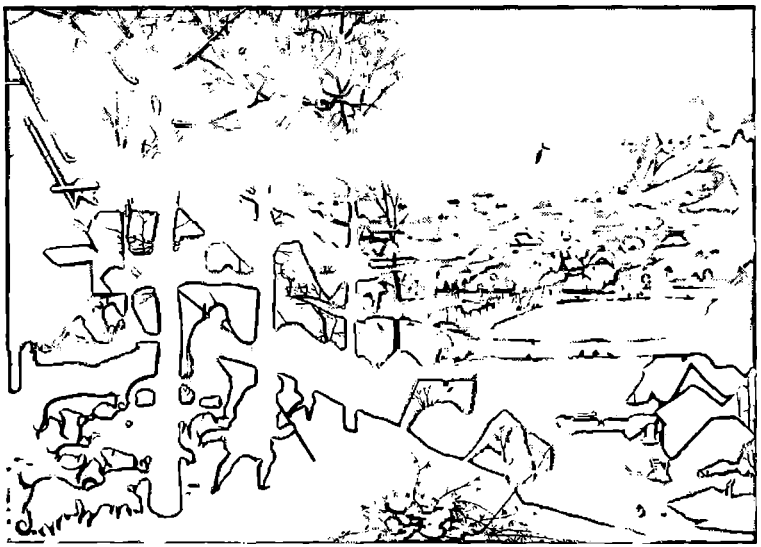

Resim 221: Pieter Bruegel'in *"Karda Avcılar"* veya *"Kış Manzarası"* tablosu

Köpeklerin avcılar için vazgeçilmez bir dost hayvan olduğunu Pieter Bruegel'in *"Karda Avcılar"* veya *"Kış Manzarası"* olarak bilinen tablosunda da görmek mümkündür. Avcıların köpeklerle birlikte yürüttükleri av, tabloda köpekler ile avcılar grubunun aynı devinim dalgası içinde ilerlerken gösterilmesiyle anlatılmaya çalışılmıştır.[474]

474 Heinrich WÖLFFLIN, (Çev. Ahmet CEMAL), **Sanat Tarihinin Temel Kavramları**, İstanbul, 2015, s.116

KURT

Sümerler korku kavramından nefret etmişlerdir. Korku, onların yaşamında derin ve karanlıktır. Sümerler, doğumdan ölüme kadar ara sıra ailelerinden, öğretmenlerinden, yöneticilerden, kurallardan, yabancı düşmanlardan, doğal seslerden, vahşi hayvanlardan, kötü canavarlardan, cinlerden, hastalıklardan, ölümden korkmuşlardır. Sümer düşünürleri korkunun özgürlüğü hakkında şiir de yazmıştır ve bu şiirde kısaca yılan, akrep, sırtlan, aslan, vahşi köpek, kurt yoksa korku ve terörün olmadığını belirtmişlerdir. Şiirden de anlaşılacağı üzere kurt onlar için korku duyulan bir canlıdır.[475]

Bunun yanında Tepe Gawra'da yapılan araştırmalarda 114 numaralı mezarda elektrondan yapılmış 23 mm. yüksekliğinde bir kurt başı model bulunmuştur. Kaidesinde iki delik bulunmakta olup muhtemelen bunun ritüel törenlerde görevlinin boyunda taşınan kolye ucu olduğu düşünülmektedir.[476]

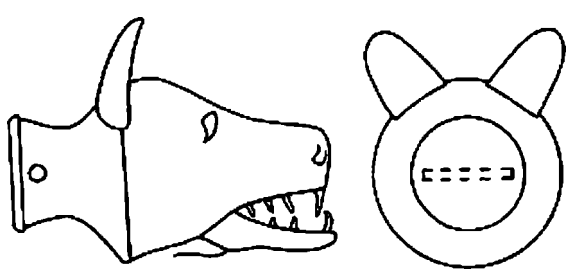

Resim 222: Tepe Gawra'da ele geçmiş olan kurt başı şeklindeki kolye ucu

Mısır mitolojisinde de kurt kutsal hayvanlardan biridir. Ancak Mısır'ın bazı bölümlerinde saygı görmüştür. Tarihi kaynaklar, bunun nedeninin çakal ile birlikte düşünülmesi olduğunu yazmaktadır. Kurdun asıl kutsal şehri Lykopolis'tir.[477]

475 Samuel Noah KRAMER, **a.g.e.**, 1963, s.262

476 Harriet CRAWFORD, **a.g.e.**, October 2004, s.140

477 Wallis BUDGE, **a.g.e,**, 1904, s.366

Hititlerde büyücülüğün en sevdiği yöntemlerden biri analoji büyüsüdür. Bu büyü sözle veya eylemle ayrı ayrı yapıldığı gibi her ikisiyle birlikte de yapılmıştır. Sembolik olarak yapılan eylemle veya büyülü kimse ya da büyülü sözlerle gerçek olaylar kötülük yapan yaratıklar arasında ilişki kurulmuştur. Buna örnek olarak kuyruk yağı eritilip, büyülü sözlerle, bu yağ nasıl eridiyse, kötülükler de o şekilde eriyip yok olup gitsin denmektedir. Bu tarz büyü bozma işlemi günümüzde Anadolu'da uygulanan, dağda koyunu kaybolan bir köylünün "*kurt ağzı bağlama*" veya "*düğüm atma*" büyüsü olarak adlandırılan inanca benzemektedir. Koyun dağda kaybolduğunda onu kurtlar yemesin diye bir çakının ağzı kapatılıp, buna paralel sesli olarak "*bu bıçağı nasıl kapatıyorsam dağdaki kurtların ağzı da aynı şekilde kapansın*" denir. Büyünün etkisine o kadar çok inanılmıştır ki eğer koyun bulunursa dağdaki kurtlar aç kalmasın diye çakının ağzı hemen açılır.[478] Hitit metinlerinde ayrıca kurt maskesi takan insanların dinsel tören sırasında dans ettiğine dair bilgiler mevcuttur. Çivi yazılı metinlerde dans hakkında şunlar yazılmıştır: "*Kurt maskeli adam [içeri girer] ve bir et parçasını kapmak için güreşir. Ele geçirdiği eti Titiwatti Tanrısının rahibine verir, o da bunu tanrının sunağının önüne koyar. Bu arada iki kurt adam tanrının önünde dans etmektedir; onların karşısında da iki kız dans eder. Kızların grup başkanı ve rahibe dans ederek öne doğru koşuşurlar. Dans faslı bitince, bakire bir kız Tanrı Titiwatti'nin kırmızı elbisesini [tutar ve onu ...] yukarı kaldırır/fırlatır ve üzerine atlar. Bezi yere koyar (serer) ve öne doğru yürür. Kızlar ve rahibeler giderken, kurt adamlar öndeki insanları kovalarlar, ta ki grup pazar yerine gelinceye kadar.*" Bu dansın benzerinin Doğu Afrika'da yapıldığı ve yerli esirler aracılığıyla da Orta Amerika'ya taşındığı söylenmiştir.

Bir başka Hitit metninde ise, hayvan postu giyerek veya hayvan sesi çıkarılarak yapılan dans gösterilerinden bahsedilmiştir. Kizzuwatna kökenli Zarpiya ritüelinde sahneye çıkan dokuz bakir delikanlıdan (metinde henüz kadınlarla yatıp kalkmamış yazmak-

478 Ahmet ÜNAL, **a.g.e.**, 2003, s.116

tadır) bir tanesi keçi postu giyer ve kurt gibi uluyarak öne doğru koşar. Masaya gelince diğer sekiz genç de ona katılarak masanın etrafında dönmeye başlar. Bu arada masanın üzerinde bulunan omuz ve göğüs etlerinden yedikleri ifade edilmiştir.[479]

Hint mitolojisinde de, hırsızlığın neden olduğu yeniden varoluş formlarında, Manu Kanunnamesi'nin XII. 61-69. maddelerinde; hırsızlık yapan kişilerin gelecek varoluşlarında alacağı formlar ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Buna göre, ceylan veya fil çalan bir kişinin Manu Kanunnamesi'ne göre gelecekte kurt olarak varolacağı ifade edilmiştir.[480] aynı zamanda Vṛikodara kelimesi "*kurt karınlı*" anlamında kullanılan Bhīma'nın lakabıdır.[481]

Roma mitolojisinde kurt tarafından emzirilen Romulus ve Remus önemli kahramanlardandır. Latium Bölgesi'ndeki Alba Longa kentinin kralı Numitor erkek kardeşi Amulius tarafından devrilmiştir. Kızı Rhea Silvia da Alba Longa tahtına varisler doğurmaması için bir Vesta bakiresi olarak kalmaya zorlanmıştır. Ancak savaş tanrısı Mars'ın tecavüzüne uğramış, bunun sonucunda da Romulus ve Remus adında ikizleri doğurmuştur. Amulius genç kadını zindana atmış ve oğullarını da Tiber Nehri'nin kıyısına bırakmıştır. Bir dişi kurt ikizleri görüp emzirmiş, çoban Faustulus da onları bularak yanına almıştır. Kimliklerini bilmeden Palatium Tepesi'nin yakınında büyüyen kardeşler, kraliyet soyundan olduklarını öğrenince Numitor'un tekrar tahta çıkmasına yardım etmişlerdir. Bunun karşılığında kurmalarına izin verilen kente Roma adı verilmiştir. Romulus kardeşi Remus'u öldürdükten sonra kenti tek başına idare etmeye başlamıştır. Sürgünlere kapılarını açmış ve aynı zamanda komşu kabilelerden kadınları kaçırarak kentin nüfusunu artırmıştır. Romulus ve Remus efsanesinin ortaya çıkışı M.Ö. 4. yüzyıla kadar inmektedir.[482]

---

479 Ahmet ÜNAL, **a.g.e.**, 2003, s.149-150

480 Ali İhsan YİTİK, **Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi**, İstanbul, 1996, s.110-111

481 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.174

482 Andrew W. WHITE (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Roma Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s.200

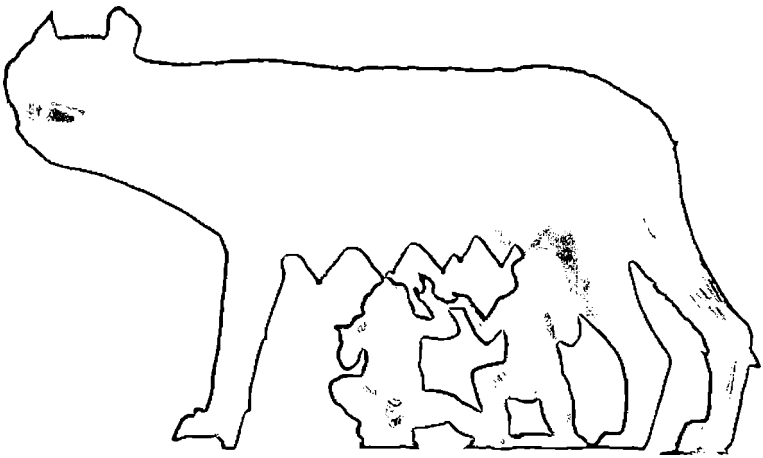

Resim 223: Dişi Kurt tarafından emzirilen Romulus ve Remus

Kurt, Türk kozmolojisinde gök unsuruna bağlı olarak aydınlığın ve buna bağlı unsurların simgesi olmuştur. Kozmolojik unsurlara bağlı olarak ak kurt, al kurt, kara kurt gibi renk simgeciliğine göre de değerlendirilmişler, ak kurt gök unsuru (saflık, temizlik ve erdeme), al kurt şiddete ve yer unsuruna, kara kurt ise karşı konulmaz kuvvete, yeraltı unsurlarına ve kötülüğe işaret etmiştir. İslamiyet'ten sonra bazı kutsal özelliklerini yitirmiş, bazı olumsuz anlamlar kazanmış, buna rağmen yiğitlik, güç simgesi ve nazardan koruyuculuğunu devam ettirmiştir.[483]

Oğuzlar "*kurt*", diğer Türk boyları ise "*böri*" demişlerdir. Türklerin çok eski zamanlardan beri "*böri*" veya "*börü*" olarak kullandığı bilinmektedir. "*Börü*" yani kurt, üstünlük, yiğitlik ve büyüklük anlamında kullanılmıştır. Kurdun Türklerde iki yüzü bulunmaktadır. Birincisi ilahi yüzü, ikinci ise kötü ve hırsız tarafıdır. Bundan dolayı Kırgız Türkleri seçkin kişiler için "*Kök Börü*" demişlerdir. Bu yüce bir unvandır ve destanlarda geçmektedir. Kurdun kötü yanını gösteren "*karaşkır, kaskır*" ise kişi adı olarak kullanılmamıştır. "*Kaskır-alp*" yani "*Kurt Yiğit*"in kendisi Orta Asya Türk edebiyatında çok yaygın anlatılmış ve kurt kötü bir ruh olarak anıl-

483 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.158

mıştır. Dişi bir devin oğludur. İlk eşi ise "*Calmaus*" adı verilen bir devin kızıdır. Yiğit *Er-Töştük*'ün hanımı başı altın, kıçı ise gümüş bir erkek çocuk doğurmuştur. İnsanüstü bir varlık olarak dünyaya gelmiştir. Kurt insan kadına göz koymuş, eşiyle arasını açmıştır. Ancak, kadın kurt insanın ilk eşi olan dev kızıyla birlik olup kurt insana karşı koymuştur. Burada insan kızıyla, dev kızının anlaşması anlatılmıştır.[484]

Çin kaynaklarına göre (Bozkurt destanı) Göktürklerin atası doğaüstü özelliklere sahip dişi bir kurttur. Bu kurdun iki hanımı vardır ve bunlar gök tanrısı ile yer tanrısının kızlarıdır. İlk hanımından dört oğlu olmuştur, hatta bunlardan biri de kuğudur. Göktürklere ait başka bir efsanede ise, düşmanlar tarafından tamamen yok edilen bir Hun topluluğundan kurtulan, kolları ve bacakları kesik bir çocuğu dişi bir kurt bulmuş ve beslemiştir. Bu çocukla kurt daha sonra birleşmiştir. Düşman bu çocuğun varlığını duyunca gelerek onu da öldürür, ancak dişi kurt kaçarak canını kurtarır, her tarafı dağlarla çevrili bir mağaraya sığınır ve Göktürklerin ataları olan on oğlan çocuğu doğurur.[485] Türklerin bozkurttan türediklerine inanmaları nedeniyle Göktürkler Dönemi'nde kurt başlı alemli bayraklar kullanılmıştır. Uygur fresklerinde de kurt başlı alemli bayraklara kurban verildiği belirtilmiştir.[486]

VI-XVIII. yüzyılın ortalarına kadar egemenlik kurmuş olan Göktürklerin soy kütüğü ile var olma hikâyesinin anlatıldığı, en önemli destanlarından biri olan "*Bozkurt destanı*"nda, Türk milletinin dirilişi anlatılmıştır. Üç farklı versiyonu vardır.

Birinci versiyon; Hun ülkesinin kuzeyinde "*So*" adı verilen bir ülke vardır. Burada Hunlarla aynı soydan gelen Göktürkler oturmaktadır. Başlarında "*Pu*" adlı bir kağan bulunan Göktürkler bir gün bu ülkeden ayrılmıştır. Kağan Pu'nun on altı kardeşi vardır ve on altı kardeşten birisinin annesi kurttur. Kurt, Göktürklerce kutsal sayılan bir canlı olduğu için delikanlı yağmura ve rüzgâra söz geçirip

484 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e.**, 1995, s.117-118

485 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e.**,1972, s.117-118

486 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e.**,1972, s.196

bu iki kuvveti hâkimiyeti altında tutmuştur. So ülkesinden ayrılan Göktürkler düşmanın saldırısıyla bozguna uğramıştır. Sadece annesi kurt olan çocuk kurtulabilmiştir. Bu delikanlının bir yaz ve biri de kış olmak üzere iki hanımı vardır. Her ikisinden ikişer oğlu olmuştur. Zamanla çoğalan halk çocuklardan en büyüğünü hakan seçmiştir, o dönem adı Göktürk dilinde değildir ve hakan seçilir seçilmez bu adı bırakıp bir Türk ismi almıştır. Bundan sonra on Türk kadınla evlenmiştir, birçok çocukları olmuştur. İçlerinden "*Asena*" adını taşıyanlardan biri hakanlık tahtına geçmiştir ve boyun adı da "*Aşine*" olmuştur.

İkinci versiyon: Hunların bir boyu olan Aşine isimli Türk boyu Hazar Denizi'nin batı taraflarına yerleşmiştir. Türklerin ilk atası olarak bilinmektedir. Bir gün ansızın düşman saldırısına uğramışlardır ve bu baskından kimse sağ kalmamıştır. Nasıl olduysa bir çocuk bu saldırıdan kurtulmuş ve bir köye sığınmıştır. Bu çocuğun kurtulduğunu düşmanların ondan bir zarar gelmeyeceği düşüncesiyle, hatta acıyarak yaşamasına izin vermişlerdir. Ancak, kolunu ve bacağını kesip orada öylece bırakmayı uygun görmüşlerdir. Kolunu ve bacağını kestikleri çocuğu bir sazlığa bırakıp gitmişlerdir. Orada nerden çıktığı belli olmayan bir dişi kurt çocuğu bularak emzirmiştir. Yaralarını yalayıp onu iyileştirmiştir. Avlanıp getirdiği yiyeceklerle besleyip gücüne güç katmıştır. Zamanla çocuk büyüyerek gürbüzleşmiştir. Günlerden bir gün düşman kolunu ve bacağını kestiği çocuğun yaşadığını öğrenmiştir. Çocuğun yaşadığı yere askerler göndererek durumunu öğrenmek, eğer yaşıyorsa öldürmek istemiştir. Düşman askerleri geldiğinde çocuğun yanında bir dişi bozkurt görmüşlerdir. Dişi bozkurt tehlikeyi sezip çocuğu dişlerinin arasına alarak denizin diğer tarafına geçirmiş, oradan da Altay Dağları'na doğru götürmüştür. Orada her tarafı yüksek dağlarla çevrili bir yaylada mağaraya yerleştirmiş, daha sonra onunla evlenmiş ve on çocuk doğurmuştur. Mağaranın bulunduğu yer oldukça bereketli bir yerdir. Oğlanlar orada büyümüş ve evlenmişlerdir. Her birinden bir boy türemiştir. Bu boylardan birinin adı Aşine'dir. Aşine, kardeşlerinin arasında en akıllı, en yiğit ve gözü pek olandır. Bu nedenle Türk hakanı olmuş-

tur. Soyunu unutmamış, çadırının önüne her zaman tepesinde bir kurt başı bulunan bir tuğ dikmiştir. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra, Aşine Boyu'na Asençe adlı bir başka yiğit hakan olmuştur. Bunun zamanında da Aşine Boyu bulunduğu yerden çıkarak daha güzel yerlere yerleşmiştir.

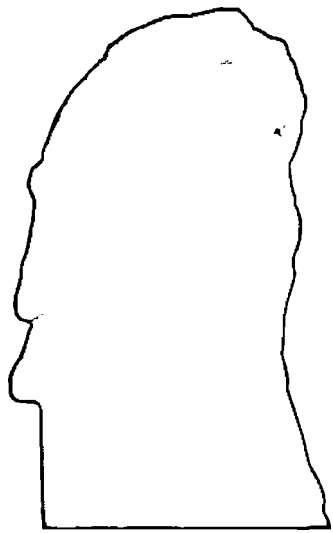

Resim 224: Kurttan süt emen çocuk tasvirinin bulunduğu Göktürk Bugut Anıtı

Üçüncü versiyon; bu aslında bir not şeklindedir. Çin devlet adamlarından Çjan Ken'in M.Ö. 119 yılında Çin'e göre batı ülkelerine yaptığı seyahat sırasında gördüklerini ve duyduklarını yazarak Çin hükümdarına sunduğu kayıtlardan ele geçmiştir. Hikâyede, Usun Hanı'nın, Gummo unvanını taşıdığı, Gummo'nun babasının Hunların batısındaki bir ülkeye sahip olduğu ve Hunlar tarafından öldürüldüğü, yeni doğmuş Gummo'nun kırlara atıldığı, kuşların çocuğu sineklerden koruduğu, bir dişi kurt tarafından sütüyle beslendiği, Hun hakanının bu duruma şaşarak çocuğu saydığı, onu terbiyesi altına aldığı, büyüttüğü ve babasının ülkesini geri verdiği anlatılmıştır.[487]

Oğuz Kağan destanında en çok adı geçen hayvanlardan biri de kurttur. Hatta destanın başlangıcında Oğuz Kağan tarif edilirken "*beli kurt gibi*" ifadesi kullanılmıştır. Oğuz Kağan'ın bazı güçlü yanları da bu güçlü hayvana benzetilmiştir. Oğuz Kağan halkını toplayıp onlara buyruk verirken "*Bozkurt olsun bize uran*" diye seslenmiştir. Uran savaş bağırtısı veya narasıdır. Destanda boz (gök) renkli kurt ortaya çıkmaktadır. Gök renginde olması doğrudan tanrıyla ilişkili olduğunun işaretidir. "*Bozkurt*" bu nedenle kutsal sayılmıştır. Destanda bozkurdun mücadeleyle ve savaş-

487 Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, **a.g.e.**, 1998, s.122-125

la olan ilgisini "*uran*" sözcüğü ortaya koymaktadır. O dönemde Türkler savaşlarda veya zorda kaldıkları zaman bozkurdun kendilerine yardımcı olacağı inancını taşımışlardır. Oğuz Kağan destanında kurt, gökten inen bir ışıktan çıkmıştır ve tüyünün ve yelesinin gök renginde olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca erkek cinsiyetinde kullanılması onun temelinde ata kültürünün olduğunu göstermektedir. Oğuz Kağan ile konuşmaları olup öğüt verici niteliktedir.[488]

Kao-çıların kurttan türeyiş efsanesinde ise, Çin'e en yakın komşu olan ve 519 yılına kadar bağımsız bir hükümdarlık olarak varlığını sürdüren Toba Sülalesi'nin kaynaklarına göre, Kao-çı Kağan'ın çok akıllı iki kızı varmış (bazı kaynaklarda üç olduğu belirtilmiştir), bu kızlar o kadar akıllı ve o kadar iyilermiş ki, babaları şöyle bir karara varmak zorunda kalmış. Kağan, "*Ben bu kızları nasıl insanlarla evlendirebilirim? Bunlar o kadar iyi ki, bu kızlar ancak tanrı ile evlenebilir.*" demiş. Kağan daha sonra kızlarını yanına alarak bir dağın tepesine götürmüş. Burada kızları tanrı ile evlensin diye beklemiş. Kızlar bu tepede tanrıyı beklemeye başlamışlar. Ancak ne tanrı gelmiş ne de onlarla evlenmiş. Kızlar bu şekilde beklerken tepenin etrafında bir yaşlı erkek kurt görünmüş. Kurt tepenin etrafında dolaşarak oradan ayrılmamış. Küçük kız kurdun bu durumunu görünce şüphelenerek, "*İşte bu kurt tanrının ta kendisidir, ben inip onunla evleneceğim*" demiş. Kardeşi gitme diye ısrar etse de, küçük kız dinlememiş ve tepeden inerek kurtla evlenmiş ve böylece Kao-çı halkı bu hükümdarın kızı ile kurttan türemiş.[489]

Uygurların Türeyiş efsanesinde de kurt ön plana çıkmaktadır. Hun hakanının çok güzel iki kızı vardır. Hun büyükleri bu kızları tanrı saymışlardır. Hakan, "*bu kadar güzel kızları kişi oğlu ile evlendiremem, ben onları tanrıya bağışlayacağım*", demiştir. Başkentin kuzeyinde büyük bir saray yaptırmış ve kızlarını o saraya kapatmıştır. Tanrıya da "*Tanrım, bu kızları kabul et*" diye dua et-

488 Merdan GÜVEN, "a.g.m., s.88

489 Bahaeddin ÖGEL, **a.g.e.**, 2010, s.17-18

miştir. Bir süre sonra saray çevresinde bir kurt ortaya çıkar. Küçük kız bu kurtla evlenir ve çocuk doğurur. Uygur Sülalesi bu çocuktan türemiştir.[490]Çin kaynakları Uygurların Göktürkler gibi Hun soyundan geldiğini belirtmiştir. Uygurların kurttan türediklerine dair efsanenin yanında iki ağaçtan türediklerine dair de hikâye bulunmaktadır.[491]

Çin mitolojisinde Kuzey Çin'de yaşadığı düşünülen kurt zalimliği, yırtıcılığı ve harisliği simgelemiştir. Kurt bakışı güvensizlik ve korku uyandırır. Çin atasözlerinden birinde "*on kaplan öldürmek bir kurt öldürmekten daha iyidir*" denilmektedir. Anlam olarak, kaplanların tek gezdiği ve avlanmasının kolay olabildiği, ancak kurtların sürü halinde gezerek birlikte hareket ettiği ve eğer av başarısız olursa öç alma duygularının olduğu vurgulanmıştır.[492]

Timur İmparatorluğu Dönemi'nde miğfer, kılıç, ok, yay ve mızrak gibi silahların resmedildiği minyatürler olduğu gibi aynı zamanda bir savaşçının elinde kurt başlı topuz da yer almaktadır.[493]

Bu mitolojik ve kutsal özelliği Anadolu kültürüne de yansımıştır. Yakın zamanlara ait bir efsanede, Kurtuluş Savaşı'nda son çarpışmalar esnasında bir kurdun bir ordu komutanına yol gösterici olarak hizmet ettiği anlatılmıştır. Anadolu Türkmenleri kurdun insan soyundan olduğuna inanmıştır. Dört kardeşin en küçüğüdür, kendinden büyük kardeşleri miras olarak kendi payına düşen hakkı vermedikleri için bir kurda dönüşmüş, o andan itibaren insanlardan haraç olarak koyun almaya yemin etmiştir. Güneydoğu Anadolu'da Nizip civarında ise, saygı gören ve kırk mağaradan oluşan bir mezarlığın adı "*Kurt Baba*"dır. Burada yaşayan kurtların atasının her yıl koyun sürülerinden bir koyunu yemeye hakkı olduğuna ve kurda ateş etmekten kaçınmak gerektiğine inanıl-

490 Abdülkadir İNAN, "Türk Destanları, **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1976, s.381

491 Saadettin GÖMEÇ, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Ankara, 1997, s.13

492 Wolfram EBERHARD (Çev. Aykut KAZANCIGİL, Ayşe BEREKET), **a.g.e.**, 2000, s.191

493 T. Nejat ERALP, **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kullanılan Silahlar**, Ankara, 1993, s.23

mıştır. Kurda ait bazı uzuvların (diş, deri vb.) da muska olarak taşındığı, sakatatları yendiğinde şifa verici olduğu söylenmiştir.[494] Bir başka uygulamada Doğu Anadolu'da yeni doğan çocuk büyüdüğünde cesur olsun diye burnu delinerek kurt kılı geçirilmektedir, bu uygulama Azerbaycan Türk kültür bölgesinde de görülmektedir.[495]

Kurtların aşık kemiklerinin nazara karşı çocukların omzuna takılması veya beşiğine asılması, kurdun dişinin cepte, aşık kemiğinin para kesesinde veya cüzdanda taşınması gibi durumlar, Anadolu'da kurt motifinin koruma, uğur, bereket ve tedaviye çağrışım yaptığına dair bazı inançların hâlâ devam ettiğinin güzel örneklerini oluşturmaktadır.[496]

494 Pertev Naili BORATAV, **a.g.e.**, 2012, s.73-74

495 Yaşar KALAFAT, **a.g.e.**, 2009, s.27-28

496 Hacer GÜLŞEN, "Kurt Motifi üzerine Bir İnceleme", **Akademik Bakış Dergisi**, S.39, Kasım-Aralık 2013, s.193

YILAN

Çatalhöyük yerleşiminde Neolitik Dönem'in dilgi teknolojisinde son derece ileri tekniklerle çeşitli silah, ok ve mızrak uçları yapıldığı, bu aletler için obsidyen ve sileks (çakmaktaşı) gibi taşların tercih edildiği bilinmektedir. Bunlar içinde öyle bir örnek vardır ki Neolitik Dönem insanlarının hançer tasarımındaki estetik kaygılarını görmek mümkündür. Tapınak VI.2.B.29'daki bir erkek gömüsünde bulunan tören hançerinin bir yüzü cilalanmış, bir yüzü de baskı tekniğiyle yongalanmıştır. Sap kısmı ise bir yılanı temsil eder şekilde kemikten oyulmuştur.

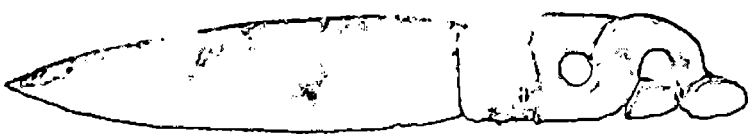

Resim 225: Sap kısmı yılan şeklinde olan tören hançeri

Mezopotamya'da yılan tanrısının adı *"Nirah"*tır. İnsani olmayan, tamamen hayvansal özelliklerinin olduğu düşünülmektedir. Tapınım merkezi, Mezopotamya ve Elam arasındaki kuzey sınırında bulunan Dēr şehridir. Eski Akad Dönemi'ndeki silindir mühürlerde belden aşağısı yılan şeklinde betimlenmiştir.[497]

Resim 226: Silindir mühür üzerinde yılan tanrısı Nirah tasviri

497 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.166-167

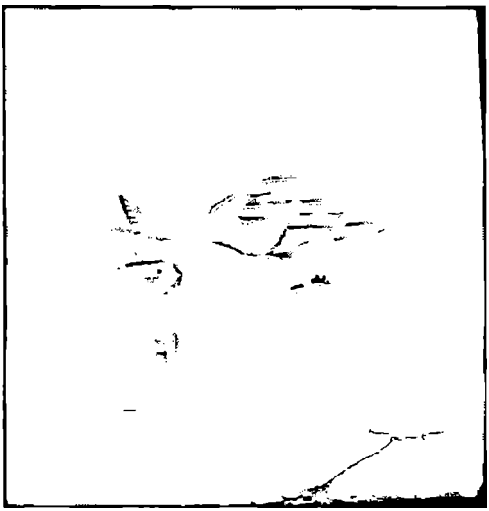

Resim 227: Fara'da ele geçen, yılanların örgü motifi oluşturduğu pişmiş toprak levha

Mezopotamya sanatının ilk dönemlerinde organik biçimler geometrikleştirilerek bir süs öğesi haline getirilmiştir. Buna örnek olarak Fara'da ele geçmiş olan, pişmiş topraktan bir levha gösterilebilir. Bu levha üzerindeki yılanlar bir örgü motifi halinde betimlenmiştir. Bu şekil değiştirme bizim kilimlerimizde de olan bir durumdur.[498]

Sümer mitolojisinden bildiğimiz bir kahramanlık destanı olduğu da söylenen Gılgamış Destanı'nın sonu yılan sahnesiyle bitmektedir. Gılgamış'ın en yakın dostu, arkadaşı, uşağı olarak görülen Enkidu'nun ölümü onu oldukça sarsmıştır. Onun ölümüyle Gılgamış ömründe ilk kez ölümü bütün gerçekliğiyle görmüştür. Gılgamış'a kendi sonunun acımasız ve korkunç yönünü göstermiş, ruh eşinin ölümü ona kendi ölümünü nedeni bilinmeyen bir iç sıkıntısı içinde ön belirti olarak hissettirmiştir. Destanda "*Bende bir gün Enkidu gibi ölmeyecek miyim?/Kalbim acıyla burkuluyor.*" demiştir. Bu durum karşısında kayıtsız kalmamak ve ölüme meydan okumak, ölümsüz olmak amacıyla birçok maceraya atılmış, ölümsüzlük otunu bulmaya çalışmıştır. Ölümsüzlük otu korkunç dikenlerle korunan denizin dibinde saklı bir köşede bulunmaktadır. Gılgamış destan boyunca büyük zorluklar atlatarak bitkinin bulunduğu denize ulaşmış ve dalarak saklı köşede duran ölümsüzlük otunu almıştır. Artık onun için kaybettiği onca

498 Adnan TURANİ, **a.g.e.**, 2010, s.78

zamanın, çektiği onca acının kısmen de olsa boşa olmadığını bilmektedir. Ancak, ne yazık ki dönüş yolunda bitkin düşmüş bacaklarını ve kollarını dinlendirmek için suya girip yüzmek istemiştir. Ölümsüzlük otunu da kıyıya bırakmıştır. O sırada bir yılan gelerek Gılgamış'tan ölümsüzlük otunu çalmıştır. Böylece son umudu da kaybolan Gılgamış, destan boyunca anlatılan zahmetlerinden dolayı pişmanlık duyarak; "*Kollarım kimin için yoruldu?/Kimin için yüreğimden kanlar boşaldı?/Kendim için iyi hiçbir şey kazanamadım./Yalnızca yılan için iyilik yapmış oldum.*" diyerek kaderine isyan etmiştir. Yılanın ölümsüzlük otunu çalmasıyla her yıl deri değiştirip gençleşmesi ve yeniden yaşam bulması, canlanması bu destandaki hikâyeye bağlanmış ve bu şekilde inanılmıştır.[499]

Bir başka mitosta, Uruk şehrinin koruyucu tanrısı İnanna, çoban Dumuzi ile evlenmiştir. Böylece Dumuzi kentin hükümdarı olmuştur. İnanna, tutkusunu ve mutluluğunu, "*ben neşe içinde yürüyorum, efendim kutsal kucağa yaraşır.*" diyerek yüksek sesle ilan etmiştir. Ancak eşini bekleyen trajik sonu da önceden hissetmektedir. İnanna eşine,"*Ah! Sevgilim, yüreğimin erkeği... ben seni uğursuz bir yazgıya sürükledim... Ağzınla ağzıma dokundum, dudaklarımı başına bastırdın, işte bu nedenle uğursuz bir yazgıya mahkûm edildin*" demiştir. Bu "*uğursuz yazgı*", hırslı İnanna'nın, ablası Ereşkigal'in yerini almak üzere yer altına inmeye karar vermesiyle çizilmiştir. Yukarıda büyük krallığın hükümdarı olan İnanna, yeraltı dünyasını da hükmetme özlemindedir. Ereşkigal'in sarayına girmeyi başarmıştır ama yeraltı dünyasına inen yedi kapıyı tek tek geçmeye başlayınca kapılarda görevli başkapıcı onun giysilerini ve takılarını çıkarmıştır. İnanna, ablasının karşısına çırılçıplak yani bütün ilahi güçlerinden soyunmuş halde çıkmıştır. Ereşkigal gözlerini kardeşinin üzerine dikerek onu cansız bir hale sokmuştur. Üç gün geçince İnanna'dan haber alamayan yakın dostu Ninşibur, Tanrı Enlil ve Tanrı Nanna-sin'i durumdan haberdar etmiştir. Ancak onlar bu işe pek karışmak istememişlerdir çünkü İnanna, karşı konulmaz kuralların hüküm sürdüğü

499 Jean BOTTÉRO, (Der. Jean BOTTÉRO),"Gılgamış Destanı", **Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a**, Ankara, 2005, s.235/237

bir alanda yani "*Ölüler Diyarı*"ndadır. Yine de Enlil bir çözüm yolu bularak iki haberci yaratmış, bunlardan birine "*hayat yiyeceği*", diğerine ise "*hayat suyu*" vererek yer altına göndermiştir. Bir çivide asılı vaziyette bulunan bir cesedi canlandırmışlar ve İnanna yer altından kaçmak üzereyken Anunnakiler (yeraltı dünyasının yedi yargıcı) tarafından yakalanmıştır. Anunnakiler ona, "*Ölüler diyarına inen ve ölüler diyarında zarara uğramadan çıkan görülmüş mü? Eğer İnanna, ölüler diyarından çıkacaksan yerine birini bırakmalısın.*" demişlerdir. İnanna bir grup "*galla*" şeytanıyla yeryüzüne geri döner ve eğer yerine geçecek başka tanrısal varlık bulamazlarsa İnanna'yı geri götüreceklerdir. Şeytanlar ilk önce Ninşibur'u yakalamak istemiş ama İnanna bunu engellemiştir. Daha sonra hep birlikte Umma ve Bad-Tibara şehirlerine yönelirler. Bu şehirlerin korkuya kapılan koruyucu tanrıları kendilerini İnanna'nın önünde yerlere atarak tozların içinde sürünmüştür. Bu durumlarından dolayı onlara acıyan İnanna, tanrıça aramasını başka yerde sürdürmeye karar vermiştir. Sonunda Uruk şehrine gelir. İnanna orada Dumuzi'nin ağlayıp, dövünmek yerine, en zengin giysiler içinde tahtına kurulduğunu, şehrin tek hükümdarı olduğu için sevindiğini şaşkınlık ve öfke içinde görmüştür. İnanna, bu durum karşısında gözlerini ona dikmiş ve ölüm bakışıyla ona karşı konuşarak, öfke dolu sözlerle onu suçlayarak, şeytanlara "*İşte bu, alıp götürün, onu*" demiştir. Dumuzi kayınbiraderi güneş tanrısı Utu'ya kendisini bir yılana dönüştürmesi için yalvarmış ve yılan şeklinde kız kardeşi Geştinanna'nın evine doğru kaçmış, onun ağılına sığınmıştır. Çivi yazılı metnin bu bölümünün kırık olması nedeniyle hikâyenin sonuyla ilgili tam bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak, Dumuzi'nin döktüğü gözyaşlarına acıyan Ereşkigal'in onun yılın yarısını yer altında geçirmesine karar vererek acı yazgısını yumuşattığı, yılın geri kalan yarısında ise Dumuzi'nin yerine kız kardeşi Geştinanna'nın yer altında kaldığı anlaşılmıştır.[500]

Babil Yaratılış Mitosu olarak bilinen "*Enûma Eliş*" efsanesinde, ilk tanrısal ana ve baba olan Apsû ile Ti'âmat ve oğulları

500 Mircea ELIADE, (Çev. Ali BERKAY), **a.g.e.**, 2003, s.85-86

Mummu'dan başka hiçbir şeyin bulunmadığı zamanlarda, Apsû tatlı su, Ti'âmat ise tuzlu su okyanusudur. Mummu ise büyük ihtimalle iki su kütlesinden yükselen, üzerlerinde dalgalanan buğuyu ve sisi temsil etmiştir. Bu üç su birbirine karışarak daha sonra evrenin yapısında kullanılacak bütün öğeleri içeren, uçsuz bucaksız ve belirlenmemiş kütleyi oluşturmuşlardır. Henüz ne yerde ne de gökte bir sazlık ve bataklık bulunmamaktadır. Bir zaman sonra Apsû ile Ti'âmat birleşerek Laḫmu ve Laḫâmu adlı bir erkek ve bir kız kardeşten oluşan iki çocuk meydana getirmiştir.[501] Derman BAYLADI, eserinde bu iki kardeşin bir yılan çifti olduğunu söylemiştir.[502]

Eski Yunan ve Hristiyanlık'ta bilinen ejderha öldürme öyküleri M.Ö. 3. binde Sümerlerde de mevcuttur. Sümerlerde ele geçen tabletler ışığında ilk ejderha öldürme hikâyesi su tanrısı Enki'yi içermektedir. İkincisinin kahramanı Babillilerin "*Yaratılış Destanı*"nda tanrıların kahramanı rolünü oynayan Babil Tanrısı Marduk'un (atribü hayvanı yılan ejderidir, Bkz. Resim 229) önceli

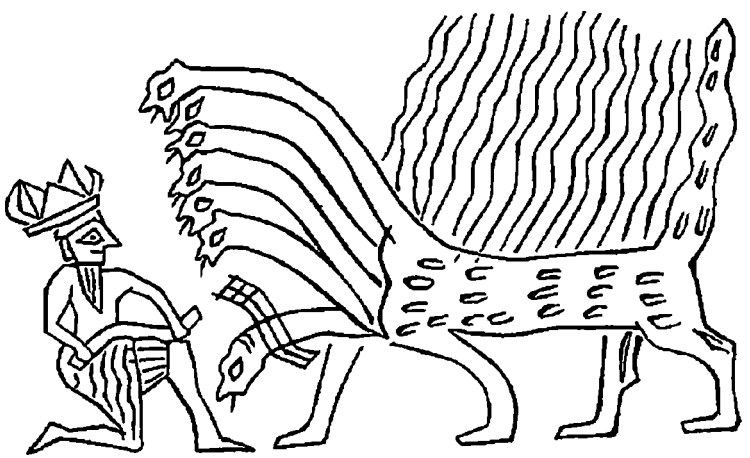

Resim 228: Tanrı Ninğirsu veya Ninurta'nın yedi yılanbaşlı canavar "*Mušmaḫḫu*" ile mücadelesi

501 Alexander HEIDEL, (Çev. İsmet BİRKAN), **Enûma Eliş**, Ankara, 2000, s.12-13

502 Derman BAYLADI, **a.g.e.**, Ocak 1996, s.112

Resim 229: Tanrı Marduk ve onun atribü hayvanı yılan ejderi (*Mušhuššu*)

olan Ninurta'ya aittir. Üçüncünde ise, başrolü oynayan Sami tanrı İštar'ın karşılığı olan İnanna'ya ait efsanedir. Bu üç efsane uyarlamasında yok edilen canavarın adı "*Kur*"dur. Biçim ve niteliği tam olarak belirtilmemiş olmasına rağmen efsaneye ait ilk iki uyarlamada, "*aşağıdaki büyük*"ün ana sularla buluştuğu derinliklerde yaşayan büyük bir yılan olduğuna dair göstergeler bulunmuştur. Çünkü en azından bir uyarlamada, Kur öldürüldüğünde suların yeryüzüne yükseldiği ve bunun sonucunda tarım yapmanın olanaksız olduğu ifade edilmiştir.[503]

Birçok kültüre ait sanat eserlerinde birbirine sarılmış çift yılan motifi yer almaktadır. Bazen de bu sonsuz sayıda birleşerek bir zincir oluşturmuştur. Bir yazıtta "*Lagaš kenti yöneticisinin tanrısı Gudea'dan çift yılan tanrısı Ningišzida'ya onun yaşamını uzatması için adandığı*" yazılmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere yılan aynı zamanda ömrün düzenlenmesi, uzatılması fikriyle ilgilidir.[504]

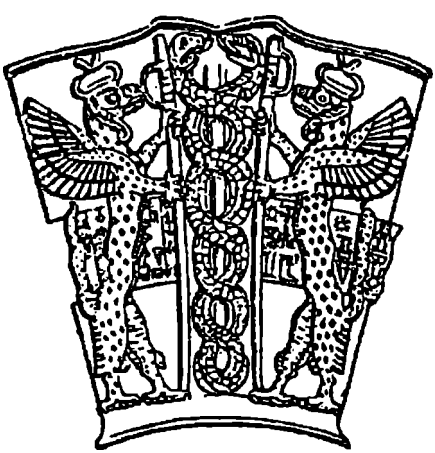

Resim 230: Çift yılan tanrısı Ningišzida

Mısır'da İsis oldukça çalışkan bir tanrıçadır. Çoğu tanrıdan daha zekidir,

503 Samuel Noah KRAMER, (Çev. Hamide KOYUKAN), **a.g.e.**, 2001, s.144

504 Mehmet ATEŞ, **a.g.e.**, 2014, s.198

gökteki ve yerdeki hiçbir şeyi unutmaz. Onun en büyük rolü Güneş Tanrısı'nın gizli ismini öğrenmektir. Eğer başarırsa Güneş Tanrısı, İsis ve oğlu Horus'u tanrılar hiyerarşisinde kendinden sonraki rütbeye çıkarmaktır. İsis'in planı, Güneş Tanrısı'nı kendi gücüyle yaralamaktır. Güneş Tanrısı her gün gökyüzünde "*Milyonların Botu*"nda (örnek, milyonlarca yıl) doğu ufkundan batı ufkuna olan seyahatini gerçekleştirmektedir. Bu mitolojide, Güneş Tanrısı'nın bir seferinde ağzını açtığından (muhtemelen uyumak için), bu sırada da yeryüzüne salyalarının döküldüğünden bahsedilmiştir. Bu İsis'in beklediği bir fırsattır. İsis, Güneş Tanrısı'nın salyalarını toprakla karıştırmış ve bir büyü yaparak zehirli bir yılan yaratmıştır. Güneş Tanrısı'nın yolculuğunda takip ettiği yolu bilmektedir ve onun Mısır'a geldiği zaman sarayından çıkıp gezintiye çıktığı güzergâhta yarattığı zehirli yılanı bırakmıştır. Planladığı gibi yılan, Güneş Tanrısı'nı ısırmış ve zehrini içine akıtmıştır. Bunun üzerine haykıran Güneş Tanrısı'nın sesini duyan ve ona bağlı olan diğer tanrılar sorunun ne olduğunu anlamak için gelmişlerdir. Güneş Tanrısı kendi salyasından yapılan zehir vücuduna yayıldıkça titremeye başlamıştır. Güneş Tanrısı, "*Siz, benden türeyen tanrılar...ıstırap verici bir şey bana saldırdı ve onun ne olduğunu tam olarak bilmiyorum, onu gözlerimle görmedim, onu kendi ellerimle yaratmadım...böylesine bir ıstıraba daha önce hiç rastlamadım.*" diye acı içinde söylenmiştir. Güneş Tanrısı, diğer tanrıların büyü güçleri ve bilgelikleriyle kendisini iyileştireceğini düşünürken, diğer tanrılar sadece onun gücünü, yaşam enerjisini kaybetmesine üzülmüştür. Bu sırada İsis'in sevecen tavırlarıyla yanına gelmesiyle Güneş Tanrısı umutlanmış ve bu talihsizliği İsis'e bağlamıştır. Üşümekte ve aynı zamanda ateşler içinde yanmakta, terlemekte, titremekte ve arada bir kısmi körlük yaşamaktadır. İsis, hemen teklifini sunarak, Güneş Tanrısı'nın gizli ismini söylemesine karşılık iyileştirebileceğini söylemiştir. Güneş Tanrısı'nın gizli isminin açığa çıkması ona prestij kaybettirecek ve bir başkası tarafından gizli doğası ile öz kimliğinin bilinmesi onu tehlikeye atacaktır. Bunun üzerine Güneş Tanrısı kaçamak bir yanıt vererek sahip olduğu diğer adları gelişigüzel saymaya başlar:

"Göğün ve yerin yaratıcısı
Dağlara şekil veren
"Büyük Tufan" için suyu yaratan (kadim inek tanrıça)
İnekle çiftleşsin diye boğayı yaratan
Nil taşkınlarını düzenleyen
Sabahın Khepri'si
Öğle vaktinin Ra'sı
Akşam vaktinin Atum'u"

İsis, bu isimler arasında gizli adın bulunmadığını belirterek zehrin etkisini yoğunlaştıracağını ifade etmiştir. Güneş Tanrısı sonunda çektiği işkenceye dayanamayarak İsis'e boyun eğmiştir. Ancak İsis'e, oğlu Horus'un bu ismi başka kimseye söylemeyeceği konusunda yemin etmesini istemiştir. Horus'un yeryüzündeki tezahürü olan Mısır firavunu ile bu önemli bilgiyi paylaşabileceği için bu istek pek bir anlam ifade etmemektedir. Papirüste gizli isimden bahsedilmemiştir ancak İsis'in Güneş Tanrısı'nı iyileştirmek için uyguladığı formüle yer verilmiştir. Formüle göre, akrep otu ve bira ya da şarapla oluşturulan karışımdan bir yudum almak, zehirli bir hayvan tarafından ısırılan bir kişiyi iyileştirecektir.[505]

Bir diğer Mısır mitolojik hikâyesinde, Güneş Tanrısı, Khepri olarak bilinen skarabe şeklinde yeniden doğmak için, yeraltı dünyasına doğru yolculuğunu on iki saatte gerçekleştirmiştir. Bu yolculuğu esnasında örneğin altıncı saatte Ra'nın gemisi, elinde kutsal ibis kuşuyla bir babun şeklinde oturmakta olan Thoth'un önünde durmuştur. Thoth'un amacı, tarlaların içinde tanrılar ve Yukarı Mısır ile Aşağı Mısır için bir şehir bulmaktır. Burada beş başlı bir yılan tarafından sarılmış haldeki Khepri de betimlenmiştir. Asıl şiddetli sahnelerin yaşandığı zaman, yolculuğun yedinci saatidir. Bu sahnede, "*Osiris'in Bedeni*" olarak adlandırılan ve kendisini saran bir yılan tarafından korunan tanrıdan söz edilmiştir. Bıçak

505 George HART, (Çev. Mehmet Sait TÜRK), **a.g.e.**, s.70-71

savurarak düşmanlarının kafasını kesen kedi kulaklı bir ilahi varlık, isyancıları bir halatla hapis tutan "*Cezalandırıcı*" adlı bir başka bir varlığın önünde durmaktadır. Osiris'in düşmanları yakalanmış ve yok edilmiştir. Sonra Güneş gemisindeki Ra'nın önünde baş düşmanı Apophis'in yok edildiği sahne yer almaktadır. Apophis, yokluğun gücünü simgeleyen Güneş Tanrısı'nı yutmak istemesinden dolayı onun için tehdit unsuru olan dev gibi bir yılandır. Her ne kadar yenilmez olsa da, kraliyet mezarlarının duvarlarındaki çizimlerde, Güneş Tanrısı yakınlarındayken bile büyüyle yok edildiği ya da yenildiğini gösteren tasvirlere rastlanmıştır. Yılan Apophis, bu tasvirde 240 m. kadar uzunluğa sahiptir. Akrep Tanrıça Serket ile "*Bıçakların Efendisi*" olarak adlandırılmış olan tanrı, Apophis'in başını ve kuyruğunu tutmakta, başı ile bedenine bıçak darbeleri vurmaktadır.[506]

Resim 231: Güneş Tanrısı'nın kedisinin sembolik olarak yeraltındaki kaos yılanı Apophis'in başını kesme sahnesi

506 George HART, (Çev. Mehmet Sait TÜRK), **a.g.e.**, s.84-85

Mısır mitolojisinde bir de "*Büyülü Ada*" hikâyesinde yılan, kahramanlar arasında yer almaktadır. Bu konu Vali Harkhuf'un (M.Ö. yaklaşık 2240) Asvan'daki Kubbet el-Hava'da bulunan mezarın önüne kazınmış otobiyografisinden öğrenilmiştir. Hikâyede, denizci, kraliyete ait altın madenlerine gitmek üzere Kızıldeniz boyunca ilerlemiştir. Gemisinin boyu atmış metre uzunluğunda, kırk metre genişliğindedir. Gemisinde hiçbir şeyden korkmayan, fırtınayı önceden sezebilecek yetenekte yüz yirmi kişiden oluşan cesur tayfası vardır. Ancak, beklenmedik bir anda fırtına çıkmıştır, fırtınanın oluşturduğu dört metre yüksekliğindeki bir dalga gemiyi âdeta yutmuş, tüm tayfa kaybolmuş, gemici de bir adaya sürüklenmiştir. Gemici üç gün boyunca adada gizli bir yerde saklanmış ama zamanla baş gösteren açlığına dayanamayarak adayı dolaşmaya başlamıştır. Dolaşırken birdenbire karşısına olgun incirler, üzümler, sebzeler, salatalıklar ile balıklar ve av kuşlarının bulunduğu Eden Bahçesi çıkmıştır. Karnını iyice doyurduktan sonra da bir ateş yakmış ve tanrılara minnettarlığını bildirmek için bir de kurban kesmiştir. Yaktığı ateşin dumanı gemicinin bulunduğu yeri açığa çıkarmış, aniden etraftaki ağaçlar toprağa gömülmüş ve ada sarsılmıştır. Korku içindeki gemici on altı metre boyunda dev bir yılanın kendisine yaklaştığını görmüştür. Yılan, altın pullarla ve laciverttaşından (lapislazuli) kaşlara sahiptir, aynı bir tanrı gibi bir metre uzunluğunda sakalı vardır. Şaha kalkan yılan insan gibi konuşarak gemiciye adaya nasıl geldiğini sormuş, eğer sorusunu yanıtlamazsa ağzından püskürttüğü alevlerle onu yakıp küle çevireceğini söylemiştir. Sonra tutarsız bir şekilde insafa gelen yılan, gemiciyi incitmeyecek şekilde ağzının içine alarak yaşadığı yere götürmüştür. Kendini güvende hisseden gemici adada olmasını gemi kazasına bağlamıştır. Yılan ise, gemicinin ilahi bir güç tarafından Ka'nın adasına sürüklendiğini anlatmıştır. (Yazar tarafından bu cümlenin tercümesinin zor yapıldığı, çünkü Ka'nın bir kişinin fiziki beden olarak doğan ama aynı zamanda ruhsal varlık olarak ölümü kendinde taşıyan bir insanın yaşam gücü olduğu bahsedilmiştir; bir Mısırolog ise, hayali adanın gerçek olabileceğini, bununla birlikte Ka, ekmek, bira testileri, tütsü, keten elbiseler ve hayvanlar gibi cansız tasvirlerle gerçeklik ka-

zandırılabilen büyülü bir güç olduğu için "*Büyülü Ada*"nın muhtemelen yılanın kastettiği şey olduğunu dile getirmiştir.) Yılan bu durum karşısında gemiciye, arkadaşlarının kendisini kurtarabileceği zamana kadar dört ay adada kalabileceğini, böylece evine dönüp kendi şehrinde ölebileceğini söylemiştir. Çünkü bir Mısırlı için doğru usullerle gömülmek önemlidir. Bunun için de Mısır doğru usullerle defin töreninin yapılabileceği tek yerdir. Yılan, gemicinin yaşadıklarını dinledikten sonra kendi hikâyesini anlatmaya başlamıştır. Bu hikâye Prenses Şehrazat'ın "*Binbir Gece Masalları*"ndaki bazı hikâyelere temel oluşturmuştur. Hikâyede, Büyülü Ada'da aslında yetmiş beş yılanın yaşadığı, bir gece düşen bir yıldızla (muhtemelen meteor) hepsinin öldüğü, kendisinin sağ kurtularak yıkıldığı ama kısa sürede toparlandığı anlatılmıştır. Yılan gemiciye aile yaşamının güzelliğinden bahsetmiştir. Yılanı çok iyi dikkatle dinleyen gemici, kendisi gibi yabancılara cömert olduğunu söyleyerek, Mısır'a döndüğünde adaya kokulu yağlar ile mür göndereceğini belirtmiştir. Bunun üzerine yılan gülerek adada gemicinin tahmininden daha değerli şeylerin olduğunu belirtmiş ve kendisini, Mısır'ın tütsü, çeşitli mal ve ürünlerini sağlayan, Atbara Nehri civarındaki Ekvatoral bölge olan Punt'un Prensi olarak tanıtmıştır. Üstelik gemicinin adayı terk etmesi durumunda Kızıldeniz'in dalgaları arasında kaybolacağını söylemiştir. Dört ay sonra gemicinin arkadaşları bir gemiyle adaya doğru yaklaşmışlar, gemici bir ağacın üzerinden onlara seslenerek sesini duyurmuştur. Cömert yılan gemiciyi, mür, yağ, kokulu merhem, göz boyası, zürafa kuyruğu, fildişi, tazı, maymun ve babunlardan oluşan oldukça değerli hediyelerle gemiye ulaştırmıştır.[507]

Hurri, Hatti ve Hitit efsanelerinin en sevilenlerinden biri de Fırtına Tanrısı ile kötülüğün simgesi yılan şeklindeki dev İlluyanka'nın mücadelesini anlatan hikâyedir. Efsaneye göre, İlluyanka, Fırtına Tanrısı'nı yenmiştir. Onun yardım çağrılarına sadece Koruyucu Tanrıça Inar gelmiştir ve bir hile düşünmüştür. Her türlü yemek ve içkinin bolca sunulacağı bir ziyafet tertipleyecektir. Kendisine yardımcı olarak ölümlü insan olan Ḫupašiya'yı seçmiştir. Ancak, Ḫupašiya'nın bir şartı vardır. Tanrıça Inar'a kendisiyle birlikte

507 George HART, (Çev. Mehmet Sait TÜRK), **a.g.e.**, s.116-119

olursa yardımcı olacağını söyler. Inar mecburen bu şartı kabul eder ama Ḫupašiya'yı da sonsuza kadar elinde tutmak istemektedir. Inar en güzel elbiselerini giymiş, süslenmiş püslenmiştir ve yemekler hazırdır. Dev yılanı da yemeğe davet etmişlerdir. Dev yılan çocuklarıyla birlikte yemeğe gelmiştir, tüm içkileri tüketmiş ve doymuşlardır. Öyle yemiş ve sarhoş olmuşlardır ki geldikleri kovuklara geri dönecek halleri kalmamıştır. Ḫupašiya gelerek yılanı iple bağlamıştır. Fırtına Tanrısı da gelerek yılanı öldürmüş ve diğer tanrılar da onun yanında yer almıştır. Mitolojinin ikinci nüshasında ise olaylar daha ayrıntılı ve heyecanlı anlatılmıştır ve burada farklı olarak yılan Fırtına Tanrısını yenmekle kalmamış onun kalbini ve gözlerini de alıp götürmüştür. Fırtına Tanrısı bu olaydan sonra organlarını geri alabilmek için bir plan yapar ve fakir bir kişinin kızıyla evlenerek ondan bir erkek çocuğu olur. Çocuk büyüdüğünde onu dev yılanın kızıyla evlendirir ve böylece düşmanıyla akrabalık ilişkisi kurar. Planını devreye sokmanın zamanı geldiği an oğluna, "*karının evine gittiğinde, onlardan benim kalp ve gözlerimi geri iste*" der. Oğlu bu isteği yerine getirir, göz ve kalbine kavuşan Fırtına Tanrısı eski gücünü elde etmiş ve dev yılanı yenerek öcünü almış olur. Efsanenin devamında kendisinin kullanıldığını düşünen oğlu, babasından kendisini de öldürmesini istemiştir. Hititlerde yılanla ilgili sevilen diğer bir efsanede ise, okyanusta yaşayan Hedammu adında bir dev, aşk tanrıçası İštar'a âşıktır. Efsanenin Kumarbi ile İlluyanka arasında geçen konuya benzerlik gösterdiği söylenebilir. Aynı Ullikummi'de olduğu gibi hayatları tehlikeye sokulan tanrıların dev yaratığa karşı verdiği mücadele anlatılmıştır. Kitabenin

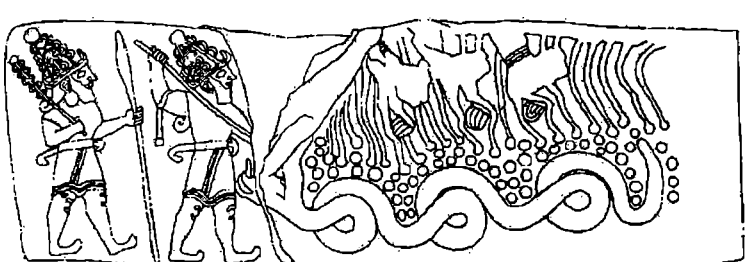

Resim 232: Fırtına Tanrısı'nın yılan İlluyanka'yı öldürme sahnesi (Malatya Aslantepe, M.Ö. 1050-850)

devamında dev yaratık, İštar'ın cazibesiyle okyanustan çıkarılmakta ve öldürülmektedir.[508]

Hititler dört türlü fal bakmıştır. Bu falların dördüncü tipini oluşturan su yılanı falıdır. Bu yılanlar bölmelere ayrılmış havuzların içine atılıp gidiş geliş hareketleri izlenerek sonuç çıkarılmıştır.[509]

Minos uygarlığında, yılanın kutsal hayvanlar arasında önemli bir yeri olduğu belirtilmiştir. Yılan, muhtemelen evi koruyan iyi bir ruh ile bir tutulmuştur. Bu durum halk kültürleri içinde özellikle bugün Balkanlar da rastlanan bir inanç olarak geçerliliğini korumaktadır. Erekhtheion'ın koruyucu kutsal yılanı da bu şekilde değerlendirilebilir. Minos dininde yılan, onun kişileştirilmiş tasviri olan yılanlı tanrıça ile özdeşleştirilmiştir. Ancak, örneğin Erekhteus mitosunda olduğu gibi yılanın genç tanrı ile de ilişkisi olduğu ifade edilmiştir. Bir diğer inanışa göre yılan, ölülerin tanrıçası kimliğindeki tanrıçanın yeraltı dünyasıyla ilgili yanını simgelemektedir. Minos Dönemi'nde ve daha sonra Klasik Yunan zamanında olduğu gibi bu ev demonu olarak tanımlanan ***"iyi ruha"*** tatlılar ve bal petekleri adak şeklinde sunulmuştur. Buna delil olarak Knossos'ta bulunan, pişmiş topraktan adak için yapılmış, yılanların çevrelediği bal petekleri göste-

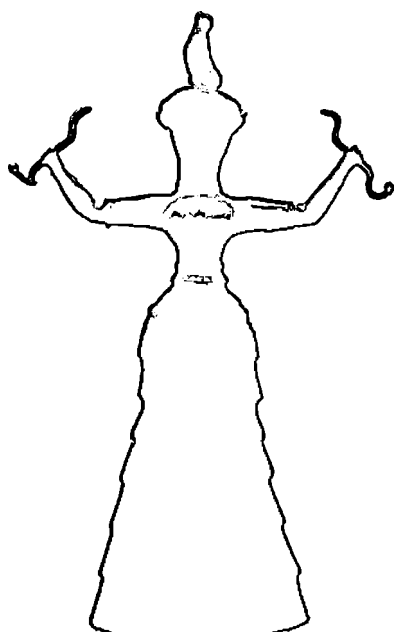

Resim 233: Minos uygarlığı yılanlı tanrıça heykelciği

508 Ahmet ÜNAL, **a.g.e.**, 2003, s.172-173

509 İlker KOÇ, **a.g.e.**, Ekim 2006, s.105

rilmektedir.[510] Roma kültüründe, örneğin evin idaresinin kapıyı ve ocağı simgeleyen Ianus ve Vesta'ya: evin genel idaresinin ise yılanın simgelediği Penates, Manes, Lares ve Genius'a ait olduğu belirtilmiştir.[511]

Yunan mitolojisinin saygı duyulan kahramanlarından biri Herakles'tir. Zeus'un ölümlü bir kadınla olan ilişkisinden doğmuştur. Zeus, Herakles'in sonsuz bir üne kavuşacağından emin olmak ve Hera'yı mutlu etmek için, Herakles'in ölümsüz olabilmesi için Tiryns Kralı Eurystheus'un emrettiği on iki görevi yapmak zorunda olduğunu söylemiştir. Hera, ondan kurtulmak için Herakles henüz daha sekiz aylıkken öldürme planı yapmış ve odasına iki büyük yılan göndermiştir. Yılanlar Herakles'e yakıştığında neşe içinde onları ellerine almış ve boğmuştur.[512] Herakles'in ölümsüz olabilmesi için Tiryns Kralı Eurystheus'un emrettiği on iki görev arasında Lerne Bataklığı'ndaki Hydra'yı öldürmesi bulunmaktadır. Hydra, yedi başlı bir yılandır ve her başı kesildiğinde yerine iki

Resim 234: Bebek Herakles'in yılanı boğması

Resim 235: Herakles'in Hydra yılanını öldürmesi

510 Stylianos ALEXIOU, **a.g.e**, 1991, s.92-93

511 Egon FRIEDEL, **a.g.e.**, 1999, s.155

512 Donna ROSENBERG, **a.g.e.**, Ağustos 2003, s.29

yenisi çıkmaktadır. Su yılanı anlamına gelen Hydra'yı öldürmek için Herakles bir hayli zorlanmıştır.[513]

Troia'da Apollon Tapınağı'nın rahibi olan Laokoon, kocaman bir boğayı Tanrı Poseidon'a kurban etmek istemiştir. Aniden, Tenedos Adası tarafından iki yılan ortaya çıkmıştır. Korkunç kıvrımlarıyla kıyaya doğru yönelerek, dalgalar arasından yükselen göğüsleriyle, kan ve ateş fışkıran gözleriyle, ıslık çalan ağızlarını yalayan dilleriyle, Laokoon'un iki çocuğuna saldırmışlardır. Onları kıvrımları arasına alarak sıkıştırmış, çocukların çaresiz vücutlarını da ısırmaya başlamışlardır. Silahlarıyla çocuklarının yardımına gelen Laokoon da yılanlar tarafından yakalanmış, o da yılanın korkunç kıvrımları arasında kalmıştır. İki kıvrım belinden, iki kıvrım da boynundan sarmıştır. Laokoon ve çocukları öldüğünde yılanlar tapınağa giderek Pallas Athena heykelinin yanında bulunan kalkanın arkasına saklanmıştır. Troialıların tahta atı kente almalarının bir diğer nedeni de Laokoon ve çocuklarının başına gelen bu olayları tanrıların cezalandırması olarak yorumlamalarıdır.514 Laokoon'la ilgili bu mitolojik hikâyenin bir başka versiyonunda ise, kendisinin, rahibi olduğu Apollon Tapınağı'ndaki kült heykeli önünde bir kadınla ilişki yaşaması nedeniyle tanrı tarafından cezalandırılması anlatılmıştır.[515]

Resim 236: Laokoon (M.Ö. I. yüzyıl, Agesandros, Apollodoros ve Athenodoros, Roma Vatikan)

513 Derman BAYLADI, **a.g.e.**, Ocak 1996, s.114

514 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.132-133

515 Erdem YÜCEL, **a.g.e.**, Mayıs 2013, s. 309

Resim 237: Laokoon (El Greco, Washington National Gallery)

Yunan yaratılış efsanesinden tanıdığımız oğlu Uranos ile olan ilişkisi nedeniyle ünlü olan Gaia, Python adında bir ejder doğurmuştur. Bu ejderi Delphoi'daki Themis bilicilik merkezine bekçi yapmıştır. Apollon, doğduktan dört gün sonra Hephaistos'un oklarını kuşanmış ve Parnassos Dağı'nın üstünde bulunan Delphoi'ye gitmiştir. Burada Python'u öldürmüş ve sonra da kendi bilicilik merkezini kurmuştur. Kardeşi Artemis'in yardımlarıyla da Niobe'nin çocuklarını oktan geçirmiştir.[516] Bir diğer kaynakta Python'un kentin esas tanrıçasına ait bir yılan olduğu ifade edilmiştir. Python'u öldürmesinden dolayı Apollon'a "*Pythonoktonos*" lâkabı verilmiştir.

Phorkys ile Keto'nun kızlarına "*Gorgo*"lar denilmektedir. Hesiodos onlar hakkında, "*Gorgo'ları da doğuran Keto'dur, ünü büyük Okeanos'un ötesinde, geceyle gündüzün sınırlarında otururlar, ince sesli Batı kızlarının yurdunda; Sthenno, Euryale ve bahtsız*

516 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.42

Medusa; Medusa ölümlüydü, oysaki kız kardeşleri ne ölüm bilecekti ne de ihtiyarlık. Buna karşılık yalnız Medusa girdi masmavi yeleli tanrının koynuna, bahar çiçekleriyle dolu taze çimenlerde" ifadelerini kullanmıştır.[517] Perseus, Medusa'yı öldüren kahramandır ve efsaneye göre, Seriphos kralının kızı Danae'ye âşıktır. Kral, Perseus'a kızıyla evlenebilmesi için Medusa'yı öldürmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine yola koyulan Perseus'a Hermes ve Athena yardım eder. Onu Gorgolara bekçilik yapan Graiaların yanına götürmüşlerdir. Perseus, bunları uyutup Gorgolara yaklaşmanın yolunu bulur. Bunu başarmanın yolu olarak ayağına Hermes'in kullandığı gibi kanatlı sandaletler giymesi, görünmezlik için Hades'in başlığını takması gerektiğini düşünür. Ayrıca, tanrıların verdiği, keskin çelikten bir orakla Gorgoların karşısına çıkar. Üç Gorgodan sadece Medusa ölümlüdür. Diğer kardeşlerine sataşmadan Medusa'yı bulup öldürmesi gerekmektedir. Gittiğinde üç canavarı uyur vaziyette bulmuştur. Gözlerine bakanı taşa çeviren Medusa ile göz göze gelmekten kaçınır.[518] Kanatlı sandaletleriyle havalanarak Athena'nın Medusa'nın üzerine bir kalkanı ayna gibi tutmasından faydalanıp Medusa'nın başını keser. Medusa'nın fışkıran kanlarından Pegasos ve Khrysaor doğmuştur.[519]

Resim 238: Perseus'un Gorgo'nun başını kesmesi

517 Azra ERHAT, **a.g.e.,** 1996, s.118

518 Jeannie CARLIER, (Ed.Yves BONNEFOY), (Çev. Levent YILMAZ), "Perseus", **Mitolojiler Sözlüğü**, C.II, K-Z, Ankara, 2000, s.914

519 Azra ERHAT, **a.g.e.,** 1996, s.243

Perseus dönüşte Habeşistan'a varır. Kral Kepheus'un karısı Kassiepeia, güzelliğiyle övünen ve Nereus kızlarına bu anlamda meydan okuyan biridir. Nereus kızları, bu kendini çok beğenmiş Kassiepeia'yı cezalandırması için Poseidon'dan yardım istemiştir. Bunun üzerine Poseidon, Habeşistan'a önüne gelen her şeyi parçalayan bir ejder göndermiştir. Biliciler bu beladan kurtulmanın tek çaresi olarak Kassiepeia'nın kızı Andromeda'nın ejdere yem olarak verilmesini önermiştir. Andromeda bir kayaya bağlanmış ve ejderin gelmesi beklenmiştir. Bu sırada buradan geçen Perseus, kayaya bağlı vaziyette duran Andromeda'yı görür görmez âşık olmuş ve onu çözmüştür. Ejderi de, elmastan yapılmış orağı ile kesmiş, daha sonrasında ise Andromeda ile evlenmiştir. Ancak, Andromeda, amcasının sözlüsüdür. Amca, bir pusu kurarak Perseus'u öldürmek istemiş, fakat Perseus, Medusa'nın başını göstererek onu taşa çevirmiştir.[520]

Teiresias, Tebai Krallığı'nın kurucu kralı Kadmos'un toprağa ektiği bir canavarın dişlerinden filizlenip türeyen ve Spartoi denilen insan soyundandır. Teiresias'ın diğer soydaşlarının tam tersine daha yeni yetmeyken dahi dağlarda bayırlarda tek başına gezip tozmak gibi çok sevdiği bir alışkanlığı vardır. Yine böyle bir günde ormanda tek başına dolaşırken, çiftleşen iki yılan görmüştür. Nedenini bilemeden elindeki değnekle yılanlarının birine hafifçe dokunmuştur. Dokunur dokunmaz da kendisi güzeller güzeli genç bir kıza dönüşmüştür. Tam yedi yıl boyunca yeni kadın cinsiyetiyle beğendiği erkeklerle gönlünce eğlenmiştir. Dağlarda ve bayırlarda dolaşmasını yine sürdürmüş ve yine bir gün çiftleşen başka yılanlar görmüştür. Bir keresinde bu şekilde yılan gördüğünü ve dokunduğunda kadın cinsiyetine dönüştüğünü içinden geçirip, acaba şimdi dokunsam ne olurum, diye düşünmüştür. Sonunda yine değneğinin ucuyla yılanlardan birine dokunmuş ve bu kez bir erkeğe dönüşmüştür.[521]

Asklepios, yaşadığı dönemde hastalara şifa dağıtan, dertlerine derman olan bir hekim tanrıdır ve birçok yerde kendisi adına,

520 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.105

521 Yaşar ATAN, **a.g.e.**, 2011, s.403

"Asklepieion" diye anılan tapınak ve sağlık merkezi kurulmuştur. Ona hekimlik sanatını öğreten Kentaur Kheiron'dur. Yakınlarının anlattığına göre, hasta olarak kendisine başvuran Glaukos'u iyileştirecek ilacı bir türlü bulamamıştır. Bundan bunaldığı bir anda karşısına bir yılan çıkmıştır. Korku içinde, elinde olmadan yerden aldığı bir taşla yılanı öldürmüştür. Bu sırada ortaya çıkan başka bir yılan da ölen yılanın üzerine bir ot koymuştur. Birden canlanan ölü yılan, diğer yılanla birlikte odadan çıkıp gitmiştir. Asklepios, yılanı dirilten o otla Glaukos'u iyileştirmiştir. Bu olaydan sonra yılanın hastaya iyi gelecek olan bitkiyi gösterdiği inancı yerleşmiştir. Bu nedenle Asklepios'un yaşadığı kentlerde yılanın bol olduğuna inanılmıştır. Günümüzde halen tıp ve eczacılıkla ilgili kurumların simgelerinde ve logolarında yılan mutlaka kullanılmaktadır.[522]

Resim 239: Sağlık kurumlarının kullandığı yılan motifli logolara örnek

Hermes'in sol kolunda veya elindeki değneğinde birbirine dolanmış ve birbirini yemeye çalışan iki yılan motifi bulunmaktadır. Bu yılanlar ticareti simgelemiştir. Yılanlar aynı zamanda sekiz rakamını temsil etmektedir (Bkz. Resim 116).

Herodotos Perslerin dini olarak bilinen Hürmüz ve Ehrimen inancı hakkında bilgi de vermiştir. Verdiği bilgiler arasında, Perslerin rahiplerine göre köpek ve adını hatırlamadığı diğer hayvanlar gibi hepsi de Hürmüz tarafından yaratılan hayvanları öldürmenin günah, oysa Ehriman'ın yarattıkları olan karınca ve yılanları öldürmenin mübah olduğu bilgisi de vardır.[523]

522 Yaşar ATAN, **a.g.e.**, 2011, s.366

523 André BONNARD, (Çev. Kerem KURTGÖZÜ), **Antik Yunan Uygarlığı 2, Antigone'den Sokrates'e**, İstanbul, 2004, s.164

Resim 240: Yılan Tanrı Nāga

Hint mitolojisinde, en eski ve en büyük tanrı İndra'dır. Yağmurlu, fırtınalı gökyüzünü simgelemiştir ve aynı zamanda savaşçı Āri toplumunda savaş tanrısı olarak inanılmıştır. 1028 ilahi bulunan Ṛg Veda'nın yaklaşık 250 ilahisi ona sunulmuştur. İndra, başta kuraklığı simgeleyen yılan Vṛitra olmak üzere birçok kötü ruh ve şeytanla mücadele etmektedir. Vṛitra'yı öldürdüğü zaman, onun sakladığı suları kurtaracağı düşünülmüştür. İnanca göre bazen de çalınmış inekler de serbest kalacaktır.[524] Aynı zamanda Hint mitoslarında "*Ahi Budhnya*" adında (*Ahi*=yılan; *Budhnya*=derinlik), derinliklerin yılanı anlamında hava tanrısı[525]; "*Ananta*" adında, sonsuzluk anlamına gelen, önemli bir yılan tanrı;[526] babası bir yılan ısırması sonucu öldürülünce yılanları kurban etmesiyle ünlü "*Canamecaya*"[527] yer almaktadır. Nāgalar ise, yılan tanrılardır. Başını havaya kaldırdığında şişiren kobra yılanının efsaneleştirilmiş sonucudur. İnsan yüzlü ve yılan kuyruklu yaratıklar olarak betimlenmiştir. Hindistan'da birçok resim ve heykelde konu olmuştur. Ülkeleri, aşağı dünyada bulunan Pātāla'dır. Belli başlı Nāgalar; Airāvata, Vāsuki, Takṣaka, Śeṣa'dır. Śeṣa'nın bir diğer adı "*Ananta*" olarak geçmektedir ve en önemli yılan tanrıdır. Ananta, şişmiş boynuyla bütün dünyayı korumaktadır. Göksel kuş Garuḍa, onların en büyük düşmanıdır. Garuḍa güneşi, Nāgalar ise bunu örten karanlığı simgelemiştir. Nāgalar hakkında birçok görüş bulunmaktadır. Bazılarına göre onlar, hazineleri koruyan koruyuculardır; onlardan korkulmasına rağmen saygı duyulmuş ve kötü ruh olarak kabul edilmemiştir.[528] Buda, bir fırtınadan ko-

524 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.20

525 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.31

526 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.32

527 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.56

528 Korhan KAYA, **a.g.e.**, Şubat 1997, s.106

runmak amacıyla başı üzerinde bir siper oluşturan dokuz başlı yılanın kıvrımları üzerinde otururken tasvir edilmiştir. Bir diğer inanışa göre de Buda'nın yeniden doğduğu hayvan suretlerinden biri olduğu söylenmiştir. Nāgalar ile ilgili tasvirleri Uygur sanatında da görmek mümkündür.[529]

Türk şaman inancında yılan yeraltı tanrısı Erlik ile simgeleştirilmiştir. Onun genellikle kara yılan olarak anılmasının nedenlerinden biri yine Erlik'le ilgili olarak yorumlanmaktadır. Türk mitolojisindeki renk simgeciliğine dayanan bu durumda ak veya gök renk Gök Tanrı'yı, kara renk ise yeraltı tanrısı Erlik'i temsil etmiştir. Bazı şamanların yılan donuna girdikleri bilinmektedir. Ritüel tören sırasında onun hareketlerini taklit ederek, elbiselerinde yılana işaret eden bazı nesneler de takmışlardır. Hatta bazı elbiselerde yılanın başı ve çatallı kuyruğu belirgin bir biçimde gösterilmiştir.[530] Örneğin, Tunguz şamanının başyardımcılarından biri yılandır ve tören sırasında yerlerde sürünmeye çalıştığı ifade edilmiştir.[531]

Altay "*Yaratılış Destanı*"nda, yılan Erlik'in aldatıcı bir hayvan olduğu belirtilmiştir. Çünkü yılan ve köpek, yenilmesi yasaklanan dört daldaki meyveleri korumakla görevlendirilmiştir. Erlik, ilk insanlar olan Törüngey ve Eje'yi yasak meyveyi yemeleri için kandırmaya çalışırken yılan ağaca çıkarak elmayı ısırmıştır. Bu arada Erlik'in sözlerine kanan ve yılanın yaptığını gören Eje de elmayı ısırır ve ısırmak istememesine rağmen Törüngey'in ağzına sürer. O anda her ikisinin tüyleri dökülmüştür. Yaratıcı Ülgen, bu işin sorumlusunun kim olduğunu sorduğunda köpek, yılan, Törüngey ve Eje bütün suçu birbirlerine atmıştır. Bunun sonucunda hepsine ceza veren Ülgen yılana dönerek, "*şimdi sen Körmös (şeytan) oldun. Kişiler sana düşman olsun, vursun öldürsün*" demiştir. Her şeyin sonunda Törüngey ve Eje dünyada, şeytan da yer altında yaşamaya mahkûm edilmiştir.[532]

529 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.184
530 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.183
531 İbrahim KAFESOĞLU, **a.g.e.**, 1980, s.32
532 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.183

Yılanlarla ilgili olarak Türkler arasında gelenek haline gelmiş efsanelerden biri de Taberi'nin birinci cildinde anlatılmıştır. Efsaneye göre, bir yılan yaratılmış ve bu yılanın başının inciden, vücudunun kızıl altından, gözlerinin ise yakuttan olduğu söylenmiştir. Ona göklerin en yüksek tabakası olan büyük ve kutsal yere yedi defa sarılması emredilmiş ve o da sarılmıştır. Yılanın o kadar uzun olduğu anlatılmıştır ki orayı yedi defa dolanmış olduğu halde hâlâ gökyüzünün en yüksek katından yere doğru asılı durduğu belirtilmiştir. Bu yılanın dört başı, her başında yedi yüz adet yüzü, her yüzünde bir ağzı, her ağzında bir dili, ayrıca seksen adet de boynuzu olduğu anlatılmıştır.[533]

İnsanlara dost olduğuna dair inanışlar da mevcuttur, bununla ilgili İbn Fadlan, Bulgarların yılanı öldürmediği, yılanların da onlara zarar vermediğini belirterek, bunun bir akrabalık ilişkisinin veya onlara göre iyi bir ilahi gücü temsil ettiği yorumunu yapmıştır.[534]

Ejder motifinin kökeni Çin mitolojisine ve sanatına dayanmaktadır. Çin'de kanatlı ejderin somut şeklindeki görünüşlerinden biri, eski Çin'de kuzeyli göçebelerin sınırındaki bölgede yaşayan tarihi bir kişilik olmakla birlikte, rüzgâr ejderi olarak resmedilen Fei-Uen'dir. Fei-licn ise, geyik başlı, kırmızı saçlı, yılan vücutlu, kuş kanatlı, insan elli ve ayaklı bir canavar olarak anlatılmıştır.[535]

Köl-Tigin tapınağında, dört duvarda bulunan sakallı ejder maskelerinin belki beş "*Luo Han*"ından dördünü temsil ettiği düşünülmüştür. Luo Hanları, belki de yarı ejder yarı insan biçiminde tasavvur edilmiştir. Irfe'lerin mucidi sayılan Fu-hsi, yarı ejderdir, onun eşi veya kız kardeşi yarı yılan şeklindedir. Ejder inancının devamında Hsiung-nular, Gök Tanrı'nın madeni heykellerini ejder pullarıyla temsil etmişlerdir. Fu-hsi ve Nu-wa, Kök Türk Dönemi'nde Koço'da Türk kıyafetlerinde de resmedilmiştir. Kök Türk kitabeleri ve mezarlarındaki ejder maskesi resimleri Türklerde ejder ibadetinin ifadesi olarak sayılmıştır.[536]

533 Murat URAZ, **a.g.e.**, Şubat 1994, s.154-155

534 Jean Paul ROUX, **a.g.e.**, 2011, s.139

535 Emel ESİN, **a.g.e.**, 2001, s.82

536 Emel ESİN, **a.g.e.**, 2001, s.83

Ejderhalar, Anadolu Selçuklu Dönemi süslemelerinde sıkça görülen motiflerden biridir. Ejderhaların, yılan familyasından bir yaratık olduğuna, hatta yılanların kralı olarak düşünülüp insanları yuttuğuna inanılmıştır. Rutubet ve yeraltı dünyasıyla ilişki içindedir. Ejderhaların kışı yerin altında geçirerek ilkbaharda dışarı çıktıkları, yazın ise gökyüzüne yükseldikleri düşünülmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde resim, heykel ve seramiklerde, bazen bir kemerin ucunda bazen de bir ağacın köklerinin dibinde bükülerek düğüm atılmış vaziyette, kendi etrafında dolanmış şekilde betimlenmiştir.[537]

Kur-an'ı Kerim Taha/120'de, cennette bulunan ve yenmemesi gereken bitki hakkında "*ebedilik ağacı*" kavramı kullanılmıştır. Tevrat'ta ise Tekvin Bap 2/9 ve 17'de bu, "*iyilik ve kötülüğü bilme*" ağacı olarak geçmektedir. Kur-an'ı Kerim'de insana yasak meyveyi yemesi için vesvese verenin şeytan olduğu söylenmiştir. Ateşten yaratılan şeytan topraktan yaratılan Âdem'e secde etmemek için isyankâr olmuş, Allah'ın huzurundan kovulmuştur. Şeytan da bunun üzerine, Âdem ile Havva'nın yasak meyveyi yemesi için –bu meyvenin insana ebedilik bahşedeceğini, bunu yiyenlerin melek olacağını– söyleyerek onları kandırmış ve intikamını almıştır. Kur'an'da yasak meyveyi ilk kimin yediği konusunda bilgi verilmemiştir. Ancak İslami anlatımlarda yasağı ilk çiğneyen ilk Havva'dır. Âdem'in de bu yasağı çiğnemesine aracılık yapmıştır. Tevrat'ta bu meyveyi yemeyi teşvik eden kır hayvanlarının en hilekârının yılan olduğu belirtilmiştir. Burada yılan ilk Havva'yı kandırmış, gerekçe olarak da bu meyveyi yiyenin iyi ve kötüyü bileceğini ve Allah gibi olacağını söylemiştir. Kur'ân-ı Kerim'de A'raf/22 ve Taha/121-122. ayetlerde şeytanın Havva'yı kandırarak yasak meyveden tatmalarını sağladığı, bunun üzerine Âdem ve Havva'nın çirkin yerlerinin meydana çıktığı, cennet yapraklarıyla örtmeye çalıştıkları, yasak meyvenin yenmesiyle her ikisinde pişmanlık ve utanç duygusunun oluştuğu belirtilmiştir. Tevrat'ta Havva'yı kandıran yılandır. Havva yasak meyveyi tatmış ve ardından Âdem'e vermiştir. Bundan sonra her ikisinin gözleri

537 Jean Paul ROUX, **a.g.e.**, 2011, s.68

açılmış ve birbirlerinin çıplak olduklarının farkına varmışlardır. Utanç ve pişmanlığın etkisiyle incir yapraklarından kendilerine önlük yapmışlardır. Tevrat'ta ayrıca Allah'ın onları bu halde görmemesi için ağaç diplerine saklandıkları anlatılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de ceza olarak Bakara/36 ve A'raf/24'te yasak meyveleri yemeleri ve asi olmaları nedeniyle Allah tövbelerini kabul etmiş olmasına rağmen cennetten kovmuştur. İslami söylencelerde ceza olarak Havva'nın yeryüzünde sancılı doğum yapmakla cezalandırıldığı anlatılmış olsa da bununla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de tam bir açıklama yer almamaktadır. Tevrat'ta ise, Âdem ile Havva'yı kandıran yılan olduğu için ceza olarak karnının üzerinde sürünmesi, insanoğluyla arasında düşmanlık olması, ömrü boyunca toprak yemeye mahkûm edilişi anlatılmıştır. Sonrasında Havva sancılı doğum yapmakla, Âdem ise zahmet çekerek yemek yemekle cezalandırılmıştır.[538]

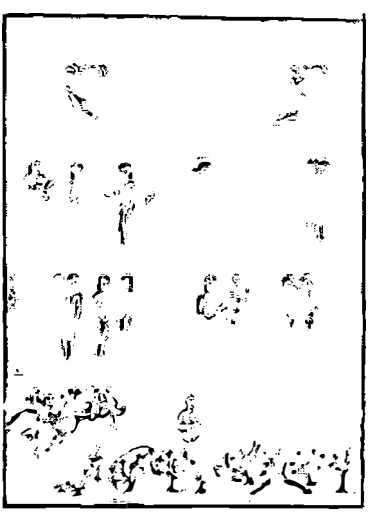

Resim 241: Âdem ile Havva'nın öyküsü

Hristiyan ikonografisinde, Âdem ile Havva genellikle bilgi ağacının yanında betimlenmiştir. Yılan ağaca dolanmış vaziyette ya da çeşitli biçimlerde (kertenkele veya insan başlı vb.) ağacın arkasından gösterilmiştir. Havva, yılanın uzattığı yasak elma veya portakal olarak yorumlanan meyveyi alırken, ısırmak üzereyken veya Âdem'e uzatma sahnesi içinde tasvir edilmiştir. Kandırılış sahnelerinde yasak elmayı yemeleri sonucunda çıplaklıklarını anlamaları nedeniyle Âdem ile Havva'nın cinsel organları örtülü bir şekilde gösterilmiştir. Diğer taraftan bu örtülü halleri onların artık ölümlü olduklarının bir başka ifadesi

538 Nihangül DAŞTAN, "Cennetten Kovulma Motifinin Semavî Dinler İle Bazı Mitolojilerdeki (Sümer, Türk ve Yunan) Görünümü", **TÜBAR**, XXXV, 2014, Güz, s.67-70

Resim 242: İlk günah ve cennetten kovuluş (Michelangelo, 1508-1512, Sistine Şapeli)

Resim 243: İslam minyatürlerinde Âdem ile Havva (Zübdettü't Tevârih, TİEM 1973)

olarak yorumlanmıştır. Cennetten kovulma sahnelerinde ise genellikle, bir ağaç ve ona sarılı bir yılan ve ağacın meyvesini almaya hazırlanan (ya da henüz almış) Âdem ile Havva çizilmiştir. Bazı eserlerde (daha çok Ortaçağ kitap resimlerinde) yaratılıştan cennetten kovuluşa kadar olan bütün aşamalar frizler halinde bir düzenleme içinde yer almıştır. Hilekârlık ve ihanetin simgesi olan yılan bu anlatımların hepsinde değişmez bir öğe olmuştur.[539]

539 Uşun TÜKEL, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **a.g.e.**, 2014, s.22-23

Anadolu efsaneleri içinde Şahmeran ve Camsab'ın hikâyesi sevilerek anlatılanlardandır. Efsanede, Camsab yoksul bir ailenin çocuğu olarak evinin geçimini odunculuk yaparak sağlamaktadır. Bir gün ormanda arkadaşlarıyla dolaşırken içi bal dolu bir kuyu bulmuşlardır ve Camsab arkadaşları tarafından kuyuya indirilmiştir. Arkadaşları balı aldıktan sonra da Camsab'ı kuyuda bırakıp kaçmıştır. Camsab kuyuda yardım beklerken bir yerden ışık geldiğini fark ederek toprağı eşelemiş ve büyük bir bahçeye çıkmıştır. Burada bir tahtta oturan, üst tarafı insan alt tarafı yılan şeklinde olan ve insan gibi konuşan, yılanların şahı Şahmeran ile karşılaşır. Şahmeran, Camsab'a korkmamasını ve bir süre kendisini misafir edeceklerini söylemiştir. Burada çok iyi ağırlanan Camsab uzun yıllar geçmiş olmasından dolayı ailesini özlemiş ve eve gitmek için izin istemiştir. Şahmeran ise ölümünün insanoğlunun elinden olacağını, ona izin verirse yerinin tespit edileceğini söyleyerek izin vermek istememiştir. Ancak ısrara fazla dayanamayarak Camsab'ın evine gitmesine ancak hamama gitmemesi şartıyla izin vermiştir. Bu sırada ülkenin padişahı büyük bir hastalığa yakalanmıştır. Dönemin hekimleri hastalığına çare bulamamış ancak büyü işleriyle uğraşan vezir, hastalığının Şahmeran'ın etini yemesiyle geçeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Şahmeran'ın yerini bildiren için büyük vaatlerde bulunulmuş ancak kimse ortaya çıkmamıştır. Vezir, Şahmeran'ı gören kişinin hamamda yıkanmasıyla vücudunun pullara kaplanacağını bildiği için bir emirle herkesi hamama çağırmış veya zorla getirtmiştir. Şahmeran'a söz verip hamama gitmek istemeyen Camsab ailesinin zor durumda kalmaması için zorunlu olarak hamam gitmiş ve vücudu pul pul olmuştur. Camsab'ın sırtının yılan derisine dönüştüğünü gören vezir, Şahmeran'ın yerini zorla öğrenmiştir. Camsab, Şahmeran'ın yaşadığı kuyunun başına gelerek Şahmeran'ı güzel sözlerle dışarı çağırmış ve sonunda askerler Şahmeran'ı yakalamıştır. Şahmeran götürülürken etiyle kaynatılan sudan ilk vezirin, ikinci padişahın, üçüncü olarak da kendisinin içmesini öğütlemiştir. Şahmeran hamama götürülüp öldürülür ve eti kaynatılır. Camsab, Şahmeran'ın verdiği öğüt doğrultusunda kaynatılan suyun ilkini vezire, ikincisini krala içirmiştir. Vezir suyu içer

Resim 244: Anadolu sanatında Şahmeran tasviri

içmez ölmüş ama padişah iyileşmiştir. Üçüncü suyu da kendisi içmiş, sonunda aklı ve zekâsı daha da güçlenen Camsab, padişahın veziri olmuştur.[540]

Anadolu'da boynuzlu hayvanlar uğur, güç ve bereket gibi iyilik unsuru olarak nitelendirilmişken, yılan ve akrep gibi sürüngenler de kötülük unsurlarının sembolü olarak sayılmıştır.[541] Ancak, yılan zehrinin panzehir olarak kullanılmış olması da aynı zamanda şifa unsuru olarak değerlendirilmesini sağlamıştır.[542]

Anadolu Selçuklu Dönemi kervansaray ve hanlarında sıklıkla rastladığımız çift ejder motiflerine bir örnek olarak Kayseri'deki

---

540 Nilgün ÇIBLAK, "Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.16, S.1, 2007, s.188-189

541 K. Özlem ALP, **a.g.e.**, 2009, s.51

542 K. Özlem ALP, **a.g.e.**, 2009, s.70

Karatay Han verilebilir. Bu figürler Anadolu Selçuklu sanatında en büyük ejder figürleri olma özelliğine sahiptir. Birbirine dolanmış iki ejder figürü simetrik olarak işlenmiştir. Her iki ejder de sivri dişli ve küçük kulaklı olarak yapılmıştır.[543] Taş işçiliğine bir diğer örnek Çankırı Atabey Cemaleddin Feruh Şifahanesi'nde bulunmaktadır. Buradaki yılanların (ejderlerin) başları da karşılıklı gelecek şekilde biçimlendirilmiştir.[544]

Resim 245: Kayseri Karatay Hanı köşk taç kapı kemer süslemesi

Resim 246: Çankırı Atabey Cemaleddin Feruh Şifahanesi'ndeki yılan motifi

543 Mustafa DENKTAŞ, (Ed. Hakkı ACUN), "Karatay Hanı" **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, 2007, s.374

544 Çankırı Kültür Envanteri, Taş Mescid (Dar-ül Hadis), Ankara, 2014, s.175

Yılan kelimesi Arapça'da "*El-hayyat*" ibaresiyle kullanılmıştır ve yaşam anlamına gelen "*El-hayat*" kelimesiyle eş anlamlıdır. "*El-hay*" tanrı, yani bağışlayan, can veren anlamındadır. Bu inanç Anadolu dokuma sanatında aynı sembolik anlamını sürdürerek yaşamı simgelemiştir. Dokumalarda kimi zaman zikzak (meander = menderes), bulut ve ejder şeklinde yorumlanmıştır.[545]

Ejderler, kültürümüzde halıcılıkta "*Çin Bulutu*" ismiyle de XVI. yüzyıldan günümüze kadar özellikle saray halılarında çiçek motifleri arasında kullanılmıştır. Halılarda kullanılan yılan motifi Ege ve İç Anadolu bölgelerinde sağlığı ve kötülüklere karşı gücü sembolize etmiştir. Siyah yılan ise bolluk ve bereket anlamında halılara işlenmiştir.[546]

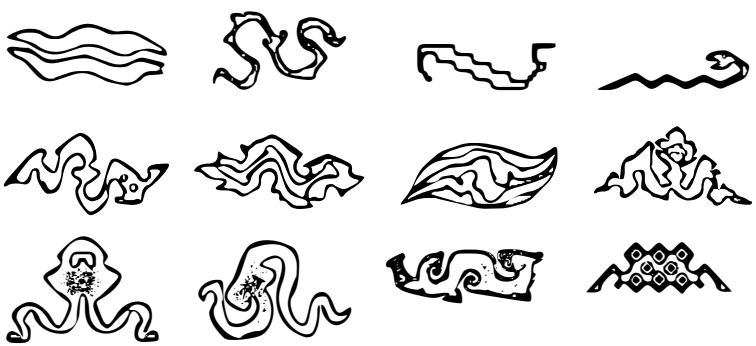

Resim 247: Anadolu dokumalarında görülen yılan ve ejder motifleri

Osmanlı Devleti'nde ise somut örneklerden biri bugün İstanbul Deniz Müzesi'nde 221 demirbaş numaralı kayık olarak sergilenen ve IV. Mehmed'e ait olduğu düşünülen kayıkta görülmektedir. Ejder figürlerinden bu kayığın hem pruva süslemelerinde oyma tekniğinde rölyef şeklinde hem de üç boyutlu olarak köşkünün üzerinde iki adet bulunmaktadır.

---

545 Mine ERBEK, **a.g.e.**, 2002, s.142

546 Filiz Nurhan ÖLMEZ, "Dokumalarda Yılan Motifi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi**, ART-E, C.3, S.6, 2010, s.6

Resim 248: İstanbul Deniz Müzesi 221 Demirbaş Numaralı kayığa ait üç boyutlu ejder figürü

Resim 249: İstanbul Deniz Müzesi 221 Demirbaş Numaralı kayığın pruvasındaki kabartma ejder figürü

KAYNAKÇA

ABİK A. Deniz, "Kutadgu Bilig'de Hayvan Adları", **Journals of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları**, C.33/1, 2009, s.1-32

AGACANOV Sergey Grigoreviç, (Çev. Ekber N. NECEF, Ahmet ANNABERDİYEV), **Oğuzlar**, İstanbul, 2004

AKMAN Eyüp, "Türk Mitolojisi ve Halk Şiirinde "Sarı/Kızıl Öküz" İnancı", **Türkiyat Mecmuası**, C.22, Bahar 2012, s.1-16

AKSAMAZ GÖK Nuray, **Kuzey Kafkasya Mitolojisi Nartlardan Beri**, İstanbul, 2001

AKYÜREK Engin, **Khalkedon'lu (Kadıköy) Azize Euphemia ve Sultanahmet'teki Kilisesi**, İstanbul, 2002

ALARSLAN Burcu, (Yay. Haz. Özlem KUMRULAR), "Türk İmajının Görsel Yansımaları", **Dünyada Türk İmgesi**, İstanbul, 2005, s.129-162

ALEXIOU Stylianos, **Minos Uygarlığı**, İstanbul, 1991

ALPARSLAN Ali, "Yazı-Resim", **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Hümaniter Bilimler, Vol.1, 1973, s.1-27

ALP K. Özlem, **Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş**, Ankara, 2009

ALTUNCU Abdullah; "Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.4, S.7, Haziran 2014, s.118-142

Ancient Near Eastern Art, The Metropolitan Museum of Art, Bulletin Spring, New York, 1984

AND Metin, **Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası**, İstanbul, Mart 2010

AKURGAL Ekrem, "Hatti Uygarlığı", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No:360, Remzi Oğuz Arık Armağanı**, Ankara, 1987, s.1-13

AKURGAL Ekrem, **Anadolu Kültür Tarihi**, Ankara, Ocak 2005

ANTHONY David W., **The Horse, The Wheel and Language**, Princeton University Press, 2007

ARMUTAK Altan, "Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi I, Memeli Hayvanlar", **İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, 28 (2), 2002, s.411-427

ARMUTAK Altan, "Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi II. Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar", **İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, C.30, S.2, 2004, s.1-13

ARMUTAK Altan, "Yahudi ve Hıristiyan Dini Kutsal Kitaplarında Hayvan Hakları, **İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, 34(1), 2008, s.39-55

ARNOLD Dorothea, **An Egyptian Bestiary**, The Metropolitan Museum of Art Bulletin, V.52, No:4, Spring 1995

ARSEVEN Celâl Esad, "Güvercin", **Sanat Ansiklopedisi**, C.II, İstanbul, 1947

ATAN Yaşar, **Akdeniz Mitologyasından Efsaneler**, İstanbul, 2011

ATEŞ Mehmet, **Mitolojiler ve Semboller, Ana Tanrıça ve Doğurganlık**, İstanbul, 2014

ASHTON Dore, **Picasso Konuşuyor**, Ankara, 2001

ATİLA KIZILDAĞ Oya, "Minyatür Sanatındaki Hayvan Figürlerinin Sembolik İfadeleri", **Sanat ve Tasarım Dergisi**, C.1, S.2, 2011, s.35-44

AZAK Gürbüz, **3000 Türk Motifi**, İstanbul, 1953

BAHADIR Ülkü, "Hıristiyan İkonografisinde Nuh Tufanı", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Ankara, 2013

Balıkhane Nazırı Ali Rıza (Ed. Niyazi Ahmet BANOĞLU), **Bir Zamanlar İstanbul**, , İstanbul

BALTACIOĞLU Hatçe, (Ed. Nazlı ÇINARDALI KARAASLAN vd.), "Hitit Yazılı Kaynaklarında ve Alaca Höyük Hitit Heykeltraşlık Eserlerinde Sfenks", **Anadolu Kültürlerine Bir Bakış Armağan Erkanal'a Armağan**, Ankara, 2014, s.75-100

BASTIAN Dawn E., Judy K. MITCHELL, **Handbook Of Native American Mythology**, California, 2004

BAYAT Fuzuli, **Mitolojiye Giriş**, 4. Baskı, İstanbul, 2013

BAYLADI Derman, **Uygarlıklar Kavşağı Anadolu**, İstanbul, Ocak 1996

BEDIN Franca, (Çev. Eren SOLEY), **Çin Sanatını Tanıyalım**, İstanbul, 1985

BEGİÇ Hacer Nurgül, "Gelenekteki Değişim ve Keçecilik Sanatı", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2014

BEĞENÇ Cahit, **Anadolu Mitolojisi**, İstanbul, 1974

BEKKİ Salahaddin, "Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi", **Milli Folklor**, Yıl 16, S.62, Yaz 2004, s.53-66

BEYDİLİ Celal, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Ankara, 2004

BEYDİZ Mustafa Gürbüz, **Osmanlı Gemi Tasvirleri**, İstanbul, Aralık 2014

BİRECİKLİ Fatma, "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, C.4, S.7, Kış 2010, s.215-232

BONNARD André, (Çev. Kerem KURTGÖZÜ), **Antik Yunan Uygarlığı 2, Antigone'den Sokrates'e**, İstanbul, 2004

BORATAV Pertev Naili, **Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi**, Ankara, 2012

BOSTAN İdris, **Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri**, Nisan 2005

Şerif Ali BOZKAPLAN, "Kutadgu Bilig'de Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme", **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, V.2/4 Fall 2007, s.1110-1118

BOTTÉRO Jean, (Der. Jean BOTTÉRO), "Babil'de Aşk", **Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a**, Ankara, 2005, s.106-126

BOTTÉRO Jean, (Der. Jean BOTTÉRO),"Gılgamış Destanı", **Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a**, Ankara, 2005, s.226-240

BUDGE Wallis, **The Gods Of The Egyptians or Studies in Egyptian Mythology**, Volume II, London, 1904

BÜYÜKGENÇ Bahar, "Peter Weiss'in "Direnmenin Estetiği" Romanı Üzerine Bir Görsel Okuma Kılavuzu", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Adana, 2007

BLACK Jeremy, Anthony GREEN, **Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia**, London, 2004

BRIER Bob, **The History of Ancient Egypt, Part II**, The Teaching Company, 1999

CAN H. Derya, "Krishṇa'nın Bakāsura'yı Öldürmesi", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S. 51, 2(2011), s.197-205

CAMPBELL Joseph, (Çev. Kudret EMİROĞLU), **Yaratıcı Mitoloji Tanrının Maskeleri**, Ankara, 1994

CAMPBELL Joseph, (Çev. Kudret EMİROĞLU), **Batı Mitolojisi Tanrının Maskeleri**, Ankara, 1995

CAMPBELL Joseph, (Çev. Kudret EMİROĞLU), **İlkel Mitoloji Tanrıların Maskeleri**, 2. Baskı, Ankara, 1995

CARLIER Jeannie, (Ed.Yves BONNEFOY), (Çev. Levent YILMAZ), "Perseus", **Mitolojiler Sözlüğü**, C.II, K-Z, Ankara, 2000

COLLINS Arthur H., **Symbolism of Animal And Birds**, New York, 1913

COLLINS Brian (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Hint Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s. 280-323

COLLINS Billie Jean, **A History Of The Animal World In The Ancient Near East**, Leiden, Boston, Köln, 2002

CÖMERT Bedrettin, **Mitoloji ve İkonografi**, 3. Baskı, Ankara, 2010

CHAMBERLİN J. Edward, (Çev. Uğur PEÇE), **At**, İstanbul, Kasım 2007

CHAMPDOR Albert, (Çev. Suat TAHSUĞ), **Eski Mısır'ın Ölüler Kitabı**, İstanbul, 1984

CRAWFORD Harriet, **Sumer and The Sumerians**, Cambridge University Press, 2nd Edition, October 2004

ÇAĞLAR Birsel, "Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeleri Üzerine Bir İnceleme", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli, 2008

Çankırı Kültür Envanteri, Taş Mescid (Dar-ül Hadis), Ankara, 2014

ÇATALBAŞ Resul, "Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi", **Turan-Sam**, C.3, S.12, 2011, s.49-60

ÇELİK Sümeyya, "İslam Öncesi Türk San'atında Bazı Hayvansal ve Bitkisel Kültür Öğeleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve San'atları Anabilim Dalı, Türk İslâm San'atları Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2007

ÇETİN Şule, "Hz. Peygamber'in Toplumu İnşasında İzlediği Güven Politikası", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2011

ÇETİNDAĞ Gülda, "Türk Kültüründe Mağara Motifi", **38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara, 10-15 Eylül 2007)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s.443-455

ÇIBLAK Nilgün, "Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.16, S.1, 2007, s.185-196

ÇIĞ Muazzez İlmiye, **İbrâhim Peygamber Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre**, İstanbul, 2006

ÇOBAN İbrahim, "Türk İkonografisinde Kartal Motifi ve Çağdaş Türk Resmine Yansımaları", **İdil Dergisi**, C.4, S.16, 2015, s.57-80

ÇORUHLU Yaşar, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, İstanbul, 2012

DARGA A. Muhibbe, **Hitit Sanatı**, İstanbul, 1992

DAŞTAN Nihangül, "Cennetten Kovulma Motifinin Semavî Dinler İle Bazı Mitolojilerdeki (Sümer, Türk ve Yunan) Görünümü", **TÜBAR**, XXXV, 2014, Güz, s.61-81

DENİZ Bekir, (Ed. Hakkı ACUN), "Alay Han", **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, 2007, s. 51-75

DENKTAŞ Mustafa, (Ed. Hakkı ACUN), "Karatay Hanı" **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, 2007, s.359-379

DIMAND M.S., H.E. MCALLISTER, **Near Eastern Jewelry**, A Picture Book The Metropolitan Museum of Art, New York, 1940

DİYARBEKİRLİ Nejat, **Hun Sanatı**, İstanbul, 1972

DOYLE Noreen (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Mısır Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s.60-105

DUMÉZIL Georges, (Çev. Musa Yaşar SAĞLAM), **Kafkas Halkları Mitolojisi**, Ankara, 2000

DURAN Tülay, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türklerde Su Kültürü", **Deniz Ticaret Odası Dergisi**, İstanbul, Ocak 2004, s.60-66

DUVAL Paul-Marie, (Ed.Yves BONNEFOY), (Çev. Levent YILMAZ), "Cernunnos, Geyik Boynuzlu Tanrı", **Mitolojiler Sözlüğü**, C.I, A-K, Ankara, 2000, s.134-136

EBERHARD Wolfram (Çev. Aykut KAZANCIGİL, Ayşe BEREKET), **Çin Simgeler Sözlüğü**, İstanbul, 2000

EKMEÇİOĞLU İsmail, Cüneyt BEKAR, Metin KAPLAN, **Türk Halk Oyunları**, İstanbul, 2001

ELIADE Mircea, (Çev. Ali BERKAY), **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına**, C.I, İstanbul, 2003

ELLINGER Pierre, (Ed. Yves BONNEFOY), (Çev. Levent YILMAZ), "Artemis", **Mitolojiler Sözlüğü**, C.1, A-K, Ankara, 2000, s.65-69

EMMANUEL René, (Çev. Halûk ÖZDEN), **Hint, Yunan ve Mısır Mitolojilerinde Gizemli Bilgilerin Kaynakları**, İstanbul, 1995

ERALP T. Nejat, **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kullanılan Silahlar**, Ankara, 1993

ERBEK Mine, **Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri**, Ankara, 2002

ERDEM Mine, "Kubad-Abad Saray Çinilerindeki Hayvan Motiflerinin İkonografisi, Simgesel Anlamı ve Günümüz Seramiğine Yorumları", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Ana Sanat Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2011

ERHAT Azra, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, Ağustos 1996

ERKAN Tolga, "Anadolu Selçuklu Sanatındaki İnsan Figürlerinin Uygurların Mağara Resimleri ve Gaznelilerin Duvar Resimleriyle Konu ve Biçim Yönünden Karşılaştırılması", **Turkish Studies**, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/3, Summer 2010, s.1218-1263

ERKE Ülker, Hasan Ali GÖKSOY, **Minyatürde Gemiler**, Ankara, 1999

ERSOY Ayla, **Sanat Eleştirisi**, İstanbul, 2010

ERTUĞRUL Özkan, **Mitoloji İkona ve İkonografya**, Ankara, Haziran 2013

ESİN Emel (Ed. Emine Gürsoy NASKALI), "Türk Sanatında At", **Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık**, İstanbul, 1995, s.54-90

ESİN Emel, **Türk Kozmolojisine Giriş,** İstanbul, 2001

EYİCİL Ahmet, "Afşin Ashab-ı Kehf", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2005/14, s.269-287

EYUBOĞLU İsmet Zeki, **Anadolu İnançları, Anadolu Mitologisi, İnanç Söylence Bağlantısı**, İstanbul, 1987

FREEMAN Charles, **Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**, Ankara, 1996

FREELY John, **Troya Savaşı'ndan İstiklal Harbi'ne Anadolu'da Yunanlılar**, İstanbul, Kasım 2011

FRIEDEL Egon, **Antik Yunan'ın Kültür Tarihi**, Ankara, 1999

GILBERT Gregory P., **Ancient Egyptian Sea Power and Origin of Maritime Forces**, Canberra, 2008

GOMBRICH E. H., **Sanatın Öyküsü**, İstanbul, 1986

GÖĞEBAKAN Yüksel, "Anadolu'da Ana Tanrıça Kültü Olarak: Kadın", **İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi**, Özel Sayı, C.1, s.501-514

GÖKALP Ziya, **Türk Uygarlığı Tarihi**, İstanbul, 1991

GÖMEÇ Saadettin, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Ankara, 1997

GÜL Bülent, "Moğolistan Duhaları (Tsaatanlar)", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yaşayan Eski Türk İnanışları Bilgi Şöleni: Bildiriler**, Ankara, 16-17 Nisan 2007, s.27-36

GÜLLÜDAĞ Nesrin, (Ed. Hasan Celal GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA), "Nogay Türkleri", **Türkler Ansiklopedisi,** C.20, Kafkaslar, Ankara, 2002, s.556-564

GÜLŞEN Hacer, "Kurt Motifi üzerine Bir İnceleme", **Akademik Bakış Dergisi**, S.39, Kasım-Aralık 2013, s.190-200

GÜNŞEN Ahmet, "Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış", **Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2/2, Spring 2007, s.328-350

GÜNEY K. Zeynep, A. Nihan GÜNEY, **Osmanlı Süsleme Sanatı**, Ankara, 1999

GÜNDÜZ Şinasi, **Mitoloji İle İnanç Arasında**, Samsun, 1998

GÜVEN Merdan, "Oğuz Kağan Destanında Hayvanlar", **Milli Folklor**, Yıl:15, S.57, s.82-91

GREEN Miranda, **Animals In Celtic Life And Myth**, New York, 1992

Halikarnas Balıkçısı, **Anadolu Tanrıları**, İstanbul, Kasım 1985

HART George, (Çev. Mehmet Sait Türk), **Mısır Mitleri**, Ankara, Ağustos 2012

HASLUCK Von, (Çev. Turgut KOCA, A. Nezihi ERGİNSOY), **Bektaşîliğin Coğrafî Dağılımı**, İstanbul, 1991

HEIDEL Alexander, (Çev. İsmet BİRKAN), **Enûma Eliş**, Ankara, 2000

İLTER Fügen, "Batı Anadolu Azınlık Kiliselerinden İkonografik Betimlemeler ve Kimi İrdelemeler", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi:4**, Ankara, 1993

İNAN Abdülkadir, "Türk Destanları, **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1976, s.377-389

İNAN Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Ankara, 2013

İPEK Önder, Çorum Gezi Rehberi

İZGİ Özkan, **Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi**, Ankara, 1989

JOBST Werner, Behçet ERDAL, Christian GURTNER, **İstanbul Büyük Saray Mozaiği**, İstanbul, 1997

KAFESOĞLU İbrahim, **Eski Türk Dini**, Ankara, 1980

KALAFAT Yaşar, **Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları V-VI**, Ankara, 2006

KALAFAT Yaşar, **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları**, C.I, Ankara, 2007

KALAFAT Yaşar, (Ed. Tufan GÜNDÜZ, Mikail CENGİZ), "Anadolu Türkmen/ Oğuz Fes ve Düğün Bayraklarında Mitolojik İzler Aranabilir mi?", **Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, s.643-661

KALAFAT Yaşar, **İslamiyet ve Türk Halk İnanışları**, Ankara, 2009

KAMAN GÜLAKAN Sevda, "Baykuş Kelimesi ve Baykuşla İlgili İnançlar Üzerine", **Turkish Studies**, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 10/8, Spring 2015, s.1137-1154

KARATEV Oljobay, (Ed. Hasan Celal GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA), "Eski Türk Devrindeki Kırgız Etnik İsimleri", **Türkler Ansiklopedisi,** C.2, İlkçağ, Ankara, 2002, s.673-686

KAYA Korhan, **Hint Mitolojisi Sözlüğü**, Ankara, Şubat 1997

KAYALI Yalçın, "Vāmana Purāṇa İncelemesi", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Hindoloji) Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2011

KIRDEMİR Neşe, "Hitit Sanat Eserlerinde Sunak Betileri", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, S.2, Güz 2000, s.159-172

KLEM Per Gierløff, "Study Of Boat Figures in Alta Rock Art and Order Scandinavian Locations", **Master Thesis in Archeology at the University of Oslo, Department of Archeology, Conservation and History**, 2010, Oslo

KOCA Salim, (Ed. Hasan Celal GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA), "Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", **Türkler Ansiklopedisi,** C.3, İlkçağ, Ankara, 2002, s.8-53

KOÇ İlker, **Hititler**, Ankara, Ekim 2006

KOÇSOY Şevket, (Ed. Hasan Celal GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA), "Türk Tarih Kronolojisi", **Türkler Ansiklopedisi,** C.1, İlkçağ, Ankara, 2002, s.73-188

КОЛПАКОВ Е. М., (Ed. Vladimir Shumkin Festshrift), "Петроглифы Канозера: типологический анализ", **Кольский Сборник,** Russian Academy of Sciences Institute for the History of Material Cultures, Saint Petersburg, 2007

KÖKTAN Yavuz, "Mitoloji Dans ve Müzik", **TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:2, S.3, 2014, s.261-271

KUMRULAR Özlem, (Yay. Haz. Özlem KUMRULAR), "Köpekler ve Domuzlar Savaşında Kanuni'nin Batı Siyasetinin Bir İzdüşümü Olarak Türk İmajı", **Dünyada Türk İmgesi**, İstanbul, 2005

KURT Koza, "Anadolu Selçuklu Çinilerindeki Hayvan Figürlerinin Farklı Bir Yaklaşımla Seramik Yüzeylerde Değerlendirilmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2012

KÜÇÜKÜSTEL Selcen, "Duha Halkı-Moğolistan Kayıp Türkler", **Atlas Dergisi**, S.236, Kasım 2012, s.59-104

KRAMER Samuel Noah, **The Sumerians**, Chicago, 1963

KRAMER Samuel Noah, (Çev. Muazzez İlmiye ÇIĞ), **Tarih Sümer'de Başlar**, Ankara, 1998

KRAMER Samuel Noah, (Çev. Hamide KOYUKAN), **Sümer Mitolojisi**, İstanbul, 2001

LE OC MACH Tu Chuong, (Ed.Yves BONNEFOY), (Çev. Levent YILMAZ), "Kökenler ve İlkçağlar, Yunan Mitolojisinin Büyük Yapıları", **Mitolojiler Sözlüğü**, C.II, K-Z, Ankara, 2000, s.625-630

LEWIN Roger, **Modern İnsanın Kökeni**, Ankara, 1998

LIVRAGA Giorgio A., (Çev. İnci KUT), **Teb**, Ankara, 1986

MACKENZIE Donald A., (Çev. Koray AKTEN), **Çin ve Japon Mitolojisi**, Ankara, 1996

MARRLOT Alice, Carol K. RACHLIN, (Çev. Ünsal ÖZÜNLÜ), **Kızılderili Mitolojisi**, Ankara, Ocak 1994

MARTINOV A.İ., (Çev. Z. Bağlan ÖZER), **Altay Kaya Resimleri, Biçiktu-Boom**, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2013

MASPERO Gaston, **Egyp, Ancient Sites and Modern Scenes**, London, 1910

MÈLİKOFF Irène (Çev. Turan ALPTEKİN), **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, İstanbul, Aralık 2010

MELLAART James, **Çatalhöyük Anadolu'da Bir Neolitik Kent**, İstanbul, Ocak 2003

MOLLAİBRAHİMOĞLU Çiğdem, "Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Programı**, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Trabzon, 2008

MORFORD Mark P.O., Robert J. LENARDON, **Classical Mythology**, New York, 2003

NEFES Eyüp, "Kastamonu-Çatalzeytin İlçesi Çağlar Köyü Merkez Camii Haziresi'nde Bulunan Balık Figürlü Mezar Taşı", **OMÜİFD**, 16, 1 / 2003, s.205-213

O'FLAHERTY Wendy Doniger, **Hindu Mitolojisi**, Ankara, 1996

OYMAK İskender, "Anadolu'da Su Kültünün İzleri", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15:1, 2010, s.35-55

ÖGEL Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları I**, İstanbul, 1971

ÖGEL Bahaeddin, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre**, Ankara, 1984

ÖGEL Bahaeddin, **Türk Mitolojisi**, C.II, Ankara, 1995

ÖGEL Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş I**, Ankara, 2000

ÖGEL Bahaeddin, **Türk Mitolojisi,** C.I, Ankara, 2010

ÖGEL Semra, **Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı**, Ankara, 1966

ÖGEL Semra, **Anadolu'nun Selçuklu Çehresi**, İstanbul, 1994

ÖLMEZ Filiz Nurhan, "Dokumalarda Yılan Motifi", **Süleyman Demirel üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi**, ART-E, C.3, S.6, 2010, s.2-21

ÖNEY Gönül, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü", **Anadolu (Anatolia)**, XIII, 1971, s.1-41

ÖNEY Gönül, (Ed. Doğan KUBAN), "Selçuklu Figür Dünyası", **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, İstanbul, Ekim 2002, s.401-416

ÖRS Yasemin, "Takımyıldızların Mitolojik Öyküleri", **Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri**, Özel Konu, Ankara, 2001

ÖZEL Mehmet, **Turkish Arts**, Ankara, 1999

ÖZTÜRK Mustafa, "Konya ve Çevresinde Anadolu Selçuklu Dönemi Çinilerinde Kullanılan Bitkisel Motiflerin Dili ve Resim Dili Açısından İncelenmesi", **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Anabilim Dalı, Resim-İş Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2008

ÖZTÜRKER Hazal Ceylan, "Bektaşî Mezar Taşları Üzerine Bir İnceleme, Şemsi Baba Tekkesi Örneği", **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.4, Ekim 2013

PASİNER Ali, **Alabalıktan Zarganaya Türkiye Balıkları**, 3. Baskı, İstanbul, 2005

PETERS Joris, Klaus SCHMIDT, "Animals In The Symbolic World of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, South Eastern Turkey: A Preliminary Assessment", **Anthropozoologica**, 39(1), 2004, s.179-218

PISCHEL Gina (Yay. Ragıp YAZIR), "Tarih Öncesi Sanatı", **Sanat Tarihi Ansiklopedisi I**, İstanbul, 1983

POSSELLE Laurence, **A Guide to the Louvre**, Gent, July 2015

RAWLINSON George, **Ancient Egypt**, Eleventh Impression, London, 1920

ROBERTS Jeremy, **Chinese Mythology A to Z**, New York, 2004

ROSE Frederick P., **The Art Of Ancient Egypt, A Resource For Educators**, Metropolitan Museum

ROSENBERG Donna, **Dünya Mitolojisi**, 3. Baskı, Ankara, Ağustos 2003

RİFAT Samih, "Gemiler ve Aslanları", **P Dergisi**, S.26, İstanbul, 2002

ROUX Jean-Paul, (Çev. Aykut KAZANCIGİL), **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, İstanbul, 1994

ROUX Jean-Paul, **Eski Türk Mitolojisi**, Ankara, 2011

SARI Deniz, "İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi", **M.A.S.R.O.P.**, 7, s.112-249

SCHICK Irvin Cemil, "Geçmişten Geleceğe Hat Sanatı", **İSMEK Türk Kitap Sanatları Sempozyumu Bildirileri,** İstanbul, 23 Haziran 2007, s.12-31

SCHIMMEL Annamarie, **Dinler Tarihine Giriş**, İstanbul, 1999

SCHMÖKEL Hartmuth, (Çev. Mehmet Turhan ÖZDEMİR), "Sümer Dini", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XIX, S.1, Ankara, 1971, s.197-217

SEVİN Veli, **Yeni Assur Sanatı I Mimarlık**, Ankara, 1991

SEVİN Veli, **Assur Resim Sanatı**, Ankara, 2010

SEPETÇİOĞLU Mustafa Necati, **Karşılaştırmalı Türk Destanları**, İstanbul, 1998

SİNMEZ Çağrı Çağlar, Musa Kazım ARICAN, Aşkın YAŞAR, "Hadislerde Hayvanları Koruma ve Gönenci (Refahı) Üzerine Bir Değerlendirme", **Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, 12(2), 2015, s.115-121

ŞAHAN Deniz, "Sümer Mitolojisinin Yunan Mitolojisine ve Felsefesine Etkileri", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2011

ŞAHİNGÖZ AKAR Semra, Burcu Ayşenur AKBULUT, Emrah ÖRGÜN, "Hititler Döneminde Beslenme ve Mutfak Kültürü", **III. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu**, 8-15 Ekim 2015, Kazan, 2015, s.389-395

ŞEN Aylin; "Lezzetin Serüveni", **Müze Dergisi**, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, S.1, s.70-71

ŞEN Semra, "Türklerde Ad Verme Törenleri, Adların Önemi, Ad Verme İle İlgili Gelenek ve İnançlar", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, S.6, 2006, s.153-159

ŞENER Cemal, **Şamanizm Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dinleri**, İstanbul, 2003

ŞİŞMAN Ahmet, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, İstanbul, 2011

ŠKROBONJA Ante, Ivica KONTOŠIC vd. , "Domestic Animals As Symbols And Atributes in Christian Iconography: Some Example From Crotian Sacral Art", **Vet. Med.**, Czech, 46, 2001 (4), s.101-107

TORR Cecil, **Ancient Ships**, Cambridge, 1895

TUNA Celâl, **Kentten İmparatorluğa Anadolu'nun En Eski Yerleşim Yerleri**, C.2, İstanbul, 2002

TURANİ Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, İstanbul, 1999

TURNER Alice K., **Cehennemin Tarihi**, İstanbul, 2004

TÜKEL Uşun, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi**, İstanbul, 2014

TÜRKAN Kadriye, *"Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler"*, **Türkbilig**, Sayı 15, 2008, s.136-154

TRUTANOW Igor, (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Çin Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s.324-345

UN Fatma Hicret, "Karşılaştırmalı Hint ve Yunan Mitolojisi", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Hindoloji) Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2011

UNCU Ebru, "Demeter Kültünde Mezopotamyalı ve Anadolulu Unsurlar", **History Studies**, Volume 4/1, 2012, s.529-545

URAZ Murat, **Türk Mitolojisi**, İstanbul, Şubat 1994

UZUN Derya, "Heykel Sanatının Türk Kültürü İçindeki Yeri ve Yervant Oskan Efendi", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C.1, S.1, 2012

ÜNAL Ahmet, **Hititler Devrinde Anadolu I**, İstanbul, 2002

ÜNAL Ahmet, **Hitit Devrinde Anadolu II**, İstanbul, 2003

ÜNAL Ahmet, "Eski Anadolu'da ve Hititlerde Eğlence, Müzik, Dans, Oyun, Yarış, Akrobasi, Spor, Sirk ve Gladyatör Oyunları", **Aktüel Arkeoloji Dergisi**, S.43, 2015, s.86-103

ÜLKER Muammer, **Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı**, Ankara, 1987

WENSINCK A.J., "Eshâbülkehf", **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, C.IV

WHITE Andrew W. (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Yunan Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s.106-191

WHITE Andrew W. (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Roma Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s.192-223

WINCKELMANN Johann Joachim, **Antikçağ Sanat Tarihi**, İstanbul, 2012

WÖLFFLIN Heinrich, (Çev. Ahmet CEMAL), **Sanat Tarihinin Temel Kavramları**, İstanbul, 2015

YALÇINKAYA Mehmet, "Elmalı Sikkelerinin Önemi", **Akademik Bakış Dergisi**, S.29, Mart-Nisan 2012, s.1-12

YAYAN Gonca, Birsen İĞCİ SALTIK, "Fikret Otyam Eserlerinde Sanat Nesnelerinin İmgesel Anlatımları", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:3, S.7, Haziran 2016, s.348-379

YAZIR Elmalılı Hamdi (Haz. Fatih ARAZ, Meal Doç. Dr. Mustafa ÖZEL), **Yüce Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Türkçe Meali**, Burhan Yayınları

YETKİN Şerare, **Türk Halı Sanatı**, Ankara, 1991

YİĞİT Ali vd., "Bayraklarda Kullanılan Hayvan Figürleri Üzerine Bir İnceleme", **Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi**, 82(2), 2011, s.51-58

YİTİK Ali İhsan, **Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi**, İstanbul, 1996

YÖRÜKÂN Turhan, **Yunan Mitolojisinde Aşk**, İstanbul, 2000

YÜCEL Erdem, **Mitoloji Tanrıları Aşkları ve Gizemleri**, İstanbul, Mayıs 2013

ZGOLL Annette (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Kadim Yakındoğu Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s.14-53

RESİMLER KAYNAKÇASI

Resim 1 Ebru UNCU, "Demeter Kültünde Mezopotamyalı ve Anadolulu Unsurlar", **History Studies**, Volume 4/1, 2012, s.543

Resim 2 Veli SEVİN, **Assur Resim Sanatı**, Ankara, 2010, s.119

Resim 3 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 4 Billie Jean COLLINS, **A History Of The Animal World In The Ancient Near East**, Leiden, Boston, Köln, 2002, s.194

Resim 5 Veli SEVİN, **a.g.e.**, 2010, s.201

Resim 6 Frederick P. ROSE, **The Art Of Ancient Egypt, A Resource For Educators**, Metropolitan Museum, s.21

Resim 7 Franca BEDIN, (Çev. Eren SOLEY), Çin **Sanatını Tanıyalım**, İstanbul, 1985, s.35

Resim 8 Bedrettin CÖMERT, **Mitoloji ve İkonografi**, 3. Baskı, Ankara, 2010, s.108

Resim 9 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 10 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 11 Nejat DİYARBEKİRLİ, **Hun Sanatı**, İstanbul, 1972, s.85

Resim 12 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e.**, 1972, s.87

Resim 13 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e**, 1972, s.82

Resim 14 Bahaeddin ÖGEL, **Türk Kültür Tarihine Giriş I**, Ankara, 2000, s.26

Resim 15 Emel ESİN, **Türk Kozmolojisine Giriş,** İstanbul, 2001, s.130

Resim 16 Semra ÖGEL, **Anadolu'nun Selçuklu Çehresi**, İstanbul, 1994, s.87

Resim 17 Tolga ERKAN, "Anadolu Selçuklu Sanatındaki İnsan Figürlerinin Uygurların Mağara Resimleri ve Gaznelilerin Duvar Resimleriyle Konu ve Biçim Yönünden Karşılaştırılması", **Turkish Studies**, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/3, Summer 2010, s.1245

Resim 18 Mustafa ÖZTÜRK, "Konya ve Çevresinde Anadolu Selçuklu Dönemi Çinilerinde Kullanılan Bitkisel Motiflerin Dili ve Resim Dili Açısından İncelenmesi", **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Anabilim Dalı, Resim-İş Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2008, s.69

Resim 19 Bekir DENİZ, (Ed. Hakkı ACUN), "Alay Han", **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, 2007, s.64

Resim 20 http://www.museumwnf.org/images/zoom/monuments/isl/tr/1/2/17.jpg (Erişim:01.08.2016)

Resim 21 http://www.museumwnf.org/images/zoom/monuments/isl/tr/1/1/2.jpg (Erişim:01.08.2016)

Resim 22 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 23 Yüksel GÖĞEBAKAN, "Anadolu'da Ana Tanrıça Kültü Olarak: Kadın", İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Özel Sayı, C.1, s.513

Resim 24 Ahmet ÜNAL, **Hititler Devrinde Anadolu** I, İstanbul, 2002, s.70

Resim 25 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 26 Ekrem AKURGAL, **Anadolu** Kültür Tarihi, Ankara, Ocak 2005, s.280

Resim 27 http://www.gezginlerafyon.com/images/aslankaya-(2).jpg (Erişim:02.08.2016)

Resim 28 Ekrem AKURGAL, **a.g.e.**, Ocak 2005, s.262

Resim 29 İdris BOSTAN, **Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri**, Nisan 2005, s.109

Resim 30 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 31 Mehlika Senem AKSA BEYDİZ

Resim 32 K. Zeynep GÜNEY, A. Nihan GÜNEY, **Osmanlı Süsleme Sanatı**, Ankara, 1999, s.160

Resim 33 Muammer ÜLKER, **Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı**, Ankara, 1987, s.190-191

Resim 34 Ahmet ŞİŞMAN, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, İstanbul, 2011, s.91

Resim 35 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia**, London, 2004, s.103

Resim 36 Jeremy BLACK, Anthony GREEN,**a.g.e.**, 2004, s.103

Resim 37 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.51

Resim 38 Veli SEVİN, **a.g.e.**, 2010, s.123

Resim 39 Veli SEVİN, **a.g.e.**, 2010, s.67

Resim 40 Cecil TORR, **Ancient Ships**, Cambridge, 1895, Tablo 2, Resim 9

Resim 41 Dorothea ARNOLD, **An Egyptian Bestiary**, The Metropolitan Museum of Art Bulletin, V.52, No:4, Spring 1995, s.55

Resim 42 Fatma Hicret UN, "Karşılaştırmalı Hint ve Yunan Mitolojisi", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Hindoloji) Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Te**zi, Ankara, 2011, s.223-224

Resim 43 Franca BEDIN, (Çev. Eren SOLEY), **a.g.e.**, 1985, s.27

Resim 44 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.66

Resim 45 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 46 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 47 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 48 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 49 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 50 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 51 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 52 Yaşar ÇORUHLU, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, İstanbul, 2012, s.142

Resim 53 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e.**, 1972, s.27-28

Resim 54 Yaşar ÇORUHLU, **a.g.e.**, 2012, s.125

Resim 55 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e.**, 1972, s.196

Resim 56 Emel ESİN (Ed. Emine Gürsoy NASKALI), "Türk Sanatında At", **Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık**, İstanbul, 1995, s.88

Resim 57 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e.**, 1972, s.124

Resim 58 Koza KURT, "Anadolu Selçuklu Çinilerindeki Hayvan Figürlerinin Farklı Bir Yaklaşımla Seramik Yüzeylerde Değerlendirilmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2012, s.22

Resim 59 Metin AND, **Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası**, İstanbul, Mart 2010, s.62

Resim 60 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.344

Resim 61 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.298

Resim 62 Ülker ERKE, Hasan Ali GÖKSOY, **Minyatürde Gemiler**, Ankara, 1999, s.49

Resim 63 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.409

Resim 64 Miranda GREEN, **Animals In Celtic Life And Myth**, New York, 1992, s.217

Resim 65 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 66 Wolfram EBERHARD (Çev. Aykut KAZANCIGİL, Ayşe BEREKET), Çin **Simgeler Sözlüğü**, İstanbul, 2000, s.48

Resim 67 http://www.didimli.com/mitoloji/images/kallisto.jpg (Erişim:07.08.2016)

Resim 68 A. Muhibbe DARGA, **Hitit Sanatı**, İstanbul, 1992, s.343

Resim 69 Koza KURT, a.g.t., 2012, s.23

Resim 70 Engin AKYÜREK, **Khalkedon'lu (Kadıköy) Azize Euphemia ve Sultanahmet'teki Kilisesi**, İstanbul, 2002, s.94

Resim 71 Samuel Noah KRAMER, (Çev. Hamide KOYUKAN), **Sümer Mitolojisi**, İstanbul, 2001, s.71

Resim 72 Veli SEVİN, **a.g.e.**, 2010, s.123

Resim 73 Ali PASİNER, **Alabalıktan Zarganaya Türkiye Balıkları**, 3. Baskı, İstanbul, 2005, s.16

Resim 74 Tülay DURAN, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türklerde Su Kültürü", **Deniz Ticaret Odası Dergisi**, İstanbul, Ocak 2004, s.60

Resim 75 Harriet CRAWFORD, **Sumer and The Sumerians**, Cambridge University Press, 2nd Edition, October 2004, s.223

Resim 76 Gregory Phillip GILBERT, **Ancient Egyptian Sea Power and The Origin Of Maritime Forces**, Australia, 2008, s.35

Resim 77 http://albertis-window.com/wp-content/uploads/2014/03/Marsh-Scene-Tomb-of-Menna-1924-facsimile-of-original-from-ca.-1400-1352-BC-Met-Museum.jpg (Erişim: 23.11.2014)

Resim 78 http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/03/Matsya_painting.jpg/440px-Matsya_painting.jpg (Erişim: 29.11.2014)

Resim 79 http://www.loc.gov/exhibits/world/images/images/s33.1.jpg (Erişim: 30.11.2014)

Resim 80 ***Е. М. КОЛПАКОВ***, (Ed. Vladimir Shumkin Festshrift), "Петроглифы Канозера: типологический анализ", Кольский Сборник, Russian Academy of Sciences Institute for the History of Material Cultures, Saint Petersburg, 2007, s.176

Resim 81 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.81

Resim 82 Mustafa ÖZTÜRK, "Konya ve Çevresinde Anadolu Selçuklu Dönemi Çinilerinde Kullanılan Bitkisel Motiflerin Dili ve Resim Dili Açısından İncelenmesi", **Selçuk Üniversitesi,**

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Anabilim Dalı, Resim-İş Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s.42

Resim 83 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.219

Resim 84 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.85

Resim 85 http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/72/Ulysses_and_the_Sirens_by_H.J._Draper.jpg (Erişim:01.12.2014)

Resim 86 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.272

Resim 87 Mustafa Gürbüz BEYDİZ, **Osmanlı Gemi Tasvirleri**, İstanbul, Aralık 2014, s.80, Resim 77

Resim 88 Ozan SAĞDIÇ

Resim 89 Eyüp NEFES, "Kastamonu-Çatalzeytin İlçesi Çağlar Köyü Merkez Camii Haziresinde Bulunan Balık Figürlü Mezar Taşı", **OMÜİFD**, 16, 1 / 2003, s.209-210

Resim 90 Mustafa Gürbüz BEYDİZ, **a.g.e.**, Aralık 2014, Resim 226

Resim 91 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 92 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 93 http://www.baharfestivalleri.com/wp-content/uploads/2015/01/mimar-sinan.png (Erişim:09.08.2016)

Resim 94 Mehmet YALÇINKAYA, "Elmalı Sikkelerinin Önemi", **Akademik Bakış Dergisi**, S.29, Mart-Nisan 2012, s.6

Resim 95 Mark P.O. MORFORD, Robert J. LENARDON, **Classical Mythology**, New York, 2003, s.465

Resim 96 Deniz SARI, "İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi", **M.A.S.R.O.P.**, 7, s.214

Resim 97 Dawn E. BASTIAN, Judy K. MITCHELL, **Handbook Of Native American Mythology**, California, 2004, s.144

Resim 98 Dorothea ARNOLD, **a.g.e.**, Spring 1995, s.47

Resim 99 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 100 Gina PISCHEL (Yay. Ragıp YAZIR), "Tarih Öncesi Sanatı", **Sanat Tarihi Ansiklopedisi I**, İstanbul, 1983, s.13

Reslm 101 Joris PETERS, Klaus SCHMIDT, "Animals in The Symbolic World of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, South Eastern Turkey: A Preliminary Assessment", **Anthropozoologica**, 39(1), 2004, s.200

Resim 102 James MELLAART, Çatalhöyük **Anadolu'da Bir Neolitik K**ent, İstanbul, Ocak 2003, s.58

Resim 103 A. Muhibbe DARGA, **a.g.e.**, 1992, s.41

Resim 104 A. Muhibbe DARGA, **a.g.e.**, 1992, s.60

Resim 105 Ahmet ÜNAL, "Eski Anadolu'da ve Hititlerde Eğlence, Müzik, Dans, Oyun, Yarış, Akrobasi, Spor, Sirk ve Gladyatör Oyunları", **Aktüel Arkeoloji Dergisi**, S.43, 2015, s.98

Resim 106 Ahmet ÜNAL, a.g.m., 2015, s.98

Resim 107 http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=15970001&objectId=399328&partId=1 (Erişim:10.08.2016)

Resim 108 Ekrem AKURGAL, **a.g.e.**, Ocak 2005, s.150

Resim 109 Ekrem AKURGAL, **a.g.e.**, Ocak 2005, s.165

Resim 110 http://66.media.tumblr.com/ce52c1df2edc8857c6891c417ecfc872/tumblr_nuc8t7zOHf1rgfuxjo1_1280.jpg (Erişim:10.08.2016)

Resim 111 http://2.bp.blogspot.com/-vn4TZfBWbC0/T86D-MFHD_I/AAAAAAAAAP8/uZ_fqRIBBYs/s1600/Alacah%C3%B6y%C3%BCk+Krali%C3%A7e+Mezar%C4%B12.JPG (Erişim:22.08.2016)

Resim 112 Harriet CRAWFORD, **Sumer and The Sumerians**, Cambridge University Press, 2nd Edition, October 2004, s.211

Resim 113 Gina PISCHEL (Yay. Ragıp YAZIR), a.g.m., 1983, s.29

Resim 114 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/56/Rembrandt_Abduction_of_Europa.jpg (Erişim:12.08.2016)

Resim 115 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 116 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 117 Billie Jean COLLINS, a.g.e., 2002, s.101

Resim 118 Frederick P. ROSE, **a.g.e.**, s.21

Resim 119 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 120 Ancient Near Eastern Art, The Metropolitan Museum of Art, Bulletin Spring, New York, 1984, s.23

Resim 121 Bahaeddin ÖGEL, **Türk Mitolojisi,** C.I, Ankara, 2010, s.139

Resim 122 Uşun TÜKEL, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi**, İstanbul, 2014, , EKLER Resim 44

Resim 123 Uşun TÜKEL, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **a.g.e.**, 2014, , EKLER Resim 109

Resim 124 http://www.museoreinasofia.es/sites/default/files/obras/DE00050_0.jpg (Erişim:12.08.2016)

Resim 125 Gina PISCHEL (Yay. Ragıp YAZIR), a.g.m., 1983, s.10

Resim 126 Roger LEWIN, **Modern İnsanın Kökeni**, Ankara, 1998, s.199

Resim 127 Per Gierløff KLEM, "Study Of Boat Figures in Alta Rock Art and Order Scandinavian Locations", **Master Thesis in Archeology at the University of Oslo, Department of Archeology, Conservation and Histor**y, 2010, Oslo, s.46

Resim 128 A.İ. MARTINOV, (Çev. Z. Bağlan ÖZER), **Altay Kaya Resimleri, Biçiktu-Boo**m, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2013, s.101, Resim 284

Resim 129 Ekrem AKURGAL, **a.g.e.**, Ocak 2005, s.6

Resim 130 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.88

Resim 131 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 132 Ekrem AKURGAL, **a.g.e.**, Ocak 2005, s.25

Resim 133 Önder İPEK, Çorum Gezi Rehberi, s.11

Resim 134 http://e-sorgulamamerkezi.com/wp-content/uploads/hacettepe-universitesi.jpg (Erişim:13.08.2016)

Resim 135 A. Muhibbe DARGA, **a.g.e.**, 1992, s.62

Resim 136 Neşe KIRDEMİR, "Hitit Sanat Eserlerinde Sunak Betileri", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergis**i, C.1, S.2, Güz 2000, s.170

Resim 137 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 138 http://www.turkcebilgi.com/uploads/media/resim/dsc00179__ercole_abbatte_la_cerva_di_cerinea__fontana_romana_sec._i_a.c.__foto_di_g._dallorto.jpg (Erişim:17.08.2016)

Resim 139 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.47

Resim 140 Jeremy ROBERTS, **Chinese Mythology A to Z**, New York, 2004, s.97

Resim 141 Wolfram EBERHARD (Çev. Aykut KAZANCIGİL, Ayşe BEREKET), Çin **Simgeler Sözlüğü**, İstanbul, 2000, s.124

Resim 142 Paul-Marie DUVAL (Ed.Yves BONNEFOY), (Çev. Levent YILMAZ), "Cernunnos, Geyik Boynuzlu Tanrı", **Mitolojiler Sözlüğü**, C.I, A-K, Ankara, 2000, s.135

Resim 143 M.S. DIMAND, H.E. MCALLISTER, **Near Eastern Jewelry**, A Picture Book The Metropolitan Museum of Art, New York, 1940, s.6

Resim 144 http://turkcetarih.com/wp-content/uploads/2015/09/Paz%C4%B1r%C4%B1k-Kurgan%C4%B1ndan-%C3%87%C4%B1kan-Geyik-Boynuzlu-ve-Maskeli-At-Ba%C5%9Fl%C4%B1klar%C4%B1-1.jpg (Erişim:15.08.2016)

Resim 145 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e.**, 1972, s.81

Resim 146 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 147 Hacer Nurgül BEGİÇ, "Gelenekteki Değişim ve Keçecilik Sanatı", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2014, s.26

Resim 148 Gürbüz AZAK, **3000 Türk Motifi**, İstanbul, 1953, s.257

Resim 149 Mehmet ÖZEL, **Turkish Arts**, Ankara, 1999, s.114

Resim 150 Şerare YETKİN, **Türk Halı Sanatı**, Ankara, 1991, s.22

Resim 151 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e.**, 1972, s.137

Resim 152 Koza KURT, a.g.t., 2012, s.34

Resim 153 Selcen KÜÇÜKÜSTEL, "Duha Halkı-Moğolistan Kayıp Türkler", **Atlas Dergis**i, S.236, Kasım 2012, s.74-75/86

Resim 154 https://kizilbasalevilik.files.wordpress.com/2014/12/10464220_813945491962367_4500575722488314676_n.jpg (Erişim:15.08.2016)

Resim 155 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.249

Resim 156 Ülkü BAHADIR, "Hıristiyan İkonografisinde Nuh Tufanı", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2013, s.148

Resim 157 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.180

Resim 158 Ülker ERKE, Hasan Ali GÖKSOY, **a.g.e.**, 1999, s.49

Resim 159 Koza KURT, a.g.t., 2012, s.47

Resim 160 http://gmk.org.tr/uploads/file/6090ced3aa1972a704901be086e70b44.jpg (Erişim:01.09.2016)

Resim 161 http://www.mpi.gov.tr/ (Erişim:19.08.2016)

Resim 162 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 163 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 164 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 165 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.78

Resim 166 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 167 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.79

Resim 168 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 169 Bahaeddin ÖGEL, **Türk Mitolojisi,** C.I, Ankara, 2010, s.587

Resim 170 Koza KURT, a.g.t., 2012, s.55

Resim 171 Mine ERBEK, Çatalhöyük**'ten Günümüze Anadolu Motifle**ri, Ankara, 2002, s.203

Resim 172 Hatçe BALTACIOĞLU, (Ed. Nazlı ÇINARDALI KARAASLAN vd.), "Hitit Yazılı Kaynaklarında ve Alaca Höyük Hitit Heykeltraşlık Eserlerinde Sfenks", **Anadolu Kültürlerine Bir Bakış Armağan Erkanal'a Armağa**n, Ankara, 2014, s.96

Resim 173 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 174 E. H. GOMBRICH, **Sanatın Öyküsü**, İstanbul, 1986, s.177

Resim 175 Werner JOBST, Behçet ERDAL, Christian GURTNER, İstanbul Büyük Saray Mozaiği, İstanbul, 1997, s.26

Resim 176 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 177 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.277

Resim 178 İbrahim ÇOBAN, "Türk İkonografisinde Kartal Motifi ve Çağdaş Türk Resmine Yansımaları", İdil Dergisi, C.4, S.16, 2015, s.62

Resim 179 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.64

Resim 180 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.75

Resim 181 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.32

Resim 182 Gina PISCHEL (Yay. Ragıp YAZIR), "Mezopotamya Sanatı", **a.g.e.**, 1983, s.26

Resim 183 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 184 Adnan TURANİ, **Dünya Sanat Tarihi**, İstanbul, 1999, s.95

Resim 185 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 186 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7c/Satyros_Cdm_Paris_DeRidder509.jpg (Erişim:22.08.2016)

Resim 187 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 188 https://semrabayraktar.blogspot.com.tr/2013/08/uygarlik-anadoluda-dogdu.html (Erişim:22.08.2016)

Resim 189 A.İ. MARTINOV, (Çev. Z. Bağlan ÖZER), **a.g.e.**, 2013, s.19, Resim 16

Resim 190 Seçil BİRKAN, "İslamiyet Öncesi Orta Asya Türk Maden Sanatının Gelişimi (M.Ö. IV-M.S. X. Yüzyıllar)", **Ankara**

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.73

Resim 191 Uşun TÜKEL, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **a.g.e.**, 2014, Resim 88

Resim 192 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.345

Resim 193 James MELLAART, **a.g.e.**, Ocak 2003, s.26

Resim 194 James MELLAART, **a.g.e.**, Ocak 2003, s.125

Resim 195 Harriet CRAWFORD, **a.g.e.**, October 2004, s.83

Resim 196 Dorothea ARNOLD, **a.g.e.**,1995, s.20

Resim 197 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 198 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e.**,1972, s.82

Resim 199 Koza KURT, a.g.t., 2012, s.37

Resim 200 Oya KIZILDAĞ ATİLA, "Minyatür Sanatındaki Hayvan Figürlerinin Sembolik İfadeleri", **Sanat ve Tasarım Dergisi,** C.1, S.2, 2011, s.40

Resim 201 Mehmet ATEŞ, **Mitolojiler ve Semboller, Ana Tanrıça ve Doğurganlık**, İstanbul, 2014, s.122

Resim 202 Mehmet ATEŞ, **a.g.e.**, 2014, s.143

Resim 203 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/47/Affreschi_romani_-_Pompei_-_Frisso_ed_Elle.JPG (Erişim:26.08.2016)

Resim 204 Nejat DİYARBEKİRLİ, **a.g.e.**,1972, s.24

Resim 205 Bahaeddin ÖGEL, İslamiyetten **Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre**, Ankara, 1984, s.214

Resim 206 http://4.bp.blogspot.com/-DfOtanV5Rpo/U7AIB7weW7I/AAAAAAAABMI/RDdiPC77nV0/s1600/10364072_725029360897344_3321402855501091480_n.jpg (Erişim:25.08.2016)

Resim 207 Arthur H. COLLINS, **Symbolism of Animal And Birds**, New York, 1913, s.86

Resim 208 http://blog.kavrakoglu.com/wp-content/uploads/2015/04/pppp.jpg (Erişim:06.09.2016)

Resim 209 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b8/Sacrifice_of_Isaac-Caravaggio_%28c._1603%29.jpg (Erişim:26.08.2016)

Resim 210 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Rembrandt_Harmensz._van_Rijn_035.jpg (Erişim: 26.08.2016)

Resim 211 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d9/Timurid_Anthology_Zhertva.jpg (Erişim:26.08.2016)

Resim 212 James MELLAART, **a.g.e.**, Ocak 2003, s.73

Resim 213 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 214 Laurence POSSELLE, **A Guide to the Louvre**, Gent, July 2015, s.169

Resim 215 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 216 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 217 Giorgio A. LIVRAGA, (Çev. İnci KUT), **Teb**, Ankara, 1986, s.107

Resim 218 Metin AND, **a.g.e.**, s.236

Resim 219 Irvin Cemil SCHICK, "Geçmişten Geleceğe Hat Sanatı", İSMEK Türk Kitap Sanatları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 23 Haziran 2007, s.26

Resim 220 http://www.sakipsabancimuzesi.org/sites/default/files/exhibitions/highlights/mecidi8.jpg (Erişim:30.08.2016)

Resim 221 Heinrich WÖLFFLIN, (Çev. Ahmet CEMAL), **Sanat Tarihinin Temel Kavramları**, İstanbul, 2015, s.116

Resim 222 Harriet CRAWFORD, **a.g.e.**, October 2004, s.140

Resim 223 Andrew W. WHITE (Yay. Haz. Emre ERGÜVEN), "Roma Mitolojisi", **Mitoloji**, NTV Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s.200

Resim 224 https://onturk.files.wordpress.com/2012/01/1049.jpg (Erişim:01.09.2016)

Resim 225 James MELLAART, **a.g.e.**, Ocak 2003, s.126

Resim 226 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.166

Resim 227 http://cdli.ucla.edu/pubs/cdlb/2015/cdlb2015_006_fig/figure01.jpg (Erişim:05.09.2016)

Resim 228 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.165

Resim 229 Jeremy BLACK, Anthony GREEN, **a.g.e.**, 2004, s.129

Resim 230 Mehmet ATEŞ, **a.g.e.**, 2014, s.199

Resim 231 George HART, (Çev. Mehmet Sait TÜRK), **Mısır Mitleri**, Ankara, Ağustos 2012, s.85

Resim 232 Ekrem AKURGAL, **a.g.e.**, Ocak 2005, s.212

Resim 233 Stylianos ALEXIOU, **Minos Uygarlığı**, İstanbul, 1991, s.82

Resim 234 http://65.media.tumblr.com/cce5023ba5526d36fc

28741650b91718/tumblr_nz7dw2bVzk1qglos9o1_1280.jpg (Erişim:05.09.2016)

Resim 235 Derman BAYLADI, **Uygarlıklar Kavşağı Anadolu**, İstanbul, Ocak 1996, s.115

Resim 236 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.132

Resim 237 Bedrettin CÖMERT, **a.g.e.**, 2010, s.133

Resim 238 https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/736x/cc/07/95/cc07959e880da74b0bffe39438b9b31a.jpg (Erişim:05.09.2016)

Resim 239 http://illedesaglik.com/wp-content/uploads/2016/01/Eczac%C4%B1larr.png (Erişim:07.09.2016)

Resim 240 http://g01.a.alicdn.com/kf/HTB16FodLXXXXXbQXVXXq6xXFXXXP/-font-b-India-b-font-temple-Buddhism-Bronze-Copper-Gild-5-Head-Snake-Naga-goddess.jpg (Erişim: 05.09.2016)

Resim 241 Uşun TÜKEL, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **a.g.e.**, 2014, Resim 2

Resim 242 Uşun TÜKEL, Serap YÜZGÜLLER ARSAL, **a.g.e.**, 2014, Resim 3

Resim 243 Metin AND, **a.g.e.**, Mart 2010, s.97

Resim 244 https://www.zetimg.com/products/28289/152056_28289_1405351690_1000.jpg (Erişim: 07.09.2016)

Resim 245 Mustafa DENKTAŞ, (Ed. Hakkı ACUN), "Karatay Hanı" **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, 2007, s.373

Resim 246 Çankırı Kültür Envanteri, Taş Mescid (Dar-ül Hadis), Ankara, 2014, s.175

Resim 247 Mine ERBEK, **a.g.e.**, 2002, s.150

Resim 248 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Resim 249 Mustafa Gürbüz BEYDİZ

DİZİN

A

Âdem, 58, 129, 213, 269-271

Agni, 79, 80, 124, 190

Ahuramazda, 129

Airāvata, 266

Aisakos, 97

Akad, 31, 167, 183, 221, 246, 247

Aktaion, 141, 224

Alacahöyük, 109-111, 136-138, 176, 177

Alastor, 98

Al-Basti, 194

Alevî, 35, 153-155

Alkmene, 18

Alkyoneus, 97

Alp Manaş, 234

Alpamış Destanı, 201

Alp-Er-Toriga, 23

Altay, 22, 23, 70, 81-83, 135, 171, 172, 191, 193, 205, 213, 230, 242, 267

Amaltheia, 186

Ammnakiler, 250

Amphitryon, 18

Anadolu, 15, 24-28,30, 57, 69, 85, 92, 95, 99-101, 104, 110, 116, 128, 135, 136, 139, 145, 147, 148, 153, 155, 163, 164, 171, 175, 176, 187, 197, 204, 205, 234, 238, 245, 246, 269, 272-275

Anaksimandros, 86

Ananta, 266

Anu, 73, 113

Anubis, 120-123, 127

Anumḫirbi, 112

Aphrodite, 11, 157, 226

Apis, 116, 119

Apollon, 50, 97, 116, 118, 140, 222, 261, 262

Apsû, 250, 251

Arcas, 68, 69

Argos, 117, 223, 224

Arkadia, 69, 98, 118

Artemis, 68, 69, 140-142, 222-224, 262

Artio, 65

Asar-ı Tevfik, 33

Ashab-ı Kehf, 230, 232, 234

Asklepieion, 264

Asklepios, 264, 265

aslan, 11-36, 42, 63, 71, 78, 110, 112, 136, 146, 148, 154, 155, 178, 180, 187, 198, 202, 205, 237

Aslan, 24, 33, 35

Aslankaya, 31, 32

Assur, 12, 38, 39, 112, 136

Aşşur-ban-apli, 14

Aşşur-nasir-apli, 136

at, 21, 37-46, 48-62, 67, 74, 79, 87, 117, 126, 128, 132, 134, 145, 146, 151, 169, 170, 187, 196, 210, 211-213, 282, 284, 291, 295

Atalante, 69, 223

Atharvaveda, 66, 124-126

Athena, 50, 95-98, 186, 225, 261, 263

Atribü, 15, 31, 73, 95, 97, 110, 131, 157, 168, 178, 183, 184, 222, 251, 252

Attis, 189, 190

Autonoe, 141

ayı, 63-72 127, 134, 148, 168, 171

Ayios Haralambos, 155

B

Babil, 11, 12, 15, 157, 167, 168, 186, 250, 251

Bakara, 131, 270

balık, 16, 17, 73-94, 121, 130, 157, 179, 183, 196

Bastet, 199

Bata, 120-122

baykuş, 95-102, 134, 163

Bektaşî, 35, 154, 155, 164

Bhīma, 239

Biçiktu-Boom, 135, 192

Bodrum, 94, 165

boğa, 13, 24, 27, 37, 103-117, 119, 122, 124-132, 136, 139, 148, 187, 223, 254, 261

Boğaç Han, 126

Bosporos, 117

Bozkurt Destanı, 241

Budizm, 23, 125, 194, 229

Büyükayı, 67

C

Camsab, 272, 273

Cernunsos, 144

Ch'il-yo, 127

Chang-sha, 142

Chou, 142

Ç

çakal, 67, 120, 237

Çatalhöyük, 28, 29, 104, 105, 135, 163, 197, 221, 247, 281, 285, 294, 297

Çin, 15-17, 23, 24, 44, 45, 53-56, 67, 70, 71, 73, 80-82, 98, 142, 143, 163, 167, 172, 174, 190, 200, 209, 210, 226, 229, 243-245, 268, 275, 278, 281

283, 285, 289, 292, 295

D

Dakyanus, 233

Dede Korkut, 25, 89, 126, 127

Derketo, 157, 158

Dimne, 203

Dionysos, 67, 187, 188, 190

Duhalar, 153

Dumuzi, 249, 250

Dur-Şarrukin, 12, 74

E

Ea, 73, 74, 183

Ehriman, 265

El Biruni, 58

Enki, 73, 183, 184, 221, 251

Enkidu, 63, 112, 113, 248

Enlil, 73, 249, 250

Eos, 46

Epopeus, 98

Erekhteus, 259

Erekhtheion, 259

Ereşkigal, 249, 250

Eristasyos, 155

Etana, 167

Euphemia, 71

Europe, 111, 114, 115

Eurystheus, 115, 260

F

Falname, 61, 162

Fatih Sultan Mehmed, 91, 99

Fei-licn, 268

Fei-Uen, 268

Frig, 31, 32, 189, 207, 208

Frigya, 168, 189

Fuxi, 81

G

Gaia, 186, 262

Galat, 51

Ganymedes, 168, 169

Garuda, 168

Garuḍa, 266

Geştinanna, 250

geyik, 13, 37, 67, 70, 82, 83, 105, 110, 125, 133-136, 138-155, 172, 174, 191-193, 210, 221, 224, 268

Gılgamış, 12, 63, 73, 112, 113, 157, 248, 249

Gorgo, 49, 186, 262, 263

Göbeklitepe, 104

Gök Teke, 192

Göktürk, 23, 53, 54, 126, 211, 241-243, 245

grifon, 22, 39, 48, 49

Guernica, 132

Gummo, 243

Gülşah, 202, 203

güvercin, 157-165

H

Habil, 213, 214

Hacı Bektaş-ı Velî, 154, 155

Hacı Bektaşî, 164

Hacı Toğrul, 164

Harpalyke, 98

Harun, 130

Hathor, 116, 120

Hatshepsut, 77

Hatti, 109, 110, 257

Hattušili, 30, 106

Havva, 213, 269, 270, 271

hayvan üslubu, 13, 22, 145, 146, 150, 153, 193, 203

Hekate, 140

Helios, 46, 47, 186

Hera, 48, 68, 116, 117, 187, 223, 224, 260

Herakles, 18, 23, 115, 117, 140, 260, 261

Hermes, 117, 118, 187, 188, 223, 224, 263, 265

Hesiodos, 49, 87, 222, 225

Hieros Gamos, 106

Hindistan, 17, 124, 125, 143, 167, 168, 266

Hint, 15, 17, 43, 66, 78, 124, 125, 143, 190, 227, 239, 266

Hippodamia, 48

Hitit, 16, 30, 69, 105-107, 109-111, 136, 139, 176, 183, 209, 238, 257-259

Horsabad, 74

Horus, 15, 42, 78, 120, 253, 254

Hristiyan, 20, 35, 71, 93, 99, 127, 131, 155, 178, 195, 214, 230, 233, 251, 270

Hsiung-nular, 268

Hun, 22, 52, 53, 146, 193, 201, 211, 241-245

Ḫ

Ḫupašiya, 257, 258

Ḫuri, 106

H

Hurri, 183, 257

Hyperion, 46

Hz. Âdem, 58, 129, 213

Hz. Hasan, 162

Hz. Hüseyin, 162

Hz. İbrâhim, 60, 185-187, 217, 219

Hz. İsa, 35, 93, 131, 160, 161, 215, 216, 233

Hz. Muhammed, 59, 60, 204, 214, 217

Hz. Nuh, 61, 162

Hz. Yûnus, 85, 86

I

Ianus, 260

Icarus, 167

İ

İbn Hordadbeh, 58

İbrâhim, 89, 185, 187, 218, 219

İksion, 48

İlluyanka, 257, 258

İnakhos, 117

İnandıktepe, 106

İnanna, 11, 249, 250, 252

İndra, 124, 227, 266

İnena, 120

İno, 87, 207

İo, 117, 223

İonya, 117

İphikles, 18

İshak, 185, 217, 218

İsis, 78, 198, 252-254

İslam, 58, 59, 88, 90, 99, 127, 162, 174, 195, 231

İstanbul Deniz Müzesi, 33, 179, 186, 275 276

İštar, 11, 12, 15, 28, 113, 251, 258

J

Japon, 44, 210, 226

K

Ka, 256

Kabil, 213, 214

Kallisto, 68, 69

Kadeş, 16

Kalkhas, 142, 170

Kāmadhenu, 125

Kamos, 205

Kao-çı Kağan, 244

Karagaslar, 83

Kara-Kura, 205

kartal, 15, 22, 26-28, 89, 148, 167-181, 229, 230

Kassiepeia, 264

Kastoria, 93, 94

Kaśyapa, 143

Kaygusuz Abdal, 155

keçi, 13, 17, 37, 63, 67, 73, 90, 134, 144, 146, 148, 149, 153, 163, 168, 183-195, 205, 210-212, 215, 216, 239

kedi, 121, 163, 194, 197-206, 228, 255

Kelile, 203

Kelt, 65, 66, 144, 190, 191, 228

Kentaur, 38, 39, 48, 58, 69, 78, 141, 265

Kerberos, 222

Kharion, 141

Khiron, 48

Khorsabad, 41

Kırgızlar, 83, 128, 192, 193, 213

Kızılderili, 63, 68, 101

Kiš, 167

Klymenos, 98

Knossos, 107, 108, 259

koç, 13, 146, 192, 193, 201, 207, 208, 210-213, 217, 219

koyun, 13, 21, 54, 56, 75, 112, 118, 126, 148, 173, 174, 176, 192-194, 207, 209-217, 229, 238, 245, 246

Kök Serke, 192

Köl-Tigin, 192, 268

köpek, 65, 117, 120, 141, 153, 163, 200, 202, 221-237, 265, 267

Körmös, 267

Kronos, 87, 168, 186

Kubadabad, 26, 57, 58, 71, 85, 152, 163, 175, 201, 202

Kudüs, 59, 60

Kumarbi, 258

Kur'ân-ı Kerim, 85, 180
kurt, 25, 105, 127, 134, 172, 191, 216, 229, 234, 237-246
Kutadgu Bilig, 24, 57, 70, 144
Kybele, 31
Kyreneia Geyiği, 140

L

Laḫâmu, 251
Laokoon, 50, 261, 262
Lapitler, 48
Lascaux, 37
Leopar, 197, 198
Lesbos, 98
Levni, 33
Li-Ko-yung, 172
Lomapāda, 143, 144
Luo Hanları, 268

M

Mahābhārata, 143
Maikop, 110
Mangdaşire, 84
Manjusri, 16
Manu, 79, 239
Mari, 184
Matsya Purāṇa, 79
Matta, 35, 131, 178, 216
Medler, 45
Medusa, 45, 263, 264
Mekke, 60
Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şâhâne, 96
Memphis, 116
Menelaos, 142, 170
Menif, 119
Menna, 77
Mezolitik, 134, 207
Mezopotamya, 9, 11, 28, 38, 39, 73-75, 77, 157, 184, 187, 247, 248
Mısır, 9, 15, 32, 35, 41, 42, 73, 76-78, 96, 102, 116, 119, 120, 122-124, 130, 136, 157, 177, 187, 198, 199, 227, 228, 237, 252-257
Mi'râc, 59, 60, 204
Minos, 107, 108, 114-116, 259
Moğolistan, 44, 153
Mummu, 251
Mykenai, 115

N

Naga, 167, 168
Nāgalar, 266, 267
Nanna-sin, 249
Nebukadnezzar, 12, 39
Nemea aslanı, 18
Neolitik, 15, 28, 31, 104, 105, 135, 197, 247
Nereus, 87, 264
Ninhursağa, 184
Ninive, 14, 75, 85
Ninova, 233
Ninşibur, 249, 250
Ninurta, 114, 251
Nippur, 113
Nisos, 97
Nogay, 55, 147, 229
Nuh, 61, 157-160, 162
Nyktimene, 98
Nymph,68
nympha, 186, 187

O

Odysseus, 50, 88, 142, 224
Okeanos, 46, 49, 262
Orta Asya, 23, 143, 147, 163, 175, 201, 230, 240
Osiris, 42, 78, 254, 255
Ovidius, 99, 117

P

P'an ku, 80, 81
Pahet, 198, 199
Palaimon, 87
Paleolitik, 9, 37, 82, 103, 133, 197, 221
Pan, 48, 49, 187, 188
Pañçagavya, 125
Pasiphane, 115
Pātāla, 266
Pavarti, 17
Pazırık, 22, 57, 145, 146, 151, 152, 201, 211
Pegasos, 49, 50, 263
Perihithoos, 48
Persepolis, 13, 14
Perseus, 49, 263, 264
Persler, 45, 265
Phallus, 188
Pholos, 48
Picasso, 48, 132, 164
Poroza, 128
Poseidon, 43, 45, 46, 87, 114, 115, 261, 264
Pracāpati, 125
Primaos, 97
Prometheus, 169
Proto-Türk, 13, 53, 81, 83, 202
Ptah, 119
Pūṣan, 190
Pyramus, 19
Python, 262
pyxis, 46, 47

R

Ra, 15, 42, 199, 254, 255
Raffaello Sanzio, 87
Rāmāyana, 143
Ramses, 16, 123
Ravenna, 20, 21, 216
Remus, 239, 240
Rheia, 87, 168
Rinçenlxümbe, 153
Romulus, 239, 240
Rönesans, 261
Rudra, 124, 125, 190
Rûm, 164

Ṛ

Ṛākṣasalar, 66
Ṛg Veda, 79, 124, 125, 190, 227, 266
Ṛiṣyaśṛinga, 143, 144

S

Sakhmet, 15
Samarra, 127
Šamaš, 38, 187
Sangarius, 190
Śāntā, 144
Sargon, 41
Satyr, 187
Šeri, 106
Śeṣa, 266
Set, 42, 78
Sevakıb-ı Menakıb, 62
shrine, 105
Sibirya, 24, 83, 134, 146, 171, 172
Sin-ahbe-riba, 75
Sind, 125
Sinon, 50
Skhoineus, 98
Skylla, 97
Suolta-İye, 171
Surnāme, 33, 91, 180
Sūrya, 43
Sümer, 11-13, 38, 63, 73, 90, 103, 112, 113, 136, 157, 167, 183, 184, 186, 192, 198, 221, 237, 248, 251

Ş

Şahmeran, 272, 273

Şaman, 24, 28, 52, 53, 55, 70, 146, 147, 152, 163, 192, 212, 229, 230

Şu, 15

Şulgi, 114

T

T'u-küeler, 212

Takşaka, 266

Tammuz, 15

Taoizm, 194

Tatarlar, 147

Teb, 41, 42

Tefnut, 15

Tell Samarra, 185

Tereus, 98

Tešub, 106, 107

Tevrat, 60, 130, 158, 184, 195, 213, 218, 269, 270

Teyresyas, 264

Thebes, 77

Theia, 46

Thisbe, 19

Thot-Hermes, 227, 228

Thyria, 97

Ti'âmat, 250, 251

Tobit, 194, 195

Triton, 87, 114

Troia, 50, 97, 101, 141, 170, 261

Trois Frères, 134

Tros, 168

tuğ, 56, 243

Tutankhamon, 15

Tutmose, 15

Tüekta, 22

U

Ulaan-uul, 153

Ullikummi, 258

Ur, 90, 113, 184, 185

Urartu, 32

Urha, 90

Uruk, 113, 198, 249, 250

Ushas, 43

Usmû, 183

Utanapiştim, 73, 157

Utu, 38, 250

Uygur, 23, 24, 56, 83, 126, 128, 174, 211, 241, 244, 245, 267

Ü

Ülgen, 52, 83, 84, 267

V

Varka, 202

Varuṇa, 43

Vāsuki, 266

Venüs, 11, 157

Vesta, 239, 260

Viṣḫnu, 15, 78, 79

Vṛitra, 266

Y

Yakutlar, 128, 170, 171

Yazılıkaya, 139

Yenisey, 173

yılan, 67, 75, 112, 148, 150, 155, 167, 168, 179, 186, 198, 199, 204, 222, 230, 237, 247-22, 264, 265

Yuhanna, 60, 214, 233

Yunan, 9, 11, 18, 19, 39, 43, 45, 46, 48-50, 58, 68, 73, 86-88, 95, 97, 98, 114, 115, 140, 157, 168, 186, 187, 207, 222, 223, 251, 259, 260, 262

Z

Zaza, 153

Zeus, 18, 48, 49, 68, 69, 95, 111, 114, 117, 118, 168, 169, 186, 187, 189, 223, 225, 260

Zhou Yan-zi, 143

Mustafa Gürbüz BEYDİZ

1978 yılında Aydın'ın Köşk ilçesinde doğdu. İlköğretimini Köşk'te, Ortaöğretim ve Lise eğitimini ise Bodrum'da tamamladı. 2002 yılında Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı'ndan "*Akeramik Neolitik Çağ'da Tasvir-i Sanat Eserleri*" konulu teziyle Lisans, 2008 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'ndan "*XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Osmanlı Gemi Tasvirleri*" konulu teziyle Yüksek Lisans derecelerini; 2015 yılında ise İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'ndan "*İstanbul Deniz Müzesi'ndeki Kayıklar ve Gemilerde Kullanılan Ağaç Süslemeler (1828-1918)*" konulu teziyle Doktor unvanını aldı. 2013 yılında öğretim görevlisi olarak atandığı Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'ndeki görevini halen Dr. Öğretim Üyesi olarak sürdürmektedir.

Sembol ile mitoslar arasındaki ilişkiye en iyi örnek, yazının bulunuşundan önce gücün sembolü olan öküz veya boğa yerine kullanılan Alf/Alfa olarak isimlendiren üçgen şeklindeki sembolün, Akdeniz kültürlerinde zamanla alfabedeki A harfine dönüşmesidir. Kısacası sembol, geniş bir olgunun insan tarafından anlaşılmasını sağlamak üzere basitleştirilmiş bir kavrama şekline bürünmüştür. Mitoslarla simgeler arasındaki ilişki de bu örneğe benzer biçimde birbirine bağlı olarak gelişmiştir. Keza mitolojik inanç, bir semboller toplamının oluşturulmasıdır ki, esinlenme denen olayın çıkış noktasında da yatan bu sembollerdir ve bunlar geleneksel mitolojiler çerçevesinde sunulmuştur.

Varoluşunun başından beri çevresiyle bağ kurmaya çalışan, gerçek ve hayal arasındaki düşüncelerini görsel bir metafor kullanarak anlatan insanın, bu konudaki zengin ve renkli deneyimleri sanat tarihi içeriğini zenginleştirmiştir. Bu noktada, çağlar boyunca gösterilen olağanüstü çaba ve gayretin yetenekle sınandığı bir alanı değerlendiren sanat tarihçisinin rolü de çok önemlidir. Çünkü yüklendiği sorumluluk sadece bireysel veya toplumsal değil, tarihe karşıdır. Zaten kendi başına zor bir disiplin olan sanat tarihi yazıcılığı bu bakımdan diğer sosyal bilimlerden ayrı bir yere sahiptir.

İnsanın mitlerle, destanlarla anlattığı geçmişindeki imgeler ve sanat yaratıcılığının gözler önüne serildiği bu kitap, bu sorumluluğunu fazlasıyla yerine getirmektedir. Zahmetli bir süreçte hazırlandığı şüphe götürmeyen, meslektaşım Dr. Mustafa Gürbüz Beydiz'in ciddi emek ve çabalarının ürünü olan bu eser, betimlemeci bir yaklaşımla yetinmeyen, insan zihninde ve ruhundaki soru merkezlerine de temas eden bir incelemedir. Doğu'dan Batı'ya, Asya'dan Anadolu'ya mitlerle anlatılan dönemlerin fantastik yaratıcılığının ortaya konulduğu bu kitap yazarının çok yönlü, araştırmacı kişiliğinin yansımalarını her satırında taşımaktadır.

Dr. Seyfi BAŞKAN